

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

EŞİKTE VATANDAŞLIK: TÜRKİYE’DEKİ
SURİYELİ MÜLTECİLERİN VATANDAŞLIK
DENEYİMİ VE KİMLİK İNŞASI

Mehmet İhsan ÖZDEMİR

2502160315

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ayşegül KOMSUOĞLU

İSTANBUL – 2022

ÖZ

EŞİKTE VATANDAŞLIK: TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ MÜLTECİLERİN VATANDAŞLIK DENEYİMİ VE KİMLİK İNŞASI

MEHMET İHSAN ÖZDEMİR

Tez çalışması 2011 Suriye iç savaşı ve akabinde Türkiye'ye göç eden ve Türk vatandaşlığına kabul edilen Suriyelilerin vatandaşlık deneyim-algısını, kimlik ve aidiyet inşasını anlamayı hedeflemiştir. Çalışmanın temel sorusu, Türk vatandaşlığına geçen Suriyelilerin vatandaşlığı nasıl tanımladığı ve kavramsallaştırdığına; vatandaşlığın Suriyelilerin katılımını, vatandaşlık algısını, kimlik ve aidiyetini nasıl etkilediğine ilişkisel olarak odaklanmaktadır. Çalışma konu ile ilgili literatürü eleştirel bir biçimde değerlendirmekte ve nitel yöntemden yararlanarak İstanbul, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin illerinde Suriyeli mültecilerle gerçekleştiren derinlemesine mülakatlardan elde edilen verileri tartışmaktadır. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiş; bulgular (1) vatandaşlığa kabul süreci, (2) vatandaşlık deneyimi ve (3) vatandaşlık algısı-kimlik inşasını konu edinen üç temel temada ele alınmıştır.

Tartışılan üç tema birbiriyle sıkı bir ilişkiye sahiptir. Öncelikle coğrafi ve kültürel yakınlığın yasal bir statüyle desteklendiğinde kimlik oluşturma sürecinde güçlü bir zemin sağladığı anlaşılmıştır. Suriyelilerin istisnai vatandaşlık yoluyla vatandaşlığa kabulü ve bu kabul politikasının belirsizliğinin vatandaşlık algı ve deneyimini etkilediği görülmüştür. Ev sahibi toplumla karşılaşmalarda, siyasal ve kamusal söylemlerde sosyal ve sembolik sınır algısının keskinleşmesinin vatandaşlığın hem anlamını hem de aidiyet inşasını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Vatandaşlığın istisnai boyutu, siyasi söylemlerden hareketle vatandaşlığın iptal edileceğine dair algı ve ev sahibi toplum tarafından reddedilme deneyim ve algısı vatandaşlığın daimî statüsüne gölge düşürerek eşikte olma hali yaratmıştır. Eşikte vatandaşlık, mülteci vatandaşlığının temel anlamlarından biri olan vatandaşlığın güvenlik ve istikrar boyutunu olumsuz etkilemektedir. Bu tez, mültecilerin vatandaşlığı güvenlik ve hareketliliğe erişmek için araçsallaştırdığı yönündeki literatürü Türkiye'deki

Suriyeliler örneği üzerinden destekleyerek “eşikte vatandaşlık” kavramını ileri sürmekte ve ilgili literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli Mülteciler, Pragmatik Vatandaşlık, Vatandaşlığa Kabul, Eşikte Vatandaşlık, Kimlik ve Aidiyet, Araçsal Vatandaşlık

ABSTRACT

CITIZENSHIP ON THE THRESHOLD: CITIZENSHIP EXPERIENCE AND IDENTITY FORMATION OF SYRIAN REFUGEES IN TURKEY

MEHMET İHSAN ÖZDEMİR

The thesis aims to comprehend the citizenship experience-perception, identity, and formation of belonging of naturalized Syrian refugees who fled to Turkey in the aftermath of the 2011 Syrian civil war. The central questions of the thesis focus on how naturalized Syrians define and conceptualize citizenship; and how citizenship affects the participation, citizenship perception, identity, and belonging of Syrians interrelatedly. The study critically evaluates the literature and discusses the data gathered from in-depth interviews with Syrian refugees in Istanbul, Gaziantep, Şanlıurfa, and Mardin using qualitative methods. The outputs were analyzed with the thematic analysis method, and the findings were discussed in three main themes, namely (1) the naturalization process, (2) citizenship experience, and (3) citizenship perception and identity formation.

Three themes are closely associated with each other. First of all, it was observed that when geographical and cultural proximity are consolidated with legal status, it provides a strong foundation in the identity formation process. It was also discovered that naturalization through exceptional citizenship and the uncertainty of naturalization policy affect citizenship perception and experience. It was found that deepening perception of social and symbolic boundaries during contact with the host society and in political and public discourses negatively affects both the meaning of citizenship and the formation of belonging. The exceptionality of obtaining citizenship, the political discourse which feeds the perception that citizenship will be revoked, and the experience and perception of rejection by the host society eclipse the permanency of citizenship and create a state of being on the threshold. Citizenship on the threshold erodes the security and stability dimension of citizenship, constituting the essence of refugee citizenship. This thesis contributes to the literature by amplifying the earlier studies, which argued that refugees instrumentalize citizenship to guarantee security

and mobility, in the Turkish context, and by coining the term “citizenship on the threshold.”

Keywords: Syrian Refugees, Pragmatic Citizenship, Naturalization, Citizenship on the Threshold, Identity and Belonging, Instrumental Citizenship

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması Suriyeli mültecilerin vatandaşlık deneyimine ve buna bağlı olarak kimlik inşasına odaklanmaktadır. Türkiye’de misafir olarak addedilen Suriyelilerin zımnen kalıcı olduğunun kabulüyle birlikte vatandaşlığa alınmaya başlamaları, Türkiye kamuoyunda vatandaşlık eksenli tartışmalara yol açtı. Mardin’de çalışıyor oluşum ve Suriyelilerin yoğunlaştığı sınır şehirleriyle temas halim, güvenilir bir yasal statü olarak sayılan vatandaşlığın Suriyeliler nezdindeki önemini fark etmeme imkân tanıdı. Bununla beraber vatandaşlığa kabul edilen Suriyelilerle ilgili akademik literatürde birey merkezli vatandaşlık tartışmalarının sınırlı oluşu, bu konuyu akademik düzlemde analiz etme isteğimin muharrik gücü oldu. Burada, tez çalışmasının hitama ermesinde katkısı bulunan kişilere teşekkür etmek isterim.

Öncelikle doktora sürecimin başından itibaren pozitif enerjisi ve sunduğu akademik destekle bana neşe ve ilham veren, yol gösterip yolu yürünebilir kılan danışmanım Prof. Dr. Ayşegül Komsuoğlu’na; aynı üniversite çatısı altında kendisiyle çalışma imkanı yakaladığım için kendimi şanslı addettiğim, çalışma disipliniyle, cesaret verici tutumuyla ardında iz bırakan ve tezime dönük yapıcı eleştirileriyle katkı sunan Prof. Dr. Ömer Çaha’ya şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca, tez yazım sürecinde bana değerli vaktini ayırmak suretiyle tecrübelerinden istifade etme fırsatı tanıyan Dr. Zerrin Özlem Biner’i; tez çalışmasına sundukları katkı nedeniyle de Doç. Dr. Hasan Duran’ı, Doç. Dr. Nedime Aslı Şirin’i ve Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Özde Ateşok’u şükran hissiyle anmak isterim.

Çalışma nitel bir yöntemle yaslandığından, saha çalışması bu tezin bel kemiği hükmündedir. Saha çalışmasında hedef kitlenin farklı kültüre, dile sahip olması, üstelik bu kitlenin yitirdiklerinin gölgesinde yaşama tutunan mültecilerden meydana gelmesi, sahanın zorluk derecesini arttırmaktadır. Bu zorluğa karşın çalışmanın katılımcılarının bana duyduğu güvenin ve gösterdiği yakınlığın çalışmanın veri kalitesini arttırması bir yana, benim için oldukça anlamlı ve değerli olduğunu ifade etmek isterim. Şüphesiz bu güven ve samimiyet, Suriyelilerle kendi dillerinde konuşabilmenin sunduğu doğallıkla yakından ilişkilidir. Bu yönüyle saha benim için sadece mülakatlar nedeniyle tanıdığım bir yer olmaktan ziyade Suriyelilerin sevinç ve

üzüntülerine iştirak ettiğim bir yere tekabül etmektedir. Sahanın verimini arttırmaları nedeniyle özellikle iki ismi anmak isterim. Sahada karşılaştığım zorlukları kendisine danıştığım, soruları, sahanın çıktılarını kendisiyle tartışarak fikirlerinden istifade ettiğim kıymetli arkadaşım Dr. Wissam Aldien Aloklaḥ'a; mülakat metinlerini Türkçeye tercüme etmeme destek vererek tercüme sürecini hızlandıran öğrencim ve aynı zamanda yeminli tercüman kıymetli Abdullah Abdi'ye müteşekkirim.

Tez çalışmasının sağlam bir zemine ve çerçeveye kavuşması oldukça önemliydi. Burada belirgin bir çerçevenin oluşması adına doktora sürecinin farklı zamanlarında hayati dokunuşlar yapan, tezin bütününi okuyarak ilgili alanlarda geri dönütte bulunan ve sıkıntılı anlarımda desteklerini içtenlikle sunan saygıdeğer iki arkadaşımı ve meslektaşımı şükranla anmam icap ediyor: Burak Ağalday'ın tezin yönteminde, literatüre ulaşmada ve İngilizce metinler noktasında sunduğu desteği paha biçilmez olarak addediyorum. Enes Ateş'in metnin bütününi tashih etmesinin ve ufuk açıcı kavram önerilerinin tezin kendisi için eşsiz bir değer olduğunu belirtmeliyim. Eksik olmasınlar. Buna ilaveten edebî ve ilmî muhabbetiyle kendisiyle birlikte soluklanabildiğim kıymetli Musa Günerigök arkadaşına; gece geç saatlere değin kampüste sürdürdüğüm çalışma anlarıma eşlik ederek beni motive eden ve tezin şekilsel formatıyla ilgili destek sunan kıymetli Mehmet Dabakoğlu'na teşekkür ederim.

Son olarak bana sunduğu konfor alanıyla bu zorlu süreci kolaylaştıran değerli eşime ve kendilerini tez çalışmalarıyla birlikte büyütüp okullu ettiğim sevgili kızıma ve oğluma, büyük bir minnet ve şükran borçluyum.

Mehmet İhsan ÖZDEMİR

İstanbul-2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: VATANDAŞLIK VE MÜLTECİ VATANDAŞLIĞI

1.1. Gelişimi ve Anlamı Bağlamında Vatandaşlık	15
1.2. Vatandaşlığın Boyutları.....	17
1.2.1. Vatandaşlığın Yasal Boyutu.....	18
1.2.2. Vatandaşlığın Haklar Boyutu	23
1.2.3. Vatandaşlığın Katılım Boyutu	29
1.2.4. Vatandaşlığın Kimlik Boyutu	32
1.3. Vatandaşlığın Boyutlarını Mülteci Vatandaşlığıyla İlişkilendirmek: Türkiye’deki Suriyeliler	36
1.3.1. Mülteci Vatandaşlığında Yasal Statü ve Uyum Politikası	38
1.3.2. Mülteci Vatandaşlığında Haklar Boyutu.....	42
1.3.3. Mülteci Vatandaşlığında Katılım Boyutu	45
1.3.4. Mülteci Vatandaşlığında Kimliğin Kültürel Boyutu, Dönüşümü ve Aidiyet	47
1.4. Türk Vatandaşlığının Arka Planı ve Suriyelilerin Vatandaşlığa Kabulünde Yasal Çerçeve.....	51
1.4.1. Türk Vatandaşlığının Tarihi, Yasal ve İdari Yönü.....	53
1.4.2. 5901 Sayılı TVK ile Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Vatandaşlığa Kabulü.....	59

İKİNCİ BÖLÜM

ZORUNLU GÖÇ, KAYIPLAR ANLATISI VE SURİYELİ MÜLTECİLERİN VATANDAŞLIĞA GEÇİŞLERİ

2.1. Yerinden Olma Süreci ve Türkiye'ye Geliş: Sosyo-ekonomik Sermayenin Dağılımı.....	63
2.2. Suriyelilerin Vatandaşlığa Kabulü Politikası ve Vatandaşlık Süreci	79
2.3. Suriyeli Mültecilerde Vatandaşlık: Yasal Bir Özne Olma Çabası ve Vatandaşlığın Araçsallaştırılması.....	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYELİ MÜLTECİLERDE VATANDAŞLIK DENEYİMİ

3.1. Vatandaşlığın Belirgin Anlamı: Hareketlilik ve Özgürlük.....	102
3.2. Vatandaşlık ve Sosyolojik Gerçeklik Arasında Sosyo-ekonomik Değişim	111
3.3. Vatandaşlığın Uygulama Alanı ve Tanınma Talebi: Katılım.....	123
3.3.1. Sınırları Zorlamak: Uyum ya da İzolasyon.....	137
3.4. Vatandaşlığının Ontolojik Anlamı: Güvenlik ve İstikrar	151

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SURİYELİ MÜLTECİLERDE VATANDAŞLIK İNŞASI, ALGISI VE KİMLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ

4.1. Vatandaşlığı Tarihsel ve Kültürel Normlar Üzerinden İnşa Etmek	158
4.2. Vatandaşlığı Ev Sahibi Toplumun Tutumları Üzerinden İnşa Etmek.....	168
4.3. Vatandaşlığı Siyasal Söylemler ve Medya Üzerinden İnşa Etmek	178
4.4. Farklı Ülke Algısı ve Vatandaşlık Karşılaştırması: Ekonomik ve Dini Sınırlar Aracılığıyla Aidiyet İnşa Etmek	190
4.5. İki Vatan Arasında: Kimliğin Dönüşümü	198
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	217
KAYNAKÇA	231
EKLER.....	256
ÖZGEÇMİŞ.....	260

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.....	7
Tablo 2.1.....	72

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÇSHB	: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AK PARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
Akt.	: Aktaran
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
GKY	: Geçici Koruma Yönetmeliği
GİB	: Göç İdaresi Başkanlığı
HEM	: Halk Eğitim Merkezleri
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
m.	: Madde
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
SIHHAT	: Türkiye’de Göçmen Sağlığı Hizmetlerinin Desteklenmesi Projesi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
SUY	: Sosyal Uyum Yardımı
PİKTES	: Suriyeli Çocukların Eğitim Sistemine Entegrasyonu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TVK	: Türk Vatandaşlığı Kanunu
ÜİK	: Uluslararası İşgücü Kanunu
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
YPG	: Halk Savunma Birlikleri
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

2011 yılının ortalarından itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları kendi ülkelerindeki iç savaş nedeniyle komşu ülkelere göç etmeye başlamıştır. Kasım 2022 tarihi itibarıyla 5.5 milyon Suriyelinin dünyanın farklı yerlerinde mülteci-sığınmacı konumuna düşmesi ve bunların yaklaşık 3.6 milyonunun Türkiye’de olması Suriyelileri hem dünyada hem Türkiye’de son on yılların en büyük mülteci grubu haline getirmiştir (UNHCR, 2022a). Suriyelilerin artan hareketliliği başta Türkiye olmak üzere hem kendisine komşu ülkelerde hem de Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde birçok krizin yaşanmasına neden olmuştur. Suriyelilerin Türkiye üzerinden Avrupa’ya göçü ve yaşanan mülteci krizi, Avrupa bütünleşmesi için tehdit olarak algılanmış ve mülteci hareketliliğinin durdurulması AB için siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarın devamı noktasında bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır (Kızıllan, 2018: 96).

Çalışmanın şekillendiği zaman dilimini anlamak önemlidir. 2011 yılında Suriye’de iç savaşın başlaması sonrasında Türkiye tarafından açık kapı politikası izlenmiş ve gelen Suriyeliler geçici algılandığından “misafir” olarak tanımlanmıştır. Suriyelilerin gittikçe artan kitlesel göçüne kurumsal yapı bağlamında hazırlıksız yakalanan Türkiye, 2013 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile yasal dayanak oluşturmuş ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nü¹ kurarak göçü kontrol altına almaya çalışmıştır. Ekim 2014’te Geçici Koruma Yönetmeliği’nin (GKY) Suriyelilere mülteci statüsü yerine geçici koruma hakkı tanınması, geçici korumanın uluslararası korumaya alternatif olarak tasarlanması nedeniyle göçü yönetmede geçiciliğin mevzuata gittikçe yerleştiğini göstermektedir (Gökalp Aras ve Mencütek, 2021: 103).²

2016 yılına gelindiğinde, 1 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe giren AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması’nın bir devamı olarak, AB-Türkiye Mutabakatına varılmış ve Suriyelilerin Avrupa’ya kitlesel göçünün önü alınmıştır. Mutabakat sonrası Suriyeliler

¹ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 29 Ekim 2021 tarihinde yeniden yapılandırılarak Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) olarak isimlendirilmiştir. Bu değişikliğe istinaden çalışmada ilgili kuruma GİB şeklinde referans verilmiştir.

² Türkiye’de bulunan Suriyeliler yasal olarak mülteci kabul edilmeyip geçici koruma statüsünde kabul edilmektedir. Bununla birlikte bu çalışmada Suriyeliler için kullanılan mültecilik ifadesi sosyolojik bağlama atıfla kullanılmaktadır. Daha detaylı bilgi için Birinci Bölüme, “Vatandaşlığın Boyutlarını Mülteci Vatandaşlığıyla İlişkilendirmek: Türkiye’deki Suriyeliler” başlığına bakınız.

için Batı ülkelerine ulaşma yolunun büyük oranda engellenmesi, öte yandan Suriye’de iç savaşın devam etmesi nedeniyle geri dönüşün de imkânsız olması, Türkiye’nin 2016 yılında Suriyelilerin kalıcılığını zımnen kabullenmesine yol açmıştır. Bunun en büyük işaretlerinden birisi Türk makamlarının mültecilere vatandaşlığın verilmesi gerektiğine dair beyanlarıdır (İçduygu ve Şimşek, 2016: 62). 2016’dan Ağustos 2022’e değin yetkili makamların seçimiyle 211 bin Suriyeli mülteciye (Mülteciler Derneği, 2022), Türkiye’de ikamet süresi ve uyum şartı aranmaksızın istisnai yolla vatandaşlık verilmiştir. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından önemli bir olaydır. Bu önem sebebiyle bu çalışmanın Suriyelileri dâhil ederek yürüttüğü vatandaşlık tartışması Suriyelilerin vatandaşlık deneyimini ortaya koyduğu ve Türkiye’nin vatandaşlık algısında yaşanan değişimi gösterdiği için özgün bir değer arz etmektedir. Bu itibarla çalışma, Türk vatandaşlığına alınan Suriyelilerin Türk vatandaşlığı deneyimini-algısını, kimlik dönüşümünü ve aidiyet inşasını anlamayı hedeflemektedir.

Türkiye’nin Suriyeli mültecilere dönük takip ettiği vatandaşlık politikası bütün Suriyelileri kapsamamakta, dolayısıyla vatandaşlık kimisini dâhil ederken kimisini de dışarda bırakmaktadır. Kendisine vatandaşlık imkânı verilen Suriyelilerden kimisi bunu kabul etmekte kimisi de belirli kaygılar nedeniyle reddetmektedir. Yerinden edilen Suriyelilerin vatandaşlığa ulaşma süreci ve vatandaşlık deneyimi, mülteci vatandaşlığı literatürüne katkı sağlayabilecek veriler sunmaktadır. Dolayısıyla Suriyelilerin vatandaşlık deneyimleri ışığında çalışma zorunlu göç ile vatandaşlık çalışmaları arasında bağ kurmayı hedeflemiştir.

Suriyelilerin “misafirlik” sürecinin uzaması, sayıların giderek artması, geri dönüş belirsizliğinin gölgesinde 2016 sonrası hızlanan vatandaşlığa kabulle kalıcılık eğiliminin artması ev sahibi toplumun tepkisine neden olmaktadır. Özellikle sürecin başında Türkiye’de iktidarın öncülüğünde kamusal kazanılan ensar-muhacir kardeşlik metaforunun süreç içerisinde yerini toplumsal ve siyasal mülteci karşıtlığına bıraktığı görülmektedir. Suriyelileri hedef alan siyasal söylemler ve toplumsal karşıtlığın birbirini besleyerek güç kazanmasının Suriyelilerin vatandaşlığa dair algısını etkilediği gözlemlenebilir. Suriyelilerin istisnai yolla vatandaşlığa kabulü ve bu kabul sürecinin belirsizliği de vatandaşlık algısının şekillenmesine yön vermektedir. Ek olarak, Suriyelilerin geçmiş yaşantısı, hayal ettikleri gelecek ve

mevcut güncel durum, vatandaşlığa olan bakışlarının farklılaşmasına sebep olmaktadır. Bütün bunlar Suriyeli mülteciler bağlamında vatandaşlığın kavramsallaştırılmasında önemli bir role sahiptir. Buradan hareketle tez çalışması iki ilişkisel temel soruya odaklanmaktadır:

Birincisi, Türk vatandaşlığını edinen Suriyeliler, deneyimlerinden hareketle vatandaşlığı nasıl tanımlamakta ve kavramsallaştırmaktadır?

İkincisi, Türk vatandaşlığı Suriyelilerin katılımını, vatandaşlık algısını, kimlik ve aidiyetini nasıl etkilemektedir?

Çalışma ilkin Suriyelilerin zorunlu göç sürecine ve bu göçle birlikte yaşadıkları kayıpların gölgesindeki vatandaşlığa kabul sürecine odaklanmaktadır. Daha sonra vatandaşlık deneyimi ve vatandaşlığın nasıl kavramsallaştırıldığı ele alınmaktadır. Vatandaşlık sonrası iki toplum arasındaki müştereklik ile sembolik ve sosyal sınır algısı arasında aidiyet inşa talebi ve kimliğin dönüşümü analiz edilmektedir.

Suriyeli mültecilerle ilgili literatürün büyük bir bölümü güvenlik, entegrasyon ve insan haklarına odaklanmıştır (Akdemir, 2019). Türkiye’deki Suriyelilerin vatandaşlığa kabulü bağlamındaki literatür ise oldukça sınırlıdır. İlgili literatürün önemli bir bölümü ev sahibi toplumun Suriyelilerle ilgili algı ve kabulüne, vatandaşlığa alınmasıyla ilgili görüşlerine veya Suriyelilerin uyumuna odaklanmaktadır (Erdoğan, 2015; Gülyaşar, 2017; Sönmez ve Adıgüzel, 2017; Yılmaz, 2017; Bostan, 2018; Şatıroğlu Güldalı, 2018; Şimşek, 2018; Şimşek, 2019a; Rottmann, 2021; Güney, 2022). Suriyelilerin uyumu Türkiye özelinde ele alındığı gibi farklı ülkelerdeki Suriyeli mültecilerle karşılaştırmalı bir biçimde de ele alınarak farklı değişkenlerin uyuma etkisi irdelenmektedir (Balta Özgen, 2019; Göksel, 2019). Genel olarak bu bağlamdaki çalışmalar bu tez çalışması için vatandaşlık algısı ve kimlik inşasındaki sembolik ve sosyal sınırların belirli bir çerçevede ele alınmasını kolaylaştırması nedeniyle değer arz etmektedir.

Suriyelilerin vatandaşlığı bağlamında literatürde tartışılan bir diğer nokta vatandaş olmayan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına dair görüş ve beklentidir (Baban, Ilcan ve Rygiel, 2017; Mülteci-Der, 2017; Koser Akcapar ve Şimşek, 2018; Koyuncu, 2018; Amman ve Altındış, 2019).

İlgili çalışmalardan vatandaşlığa erişememiş Suriyelilerin vatandaşlığı tanımlaması ve vatandaşlıktan beklentisini görmek mümkündür. Geçici koruma altındaki Suriyelilerle vatandaşlığın anlamı bağlamında gelişen bu literatür, vatandaşlığa kabul edilen Suriyelilerin vatandaşlığa dair yüklediği anlamın daha anlaşılır olmasına katkı sağlaması bakımından değerlidir. Suriyelilerin Türkiye’deki varlığının ve vatandaşlığa kabulünün Türk vatandaşlık rejimine etkisi de tartışılmıştır (Çakır Demirhan, 2020). İlgili çalışmada, Suriyelilerin Türk vatandaşlığına kabulünün vatandaşlık rejimine etkisi parlamenter partilerin tutum ve söylemlerinden hareketle değerlendirilmiştir.

Suriyeli mültecilerle ilgili alanı temsil eden çalışmalarda onların yasal statülerinin yarattığı belirsizliğe, ekonomik ve sosyal güvencesizliğe ve barınma sorununa dikkat çekilmiştir (Erdoğan, 2018; Erdoğan, 2020; AFAD, 2017). Erdoğan’ın (2015, 2018, 2020, 2021) yürüttüğü saha çalışmalarında Suriyelilerle ilgili genel bir çerçeve çizilmiş ve buna ilaveten Türk toplumunun Suriyelilerle ilgili görüş ve algılarına da yer verilmiştir. Dolayısıyla bu saha araştırmalarında birlikte yaşama, vatandaşlık ve geri dönüş gibi konular karşılaştırmalı bir bakış açısından ele alınmıştır. Araştırmaların örnekleme Suriyeli geçici koruma altındakiler ve az sayıda ikamet iznine sahip olanlar olup TC vatandaşlığını alan Suriyeliler örnekleme dâhil edilmemiştir (Erdoğan, 2018: 103; Erdoğan, 2020: 47).³

Türkiye’de Suriyeli mültecilerle ilgili yapılan çalışmaların fazlalığına karşın vatandaşlığa geçen Suriyelilerle ilgili yalnızca iki çalışma yapılmıştır. Uzan (2019), *Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığına Geçen Suriyelilerin Vatandaşlığa Dair Görüşlerinin Değerlendirilmesi* adlı yüksek lisans çalışmasında vatandaşlığa geçen Suriyelilerin vatandaşlığa dair deneyim ve görüşlerine yer vermiştir. İlgili çalışmada, İstanbul’da ikamet eden, yükseköğretim mezunu ve çalışan 11 Suriyeliyle nitel bir yöntemle gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla vatandaşlık deneyimi ele alınmıştır. Vatandaşlıkla ilgili bir diğer çalışma ise Cantürk’ün (2020) *Türkiye’deki Nitelikli Suriyeli Sığınmacıların Vatandaşlığa Geçiş Sürecinde Sosyo-Ekonomik Kapasitenin Rolü* adlı doktora çalışmasıdır. İstanbul, Gaziantep ve Ankara’da nitel bir yöntemle

³ Erdoğan’ın (2020) yürüttüğü saha araştırmasında diğer çalışmalarından farklı olarak anket araştırmasına odak grup görüşmeleri de eklemiştir. Suriyeli mültecilerle gerçekleştirilen odak grup görüşmelerinden yalnızca birinde, geçici koruma altındayken TC vatandaşlığına geçmiş 5 Suriyeliyle yapılmış olup anket çalışmalarına vatandaş olanlar dâhil edilmemiştir.

yürütülen çalışmada vatandaşlığa geçen vasıflı 30 Suriyeliyle (25 Arap, 5 Türkmen) mülakat yapılmıştır. İlgili çalışma vatandaşlık statüsünün sosyo-ekonomik kapasiteyi nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. Her iki çalışma da Suriyelilerin vatandaşlık sonrasını ele alması yönüyle değer arz etmektedir. Bu tez ise alan-evren-örneklem, sorular ve vatandaşlığa kabul yolu bağlamında ilgili çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Literatürde vatandaşlık çalışmalarında devlet merkezli makro yaklaşımlar hâkim olduğundan bireylerin vatandaşlık tartışması ve vatandaşlığı nasıl anlamlandırdığına dair aşağıdan yukarıya bakış göreceli olarak ihmal edilmiştir (Leitner ve Ehrkamp, 2006: 1616; Birkvad, 2019: 798; Pogonyi, 2019: 976). Yine benzer bir şekilde, göçmen ve mültecilerin ev sahibi toplumun ulusal kimlik tahayyülünden hareketle ona duyduğu aidiyeti (Simonsen, 2016: 1153-1154) ve ev sahibi toplumun sembolik ve sosyal sınırları nasıl algıladığını ele alan çalışmalar da oldukça azdır (Simonsen, 2018: 121). Bu tez çalışması, literatürün vardığı noktadan hareketle ve mevcut vatandaşlık literatürüne eleştirel yaklaşarak, vatandaşlığa geçen Suriyelilerin vatandaşlığa kabul sürecini, vatandaşlık deneyimini ve algısını, kimlik ve aidiyet inşasını ele almaktadır. Bu yönüyle çalışma, vatandaşlık deneyimi-algısı ve kimlik-aidiyet inşası noktasındaki sınırlı literatüre Türkiye’deki Suriyeli mülteciler bağlamında “eşikte vatandaşlık” kavramını ileri sürerek katkıda bulunmaktadır. *Eşikte vatandaşlık*, daimi ve güvenilir bir yasal statü olarak addedilen vatandaşlığın; *istisnailik*, aleyhteki siyasal söylemler ve toplumsal dışlanma gibi faktörler tarafından var edilen geçici ve güvensiz olma haline işaret etmektedir. Tez çalışması vatandaşlığa kabul edilen Suriyelilerin sosyal ve siyasal haklara erişimi bağlamındaki vatandaşlık deneyimini/algısını ve kimlik inşasını, *eşikte olma* halini var eden faktörleri de dikkate alarak analiz etmektedir.

Bu tez çalışmasında, 2011 sonrası Türkiye’ye gelen Suriyelilerin Türk vatandaşlığına dair deneyim ve algısının daha iyi anlaşılması amacıyla nitel bir yöntem seçilmiştir. Nitel analizle şekillendirilen bu çalışmadaki analiz birimi Türk vatandaşlığına alınmış olan Suriyeli bireydir. Bu analizle, kırılğan bir statüye sahipken kendisine verilen vatandaşlığı nasıl deneyimleyip nasıl algıladığı ve bunun kimlik inşasını nasıl etkilediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bireyi analiz birimi olarak belirlerken bireyin algı ve deneyimini etkileyen coğrafi, ekonomik, sosyal değişkenler gözlemlenip, analize dâhil edilmeleri sağlanmıştır. Nitel yöntemle edinilen veriler ışığındaki bulguların

temsiliyet iddiası yoktur. Bununla birlikte bu çalışma, Türkiye’de vatandaşlığa kabul edilen Suriyelilerin vatandaşlık deneyim ve algısına dair nitel bir çerçeve çizilmesine ve literatürdeki mülteci vatandaşlığını anlama çabası ve teori inşasına katkıda bulunmaktadır (Silverman, 2021; Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2021).

Bu çalışmanın verisi Türk vatandaşlığına kabul edilen Suriyeli mültecilerle yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilmiştir. İstanbul, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin’de olmak üzere Türk vatandaşlığını elde etmiş 42 kişiyle, Haziran 2021 ile Aralık 2021 tarihleri arasında mülakat gerçekleştirilmiştir. Örneklemen büyüklüğünü belli bir katılımcıyla sınırlandırmak yerine doygunluğun yakalanması hedeflenmiştir (Saumure ve Given, 2008). Her ne kadar doygunluk kavramı tartışmalı olsa da (Braun ve Clarke, 2021) katılımcılardan gelen cevaplar ve deneyimler yinelenip benzer bir çevrimde dolandığı zaman doygunluk noktasına ulaşıldığına karar verilmiş (Fusch ve Ness, 2015) ve mülakatlar 42. kişide bırakılmıştır.

Örneklemede çeşitliliği arttırmak ve heterojen bir grup elde etmek amacıyla katılımcılar Türkiye’nin dört şehriden seçilmiştir. Aşağıdaki Tablo 1’den de anlaşılabacağı üzere katılımcıların 10’u Mardin’den, 7’si Şanlıurfa’dan, 11’i Gaziantep’ten ve 14’ü İstanbul’dan seçilmiştir. Vatandaşlık algı ve deneyiminin, alıcı ülkenin farklı bölge ve şehirlerinde değişiklik arz etmesi muhtemeldir. Özellikle Türkiye’nin güney sınırlarındaki kültür ve yaşam biçimi İstanbul gibi metropol bir şehirden farklılaşmaktadır. Bu bağlamdan hareketle Mardin ve Şanlıurfa hem sınır şehirleri olması hem de Suriyelilerle dil-kültür benzerliği taşıması sebebiyle seçilmiştir. Gaziantep sınır şehri olmakla beraber yaygın olarak Arapça yahut Kürtçe konuşulmayan ve seçilen diğer iki şehirden göreceli olarak kültürel açıdan farklılaşan bir şehirdir. Gaziantep’in seçilmesinin bir diğer nedeni, bir sanayi şehri olması ve Suriyeli sanayici-iş insanı ve Suriyeli işgücünü barındırmasıdır. İstanbul ise metropol bir şehirdir. Kültürel farklılıkları içinde barındırması; farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki yaşamlara imkân tanınması sebebiyle seçilmiştir. En fazla Suriyeli mülteciyi barındırması açısından da İstanbul ve Gaziantep ilk iki sırada yer alırken, Şanlıurfa dördüncü sırada yer almaktadır. Mardin ise en fazla Suriyeliyi barındıran ilk on şehir arasında yer almayarak diğer üç şehirden farklılaşmaktadır (GİB, 2022a).

Tablo 1: Katılımcıların Genel Profili

Cinsiyet	Kadın	12
	Erkek	30
Yaş	18-35	18
	36-50	17
	51-65	5
	66-80	2
Eğitim	İlköğretim	7
	Lise	6
	Üniversite	29
Etnisite	Arap	30
	Çeçen	2
	Kürt	5
	Türkmen	5
Yaşadığı Şehir	Mardin	10
	Şanlıurfa	7
	Gaziantep	11
	İstanbul	14

Not: Katılımcı profiliyle ilgili ayrıntılı bilgiler Ek 1 ve Ek 2’de yer almaktadır.

Katılımcıların Suriye’deki şehir hayatına dair algı ve beklentisinin, orada hangi şehirlerde ikamet edip şehir hayatını nasıl deneyimlediğinin Türkiye’deki şehir seçiminde etkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu gözleme göre Suriye’nin Haseke ili ve çevresinden gelenler Mardin’i, Deyrizor ve Rakka’dan gelenler ise Şanlıurfa’yı mesken edinmişlerdir. Halep’ten gelenler Gaziantep’i öncelerken Şam ve Halep’ten gelenler ise İstanbul’da ikamet etmeyi tercih etmektedir. Suriyelilerin geldikleri şehirler ve oradaki şehir deneyimleri aynı zamanda Türkiye’deki vatandaşlık profillerini de şekillendirmektedir. Şam ve Halep Suriye’nin en gelişkin ticari iki şehriyken Deyrizor, Rakka ve Haseke’nin ağırlıklı üretimi tarıma ve yeraltı kaynaklarına dayanmaktadır. Ek 2’den de anlaşılacağı üzere katılımcıların 16’sı Halep’ten, 8’i Haseke’den, 9’u Şam’dan, 5’i Deyrizor’dan gelenlerden oluşurken; Rakka, Hama, Humus ve İdlip’ten ise birer katılımcı yer almaktadır.

Vatandaşlığa yeni kabul edilen Suriyelilerle mülakat yapmaktan kaçınılarak katılımcıların en az bir yıllık vatandaş olmasına dikkat edilmiştir. En az bir yıl vatandaş olma şartıyla katılımcıların vatandaşlığı deneyimleyebilecek zamana sahip olması hedeflenmiştir. Bundan hareketle çalışma, 2011-2020 zaman aralığında vatandaşlığa alınmış Suriyelilerin vatandaşlık deneyimini içermektedir. Bu zaman zarfının herhangi bir döneminde vatandaş olarak geçirilen zamanın kişinin vatandaşlık deneyimi ve algısı üzerindeki etkisinin anlaşılması hedeflenmiştir.

Örneklemedeki vatandaş olmuş Suriyeliler her ne kadar farklı sınıflardan seçilmeye çalışılsa da istisnai vatandaşlığın yasal çerçevesinin izin verdiği kadarıyla bir çeşitlilik yakalanabildiği ifade edilmelidir. Vatandaşlığı soy bağı ve evlilik yoluyla alan Suriyeliler mevcutken, Suriyelilerin büyük bir çoğunluğu vatandaşlığı istisnai vatandaşlık üzerinden almaktadır. Bu sebeple vatandaşlığı soy bağı ve evlilik üzerinden alanlar da örnekleme dâhil edilmiştir. Örneklemedeki Suriyelilerin 5'i soy bağı yoluyla 1'i evlilik yoluyla vatandaşlığı alırken 36'sı ise istisnai yolla vatandaşlık almıştır. Böylelikle istisnai vatandaşlığın sahip olduğu yasal zeminin örtük bir biçimde yarattığı "hediye vatandaşlık" algısının diğer yollardan alınan vatandaşlık algısıyla karşılaştırması imkânı yakalanmıştır.

Suriye, etnik, dinsel ve mezhepsel açıdan homojen bir ülke değildir. Örnekleme Suriye'nin etnik olarak ana bileşenlerinden olan Arap, Kürt ve Türkmenler ile bunlara nispetle daha az nüfusa sahip etnisitelerden olan Çeçenler de dâhil edilmiştir. Bundan hareketle katılımcıların 2'si Çeçen, 5'i Türkmen, 5'i Kürt ve 30'u Araplardan meydana gelmektedir. Dinsel ve mezhepsel olarak Sünni, Alevi, Hristiyan ve Yezidilerden meydana gelen Suriyelilerden bir Yezidi katılımcı dışındaki diğer bütün katılımcılar Müslüman-Sünnilerden meydana gelmektedir.

Katılımcıların demografik bilgileri şu şekildedir: Öncelikle katılımcılar farklı sosyo-ekonomik tabakalardan seçildiğinden katılımcıların sahip olduğu aile profili geleneksel ve modern olarak değişebilmektedir. Katılımcıların 30'u evli, 9'u bekâr, 2'si nişanlı ve 1'i duldur. Evli katılımcıların 4'ü Türkiye'de evlenmiştir. Türkiye'de evlenen veya mülakat aşamasında nişanlı olan katılımcıların tamamının bu evliliği Suriyelilerle yaptığı veya yapacağı anlaşılmaktadır. İlgili katılımcıların vatandaşlık

aldıktan sonra evlenecekleri adayı Suriye'den getirme yoluna başvurduğu görülmüştür.

Katılımcıların sahip olduğu çocuk sayısı 1 ile 9 arasında değişmektedir. Katılımcılar çekirdek ailenin dışında geniş aile bağlarına da sahiptir. Kalabalık geniş ailenin varlığı ve aile kurumun güçlü oluşu -ilerleyen bölümlerde ele alındığı üzere- Suriyelilerin vatandaşlık deneyim ve algısını etkileyerek onların uluslararası hareketliliğinde ve ülke seçiminde rol oynamaktadır. Örnekleme yaşları 18-55 arasında olan 18 katılımcı, 36-50 arasında olan 17 katılımcı, 51-65 arasında olan 5 katılımcı ve 66-80 arasında olan 2 katılımcı yer almaktadır. Katılımcıların yarısından fazlası üretken bir yaşta olup aktif bir şekilde iş hayatına katılmaktadır. İşsiz olan 8 katılımcıdan İ35, M7 ve M8 dışındakiler aktif olarak iş hayatına katılarak mesleklerini icra etmek istemektedir.

Katılımcıların eğitim durumu Ek 1'de görüldüğü üzere şu şekildedir: 5'i ilkokul, 2'si ortaokul, 6'sı lise, 3'ü ön lisans, 20'si lisans, 2'si yüksek lisans ve 4'ü doktora/tıpta uzmanlık eğitimi tamamlamıştır. Görüldüğü üzere örneklem, eğitim-öğretimin her aşamasını içinde barındırmaktadır. Ancak hiçbir surette okula gitmemiş ve okuma yazma bilmeyen katılımcı örnekleme yer almamıştır. Dolayısıyla yukarıdaki paragraflardan da anlaşılacağı üzere örneklemin çeşitliliğini arttırmak için dört şehirden seçilen vatandaşlığa geçen Suriyelilerin cinsiyet, yaş, etnik ve ekonomik seviyesinde çeşitlilik sağlanmıştır.

Mülteciler yaşam koşulları ve içinde bulundukları süreçler itibarıyla kırılgan-savunmasız kimseler olarak tanımlanmaktadır. Bundan hareketle Suriye iç savaşı sırasında-sonrasında yaşanan muhtemel travmalar nedeniyle Suriyeli mültecilerle görüşme öncesinde hem katılımcıların hem de araştırmacının korunması amacıyla araştırma etiğine uygun hareket edilmiştir (Liamputtong, 2007; Williamson, ve diğerleri, 2020). Bu hassasiyetleri olan kimseler için vatandaşlık sadece resmî bir evraka sahip olma bağlamında değerlendirilse dahi oldukça önemlidir. Bundan hareketle katılımcılar çalışma hakkında bilgilendirilerek katılımın gönüllüğüne vurgu yapılmıştır. Katılımcı bilgilerinin muhafaza edilerek üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı, katılımcının dilediği anda mülakatı sonlandırabileceği kendilerine

aktarılmıştır. Katılımcılarla temas kurulur ve mülakat yapılırken onların kırılabilirliği hatırlanarak tutulup güven ve samimiyet odaklı bir şekilde hareket etmek veriye ulaşmada önem arz etmektedir (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2021:167). Mülakatlar aşamasında bu ilkeye özen gösterilmiştir.

Katılımcılardan sağlıklı bir veri elde edilmesi amacıyla kendilerine güvenilir bir kaynaktan ulaşılması gerektiğinden *kartopu örnekleme yöntemi* kullanılmıştır. Kartopu örnekleme tek bir bilgi kaynağı üzerinden başlatılıp yürütüldüğünde yanlış bir kümenin oluşma riskini meydana getirir. Bu riske karşı en iyi çözüm olarak, birden çok bilgi kaynağından/başlangıç noktasından hareket ederek maksimum çeşitlilik yakalanabilir (Morgan, 2008: 816). Saha çalışması öncesinde araştırmacının Suriyelilerle ve Suriyeli STK'larla kurmuş olduğu çalışma ağı, hem sahayı iyi tanımasına hem de kurulan güven ağı üzerinden başkalarına ulaşabilmesine imkân tanımıştır. Saha çalışmasına başlarken -Suriyeli öğrenci ve akademisyenlerin ağlarından da hareketle- her şehirde, araştırmacıyla arasında güven probleminin olmadığı en az üç Suriyeli belirlenmiş olup onlardan araştırmacıyı başkalarına yönlendirmeleri istenmiştir. Katılımcılara toplamda on bir farklı başlangıç noktası üzerinden ulaşılmış olup her bir katılımcının önerdiği isimlerden en fazla ikisiyle mülakat yapılması tercih edilmiştir.

Bu çalışmada araştırmacı üç dile yaslanarak verileri toplama imkânı bulmuştur. Araştırmacı, Türkçeden, ileri düzeyde konuşup yazabildiği Arapça ve İngilizceden hem literatürü incelerken hem sahadan veriyi alırken yararlanmıştır. Katılımcılarla yapılan mülakatların çoğunluğu Arapça dilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmacının Arapçanın yaygın olarak kullanılan standart (fusha) formunun yanı sıra Suriye lehçesine de hâkim olması katılımcılarla yaptığı mülakatların resmî bir havada gerçekleşmesinin önüne geçmiştir. Arapça yapılan mülakatların neredeyse tamamına yakını katılımcıların kendilerini gayet rahat bir şekilde ifade edebildiği Suriye lehçesiyle gerçekleşmiştir. Türkmenlerle yapılan mülakatlarda ise katılımcıların kendisi bazen Türkçe bazen de Arapça konuşmayı tercih etmiştir. Araştırmacının ev sahibi toplumun bir üyesi olması onu Suriyeliler nezdinde dışarıdan biri kılarak, Arapça bilmesi ve Suriyeli toplulukla kurduğu geniş ağlar ise onun içeriden biri olarak algılanarak iç ve dış statü arasındaki boşlukta (*the space between*) yer alıp daha derin

bilgi ve deneyimlere sahip olmasını mümkün kılmaktadır (Corbin Dwyer ve Buckle, 2009).

Yarı yapılandırılmış mülakat formunun oluşturulmasında iki yola başvurulmuştur. İlk mülteci vatandaşlığı ve Türkiye’deki Suriyelilerle ilgili literatür taranarak kavramsal çerçevenin ana hatlarının ortaya çıkması sağlanmıştır. İkinci olarak, biri Suriyeli olmak üzere iki uzman akademisyenin görüşüne başvurularak sorulara son şekli verilmiştir. Mülakat formundaki açık uçlu sorular altı temel başlık altında toplanmıştır. Bunlar; biyografik bilgiler, vatandaşlığın alınması süreci, Türk vatandaşlığı algısı, Türk vatandaşlığına kabul politikası, Türkiye’deki vatandaşlık deneyimi ile vatandaşlık ve katılım şeklindedir.

Bazı mülakatlar üç saati bulsa da mülakatların ortalama bir buçuk saat sürdüğünü söylemek mümkündür. Daha fazla verim alınabilmesi adına mülakatların, katılımcıların kendilerini rahat hissedeceği ortamlarda yapılmasına gayret edilmiştir. İki katılımcının izin vermemesi dışında bütün mülakatlar ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Ses kaydı alınmayan iki katılımcıyla yapılan mülakatta el yazısıyla detaylı notlar alınmıştır. Ses kaydı alınan ve alınmayan bütün mülakatlarda mülakat esnasında ve sonrasında notlar tutulmuş ve araştırmacı kendi gözlemlerini de ayrıca not etmeyi ihmal etmemiştir. Mülakatların bitiminde ses kaydı alınan bütün görüşmeler öncelikle tamamıyla kâğıda aktarılmış; Suriye kökenli bir yeminli tercümanın da yardımıyla mülakatlar Türkçeye tercüme edilmiş ve sonrasında analiz safhasına geçilmiştir.

Çalışmada, kâğıda aktarılan mülakat verisinin analizinde “tematik analiz” yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırmalarda esnek ve kullanışlı bir yöntem olarak tanımlanan tematik analiz yöntemi, üzerinde yeteri kadar çalışılmamış alanlarda veri üretmek veya katılımcıların bir konu hakkındaki görüş, deneyim ve algısını zengin ve derinlikli bir şekilde betimlemek amacıyla kullanılır (King, 2004; Braun ve Clarke, 2006). Tematik analiz yöntemi veriyi sayısallaştırma eğiliminden uzak olarak veride tekrar eden anlam örüntülerine odaklanıp onu yorumlar. Bundan hareketle analizde yaygınlığı temsil etme bağlamında “birçok katılımcı”, “katılımcıların çoğunluğu” gibi sayısallaştırmadan uzak sözel göstergeler kullanılmıştır (Braun ve Clarke, 2006).

Analiz sürecinde kâğıda aktırılan metinler öncelikle tekrar tekrar okunarak veriye hâkim olunmuştur. Sonrasında ham veri, bir yandan araştırmanın amacını koruyarak öte yandan mülteci vatandaşlığı bağlamında var olan literatürden yararlanarak küçük metinler haline getirilip işaretlenmiştir (King, 2004). Bir sonraki aşamada elde edilen küçük metinlerden yola çıkarak zengin anlam örüntülerinin betimlendiği büyük ve alt temalar elde edilmiştir. Son olarak temalar gözden geçirilip adlandırılarak raporlama yapılmıştır (Braun ve Clarke, 2006). Temalarda katılımcılardan doğrudan alıntılar yapılarak elde edilen verinin derinlikli anlamı korunmuş ve temaların geçerliliğinin kanıtlanması sağlanmıştır (Nowell, Norris, White ve Moules, 2017).

Her akademik çalışmada olduğu gibi bu saha çalışması da bazı sınırlılıklarla sınanmış ve karşılaşılan sorunların üstesinden gelmenin yolları aranmıştır. Öncelikle COVID-19 salgını saha çalışmasının zaman planlamasını etkileyerek ertelenmesine ve mülakatların yüz yüze yapılma imkânının sınırlandırılmasına neden olmuştur. Eğitimin bütün kademelerinde dahi eğitim-öğretimin çevrimiçi devam ettiği bu kritik zaman diliminde mülakatların da çevrimiçi olması ihtimali yoklanmıştır. Ancak konunun hassasiyetinden ötürü katılımcıların endişelendiği ve bilgi paylaşma noktasında çekingen davrandığı anlaşılmıştır. Katılımcıların nabzını ve soruların anlaşılabilirliğini ölçmek amacıyla yapılan pilot çalışma sonrasında mülakatların yüz yüze olması gerektiği kanaatine varılmıştır. Yüz yüze görüşme talep edilen bazı Suriyeliler salgın sebebiyle görüşmeyi reddetmiştir. Sürecin yarattığı zorluklara rağmen bütün mülakatlar yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Mülakatların çoğunluğu açık alanlarda gerçekleşse de araştırmacıyı evine davet eden katılımcıların davetlerine olumlu cevap verilmiştir.

Vatandaşlık ve aidiyetle ilgili sorular karşısında az sayıda da olsa kimi katılımcıların zorlandığı ve mülakatın bu aşamada tıklandığı fark edilmiştir. Bu durum saha çalışmasında karşılaşılan ikinci bir sınırlılık olarak ortaya çıkmıştır. Mülakatı, yetkili makamların veya istihbaratın kendisini yoklaması şeklinde algıladığı düşünülen veya bir yerlere sesini ulaştırma gayesi şeklinde hareket ettiği fark edilen katılımcılara, mülakata bir başka zamanda devam etme seçeneği sunulmuştur. Bu süre zarfında tanışık olunan ve katılımcının da güven duyacağı ortak Suriyeli kimseler üzerinden güven ilişkisi sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu çabaların sonuç verdiğini ve bu tarz

sorunlar yaşıyan az sayıdaki katılımcının mülakatın ikinci kısmında daha rahat ve samimi cevaplara yöneldiği fark edilmiştir.

Üçüncü bir sınırlılık ise araştırmacının bir erkek olarak kadın katılımcılarla yaptığı mülakatlarda kendisini göstermiştir. Mülakat yapmak amacıyla Suriyeli kadınlara ulaşmak erkeklere ulaşmaktan daha zor olmuştur. Yukarıda bahsedilen iki sınırlılığa ilaveten Suriyeli kadınların hem evlerinde yüklendikleri sorumlulukların fazlalığı hem de “bir yabancı erkeğin” sorularına maruz kalmaktan kaçınmanın bir sonucu olarak mülakatlara katılmak istemediği düşünülmektedir. Dolayısıyla örneklemede ancak 12 kadın katılımcıya ulaşılabilmiştir. Ulaşılan kadınlardan yalnızca birisi ses kaydı almamak koşuluyla mülakatı kabul etmiştir.

Katılımcılar şifrelenirken sıralama sayısının başına mülakatın yapıldığı ilin ilk harfi eklenmiş sonrasında cinsiyeti (E yahut K) ve daha sonrasında da yaş aralığı yazılmıştır. Ek 1 ve Ek 2’de gerekli olan detaylar verildiğinden alıntı yapılırken mülakatın yapıldığı yer, cinsiyet ve yaş aralığının verilmesi yeterli görülmüştür. Katılımcılardan yapılan doğrudan alıntılarda italik yazılan parantez içi, araştırmacının kendisine ait olup cümlelerin tam olarak anlaşılması amacıyla ilave edilmiştir.

Tez çalışması, giriş ve sonuç bölümleri hariç olmak üzere toplamda dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tez çalışmasının kuramsal çerçevesine yer verilmiştir. Kuramsal çerçevenin yazımında literatürdeki vatandaşlık tartışmalarının ışığında Bloemraad (2000) ve Bosniak’ın (2000) vatandaşlık tasnifinden yararlanılmış ve son yıllarda mülteci vatandaşlığı bağlamında gelişen literatürden hareketle bu tasnife belirli başlıklar eklemek suretiyle bir çerçeve oluşturulmuştur. Ayrıca bu bölümde geçici koruma altındaki Suriyelilerin Türk vatandaşlığına geçişleri bağlamında Türk vatandaşlığının tarihi, yasal ve idari yönü ele alınarak Suriyelilerin vatandaşlığa kabulünün yasal çerçevesine yer verilmiştir.

İkinci bölümde, zorunlu göç süreci ve sosyo-ekonomik kayıplar anlatısının gölgesinde Suriyelilerin vatandaşlığa kabul süreci analiz edilmiştir. Katılımcıların süreç anlatısı, zorunlu göçle yaşadıkları çeşitli zorlukların vatandaşlıkla ikame edilip edilemediğini anlamak açısından değerlidir. Ayrıca ikinci bölümde katılımcıların bireysel vatandaşlık öyküsüne ve Türkiye’nin Suriyelilere dönük vatandaşlık politikasıyla ilgili

görüşlerine yer verilmiştir. Bireyin vatandaşlık sürecinin nasıl başladığı ve nasıl ilerlediği, süreçte herhangi bir zorlukla karşılaşılıp karşılaşılmadığı ve bireyin bu vatandaşlık sürecinde etken mi edilgen mi olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin Suriyelilere dönük takip ettiği vatandaşlık politikasında kriterlerin neler olduğu ve bu kriterlere uygulamada ne denli riayet edildiği katılımcı merkezli bir biçimde tartışılmıştır. Bundan hareketle ikinci bölümde, daimî bir statü olarak vatandaşlığın yasal boyutunun mülteciler nezdindeki anlamı da analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde vatandaşlığa kabul edilen Suriyelilerin vatandaşlık deneyimleri ele alınmıştır. Katılımcıların vatandaşlıkla beraber erişebildiği haklara işaret edilerek özellikle mülteci vatandaşlığında anlamı belirginleşen hareketlilik, özgürlük ve sosyo-ekonomik değişim analiz edilmiştir. Güvenlik duygusunun insan için en temel ihtiyaç olmasından hareketle mültecilerin bu duygudan yoksun olduğu görülmektedir. Suriyeli mülteciler kendilerine sunulan Türk vatandaşlığıyla ne ölçüde güvenlik ve istikrar duygusuna sahip olabilmişlerdir? Güvenlik duygusunun aynı zamanda vatandaşlığın bir diğer boyutu olan katılımı da etkilediği bir gerçektir. Güven duygusunun inşa edilmesi durumunda katılım ve uyum hızı yükselme eğilimdeyken güvensizliğin hâkim olması ve nefret söyleminin yaygınlaşması durumunda ise izolasyonun yaygınlaşması söz konudur. Bundan hareketle üçüncü bölüm aynı zamanda katılımcıların vatandaşlıkla toplumsal ve siyasal katılım arasındaki bağına da ışık tutmaktadır.

Dördüncü bölümde Suriyelilerin vatandaşlık algısı, kimlik ve aidiyet inşası ele alınmaktadır. Bu bağlamda vatandaşlık algı ve inşası birkaç parametre üzerinden şekillenmektedir. Vatandaşlığın yasal boyutunun dışında tarihsel ve kültürel normlar, ev sahibi toplumun tutumları, siyasal söylemler ve medya dilinin aidiyet inşasındaki rolü analiz edilmektedir. Buna ilaveten Batı ülkeleri üzerinden yapılan vatandaşlık karşılaştırmalarına da yer verilerek son tahlilde iki vatan arasında kimliğin dönüşümüne ve aidiyetin inşasına yer verilmiştir. Tez çalışması, Değerlendirme ve Sonuç bölümüyle son bulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: VATANDAŞLIK VE MÜLTECİ VATANDAŞLIĞI

Bu bölümde tez çalışmasının kuramsal çerçevesi ele alınmaktadır. Bu bağlamda Bloemraad (2000) ve Bosniak'ın (2000) vatandaşlık tasnifinden yararlanılarak mülteci vatandaşlığı bağlamında bu tasnife alt başlıklar eklenmektedir. Bölüm, vatandaşlığa dair genel bir girişle başlamakta, vatandaşlığın dört temel boyutunun ele alınmasıyla devam etmekte ve bu dört boyut Türkiye'deki Suriyeliler bağlamında mülteci vatandaşlığıyla ilişkilendirilmektedir. Bu bölüm, Türk vatandaşlığının arka planı ve Suriyelilerin vatandaşlığa kabulüne dair yasal çerçevenin ele alınmasıyla tamamlanmaktadır.

1.1. Gelişimi ve Anlamı Bağlamında Vatandaşlık

Modern vatandaşlığın temellerini Antik Yunan'da ve Roma'da görmek mümkündür. Antik Yunan'da ilk dönemde toprağa sahip olmakla eşanlamli kullanılan vatandaşlık kavramı, zamanla yetişkin özgür erkekleri içeren, kadınları, köleleri ve yabancıları dışlayan ve şehrin kamusal alanına doğrudan katılımı özdeşleşen bir forma dönüşmüştür (Ağaoğulları, 2013: 19-22). Roma'da vatandaşlık düşüncesi ve uygulaması tarihi süreç içerisinde birçok yönüyle Yunan vatandaşlığından farklılaşmıştır. Roma'da vatandaşlığın şehrin dışına taşarak imparatorluğun geniş topraklarında yayılım göstermesi, siyasal haklara sahip olan ve siyasal haklara sahip olmayıp sadece yasal statüden yararlananlardan meydana gelen iki farklı vatandaşlık sınıfını var etmiştir (Heater, 2007: 49, 56; Kılıç Oğuz, 2007: 29). Bununla birlikte Roma'da vatandaşların Yunan demokrasisindeki gibi doğrudan siyasal katılımı deneyimlememesi, Roma vatandaşlığını pasif bir statü haline getirmiştir (Heater, 2007: 52-53).

Tarihsel gelişim seyri dikkate alındığında vatandaşlık, Ortaçağda Hristiyanlığın ve feodalitenin gölgesinde silik olarak varlığını devam ettirmiş, düşünce ve uygulama

düzeyinde tümüyle yok olmamıştır (Smith, 2002: 107; Heater, 2007: 67-68). Yaklaşık olarak 12.yy.da İtalyan şehir devletlerinde Antik Yunan şehir devletlerinden hareketle şehir vatandaşlığını tekrardan diriltmeye dönük başlayan süreç devrimler çağıyla taçlanarak vatandaşlık modern biçimini kazanmıştır. İngiltere’de Sanayi Devrimi ile burjuvazinin krala karşı güç kazanması sonrası elde ettiği haklar ve ardından Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nde ve Fransız Devrimi sonrası ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nde insan haklarına yapılan vurguyla modern vatandaşlık şehir düzleminden ulus düzlemine evrilerek ulus-devlet sınırları çerçevesinde bireyleri yasal olarak eşitleyen bir temele sahip olmuştur (Kılıç Oğuz, 2007: 22, 32-34). Dolayısıyla tarih boyunca imtiyazlı zümrelere tanınan statü olarak vatandaşlık, demokrasiye olan inancın artması ve liberalizmin güç kazanması sonrasında herkesi içeren bir biçime dönüşmüştür (Heater, 2007: 211-212). Bu bağlamda ulusal vatandaşlık, 18. ve 20. yüzyıllar arasında toplumsal mücadeleler sonucunda sivil, siyasal ve sosyal haklara erişimde eşitlik sağlayan bir hale dönüşmüştür (Marshall, 2000).

1990’larla birlikte sosyal bilimciler vatandaşlığa ve vatandaşlığın anlamına dair tartışmalar yürütmüş ve ulusal vatandaşlık fikrinin yara aldığını ileri sürmüştür (Kadioğlu, 2012a; Kymlicka ve Norman, 2012; Soysal, 2012). Ulusal vatandaşlık fikrinin tartışmaya açılmasında postmodernleşmenin ve küreselleşmenin doğrudan önemli bir rolü vardır (Işın, 2021). Postmodernleşmeyle birlikte modern vatandaşlık felsefe ve düşüncesinin evrensellik iddiasıyla görmezden geldiği farklı etnokültürel ve dezavantajlı gruplar tanınma mücadelesi yürüterek, farklılıkları kabullenmeye dönük söylemin baskın bir hal almasına zemin hazırlamıştır (Işın, 2021: 134-135). Küreselleşmeyle birlikte ulusüstü ve uluslararası örgütlerin ortaya çıkışı ve vatandaşlık hakları olarak kabul edilen hakların meşruiyetinin ulusların dışında konumlanması, artan uluslararası insan hareketliliği ve bunun sonrasında çoklu vatandaşlığın kabulü ve yaygınlaşması ulus-devlet vatandaşlığının geleneksel sınırlarına meydan okumaktadır (Heater, 2007: 212-213; Işın, 2021: 136).

Yukarıda ifade edilen küreselleşme nedeniyle kimi kuramcılar geleneksel ulus-devlet vatandaşlık anlayışının değişime uğradığını ve vatandaşlığın ulus-devlet sınırlarını aştığını ileri sürmektedir. Leitner ve Ehrkamp’ın (2006: 1617) aktarımına göre kuramcılar ve öngördükleri yeni vatandaşlık biçimini şu şekilde sınıflandırmak

mümkündür: Küresel vatandaşlık (*global citizenship*) (Falk, 1996), ulusötesi vatandaşlık (*transnational citizenship*) (Bauböck, 1994), uluslararası vatandaşlık (*postnational citizenship*) (Soysal, 1994), kozmopolit vatandaşlık (*cosmopolitan citizenship*) (Held, 1995) ve esnek vatandaşlık (*flexible citizenship*) (Ong, 1999). Leitner ve Ehrkamp’a (2006: 1617) göre vatandaşlık hakkında yürütülen bu tartışmalar; “hakların resmî üyelikten ayrılması, hakların evrensel insan hakları olarak yeniden biçimlendirilmesi ve kimliklerin yersizyurtsuzlaştırılması” olmak üzere temelde üç unsurdan kaynaklanmaktadır. 1990’lar sonrası vatandaşlığa dair literatürdeki bu tartışmaları küresel gelişmelerden etkilenen vatandaşlığın doğal değişimini anlama çabası olarak okumak mümkündür.

20.yy.ın sonlarına değin vatandaşlık makro yapılar üzerinden okunmuş ve vatandaşlığın birey düzlemindeki analizi ve bireylerin vatandaşlık kavramsallaştırması ihmal edilmiştir (Joppke, 2007b). Bundan hareketle bu bölümde, modern vatandaşlığın boyutları, birey merkezli bir vatandaşlık kavramsallaştırması bağlamında analiz edilmektedir.

1.2. Vatandaşlığın Boyutları

Literatürde vatandaşlık kavramı farklı bağlamlarda ele alınıp kuramsallaştırılmaktadır. Yukarıdaki girişten de anlaşılacağı üzere sosyal bilimciler, vatandaşlığın anlamı üzerine uzlaşabilmiş değildir (Bosniak, 2000: 450; Joppke, 2007b: 37). Joppke (2007b, 2008), göçle vatandaşlık arasındaki bağın anlaşılması için vatandaşlığın yasal, haklar ve kimlik boyutu gibi en az üç boyut arasında ayırım yapılması gerektiğini savunmaktadır. Bauböck (2006) ise vatandaşlık kavramını; yasal statü, hak ve görevler, vatandaşlık erdemi ve uygulamalar olmak üzere üç boyuta ayırarak incelemektedir. Bundan hareketle literatürde vatandaşlık farklı şekillerde başlıklandırılrsa da vatandaşlığın genel hatlarıyla yasal statü, haklar, siyasi faaliyet ve kimlik bağlamında tasnif edildiği anlaşılmaktadır (Lister ve Pia, 2008: 59).

Bu çalışma, mültecilerin vatandaşlığı nasıl kavramsallaştırdığını anlamak için literatürdeki vatandaşlık tartışmalarından ve Bloemraad (2000) ve Bosniak’ın (2000)

vatandaşlık tasnifinden yararlanarak söz konusu tasnife mültecilik bağlamında yeni başlıklar eklemektedir. Bu kuramsal çerçeveyi takip edip vatandaşlık tasnifini irdeleyen güncel çalışmalar da (Lister ve Pia, 2008; Stokke, 2017) dikkate alınmıştır. Vatandaşlık teorilerinin ve literatürün genel olarak incelendiği bu bölümde mültecinin vatandaşlık kavramsallaştırması yasal statü, haklar, kimlik ve katılım başlıkları altında tasnif edilmektedir. Vatandaşlığın bu dört boyutu, mültecilerin vatandaşlık deneyimini ve algısını daha anlaşılır kılmak amacıyla alt başlıklarla desteklenmiştir. Bununla birlikte mülteci vatandaşlığı; vatandaşlığın araçsallaştırılması bağlamında hareketlilik ve sosyo-ekonomik boyut, güvenlik ve istikrar, kimliğin dönüşümü ve katılım gibi bileşenler hesaba katılarak kavramsallaştırılmaktadır.

Vatandaşlığın dört boyutu -yasal, haklar, katılım ve kimlik- birbirinden bağımsız olmayıp birbiriyle kesişmekte, birbirini zayıflatmakta yahut zenginleştirmektedir. Vatandaşlığın kimlik boyutunun haklar boyutunu zayıflatıp göçmenlerin katılımını olumsuz etkilemesi mümkünken hakların bütün yabancıları içermesi durumunda vatandaşlığın kimlik ve katılım boyutunun zayıflatılması mümkündür (Bloemraad, Korteweg ve Yurdakul, 2008: 156; Joppke, 2007b: 47). Klasik vatandaşlık teorileri, vatandaşlığın dört temel boyutundan bazı boyutları ön plana çıkarmaktadır. Örneğin, liberal teoriler haklar boyutunu öncelemekteyken cumhuriyetçi teoriler katılım boyutunu öncelemekte ve toplulukçu vatandaşlık teorileri ise görev ve kimlik boyutunu ön plana almaktadır (Lister ve Pia, 2008: 8; Stokke, 2017: 194). Vatandaşlığın dört boyutu klasik vatandaşlık teorileri ve ulussonrası, ulusötesi, çokkültürlülük gibi postmodern teorilerle birlikte aşağıda detaylandırılmaktadır.

1.2.1. Vatandaşlığın Yasal Boyutu

Vatandaşlığın siyasi bir topluluğa resmî üyelik olarak tanımlandığı dikkate alındığında (Bosniak, 2000: 456), modern çağda bu topluluğun ulus-devlet formunun yaygınlık kazandığı görülmektedir. Fransız Devrimi sonrası yaygınlık kazanan bu formda vatandaşlık ulus mensubiyetiyle eş değer tutulmuştur (Heater, 2007: 11). Bundan hareketle geleneksel anlamda vatandaşlığın yasal statüsü, ulusal topluluğa üye olanla

olmayan arasında bir sınır çizerek, vatandaş kabul edilen bireylerin siyasi toplulukla olan hak ve sorumluluklarının çerçevesini belirler (Stokke, 2017: 194-195).

Vatandaşlık statüsüne kimin sahip olması gerektiği sorusu vatandaşlığın yasal durumuyla ilgili bir tartışmadır. Herhangi bir vatandaşlık statüsüne aslen yahut sonradan (*naturalization*)⁴ sahip olunabilir. Devletler, vatandaşlığın aslen kazanılmasında toprak ilkesi-doğum yeri (*jus soli*) ve soy bağı (*jus sanguinis*) ilkelerinin birinden yahut her ikisinin farklı kombinasyonundan yararlanma yoluna gitmektedir (Kraler, 2006: 44-45; Yıldız, 2017: 46). Vatandaşlığın sonradan kazanılmasına dair şartlar ve süreçler ülkeler arası farklılık göstermekte ve son tahlilde vatandaşlığa geçiş birçok ülkede yetkili makamların takdiri ölçüsünde gerçekleşebilmektedir (Goodman, 2010). Bu durum vatandaşlığın yasal boyutunu oluşturmaktadır.

Esasen vatandaşlığın yasal statüsüne dair taraftarlar ve muhalifler arasındaki temel ayrım vatandaşlığın ulus-devlete üyeliği zorunlu kılıp kılmadığıyla ilgilidir. Vatandaşlığın yasal bir statüye sahip olduğuna dair literatürde vatandaşlık, sınırları belirlenmiş bir bölgeye karşılık gelen ulus-devlete bağlı bir statü olarak ele alınır. Bu bağlamda vatandaşlığa kabul ve vatandaşlığın statüsüne dair nihai karar, uluslararası sistem ve hukuk tarafından meşru kabul edilen ulus-devlete ait bir hak olarak görülmektedir (Bosniak, 2000: 456; Bauböck, 2006: 16-19; Lister ve Pia, 2008: 60).

Brubaker'e (2012) göre modern çağda yürütülen vatandaşlık tartışmaları ulus-devlet inşası ve muhayyilesinden bağımsız olarak ele alınamaz. Ona göre bir ulus-devlete üyelik olarak tanımlanan vatandaşlık "eşitlikçi, kutsal, milli, demokratik, tek ve sosyal açıdan önemli" olan altı normdan beslenmektedir. Brubaker, eşitlikçi, demokratik ve sosyal açıdan önemlilik normlarının, sırasıyla Marshall'ın tanımladığı vatandaşlığın sivil, demokratik ve sosyal unsurlarıyla benzerlik gösterdiğini, buna karşın geride kalan üç normun ise katı bir ulusçuluk anlayışı tarafından şekillendiğini ifade etmektedir. Örneğin, kutsallık normu gerektiğinde vatandaşın kendisini devlet için feda etmesini içermektedirken millilik normu vatandaşlığın bir ulusa üyelik olduğunu

⁴ Bu çalışmada *naturalization*, vatandaşlığa kabul veya vatandaşlığa geçme/geçiş anlamında kullanılmaktadır.

ifade etmekte ve teklik normu ise bir kişinin yalnızca bir devlete üyeliğinin mümkün olduğu düşüncesinden hareketle çoklu vatandaşlıkları reddetmektedir (Brubaker, 2012: 56-59). Brubaker (2012: 60-63), her ne kadar 20.yy.ın ikinci yarısında sosyal, ekonomik ve askeri savunma noktasında yaşanan değişimler ulus-devlet sisteminde sapsmalar meydana getirirse de ulus-devletin öldüğünü ilan edip vatandaşlığın bir ulusun üyeliği olarak düşünölemeyeceğini savunanların aceleci davrandığını, çünkü ulus-devletin vatandaşlığın üzerindeki derin etkisini koruduğunu savunmaktadır.

Joppke (2007b: 40), Brubaker'in vatandaşlığın hala ulus-devlet geleneğinin egemenliğinde olduğu argümanına, 1997 Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'nin doğum yeri ilkesine dair tavsiyesini ve Almanya'nın 1999'daki vatandaşlık reformunu ileri sürerek karşı çıkmaktadır. Ona göre 20.yy.ın ikinci yarısından itibaren yaşanan gelişmeler vatandaşlığın yasal statü boyutundaki dönüşümünü tetikleyerek vatandaşlığa erişimde soy bağı ilkesi yerine doğum yeri ilkesine yönelimin artmasına sebep olmuş, vatandaşlığa erişimin önündeki engellerin kaldırılmasıyla vatandaşlık etnoköltürel bir çeşitliliğe ulaşmıştır (Joppke, 2007b: 38). Joppke, Batı Avrupa'da misafir işçi olarak kabul edilen göçmenlerin vatandaşlığa geçişiyle ilgili engellerin kaldırılması, vatandaşlık için şart koşulan yasal ikamet süresinin kısaltılması ve vatandaşlığa kabulün bir kurala bağlanmasıyla vatandaşlığın milliyetçi yönünün zayıfladığını savunmaktadır. Ona göre her ne kadar bireysel hakların takdiri hala ulus-devletlere ait olsa da etnik ulus-devletler zemin kaybetmekte, liberal demokratik ilkeler güç kazanarak vatandaşlığa erişimin önü açılmaktadır (Joppke, 2007b: 39-40).

Kimi kuramcılar küreselleşmenin ve artan göç hareketlerinin ulus-devlet fikrini aşındırdığını, vatandaşlık haklarının üyelikle bağının çözüldüğünü ileri sürerek Joppke'nin (2007b) etnik ulus-devletlerin zemin kaybettiği iddiasının daha ileri boyutunu savunmaktadır. Örneğin Soysal (2012), modern dünyada vatandaşlığın artık bir ulusa üyelik olarak okunamayacağını ileri sürmektedir. Ona göre Savaş⁵ sonrasında insan haklarının ulus topluluğunun dışında meşruiyet kazanması ve Avrupa'da vatandaşlara özgü olan hakların yabancıları da içerecek şekilde genişlemesi, üye ve

⁵ Çalışmada kullanılan Savaş ile II. Dünya Savaşı kastedilmektedir.

yabancı arasındaki farkların bulanıklaşmasına neden olmuş ve uluslararası vatandaşlığa giden kapının aralanmasına zemin hazırlamıştır (Soysal, 2012: 385).

Soysal'ın (2003: 22-23) ileri sürdüğü uluslararası vatandaşlık kuramının ulusal vatandaşlık kuramından ayrılan üç temel yönü vardır: Birincisi, klasik vatandaşlık modelinde vatandaşlığın sınırları ulus-devletle çevrilmişken uluslararası vatandaşlık modelinde vatandaşlığın sınırları geçişken ve belirsizdir. Burada vatandaşlığın sınırlarının geçişken olmasıyla kastedilen, bireylerin ulusal sınırlardan bağımsız bir şekilde haklara sahip olabilmesidir. İkincisi, ulusal vatandaşlıkta haklar ve ayrıcalıklar tek bir statü ile temsil ediliyorken uluslararası vatandaşlıkta çok sayıda üyelik ve statü (AB üyesi ülkelerin vatandaşları, mülteciler, daimî oturma iznine sahip olanlar vb.) söz konusudur. Üçüncü yön, üyeliğin meşruiyeti ile ilgilidir. Klasik vatandaşlık modelinde haklar ulusal üyelikle ilişkili olup hakların meşruiyetinin temeli ulus devletin egemenlik alanıyla sınırlıdır. Uluslararası vatandaşlık modelinde ise bireylerin üyeliği ulusal bağdan ziyade evrenselleşen insan haklarına dayanmakta, böylelikle “evrensel insan hakları ulusal hakların yerini” alarak “birey, vatandaşı aşan” bir pozisyona yükselmektedir.

Benhabib (2005a), ulusötesi göçler ve AB gibi ulusüstü aktörler sebebiyle ulus-devletlerin krize girdiğini ve geleneksel devlet egemenliğinin aşınması sonucu vatandaşlığın dönüşüm içerisinde olduğunu savunmaktadır. Bu dönüşüm vatandaşlığın bir yandan beledi/ ulusaltı öte yandan da ulusüstü yönleri doğru genişlemesine yol açmakta ve bu durumda vatandaşla yabancı arasındaki sınırlar yer değiştirmektedir (Benhabib, 2005a: 673-675). Benhabib'e göre modern vatandaşlık (i) müşterek bir kültür, etnisite ve tarihe yaslanan kolektif kimlik, (ii) siyasi üyelik ve (iii) sosyal haklar olmak üzere üç temel unsuru ihtiva etmesine karşın günümüzde bu unsurlar birbirinden gittikçe ayrılmaktadır. O, bu iddiasını özellikle Avrupa ulus-devletlerinde varlığı artan göçmenlerin yasal bir üyeliğe sahip olmaksızın sosyal haklardan yararlanabilmesine yahut müşterek bir kimliğe sahip olmaksızın siyasi üyelik kazanabilmesine dayandırmaktadır (Benhabib, 2005a: 675).

Ulusötesi, uluslararası ve küreselleşme kuramcılarının vatandaşlığın yasal statüsünün geleneksel ulus-devletin etkisinden sıyrılıp farklılaştığına dönük iddiası üç temel

argümana yaslanmaktadır (Bosniak, 2000: 457-462; Lister ve Pia, 2008: 61). Bunlar (i) ulusüstü örgüt olarak AB'nin varlığı ve AB vatandaşlığı, (ii) hakların evrenselleşmesiyle meşruiyet kaynağının ulus-devletten kişinin kendisine kayması sonucu göçmenlerin vatandaş olmaksızın da vatandaşlık haklarının bir kısmından yararlanabilmesi ve (iii) çifte vatandaşlık uygulamasının dünya çapındaki artan kabulü şeklindedir.

Literatürde yukarıdaki üç argüman da eleştirilmiştir. Öncelikle AB vatandaşlığı, Birliğe dâhil olan devletlerin ulusal vatandaşlık mevzuatına yaslanmakta ve üye ülkelerin vatandaşları ancak AB vatandaşı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla AB vatandaşlığı, Birliğin vatandaşlarından meydana gelmekte ve birliğin vatandaşlık mevzuatının sınırları da Birliğe bağlı ulus-devletler tarafından tayin edilmektedir. Buna ilaveten, AB vatandaşlığına benzer bir örneğin dünya çapında olmaması AB deneyimini genele teşmil etmeyi mümkün kılmamaktadır (Bosniak, 2000: 458-459; Lister ve Pia, 2008: 61).

Literatürde daha çok Soysal ile ilişkilendirilen ikinci argüman da eleştiriye tabi tutulmuştur. Buna göre hakların meşruiyetini ulus-devlet yerine uluslararası insan hakları rejiminin kendisine atfetmenin, devletlerin rolünün gözardı edilmesine sebep olduğu değerlendirilmektedir. Vatandaş olmayanların belirli haklara sahip olmasının, onların yasal statüsünü değiştirmedigini ve devletlerin yine üye olanla olmayan arasında sınır çizme yetkisini ellerinde tutmaya devam ettiği, bundan hareketle esas meşruiyet kaynağının ulusal sistemin kendisinde olduğu savunulmaktadır (Bosniak, 2000:459-462; Lister ve Pia, 2008: 62).

Üçüncü argüman için Bosniak (2000: 462) modern vatandaşlığın tarihsel seyri dikkate alındığında vatandaşlığın *tek* kabul edilen statüsünün değişmesini ve çoklu vatandaşlıkların kabulünü katedilmiş önemli bir aşama olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte çoklu vatandaşlık uygulamaları her ne kadar ideal geleneksel ulus-devlet vatandaşlığına zemin kaybettirse de taahhütlerin döndüğü mercii yine ulus-devletin kendisi olduğundan son tahlilde vatandaşlığın uluslararası tanımlanmasının mümkün olmadığını savunmaktadır (Bosniak, 2000: 462-463).

1.2.2. Vatandaşlığın Haklar Boyutu

Klasik vatandaşlık teorileri vatandaşlığı haklar ve görevler bağlamında ele alır (Isin ve Nyers, 2014: 2). Oldfield'e (2012) göre liberal teorinin temel tezi hakların bireye içkinliğidir. Ona göre 17.yy.dan bugüne değin süren mücadele sonucunda kazanılan ve devletten önce gelen bu haklar, doğal haklar yahut insan hakları olarak kabul edilmekte ve sivil, siyasal, yasal, dini, ekonomik ve sosyal haklar olarak tasnif edilmektedir. Bu hakları önemli kılan şey insani gereklilik olarak görülmesi ve bunlara istinaden insanın aktif bir eyleyici/fail olarak eyleme geçebileceği düşüncesidir (Oldfield, 2012: 95-96). Oldfield'e göre liberal anlayışta vatandaşlık, hak olarak kabul edilen bir statü olarak tanımlanmakta ve bu statünün hukuk yoluyla toplum ve devletin tacizinden korunması beklenmektedir. Ona göre vatandaşlığın bir statü olması, vatandaşlık nedeniyle bireye topluma karşı görev yüklememekte ve bireyler arasındaki ilişki ve sosyal bağları sözleşmeyle mümkün kılmaktadır. Bundan hareketle vatandaşlık statüsü bireye toplumsal saygı ve minimum görevler dışında bir görev yüklememekte ve siyasal alanda eylemde bulunup bulunmamayı bireyin kendi inisiyatifine bırakmaktadır (Oldfield, 2012: 96-97).

Marshall, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar* adlı eserinde modern vatandaşlığın sivil, siyasal ve sosyal hakları içerdiğini savunarak liberal vatandaşlık teorisine haklar temelinde katkıda bulunmuştur (Turner, 2012: 109). Marshall'a (2000) göre vatandaşlık hakları tarihsel olarak belli bir sıralamayla, birbirinden bağımsız ve üç farklı eksenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. İngiltere'den hareket eden Marshall'a göre sivil hakların gelişimi 18.yy.a denk gelirken, siyasal hakların gelişimi 19.yy.a ve sosyal hakların gelişimi ise 20.yy.a denk gelmektedir (Marshall, 2000: 21, 25).

Marshall'a (2000) göre, tarihsel olarak bakıldığında insanlık öncelikle sivil haklara erişmiştir. Sivil haklar; bireysel özgürlük, ifade-inanç özgürlüğü, mülkiyet ve adalet hakkı gibi özgürlükleri kapsamaktadır (Marshall, 2000: 21). Siyasal hayata katılım olarak tanımlanan siyasal haklar, vatandaşlık kavramının biçim aldığı 19.yy.da gelişim göstermeye başlamış ve 20.yy.da vatandaşlığın bağımsız bir unsuru haline gelmiştir (Marshall, 2000: 29-30). Sosyal haklar; bireyin yaşadığı topluma sosyo-ekonomik yönden uyum sağlamasına ve direncinin arttırılmasına imkân sunmaktadır. Bundan

hareketle sosyal hakların temeli her ne kadar 19.yy.da atılsa da sosyal hakların vatandaşlığın bir unsuru haline gelmesi 20.yy.a denk düşmektedir (Marshall, 2000: 34-35).

Oldfield (2012), cumhuriyetçi vatandaşlık teorisinin liberal teorinin aksine vatandaşlığı statü yerine eylem olarak tanımladığına dikkat çekmektedir. Ona göre cumhuriyetçi vatandaşlık teorisi, toplumu bireye öncelmesi nedeniyle birey, toplumun inşasında ve siyasal alanda kendine yüklenen vazifeleri yerine getirerek ve eylemde bulunarak vatandaşlığı hak etmelidir. Dolayısıyla birey, burada egemen ve özerk olmayıp topluma karşı ifa etmekle mükellef olduğu görevleri toplumsal sözleşme bağlamında değil de vatandaşlığın görevleri olarak yapmakla mükelleftir. Kendisine yüklenen görevler neticesinde birey vatandaşlığı hak etmekte ve görevlerin terki vatandaşlığın terki anlamına gelmektedir (Oldfield, 2012: 98-99). Burada vatandaşlığın kültürel ve uygulama yönüne de vurgu söz konusudur. Vatandaşların görevlerini yerine getirebilmeleri için gerekli koşullar oluşturularak bireylerin yaratılan alanlarda, toplumsal kültür ve geleneğin de desteğiyle, vatandaşlık pratiğini yerine getirmesi sağlanmaktadır (Oldfield, 2012: 101-102).

Toplulukçu vatandaşlık teorisi, liberalizmin bireysel haklara yaptığı vurgunun tersine topluluk haklarına vurgu yaparak kültürel toplulukların tanınmasının zorunluluğuna işaret etmektedir (Delanty, 2002: 163-164). Toplulukçu teori toplulukların farklılığını dikkate aldığından liberal ve cumhuriyetçi teoriler gibi evrenselci olmayıp devletlerin eşit ve evrensel haklar düşüncesinden hareket ederken görmezden geldiği kültürel topluluk ve grupların dışlanması önüne geçmek istemektedir (Can, 2019: 159-160). Bundan hareketle, güçlü bir topluluğun inşası ve ona aidiyetin duyulabilmesi için hakların yanı sıra yükümlülöklere vurgu yapılmaktadır (Can, 2019: 162).

Uluslararası insan hareketliliğinin artması ve ulusüstü örgütlerin etkinlik kazanması, 20.yy.ın son çeyreğinde vatandaşlığın küresel bir boyut kazanmasına ve ihmal edilen kültürel boyutunun tartışmaya açılmasına zemin hazırlamıştır. Vatandaşlığın ve hakların küresel dönüşüme eşlik etmesi, onun klasik vatandaşlık teorileri kalıplarıyla anlaşılmasını zorlaştırmaktadır (Linklater, 2002: 324; Bauböck, 2006: 26; Isin ve Nyers, 2014: 3; Bal, 2015: 31). Bundan hareketle çokkültürlölük, uluslararası ve

ulusötesi vatandaşlık kuramcıları vatandaşlığın kendisine ve haklar boyutuna yeni bir form biçmektedir.

Kymlicka'nın çokkültürlü vatandaşlık teorisi, literatürde haklar bağlamında üzerinde durulan modern teorilerden birisidir. Buna göre vatandaşlık teorisi haklar ve görevler arasında bir denge gözetmelidir (Kymlicka ve Norman, 2012: 196). Kymlicka 1995'te yayınladığı *Çokkültürlü Yurttaşlık* adlı eserde vatandaşlık hakları üzerine bir tartışma yürütmektedir. Çokkültürlülük teorisi uluslararası hareketlilik sonrası vatandaşlığın kültürel bir dönüşüm geçirdiği ve evrensel kabul edilen vatandaşlık haklar çemberinin grup haklarını dâhil edecek şekilde bir genişleme içinde olduğunu ileri sürmektedir (Stokke, 2017: 198-199). Bundan hareketle Kymlicka (1998: 61); özyönetim hakları, çoketniklilik hakları ve özel temsil hakları olmak üzere üç farklı grubun üç farklı hakkının varlığını savunmaktadır.

Kymlicka'ya (1998: 62) göre özyönetim hakları çok uluslu devletlerde, bileşen ulusların kültürlerini yaşatmak ve bundan doğan haklarını korumak için talep ettiği siyasi özerklik veya ayrılma hakkını ifade etmektedir. Çoketniklilik hakları; göçmenlerin kendi kültürlerini yaşama hakkını ifade etmektedir. Kymlicka 1970'lerden sonra yaygınlaşan göç hareketi sonrasında göçmenlerin asimilasyona karşı mücadele ettiğini ve uymaları için zorlandıkları kültürel normları ve gelenekleri reddettiğini savunmaktadır. Etnik gruplar ve dini azınlıklar kültürel bağlamda desteklenerek kendilerini toplumda dezavantajlı kılan kanun ve uygulamalardan muaf tutulmayı talep etmiştir. Çoketnikli haklara Amerika, Kanada ve Avrupa'daki Müslüman, Yahudi ve Sihlerin kendi kültürel ve dini uygulamalarına sahip olma mücadelesinden örnekler verilmektedir (Kymlicka, 1998: 66-68; Kymlicka ve Norman, 2012: 211, 213).

Özel temsil haklarında ise Kymlicka, tarihsel olarak Batı demokrasilerinde toplumun bütün sosyo-ekonomik ve ırksal bileşenlerinin siyasal düzlemde bir temsiliyete sahip olmadığını, siyasal temsilin orta sınıf ve beyaz erkeklerin hâkimiyetinde olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla temsil konusunda dezavantajlı grupların, siyaseten temsili söz konusu oluncaya dek pozitif bir ayrımcılıkla desteklenmesini savunmaktadır (Kymlicka; 1998: 68-69). Çoketniklilik ve özyönetim hakları

aracılığıyla kültürel farklılık korunmaya çalışıldığından bu haklar daimî olarak kabul edilmekte fakat özel temsil hakları ise ayrımcılık sonlandığında ortadan kalkacağından geçici olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte çoketniklilik ve özel temsil haklarının uzun bir zaman diliminde geniş topluma tam anlamıyla dâhil olmayı amaçladığı savunulmaktadır (Kymlicka; 1998: 68; Kymlicka ve Norman, 2012: 211-213).

Çokkültürlü teori, insanlara kendilerini kültürel anlamda ifade etmesine imkân tanımakla birlikte siyasal hakları tanımadığı, “folklorik” olduğu ve kültürel olarak da var olan farklılığı belirginleştirdiği iddiasıyla eleştiriye tabi tutulmuştur (A. Kaya, 2000: 163; Bloemraad, Korteweg ve Yurdakul, 2008: 161). Buna karşın çokkültürlülük, Marshall’ın öngördüğü üç vatandaşlık hakkına dördüncü adım olarak çokkültürlülüğün tanınması hakkının eklenmesi olarak görülmektedir (Bloemraad, 2015: 596). Nitekim Kymlicka (2012: 306), çokkültürlülüğün sembolik kültürel haklar dışında herhangi bir hak tanımadığı iddiasına karşı çıkarak çokkültürlülük politikalarının “kültürel tanınmayı, ekonomik yeniden dağıtımı ve politik katılımı” içerdiğini savunmaktadır. Bloemraad (2015: 593, 598-599), çokkültürlülük teorisi 2000’li yılların başından itibaren her ne kadar Avrupalı liderler tarafından liberal Batı demokrasileri için tehdit olarak algılansa da son tahlilde Batılı ülkelerde çokkültürlü politikalarda bir genişleme olduğunu ve bu durumun haklar ve adiyet noktasında kapsayıcılığı arttırdığını ifade etmektedir. Buna karşın çokkültürlülük hakları vatandaşlık eksenli olduğundan vatandaşlık statüsüne sahip olanlara tanınmakta, vatandaşlığa sahip olmayanlar ise bu haklardan doğal olarak dışlanmaktadır (Teo, 2021).

Soysal (2003), Fransız Devrimi sonrası şekillenen ulus inşa sürecinde vatandaşlığın ideolojik olarak hakları ve kimlikleri bünyesinde barındıran bir formda geliştiğini savunmaktadır. Fakat II. Dünya Savaşı sonrası dönemde kimlikler belirli bir bölgeyle ilişkilendirilmeye devam ederken hakların ulusötesi bir alanda tanımlanması ve meşrulaştırılması onların ulusal bir şemsiyeden sıyrılmasına yol açmıştır (Soysal, 2003:17-18). Bu değişimi doğal bir süreç şeklinde okuma eğiliminde olan Soysal (2003: 18-19), hakların ulusötesi bir karşılık bulmasının dört temel nedeni olduğunu savunmaktadır. Bunlar (i) savaş sonrası yaşanan yoğun göçler nedeniyle “işgücü

piyasaların uluslararasılaşması”, (ii) BM gibi ulusötesi örgütlerin vasıtasıyla farklı kültür ve kimliklerin hak bağlamında değerlendirilerek vatandaşlığın tanımına dâhil edilmesi, (iii) AB örneğinde olduğu gibi egemenliğin yalnızca ulusların uhdesinde olduğu sistemden aşamalı olarak uzaklaşılarak yerel ve ulusötesi kurumların da egemenliğin paydaşları olarak kabul edilmesi sonucu hakların ve kimliğin doğasının değişmesi ve (iv) evrensel insan hakları söyleminin ulusal üyeliklerden bağımsız olarak ele alınması ve bu söylemin küresel bir karşılık bulması olarak ifade edilmektedir.

Uluslararası vatandaşlığın önemli kuramcılarından olan Soysal’a (2012: 385) göre insan haklarının Savaş sonrasında gördüğü küresel ilgi ve evrensel kabul, haklara üyelikten bağımsız olarak sahip olma imkânı sunmakta ve bu ulusal devletlerin bireysel haklar bağlamındaki tekelliğine zemin kaybettirmektedir. Soysal bu tezini Avrupa’da ikamet iznine sahip göçmenlerin vatandaşlığa dâhil edilmeden de vatandaşlığın sunduğu sivil, sosyal ve bazı ülkelerde var olan bir takım yerel siyasal haklardan yararlanabildiği gerçeğine dayandırmaktadır. Buna ilaveten çifte vatandaşlık, AB vatandaşlığı ve AB içinde birbirinden farklılaşan statülerin varlığının, haklara sahip olmayı da farklılaştırarak vatandaşlığın geleneksel ulus devlet mantığını aşan çok katmanlı bir yapıya dönüşmesine neden olduğu ileri sürülmektedir (Soysal, 2012: 385-386).

Benhabib (2005a: 675), Soysal ile paralel olarak AB tecrübesi ve göçlerin yarattığı durum nedeniyle günümüzde hak sahibi olmanın vatandaşlık statüsüne bağlı olmaktan çıktığını savunmaktadır. Bununla birlikte Benhabib’e (2005b) göre uluslararası insan hakları rejimiyle devletlerin egemenlik hakkı arasında insan haklarına ilişkin bir kısım çelişki ve çözülme düğümleri vardır. Bu durumu Benhabib (2005b: 14), AB özelinde “vatandaşlık haklarının ayrıştırılması” şeklinde tanımlamaktadır. Buna göre, Birlik vatandaşları ve yasal izne sahip olan üçüncü ülke vatandaşları olan yabancıların medeni ve sosyal haklara erişimi vatandaşlık statüsüne bağlı olmayıp uluslararası sözleşmeler tarafından teminat altına alınmışken, siyasal haklara (yerel ve Birlik çapındaki seçimler) erişim ise sadece Birlik üyeleriyle sınırlandırılmıştır. Buna karşın mülteci, sığınmacı ve yasadışı göçmenlerin kabulü ve statüsüne ilişkin karar, AB üye ülkeleri tarafından ayrı ayrı verildiğinden farklılıklara sahiptir. Bu durum üçüncü

Ülkelerin vatandaşlarının Birlik çapındaki medeni haklara (hareketlilik, ikamet, istihdam) erişimini engellemektedir. Benhabib (2005b: 15), vatandaşlığın ve hakların ayrışmasını küreselleşmenin kaçınılmaz sonucu ve nihai olarak ulusötesi vatandaşlığın habercisi olarak görmektedir.

Bosniak (2000), II. Dünya Savaşı sonrası güç kazanan uluslararası insan hakları rejiminin haklar üzerindeki ulusal tahakkümü önemli ölçüde gevşettiğini kabul etse de vatandaşlığın ulusötesi yahut uluslararası bir hal aldığı fikrine katılmamaktadır. Bosniak, öncelikle vatandaşlığın yalnızca haklar üzerinden tanımlanmaması gerektiğini düşünmektedir. Bununla birlikte uluslararası insan hakları rejiminin fiili olarak bireyi koruma gücü olmayıp korunma halen devletler aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Buna ilaveten uluslararası anlaşmaların devletlerin egemenliğini ihlal etmemesi üzerine kurgulanması ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi dışında uluslararası insan hakları rejiminin uygulamasını fiilen takip edebilecek ve yaptırım uygulayabilecek bir gücün olmamasının, hakların ulusötesi kullanımının sembolik kalmasına neden olduğunu belirtmektedir. Buna karşın sembolizm de olsa uluslararası insan hakları rejiminin varlığının bireyin devlete karşı tanınmasında kat edilen mesafe nedeniyle değerli olduğunu belirtmektedir (Bosniak, 2000: 466-470).

Esasen Soysal (2003: 24-25; 2012: 383), hakların gelişiminin örgütsel olarak hala ulus-devletlerin uhdesinde olduğunu inkâr etmemektedir. Soysal'ın uluslararası olarak adlandırdığı temel argümanda, "hakların yersizyurtsuzlaştığı" ve evrensel bir boyut kazandığı ileri sürülmektedir (Soysal, 1994: 157). Fakat hakların vatandaş olmayanları içermesi yahut evrensel kabul edilmesi durumu doğrusal ve geri döndürülemez bir süreç midir? Hakların kime tanınacağına dair nihai kararı egemen olan devletlerin verdiği dikkate alındığında ilgili devletler ikamet hakkı tanımadığı ve yasadışı olarak kabul ettiği göçmenleri haklardan mahrum edebilmenin yanında sınırdışı da edebilmektedir (Bauböck, Kraler, Martiniello ve Perchinig, 2006: 70). Yasal kabul edilen göçmenler de Marshall'ın kabul ettiği üç temel haktan biri olan sosyal haklardan mahrum bırakılabilmekte ve bu anlamda vatandaşlarla göçmenler arasında sosyal haklara erişim noktasında belirli ayrımlar varlığını korumaktadır (Bauböck, 2006: 24). Daha ileri boyutta düşünüldüğünde egemen olan devletler, terör ve benzeri nedenlerle temel insan haklarını dahi sınırlandırma yoluna başvurarak vatandaşlık haklarını

azaltma yoluna gidebilmektedir (Jarvis ve Lister, 2013: 658-659). Nitekim Soysal'ın (2012: 392) kendisi de uluslararası süreçte kazanılan hakların geri çekilmesinin mümkün olduğunu kabul etmekte fakat uluslararası vatandaşlıkla kastedilenin hakları sadece ulusla ilişkilendirmek yerine, Savaş sonrası hak kazanım biçiminin yerel, ulusal ve ulusötesi kurum ve örgütler arasındaki çokkatmanlı müzakere alanına dönüştüğü gerçeğine işaret edildiğini savunmaktadır.

1.2.3. Vatandaşlığın Katılım Boyutu

Vatandaşlık siyasi bir topluluğa üyelik olarak tanımlandığında katılım, birey ve topluluk arasında bir uygulama alanı olarak görülebilir. Bu bağlamda vatandaşlığın bir müzakere ve uygulama alanı olarak katılım boyutu, hakların kazanılması ve kimliğin inşası üzerine dönüştürücü bir role sahiptir (Stokke, 2017: 198). Nitekim Antik Yunan şehir devletlerinde de katılım, vatandaşların özgürlük ve eşitliği deneyimlemesi noktasında bağlantı görevi üstlenmekte ve vatandaşlığın ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır (Heater, 2007: 41-42). Her ne kadar tarihi süreç içerisinde vatandaşlığın aktif katılım boyutu geri plana itilse de 12-14.yy.lar'da bazı İtalyan şehir devletlerinin Antik Yunan'dan mülhem özyönetim biçimini diriltmesiyle başlayan sürecin Fransız Devrimi ile taçlanması, küresel bir "tabiiyetten vatandaşlığa" dönüşümünün başlangıcı olmuştur (Smith, 2002: 107; Kılıç Oğuz, 2007: 32). Bu bağlamda Fransız Devrimi ile beraber modern vatandaşlık, siyasal katılımı vatandaşlığın genel bir hakkı haline getirerek sivil eşitliği ve siyasal katılımı bir araya getirmeyi başarmıştır (Brubaker, 1994: 40, 43).

Siyasi topluluk ve devlet kavramlarının birbiri yerine sıklıkla kullanıldığı dikkate alındığında Fransız Devrimi, vatandaşlığın uygulama alanını şehir merkezli olmaktan çıkarıp ulus-devlet merkezli bir alana yaymıştır (Brubaker, 1994: 43). Fakat 20.yy.ın son çeyreğinden bu yana vatandaşlığın katılım alanını belirleyen ulus-devlet anlayışına hem içerden hem de dışardan bir meydan okuma söz konusudur. Bir yandan "yerel vatandaşlık" (*local citizenship*) kavramıyla vatandaşlığın deneyimlenebilmesi ve küresel tehdide karşı vatandaşların güçlendirilmesi için yerel-beledî düzeyde yüzyüze katılımın gerekliliği savunulmaktadır (Bosniak, 2000: 473). Diğer yandan, Richard

Falk gibi kuramcılar tarafından küreselleşmeyle birlikte ulusötesi bir katılım alanının ortaya çıktığı ve bu durumun da “küresel vatandaşlık” olarak tanımlanabileceği savunulmaktadır (Falk, 1996; Bosniak, 2000: 473-474).

Cumhuriyetçi vatandaşlık teorisi, siyasal bağlamda ele aldığı katılımı araç olmaktan ziyade amaç olarak değerlendirmekte ve kamusal görevlerin icrasını hedefleyen siyasal katılımın bireyin toplumun yararını gözetmesine yardımcı olacağını savunmaktadır (Oldfield, 2012: 102). Katılımın toplum adına bir amaç olması fikrine liberal ve toplulukçu kuramcılar karşı çıkmakta ve katılımın bireyin hayatını kolaylaştırması bağlamında bir araç olması gerektiğini savunmaktadır (Kymlicka ve Norman, 2012: 198). Kymlicka ve Norman’ın (2012: 199) sivil toplum kuramcıları olarak tanımladığı toplulukçu kuramcılar, katılımı siyasal çerçeveye hapsetmeyerek katılımın alanını “kiliseler, aileler, sendikalar, etnik temelli dernekler, kooperatifler, çevre örgütleri, semt dernekleri, kadın destek grupları, yardım dernekleri gibi sivil toplum örgütlerini” içerek şekilde geniş tutmakta ve bu yolla vatandaşlığın ahlaki ve siyasi bir temele kavuşacağını savunmaktadır.

Turner (1997), vatandaşlığın hak ve yükümlülükleri ve kimliği içeren sosyolojik boyutuna işaret etmektedir. Buna göre vatandaşlığın sosyolojik boyutu birey ve grupların sosyo-ekonomik kaynaklara erişimi ve kültürel bir kimlik edinme durumunu ifade etmektedir (Turner, 1997: 5-6, 8). Ona göre, siyasal ve toplumsal alanda sekülerleşmenin hâkim olduğu Batı toplumlarında sosyolojik olarak vatandaşlık dinin çekildiği alanın yerini alarak ulusal bir kültür ve toplumsal dayanışma görevi üstlenmektedir. Dolayısıyla farklı kültürel ve etnik grupların olduğu bir toplumda vatandaşlık geniş bir katılımı kaynakların erişimine, farklılıkların korunmasına ve toplumsal erdemlerin inşasına imkân verdiği ölçüde toplumu bir arada tutan bir dayanışma aracına dönüşebilecektir (Turner, 1997: 9-10).

Sivil topluma katılımda sivil toplumun sınırları genelde ulus-devletlerin sınırlarıyla belirlenmiştir (Bosniak, 2000: 478). Buna karşılık literatürde ulus-devletleri aşan ve “ulusötesi aktivizm” (*transnational activism*) olarak adlandırılan küresel bir sivil toplum alanının meydana gelmeye başladığı da savunulmaktadır (Lister ve Pia, 2008: 68). Soysal (2012), bireylerin Savaş sonrası hak talebinde bulunmasının ve katılımın

şekil değiştirdiğini savunmaktadır. Buna göre Avrupa’da göçmenler, evrenselleşen insan haklarından hareketle grup kimliğini vurgulamakta ve kendi gruplarına özgü haklar talep etmektedir. Göçmenler yerel, ulusal ve ulusötesine katılım sergilemek yoluyla hak talebinde bulunmaktadır. Bu bağlamda uluslararası vatandaşlık, yasal statü ve hakların ötesinde birey ve grupların bir fail olarak topluluk dernekleri, dini mabedler gibi ulusötesi ağlar üzerinden ulus devletin kamusal alanını genişleten katılımına vurgu yapmaktadır (Soysal, 2012: 387-388). Bu bağlamda ulus-devlet sınırları dışında konumlanan STK’lara ve Avrupa kamusal alanına katılımın varlığı, vatandaşlığın ulusötesindeki uygulama alanının varlığını örneklemiştir (Lister ve Pia, 2008: 73). Bosniak (2000) ise, ulusötesi aktivizmi bir vatandaşlık olarak tanımlamanın mümkün olmadığı düşüncesindedir. Ona göre uluslararası vatandaşlık teorisinin tezini destekleme amacı taşıyan bu ulusötesi katılım iddiaları, uluslararası sistemin temel yapı taşı olan devletlerin yokluğunda gerçekleştirilmesi mümkün olmamaktadır (Bosniak, 2000).

Bloemraad (2000: 10, 25), siyasal veya birtakım ekonomik faaliyetlere katılımın tarihsel bağlamda vatandaşlıkla doğrudan ilişkilendirildiğini, modern vatandaşlık anlayışında da katılımın vatandaşlığın boyutları arasında ilişkisellik inşa edip vatandaşlığın anlamını etkilediğini savunmaktadır. Bu bağlamda vatandaşlığın yasal ve haklar boyutu siyasi birimden bireye doğru bir ilişki olarak görülmekteyken katılım boyutu ise bireyden siyasi birime doğru olup hak ve tanınma talebinde bulunulan bir uygulama ve dönüşüm alanı olarak görülmektedir (Bloemraad, 2018: 4). Buna göre, vatandaşlığı hak iddia etme perspektifinden düşünmek, bireylerin ve grupların failliğine ve bu iddiaları tanımanın ilişkiel dinamiğine karşılık gelmektedir (Bloemraad, 2018: 11). Vatandaşlık haklarının tarihi süreç içinde bir mücadele sonucu kazanıldığı ve kapsam alanının genişlediği dikkate alındığında, bir demokratik eylem olarak katılım, mücadele yahut talepte bulunmanın tanınmada, hakların kazanılması ve dönüştürülmesinde önemli bir role sahip olduğunu söylemek mümkündür (Isin ve Nyers, 2014: 8; Banting, Harell ve Kymlicka, 2022: 540).

Janoski ve Gran’a (2002) göre katılım, bireyin vatandaşlık bilincini edinmesinde ve siyasi bir kimlik inşasında belirleyici bir role sahiptir. Bu bağlamda birey çocukluğunda aile içinde inşa etmeye başladığı vatandaşlık bilincini gençliğinde bir

uygulama alanı olan mahalleye ve sosyal ağlara katılım sergileyerek bu inşayı güçlendirmektedir. Vatandaşlık bilinci ve siyasi kimlik edinimi bireyin bağımsızlığı ile ilişkili olduğundan doğrusal bir süreç takip etmemekte, bireyin bağımlılığının yüksek olduğu ve toplumsal katılımının az olduğu çocukluk ve yaşlılık döneminde vatandaşlık bilinci ve uygulamalarında azalma meydana gelmektedir (Janoski ve Gran, 2002: 38). Buna ilaveten Janoski ve Gran, katılımın bütün vatandaşlar için eşit düzlemde gerçekleşmediği düşüncesinden hareketle, “katılımcı, katılımcı olmayan ve fırsatçı” olmak üzere üç farklı vatandaş profilinin var olduğunu savunmaktadır. Göçmen vatandaşlar, katılımcı olmayan vatandaş tasnifinin üç türünden biri olan “marjinal vatandaşlar” tipolojisinde yer almaktadır. Buna göre marjinal vatandaşlar, sosyo-ekonomik statülerinin düşüklüğü ve sadakatlerinden duyulan şüphe (göçmenler özelinde) nedeniyle sistemin dışına itilmekte ve siyasilerin hedefi haline gelebilmektedir (Janoski ve Gran, 2002: 39-40).

1.2.4. Vatandaşlığın Kimlik Boyutu

Vatandaşlık teorilerinde ve çalışmalarında kimlik, vatandaşlığın esas bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ulusa üyelikle vatandaşlığın eş tutulması ve ulusu inşa eden ortak bir ulusal kimliğin var olduğu düşüncesi Fransız Devrimi’ne dayanmaktadır (Kadıoğlu, 2012b: 22-23). Brubaker (2014), tarihsel bağlamda ulus-devletler her ne kadar etnisitelerle yoğrulmuş bir vaziyette ortaya çıksa da, ulus-devletlerin etnik merkezli olma zorunluluğunun olmadığını, esas olanın “devletçi bir mantığa” sahip olmak olduğunu savunmaktadır. Ona göre, ulus-devletler vatandaşla yabancı arasına sınır çizmekte ve kendisinden olmayana dışlama gücünü elinde tutmaktadır (Brubaker, 2014: 805). Bundan hareketle vatandaşlığın kimlik boyutuna duyulan aidiyet “etnik” bir çerçeveye sahip olup etnik ve kültürel öğelerden beslenebildiği gibi, “sivil” bir çerçeveye sahip olup hukuk, demokrasi gibi müşterek değerlere duyulan sadakate de yaslanabilir (Bloemraad, 2018:15). Marshall (2000: 47), vatandaşlığın kimlik ve aidiyet boyutuna şöyle atıfta bulunmaktadır:

“Yurttaşlık aynı uygarlığın üyelerini oluşturan insanlara bir sosyal aidiyet ve sadakat hissi kazandırmak yoluyla, birleştirici bir kurum olarak karşımıza çıkar. Buradaki aidiyet ve sadakat, haklarla donatılmış ve Gelenek Hukuku ile güvence altına alınmıştır. Sadakat ve aidiyet, onu elde etmek için verilen mücadele ile güçlenir ve hakların kazanımıyla birlikte daha fazla anlam kazanır.”

Turner (1997, 2009), Marshall ile paralel olarak vatandaşlığın kimlik boyutunun toplumsal dayanışma ve sadakat noktasındaki zorunluluğuna dikkat çekmektedir. Bununla birlikte ona göre Marshall’ın vatandaşlık teorisi, homojen bir toplum öngörmesi nedeniyle farklı etnik ve kültürel kimliklere sahip toplumların ihtiyacını karşılamaktan uzaktır (Turner, 2009: 69). Nitekim 20.yy.ın sonlarına doğru liberal vatandaşlık modeli, ulus sınırları içerisinde çokkültürlülük ve grup hakları bağlamında, küresel düzeyde ise ulus-devletin konumunu sorunssallaştıran ulusötesi ve uluslararası vatandaşlık bağlamında eleştiriye tabi tutulmuştur (Stokke, 2017: 193-194). Bu tartışmalar verili ve tekil kabul edilen kolektif kimlik boyutunu hedef almakta ve farklı etnik ve kültürel grupların kimliklerinin tanınmasını talep etmektedir.

Çokkültürlülük kuramının, liberalizmin bireyi ve örtük bir biçimde verili ve ortak kabul ettiği Batı kültürünü temel alarak sosyokültürel çeşitliliği göz ardı ettiğini, bunun haklar ve aidiyet bağlamında eşitsizlikler yarattığını savunmaktadır. Bundan hareketle çokkültürlülük kuramcıları, kültürel azınlıkların, göçmenlerin kimliklerinin tanınması gerektiğini savunarak liberalizmin hak, kültür ve kimlik bağlamındaki evrenselcilik anlayışına meydan okumaktadır (Bloemraad, Korteweg ve Yurdakul, 2008: 159-160). Kymlicka ve Norman (2012: 207-208) vatandaşlığın sadece haklar ve statüden ibaret olmadığını, kimliğin de vatandaşlığın esas bileşenlerinden biri olduğunu belirtmekte; buna karşın etnokültürel azınlıkların ve farklılığa sahip birçok toplumsal grubun sosyokültürel kimlikleri nedeniyle “ortak kültür”ün dışında tutulduklarını savunmaktadır.

Çokkültürlülük kuramcıların, bireyleri üyesi oldukları sosyokültürel gruplarıyla beraber siyasal topluluğa dâhil etme girişimi, bireyciliğe vurgu yapan veya ulusal kimlik çerçevesinde bireylerin aidiyetlerinin doğrudan devlete olması gerektiğini savunan geleneksel vatandaşlık kuramlarına meydan okuma şeklinde ortaya çıkmıştır. Ancak çokkültürlülük kuramcıları her ne kadar sosyokültürel grup kimliklerinin ve

kültürlerinin korunması düşüncesinden hareketle “farklılaştırılmış vatandaşlık” (*differentiated citizenship*) talebinde bulunsalar da aslında grup kimlik ve kültürünü ulus-devletin sınırları içinde tanımlamaya devam ettikleri gerekçesiyle eleştirilmektedir (Bosniak, 2000: 481-482; Lister ve Pia, 2008:76). Buna ilaveten çokkültürlülük kuramı, çokkültürlülüğün devletin ortak kimliğini yok ettiğinden devlete aidiyetin zayıflayacağı, kültürel farklılıkların somut kimlikler haline geleceği, etnokültürel grupların kendi içinde homojenleştirileceği ve göçmenler arasında sosyo-ekonomik ayrımların artmasına neden olarak göçmenlerin topluma katılım, uyum ve aidiyetini olumsuz etkileyeceği gibi kaygılarla eleştirilerin hedefi haline gelmiştir (Bloemraad, Korteweg ve Yurdakul, 2008: 160-161; Öztan, 2018: 171-174; Unutulmaz, 2018: 153-155). Fakat Bloemraad (2015) çokkültürlü ve çoğulcu söylemlere sahip olan ülkelerde göçmenlerin siyasi kurumlara daha fazla güven duyduğunu ve ulusal kimliğe daha fazla adiyet geliştirebildiğini savunmaktadır.

Uluslararası vatandaşlık teorisi, gücünü esas olarak küreselleşen insan hakları argümanından almaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmelerin klasik vatandaşlık anlayışına zemin kaybettirdiğini savunan Soysal (1994: 163) "devletin artık ulusal olarak tanımlanmış bir nüfus üzerinde kapalı, özerk ve bağımsız bir örgüt olmadığından" hareketle yeni vatandaşlık anlayışının uluslararası vatandaşlık olarak tanımlanabileceğini savunmaktadır. Vatandaşlığı bir ulusa üyelik ve sadakatle ilişkilendiren klasik vatandaşlık anlayışı yerine, artan çifte vatandaşlık ve AB örneğindeki çok katmanlı üyelikler, vatandaşlığın anlam değiştirmesine neden olmaktadır (Soysal, 2000: 6). Bundan hareketle Soysal’a göre, yeni düzende vatandaşlığın haklar ve kimlik boyutu gittikçe birbirinden ayrılmaktadır. Evrensel haklar söyleminin kabulü haklara erişimin siyasal birim olan ulus devletlerle arasındaki zorunlu ilişkinin kırılmasına neden olup hakların meşruiyetini ulusötesine taşısa da ulus-devletler kolektif kimliği ellerinde tutmaya ve vatandaşlık üzerinde etkilerini sürdürmeye devam etmektedir (Soysal, 1994: 159; 2000: 5-6). Kollektif kimlikler devletler tarafından yönetilmek istenmesine karşın uluslararası örgütlerin de yardımıyla “kişinin kendi kültürü” ve kimliğinin meşruiyeti de günden güne artmakta ve kimliklerin kendisi de bir hak olarak tanımlanmaktadır (Soysal, 2000: 6).

Ulusötesi vatandaşlık literatüründe, modern zamanda kimliğin bir ulus devletin tekelinde olmaktan uzaklaştığı ve tireli kimliklerin yükselişte olduğu savunulmaktadır (Appadurai, 1993: 424; Mavroudi, 2008: 307, 313). Tireli kimlikler, uluslararası hareketlilik sonrası bireylerin kimliklerinin menşe ülkeyle varış ülkesi arasında/ulusötesi alanda yeniden inşa edilerek aldığı melez duruma işaret etmektedir (Biriz Karaçay, 2018: 413). Kimliğin ulusötesi bir boyuta evrildiğine dayanak olarak; göç ve diaspora, gelişen ulusötesi sivil toplum, ulusun coğrafi algısının değişmesi ve bireylerde gelişen küresel vatandaşlık duygusu gibi farklı argümanların yanı sıra esas olarak üzerinde uzlaşılan temel argüman AB'nin varlığı durumudur (Bosniak, 2000: 482-485; Özkul, 2018). Bosniak (2000) ulusötesi, uluslararası ve küreselciler tarafından ileri sürülen argümanlardan hareketle vatandaşlığın ulusötesi olarak tanımlamasını ikna edici bulmamaktadır. Ona göre, en çok üzerinde durulan AB örneği bir vatandaşlık sözleşmesi sonrasında statü ile mümkündür ve uluslararası alanda gerçekleşen aktiviteler ise vatandaşlığın bir uygulaması olarak görülebilir (Bosniak, 2000: 485-487).

Joppke (2007b: 44), geleneksel anlamda ulus-devlet tarafından inşa edilip dayatılan kimlik anlayışıyla, bireylerin kimliği kavramsallaştırmaları arasında anlam farklılığı olduğunu, bireylerin vatandaşlığın kimlik boyutuna dair düşünceleriyle ilgili literatürde ciddi bir boşluk olduğunu savunmaktadır. Joppke (2007b, 2008), vatandaşlığın yasal statü ve haklar boyutunda meydana gelen küresel gelişmelerden hareketle vatandaşlığın kendisinin artık bir ulusal kimliğe mensubiyet olarak okunamayacağını ileri sürmektedir. Ona göre hakların evrensellik kazanması gibi vatandaşlığın kimlik boyutu da giderek evrensellik kazanmakta, buna karşın devletler vatandaşlığın anlamını güçlendiren, göçmen ve etnik grupların uyumunu hedefleyen düzenlemeler yapmaktadır (Joppke, 2007b: 44; 2008: 533-534). Bundan hareketle, İngiltere ve Hollanda başta olmak üzere Batı Avrupa'da göçmenlerin uyumunu hedefleyen vatandaşlık sınavlarına ağırlık verilmiştir (Joppke, 2007a; Öztan, 2018).

Joppke (2007b: 45), üzerinde uzlaşılan liberal değerler ve evrenselleşen insan hakları nedeniyle liberal devletlerin kolektif kimliğe yön tayin etme araçlarının sınırlı olduğunu savunmaktadır. Joppke (2008) bundan hareketle, devletlerin kimliklerinin gittikçe evrenselleşerek devletin tarafsızlığını savunan John Rawls'un “siyasal

liberalizmi”ne (*political liberalism*) ve devletle kurulacak bağı temelde kültürel değerlerden ziyade yasalara ve ahlaki ilkelere yaslanması gerektiğini savunan Jürgen Habermas’ın “anayasal vatanseverlik”ine (*constitutional patriotism*) benzeme eğilimde olduğunu savunmaktadır. Çünkü günümüz liberal devletlerinin birlik ve dayanışma için inşa ettiği kolektif kimlikler, klasik etnik ve kültürel ilkeleri merkeze almaktan ziyade hoşgörü, eşitlik ve özgürlük gibi müşterek kabul edilen evrensel değerleri merkeze almaktadır (Joppke, 2007b: 45; 2008: 535-536).

1.3. Vatandaşlığın Boyutlarını Mülteci Vatandaşlığıyla İlişkilendirmek: Türkiye’deki Suriyeliler

“Mülteci çalışmaları” her ne kadar 20. yüzyılın ilk yarısında yapılmaya başlansa da bu çalışmaların kurumsallık kazanması çatışma, savaş ve çevre felaketleri nedeniyle hareketliliğin arttığı 1982-2000 yılları arası mümkün olabilmiş ve 2000 sonrası kurumsallaşma hızlanarak bu çalışmalar yaygınlık kazanmıştır (İhlamur Öner, 2018c: 185-186). Mültecilik kavramı uluslararası yasal korumaya erişebilme hakkı sunmasına karşın; Soğuk Savaş sonrası mülteci hareketliliğinin Doğu-Batı ekseninden Güney-Kuzey eksenine kayması devletlerin iltica hareketliliğini kontrol edebilmek amacıyla bu hareketliliği göçle ilişkilendirmesine neden olmuş, bu da alandaki kavramların tanımlanmasına etki ederek mülteci çalışmalarının da son on yıllarda “zorunlu göç çalışmaları” olarak tasnif edilmesinin yolunu aralamıştır (İhlamur Öner, 2018c: 186-187; Hazan, 2018: 183-184). Uluslararası mülteci hukukunu tesis eden 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin üzerinden geçen zamana rağmen bireyin yasal olarak mülteci statüsünü kazanabilmesi devletlerin siyasi ve sosyo-ekonomik koşullarından bağımsız değildir (FitzGerald ve Arar, 2018: 391; Hazan, 2018: 194). Bu bağlamda siyasi otoritelerin tutumu akademik alanın yönelimini de etkilemektedir.

10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ne dayanarak mülteciler ve zorla yerinden edilmiş kimseler için 1951’de imzalanan Cenevre Sözleşmesi ile ilk defa yasal bir zemin hazırlanmış, 1967 Protokolü ile de mültecilerin yasal statüsü belirgin bir hal almıştır (Pürselim Arning, 2018: 216-219). Sözleşmeye göre mülteci statüsü şöyle tanımlanmıştır (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 43): “İrki, dini, tabiiyeti,

belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve, söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi.”

1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü’nden birine veya her ikisine 149 ülke taraftır (UNHCR, 2022b). Türkiye 24 Ağustos 1951 tarihinde imzalamış olduğu Cenevre Sözleşmesi’ne koyduğu coğrafi çekinceден ötürü Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin dışından gelen kişileri mülteci olarak kabul etmemeyi sürdürmektedir (Erdoğan, 2020: 4). Bu nedenle Türkiye’de bulunan Suriyeliler yasal anlamda mülteci olmayıp geçici koruma statüsüne sahiptir.

Türkiye coğrafi çekince nedeniyle gelen Suriyelileri yasal statü bağlamında mülteci kabul etmese de Suriyelilerin “hareket nedeni” (FitzGerald ve Arar, 2018: 392-393) dikkate alındığında çalışmada Suriyelilerin mülteci olarak tanımlanmasının yerinde olduğu düşünülmektedir. Bundan hareketle çalışmada Suriyeliler yasal statüden bağımsız olarak sosyolojik bağlamda mülteci olarak tanımlanarak Suriyelilerin vatandaşlık deneyimi, mülteci ve zorunlu göç çalışmalarından hareketle kavramsallaştırılmaktadır.

Hareketlilik türlerinin farklılığı dikkate alındığında vatandaşlığın bu türler nezdinde farklı yorum ve algıya sahip olduğu anlaşılmaktadır (Birkvad, 2019). Bir göçmen yahut mültecinin hareket yeri, zamanı, biçimi ve varış yerinde karşılaşma mevzuatının farklılaşması vatandaşlığa yüklenilen anlamın ve vatandaşlıktan beklentinin de değişmesine yol açmaktadır (Stewart ve Mulvey, 2014: 1030-1031). Nitekim daha az demokratik ve yoksul ülkelerden Batı ülkelerine göç edenler için Batı ülkesinden bir başka Batı ülkesine göç edenlere kıyasla vatandaşlık daha fazla önem arz etmektedir (Bloemraad, 2018: 10; Pogonyi, 2019: 979-980). Bundan hareketle, zorunlu göç ve mülteci çalışmalarında mülteciler için vatandaşlığın anlamı güvenlik, serbest hareketlilik, yasal statü, siyasi ve sosyal katılım ve geleceği öngörme ile ilişkilendirilmektedir (Kibreab, 2003a; Leitner ve Ehrkamp, 2006; Morrell, 2009; Nunn vd., 2016; Kuch, 2017; Birkvad, 2019). Bu bölümde vatandaşlığın boyutları, ilgili literatürün ışığında ve Türkiye’deki Suriyeliler bağlamında mülteci vatandaşlığıyla ilişkilendirilmektedir.

1.3.1. Mülteci Vatandaşlığında Yasal Statü ve Uyum Politikası

Vatandaşlık, yabancı kümesinde değerlendirilen göçmen ve mültecilerle yakından ilişkilidir (Bloemraad, 2000: 11). Vatandaşlığın ulusa bir üyelik olarak kurgulandığı modern zamanda mülteciler, sosyo-politik ve ekonomik dairenin dışında konumlandırılarak “yabancı” veya “öteki” olarak tanımlanmakta ve vatandaşların yararlandığı haklardan mahrum bırakılmaktadır (Kibreab, 2003a: 47; Kibreab, 2003b: 57; Miletzki, 2020: 256-257). Hareket nedeni ve hareket koşulları dikkate alındığında, mültecilerin göçmenlere kıyasla daha güvensiz ve belirsiz bir geleceğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Savaş nedeniyle zorunlu olarak yerini terk eden mülteciler, sahip oldukları sosyo-ekonomik sermayenin varış ülkesinde tanınması ve yitirdikleri istikrarı bir dereceye kadar yeniden kazanmanın temel kaygısı içerisindedir (Eastmond, 1998: 174). Bundan ötürü mülteciler planladıkları bir sürecin sonucunda kendi topluluklarından ayrılıp tam olarak seçme failliğine sahip olmadıkları yabancı bir toplulukla birlikte hayatlarını yeniden inşa etmek zorunda kalmalarından hareketle metaforik olarak “kökünden koparılmış” (*uprooted*) olarak tanımlanmaktadır (Eastmond, 1998: 178-179; Kuch, 2019: 78). Bundan hareketle, mültecilerin daimî ve güçlü bir yasal statü olarak tanımlanan ev sahibi ülkenin vatandaşlığını kazanarak savunmasızlıklarını azaltmayı ve dayanıklılıklarını arttırmayı amaçlamaları mümkündür.

Literatürde göçmen yahut mültecilerin yukarıdaki nedenlerden hareketle ikamet ettikleri ülkenin vatandaşlığına karşı “esnek” (Ong, 1999), “pragmatik” (Mavroudi, 2008), “araçsal” (Aguilar, 1999) yahut “stratejik” (Harpaz ve Mateos, 2019) bir tutum içinde olduklarına dair kavramsallaştırmalar yer almaktadır. Mavroudi (2008: 310), kavramsallaştırdığı “pragmatik vatandaşlık” (*pragmatic citizenship*) anlayışının, Aguilar’ın (1999) tartıştığı “araçsal vatandaşlık” (*instrumental citizenship*) kavramı ve Ong’un (1999) “esnek vatandaşlık” (*flexible citizenship*) kavramıyla benzer olduğunu vurgulamaktadır. Benzer bir şekilde Harpaz ve Mateos’un (2019) ele aldığı “stratejik vatandaşlık” (*strategic citizenship*) kavramı da Aguilar’ın (1999) “araçsal vatandaşlık” kavramıyla paralellik arz etmektedir. Her ne kadar bu vatandaşlık kavramsallaştırmaları farklı isimlendirmeler yoluyla yapılsa da ilgili literatürün

esasinda modern ulus-devlet vatandaslik formunun “kutsalliginin” aşınması durumuna işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bundan hareketle, ilgili literatürde göçmen ve mültecilerin menşe ülkeyle ev sahibi ülkenin vatandaşlığı arasında bir ayrıma gittiği ve ev sahibi ülkenin vatandaşlığını maddi yahut manevi faydalar nedeniyle araştırdığı ileri sürülmektedir.

Göçmen ve mültecilerin menşe ülkeye, kendi kültür ve geleneğine duyduğu aidiyet nedeniyle ikamet ettiği ülkenin vatandaşlığını almada ikilem yaşaması mümkündür (Leitner ve Ehrkamp, 2006: 1626-1627). Fakat ilgili literatür incelediğinde, göçmen ve mültecilerin yasal olarak tanınan bir fail olabilmek amacıyla ikamet ettiği ülkenin vatandaşlığını almaya yöneldiği ve ana hatlarıyla iki nedenden ötürü vatandaşlığı araştıran eğiliminde olduğu görülmektedir. Birincisi, göçmen ve mültecilerin vatandaşların yararlandığı haklardan mahrum bırakılması onları vatandaşlığı almaya sevk etmektedir. Nitekim Aguilar (1999: 322), vatandaşlığın bireyler nezdindeki esnek kullanımının kimlik ve vatandaşlığın devletçi katılığına karşı bireylerin geliştirdiği bir direnç mekanizması olduğunu savunmaktadır. Bundan hareketle mülteciler; güvenlik, hareketlilik, sosyal haklara ve istihdam piyasasına erişim için anahtar konumunda olan vatandaşlığı stratejik olarak istemekte ve yaşamını kolaylaştırmak için araştırmaktadır (Aguilar, 1999: 326; Leitner ve Ehrkamp, 2006: 1622-1624; Mavroudi, 2008: 310; Nunn, vd., 2016: 393; Harpaz ve Mateos, 2019: 848, 853). Bu bağlamda değer gören bir pasaporta sahip olmak ve uluslararası hareketlilik imkânını yakalamak için vatandaşlığa araçsal bir rol atfedilmektedir (bkz. Leuchter, 2014; de Hoon, Vink ve Schmeets, 2020).

Göçmen ve mültecinin ikamet ettiği ülkenin vatandaşlığını araştırmasının bir diğer nedeni ev sahibi ülkenin göçmen ve mültecilere dönük takip ettiği politikalar ve ev sahibi toplumun tutumlarıdır. Nitekim Aguilar (1999: 327), göçmenlerin ırkçı tutumlara maruz kalmasının onları ev sahibi ülkeye yabancılaştırıp menşe ülkeye aidiyetini pekiştireceğinden ev sahibi ülkenin vatandaşlığının araçsal bir mantığa bürünmesinin mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla Aguilar (1999: 320-321), küreselleşmeyle birlikte artan göç hareketinin hem göçmenlerde hem de ev sahibi toplumlarda ulusal kimlik muhayyilesinin yeniden canlanmasına yol açmasının muhtemel olduğunu savunmaktadır. Ev sahibi toplumun milliyetçi söylemleri ve

ayırıcı tutumu göçmen ve mültecilerin menşe kimliğe sadakatini güçlendirip ev sahibi ülkeye aidiyeti zayıflatacağından (Eastmond, 1998) göçmen ve mültecilerin, ev sahibi ülkenin vatandaşlığını sadece resmî iş ve işlemler için kıymetli bir evrak olarak görüp araçsallaştırması mümkündür.

Batı ülkelerinde göçmen ve mülteci vatandaşlığı, entegrasyon politikasından bağımsız değildir (bkz. Joppke, 2007a; Vink ve de Groot, 2010; Aptekar, 2016). Ancak literatürde entegrasyonla tam olarak neyin kastedildiği ve mülteci vatandaşlığının entegrasyonla ilişkisi üzerinde uzlaşa söz konusu değildir (Ager ve Strang, 2008; Donato ve Ferris, 2020). Entegrasyon kavramı; asimilasyon, uyum, dâhil edilme, bütünleşme, kaynaşma adaptasyon, kültürleşme ve çokkültürlülük gibi kavramlarla birlikte ele alınmakta ve çoğu kez bu kavramlar birbirinin yerine kullanılabilmektedir (Unutulmaz, 2018: 139; Özçürümez ve İçduygu, 2020: 27-28). Bundan hareketle entegrasyon terimi tarihsel bağlamda ev sahibi ülkenin siyasal ve toplumsal kaygılarının gölgesinde asimilasyon ve çokkültürlülük eksenindeki iki uç nokta arasında bir salınımına sahiptir (Göksel, 2019: 26). Bununla beraber mülteciler için entegrasyon; temelde (i) barınma, istihdam, eğitim ve sağlık alanlarındaki haklarla ilgili düzenlemeler içerse de (ii) devletle, ev sahibi toplumla ve kendi topluluğuyla yürütülen sosyal bağlantılar tarafından yönlendirilen, (iii) dil-kültür, güvenlik ve istikrar kaynaklı yaşanabilecek olumsuzlukları ortadan kaldırarak entegrasyonu kolaylaştıran ve son olarak (iv) vatandaşlığa kabul politikası net olan bir bütün olarak birbiriyle ilişkili sürece işaret etmektedir (Ager ve Strang, 2008: 170).

Ülkeler takip ettikleri entegrasyon politikası bağlamında vatandaşlığa kabulü “ödül” (*reward*) veya “araç” (*tool*) olarak konumlandıran uygulamalara sahiptir (Jurado, 2008). Jurado (2008: 6-7) vatandaşlığa kabul politikası bağlamında entegrasyonu asimilasyoncu ve çokkültürlü olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Buna göre göçmenlerin talep edilen yeterliliklere sahip olup süreci başarıyla tamamlaması ve bir önceki vatandaşlığından vazgeçmesi durumunda vatandaşlığı kendilerine “ödül” olarak takdim eden ülkelerin asimilasyoncu bir entegrasyon modeline sahip olduğunu ve bu modelin Avrupa’daki en bariz örneğinin Avusturya olduğunu ifade etmektedir. İsveç’in örnek gösterildiği çokkültürlü modelde ise vatandaşlığın sunduğu hak ve sorumlulukların, sosyo-ekonomik ve politik aktif katılımın entegrasyonu teşvik ettiği

düşüncesinden hareketle vatandaşlığın entegrasyon için “araç” hükmünde olduğu, çoklu vatandaşlıklara ve kimliklere izin verilerek bireyin zaman içinde devlete sadakat duygusu geliştirmesinin beklendiği ifade edilmektedir. Nitekim Morrell (2009) İngiltere’de mülteci kökenli vatandaşlar üzerinde yürüttüğü çalışmada, mültecilerin haklarla birlikte sorumluluklara da vurgu yaptığı ve vatandaşlığı hayatlarını normalleştirmenin bir aracı olarak gördüğünü ifade etmektedir. Bu bağlamda Morrell (2009: 44-45), vatandaşlığın sosyo-ekonomik ve politik hayata katılıma imkân tanınması, güven ve istikrar sunması nedeniyle mültecilerin entegrasyonunda kolaylaştırıcı bir role sahip olduğunu savunmaktadır.

Türkiye’de Suriyelilerin tabi olduğu geçici koruma statüsü, mültecilerin ulusal ve uluslararası hareketliliğini ve istihdam piyasasına erişimini kısıtlamakta, ilgili yasal statünün belirsizliği ise gelecek öngörüsünde bulunmasına engel olmaktadır (A. Kaya, 2021: 170-173). Bundan hareketle Suriyeli mülteciler, geçiciliğin belirsizliğinden korunmak ve yasal bir özne olarak tanınmak için vatandaşlık edinmenin zorunluluğuna inanmakta ve vatandaşlığa erişebilmek için çaba harcamaktadır (Mülteci-Der, 2017; Koser Akcapar ve Şimşek, 2018).

Suriyelilerin entegrasyonu bağlamında 2013 tarihli YUKK’un 96. Maddesi Göç İdaresi Başkanlığı’na görevler yüklemiş ve entegrasyon kavramı yerine uyum kavramı seçilmiştir. Buna göre uyum şöyle tanımlanmaktadır (GİB, 2022b):

“Hem yabancının hem de ev sahibi toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmesine katkıda bulunmayı hedefleyen, asimilasyoncu olmayan, ev sahibi toplumun da göçmenlere uyum sağlanmasını ve yabancıların kendi yeteneklerini ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar dâhil olmak üzere yaşamın tüm alanlarında gerçekleştirmesini amaçlayan, gönüllülük esaslı politikadır.”

Uyum kavramının asimilasyondan uzak ve karşılıklı dönüşümün gerekliliğine işaret eden bu tanımı, cumhuriyetin kuruluşundan beri Türklük vurgusu üzerinden yapılan asimilasyoncu tanımdan ayrışması nedeniyle çok önemli bir kurumsal adım olarak değerlendirilmiş olsa da Türkiye’deki mülteci ve göçmenlere sadece Türkiye’nin kurumsal yapısını tanıtmakla yetinilmesi eleştirilerek “adil entegrasyon” için kamusal bir seferberliğin başlatılması gerektiğine işaret edilmektedir (Göksel, 2019: 188-191).

Takip edilen uyum politikası önemli olmakla birlikte eleştiriye tabi tutulmaktadır. Buna göre mültecilerin bu politikadan faydalanmadığı, yetkililerin sınırlı sayıda ve sistemsiz faaliyet yürüttüğü, dil öğrenimi ve uyum için yeterli destek sağlanmadığı ve son olarak Türkiye'nin Cenevre Sözleşmesi'ndeki standartlar ölçüsünce uyumu kolaylaştırmadığı ileri sürülmektedir (Huddleston ve Tanczos, 2017: 45-50; Karaca, 2017: 63-64). Türkiye'nin Suriyeli mültecilere dönük takip ettiği vatandaşlığa kabul politikası dikkate alındığında, vatandaşlık için herhangi bir uyum şartının aranmadığı anlaşılmaktadır (bkz. Balta Özgen, 2019; Uzan, 2019; Cantürk, 2020). Suriyelilerin istisnai vatandaşlık, evlilik veya soy bağı üzerinden vatandaşlığa geçmesi mümkün olabilmektedir. Vatandaşlığa kabul politikasının net olmaması ve entegrasyon politikası yerine sınırları belli olmayan uyum kavramının kullanılması, Suriyelilerin kalıcı olarak kabul edilmemesinin sonucu olduğu savunulmuştur (Batalla ve Tolay, 2018: 19-20). Bu çalışmada ise entegrasyon kavramı yerine YUKK'un öngördüğü tanımla paralel olarak "uyum" kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

1.3.2. Mülteci Vatandaşlığında Haklar Boyutu

Dünya çapındaki uluslararası göçmen sayısı 1970'te 84.4 milyonken 2020'de bu sayı 280.5 milyona ulaşmıştır (IOM, 2021: 3). Buna karşılık zorla yerinden edilen 89.3 milyon kişiden yalnızca 27.1 milyonu mülteci statüsüne sahip olup diğerleri farklı statülerde yaşamlarına devam etmektedir (UNHCR, 2022c). Bloemraad ve arkadaşlarına (2008: 154) göre, artan bu insan hareketliliği mevcut vatandaşlık kavramının sorgulanmasına neden olarak vatandaşlık literatüründe iki esas yönelimi ortaya çıkarmıştır: Avrupa'da yaygın olan birinci yönelim vatandaşlık haklarının meşruiyetinin devletlerden bireylere geçmesi (uluslararası vatandaşlık) etrafında kümelenmiştir. İkinci eğilim ise Kuzey Amerika'da yaygın olup bir yasal statü olarak vatandaşlığın çifte-çoklu vatandaşlık statüsüne evrilmesi ve artan ulusötesi katılım (ulusötesi vatandaşlık) etrafında kümelenmektedir. Küreselleşme ve yaygın göç hareketi, ulus-devletin sınırlarını kesin olarak tayin ettiği geleneksel vatandaşlık anlayışına meydan okusa da ulus-devletlerin vatandaşlığın kimi dâhil edip kimi

dışarda tutacağı üzerindeki hakimiyetleri yadsınamaz bir gerçek olmaya devam etmektedir (Bloemraad, Korteweg ve Yurdakul, 2008: 154).

21.yy.ın başından itibaren Avrupa’da pek çok ülke göçmen ve mültecilerin vatandaşlığa kabulünü uyum şartına ve vatandaşlık sınavlarına bağlamıştır (Schinkel ve van Houdt, 2010; Vink ve de Groot, 2010). Takip edilen uyum politikaları ve vatandaşlık sınavlarıyla göçmen ve mültecilerin ev sahibi ülkenin dilini, tarih ve kültürünü öğrenerek topluma uyum sağlaması hedeflenmektedir (Hampshire, 2011). Daha çok neoliberal olarak tanımlanan bu vatandaşlık politikası, göçmenlerin dahil olma ve dışarda bırakılma arasında bir yere konumlanmasına neden olmakta ve buna göre göçmenlerin kültürel uyumu ve ekonomik olarak kendi kendine yetecek seviyeyi yakalamasıyla vatandaşlığı hak etmesi beklenmektedir (Vandevoordt ve Verschraegen, 2019: 43). Bu bağlamda göçmenler için vatandaşlık sınavlarını geçerek vatandaşlığa erişmek arada kalma duygusundan kurtularak güvenlik, istikrar, hareketlilik, istihdam ve sosyal haklara erişimle eş değer tutulmaktadır (Monforte, Bassel ve Khan, 2019: 34).

Mülteci ve sığınmacıların maruz kaldığı güvencesiz hayat koşulları nedeniyle savunmasız-kırılgan olduğu kabul edilmektedir. Güvencesizlik (*precarity*) sadece istihdam piyasasında emeğin sömürülmesiyle sınırlı olmayıp mültecilerin göç yolculuğundan başlayarak varış ülkesindeki yasal statüsü ve sınır dışı edilme kaygısı, dil becerisi, bilgiye erişimi, toplumsal ilişkiler ve varış ülkesinde sosyokültürel sermayesinin kabul görmesiyle ilgili yaşadığı güvensizlik ve istikrarsızlık durumudur (Lewis vd., 2015). Türkiye’deki Suriyelilerin haklara erişimini, kırılganlığını ve maruz kaldığı güvencesizliği ele alan çalışmalar mevcuttur. Bu bağlamdaki çalışmalar sahip olunan kırılgan yasal statünün diğer güvencesizlikler için temel teşkil ettiğini (Baban, Ilcan ve Rygiel, 2017; Şimşek, 2019a; Ertorer, 2021) ifade etmekle beraber; kayıtdışı istihdamın (Tören, 2018; İçduygu ve Diker, 2017), toplumsal ayrımcılığa maruz kalma, barınma, hareketlilik ve dil problemlerinin (Deniz, Ekinci ve Hülür, 2016; Şimşek, 2018; İncetahtacı, 2020), bilgiye erişememenin (Ağalday ve Özdemir, 2022), eğitim hakkının önündeki engellerin ve dışlanmanın (Çelik ve İçduygu, 2019; Şimşek, 2019b) Suriyeliler için yarattığı güvencesizliğe odaklanmaktadır.

Suriyelilerin tabi olduğu geçici koruma rejimi, seyahat, iskan, istihdam gibi haklara erişimi sınırlandırması ve geleceğe dönük taşıdığı belirsizlik nedeniyle mültecilerin sahip olduğu güvencesiz koşulların temeli kabul edilmektedir. Suriyelilere ilişkin yasal çerçeve 2013 tarihli 6458 sayılı YUKK ve 2014 tarihli GKY ile oluşturulmuştur (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 76). Geçici koruma Suriyelilere ikamet iznini tanımamakta (Aygün, 2018: 178) ve geçici koruma altına alınan kişilerin geçici koruma rejimi sona erinceye kadar bireysel mülteci ve uluslararası koruma statüsü gibi işlemleri askıya alınmaktadır (İneli Cığer, 2016: 74; Ataç, ve diğerleri, 2017: 17; Özel, 2020: 723). Suriyelilerin yasal statüsünün mülteci yahut şartlı mülteci statüsü yerine geçici koruma olması bir yandan üçüncü bir ülkeye iltica başvurusunda bulunmasını büyük bir oranda engellerken öte yandan Türkiye’de vatandaşlığa geçiş yolunu açmamakta; bu durum Suriyelilerin haklara ve istihdama erişimini kısıtlamakta ve uzun vadeli bir istikrarın önünü tıkamaktadır (Baban, Ilcan ve Rygiel, 2017: 53-54; Erdoğan, Kirişçi ve Uysal, 2021: 19-20). Dolayısıyla, Suriyelilerin Türkiye’deki yasal durumlarından hareketle Türkiye’nin mültecilere haklara giden bir yol sunmadığı düşünülmektedir (Baban, Ilcan ve Rygiel, 2017: 46).

Yukarıdaki ilgili literatürden anlaşılacağı üzere göçmen ve mülteciler, güvencesizliği aşma ve haklara erişebilmenin anahtarı olarak vatandaşlığı görmektedir. Fakat vatandaşlık her ne kadar teoride eşitleyen bir yolla bütün haklara erişimin temeli kabul edilse de uygulamada vatandaşlığın herkesi dâhil ederek tam bir eşitlik sağlaması mümkün olmayabilmektedir (Bloemraad, 2015: 592). Nitekim vatandaşlık statüsüne sahip olmalarına rağmen göçmenlerin hak talepleri daha az meşru kabul edilmekte ve ulusal topluluğa dönük sadakatlerinden şüphelenildiğinde hiyerarşik olarak ulusun kurucu unsuru kabul edilen topluluk tarafından “üyelik cezaları”na (*membership penalties*) maruz kalabilmektedir (Banting, Harell ve Kymlicka, 2022). Bundan hareketle, aynı vatandaşlığa sahip kimseler arasında hiyerarşik bir vatandaşlık durumu ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada Suriyelilerin vatandaşlık deneyimlerinden hareketle vatandaşlık haklarından ne derece yararlanabildiklerini, vatandaş olmalarına rağmen dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarını anlamak önem arz etmektedir.

1.3.3. Mülteci Vatandaşlığında Katılım Boyutu

Bloemraad ve arkadaşlarına (2008) göre mevcut göç ve vatandaşlık literatürü katılım boyutunu temelde ulus-devletlerin sınırları dahilinde ve o sınırları aşan alanlarda analiz etmektedir. Buna göre katılımı ulus-devlet sınırları dahilinde ele alan çalışmalar asimilasyon ve uyum merkezli olup katılımı, sosyal ve siyasal hayatın bütününe yayma eğilimindedir. Vatandaşlığı küreselleşme, göç ve çifte-çoklu vatandaşlık rejiminin yaygınlık kazanması bağlamında ele alan ulusötesi vatandaşlık perspektifli çalışmalar ise birden çok siyasi birime ve sosyal alana olan katılıma odaklanmaktadır.

Katılım, göçmenlere kendi sosyal konumlarını yeniden müzakere edip değiştirebilme imkanı tanır (Bloemraad, 2000: 25). Fakat göçmen ve mültecilerin vatandaşlık statüsü olmaksızın küresel bağlamda benzer katılım haklarına sahip olduğu söylenemez. Nitekim Bloemraad (2018: 12), ABD, AB ve Avusturalya özelinde göçmenlerin faaliyetleri ve katılımları dikkate alındığında vatandaş olanla olmayanlar arasında normalde var olan ayrımların gittikçe bulanıklaştığını savunmaktadır. Bununla birlikte ona göre, vatandaşlık statüsünün göçmenlerin sosyo-ekonomik ve siyasi katılımı ile uyumu üzerinde kısmî bir etkisinden bahsedilebilir (Bloemraad, 2018: 10). Buna karşılık Küresel Güney’de vatandaşlık ulus-devletle sıkı sıkıya bağlı olduğundan mülteci ve göçmenler sosyal, ekonomik ve siyasal alandan tecrit edilerek dışlanmakta ve vatandaşlık haklarıyla ilişkilendirilen birçok haktan mahrum bırakılmaktadır (Betts ve Collier 2017, Malkki 1995, Akt. FitzGerald ve Arar, 2018: 398; Kibreab, 2003a: 47-48). Bundan hareketle, vatandaşlık göçmenleri yasal statü bağlamında eşit kılıp güçlendirerek onların sosyo-ekonomik ve siyasal hayata katılımına ve uyumuna güçlü bir zemin hazırlamaktadır (Leitner ve Ehrkamp, 2006: 1624; İçduygu ve Senay, 2008: 308-309).

Just ve Anderson (2012), göçmen vatandaşlığının katılımı kolaylaştırdığını savunmaktadır. Ancak onlara göre katılımın niteliği göçmenin menşe ülkesindeki demokratik katılıma imkan tanıyan deneyimiyle yakından ilişkilidir (Just ve Anderson, 2012: 506-507). İçduygu ve Senay (2008: 303) da bu görüşe paralel şekilde küresel olarak göç veren ülkelerin sivil toplum geleneklerinin göç alan ülkelere göre zayıf

olduğunu ve bu durumun göçmenlerin hedef ülkedeki katılımını etkilediğini ileri sürmektedir.

Mülteci ve göçmenler, bir özne olarak STK'lar ve uluslararası ağlar vasıtasıyla sosyokültürel, ekonomik ve menşe ülkeye dönük siyasî faaliyetlerde bulunarak ulusötesi bir katılım sergilediğinden “ulusötesilik”in (*transnationalism*) temsilcileri olarak görülmektedir (Eastmond, 1998: 162; Morrell, 2009: 10). Fakat Bauböck (2006) ulusötesiliği sadece menşe ülkeye dönük bir katılım olarak değerlendirmemektedir. Ona göre bu katılım süreç içerisinde çoklu vatandaşlık uygulamaları ve kültürel hakların tanınmasıyla geleneksel vatandaşlık anlayışının ulusötesi vatandaşlığa dönüşümünü ve siyasi sınırların geçişkenliğini tanımlamaktadır (Bauböck, 2006:28-29).

Göçmenler hem göç sürecinde hem de varış ülkesinde kendi sosyal ağlarından yararlanmakta ve yabancısı olduğu ev sahibi ülkede bu ağlar üzerinden bilgi edinerek hayatını kolaylaştırma imkânı yakalayabilmektedir (İhlamur Öner, 2018a: 312-313). Göçmenlerin kendi sosyal ağlarına yahut derneklerine katılımının ev sahibi ülkedeki katılımına ve uyumuna etkisi tartışmalıdır. Nitekim İçduygu ve Senay (2008: 303-304), her ne kadar toplulukların yararını amaçlasa da göçmenlerin yaygın bir şekilde ev sahibi ülkede kurduğu “memleket dernekleri”nin (*home-town associations*), menşe ülkeye dönük yürüttüğü sosyokültürel ve ekonomik faaliyetlerinin göçmenlerin ev sahibi ülkedeki uyumunu zorlaştırıp menşe ülkeye aidiyet duygularının artmasına neden olduğunu ileri sürmektedir. Buna karşılık Leitner ve Ehrkamp (2006: 1628-1629), göçmenlerin ev sahibi ülkede kendi topluluklarına dönük düzenlediği sosyokültürel faaliyetlere katılımlarının ev sahibi toplumla temas kurabileceği alanlara dönüşebildiği ve göçmenlerin herhangi bir sadakat çatışması yaşamaksızın çoklu katılımı bulunabildiğini savunmaktadır.

Ager ve Strang (2008: 178) da mültecilerin kendi topluluğuyla kurduğu sosyal bağların yerleşik olma duygusu vermesi nedeniyle ev sahibi toplumla uyumunda olumlu role sahip olduğunu ileri sürmektedir. Buna ek olarak mültecilerin ev sahibi toplumdaki sosyo-ekonomik katılımının ve uyumunun gerçekleşmesi için dil engelinin aşılmasının

ve güven duygusu için de ev sahibi toplum tarafından hoş karşılanılmasının gerekliliğine işaret etmişlerdir.

Türkiye’de Suriyelilerin sosyo-ekonomik ve siyasal hayata katılımlarının önünde önemli engeller vardır. Bu engellerden en önemlisi, bir önceki iki başlıkta detaylandırıldığı üzere Suriyelilerin tâbi olduğu yasal statünün kendisinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda her ne kadar Suriyelilerin istihdamına dönük iyileştirici yasal hamleler yapılsa da, yasal bir şekilde istihdama katılımın gerçekleşmediği anlaşılmaktadır (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 78-80). Mekânsal ayrışmalar ve sosyal sınırlar nedeniyle toplumsal katılımın da önünde bariyerlerin var olduğu görülmektedir (Kavas, Avşar, Kadkoy ve Bilgiç, 2019; İncetahtacı, 2020). Bundan hareketle Suriyelilerin sivil ve siyasal katılımlarının sınırlı olduğunu söylemek mümkündür (Rottmann, 2021: 259). Mültecilerin öncülüğünde kurulan ve uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenen STK’lar uyuma ve sivil hayata katılıma dair bir çaba içinde olmakla birlikte, Türk STK’ların mültecilere dönük henüz başlangıç düzeyinde çalışmalar yürüttüğü, sivil hayata katılım noktasında devlet desteğinin ve soyokültürel-siyasal hayata dâhil etmenin söz konusu olmadığı ileri sürülmektedir (Karaca, 2017: 63). Bundan hareketle, mültecilerin sahip olduğu sosyokültürel arka plan sebebiyle, vatandaşlık statüsüne eriştikten sonra sosyo-ekonomik ve siyasal katılımı ne ölçüde deneyimleyebildikleri önem arz etmektedir.

1.3.4. Mülteci Vatandaşlığında Kimliğin Kültürel Boyutu, Dönüşümü ve Aidiyet

Aidiyetin tanımı genelde verili kabul edilmesine karşın sosyal bilimlerde müşterek bir aidiyet tanımından bahsetmek zordur (Antonsich, 2010: 644). Bununla birlikte aidiyeti bireyin doğal olarak kendisini bir toplulukla ilişkili hissetmesi ve bu duygusal ilişkiye sadakat göstermesi olarak tanımlamak mümkündür (Simonsen, 2018; 120). Literatürde vatandaşlığın kimlik ve aidiyet boyutuyla alakalı analiz birimi birey olan ve bireyden hareketle göçmen ve mültecileri merkeze alan çalışmalar mevcuttur (Leitner ve Ehrkamp, 2006; Yuval-Davis, 2006, 2007; Mavroudi, 2008; Antonsich, 2010; Simonsen, 2018; Lindholm, 2020; Miletzki, 2020; Bonjoura ve de Hart, 2021).

Vatandaşlık literatüründe kimlik boyutunun genelde kolektif bağlamda ele alınması eleştirilmiştir. Bireyin sahip olduğu kimliğin soyut olmaktan ziyade aile ağının içerisinde deneyimlenen bir şey olduğu dikkate alındığında, vatandaşlığı bir aidiyet aracına dönüştürme sürecinin, samimi ilişkilerin inşa edildiği aile ve yakın topluluk ortamıyla birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir (Bonjoura ve de Hart, 2021: 7-8). Morrell (2009: 31-32) İngiltere’deki mülteciler üzerinde yaptığı çalışmada ailenin mültecilerin katılımının merkezinde yer aldığını, bir sonraki çemberin ise mültecilerin ilgili toplululuğu olduğunu ifade etmektedir. Böylesi bir durumda kimlik müzakeresinin ve inşasının da bu önceliklerden etkilenmesi doğal görünmektedir.

Her ne kadar literatürdeki genel eğilim aidiyeti kolektif kimlik ve vatandaşlıkla eş anlamlı tutmak yönünde olsa da Yuval-Davis (2006) psikolojik yönünü de dikkate alarak aidiyetin iki boyutuna vurgu yapmaktadır (Antonsich, 2010: 645). Buna göre aidiyetin bir yönü kişinin kendisiyle alakalı olup “evde olma” ve “güvenlik” ile ilgili bir durumken ikinci bir boyutu “aidiyet siyaseti” (*politics of belonging*) ile ilgili olup siyasal gücün bireylerin siyasal topluluğa aidiyetini inşa etmeye dönük hedeflediği ve uyguladığı siyaseti içermektedir (Yuval-Davis, 2006: 197). Duyvendak’a (2011) göre “evde hissetmek” tekil bir duygudan ziyade ev, iş yeri, mahalle ve ulusla ilişkili olan çok katmanlı bir duygudur. Bu yönüyle “ev”in üç temel bileşeninin var olduğu savunulmaktadır. Bunları aşinalık, fiziksel-psikolojik güvenlik ve özgürce ifade edilen kamusal kimlik şeklinde ifade etmek mümkündür (Duyvendak, 2011: 38-39). Bu bağlamda birey için aidiyet, güvenliğin yanı sıra bir anlam inşa etme çabası olarak da ortaya çıkmaktadır (Lambert, ve diğerleri, 2013).

Antonsich (2010: 647-648), Yuval-Davis’in (2006) aidiyetin farklı iki yönünü incelemesine karşın “aidiyet siyasetine” ağırlık verip aidiyetin kişisel boyutunu tam olarak temellendiremediğini ileri sürmekte ve aidiyetin kişisel boyutunu; otobiyografik, ilişkisel, kültürel, ekonomik ve yasal olmak üzere beş faktörle temellendirme yoluna gitmektedir. Buna göre otobiyografik faktörler, kişinin doğup serpiştiği, ailevî ve sosyal bağları nedeniyle hâtıralarını biriktirdiği ve atalarının yurdu olarak kodladığı daha çok anavatan fikriyle ilişkilidir. İlişkisel faktörler, günlük karşılaşmalardan ziyade kişinin sosyalleşmesine imkân tanıyıp hayatına anlam katan akraba ve arkadaşlardan meydana gelen uzun erimli sosyal bağlarla ilişkilidir. Kültürel

faktörler, bir topluluk olma duygusu inşasında “biz” ve “onlar” ayrımını belirginleştiren ve gerekçelendiren dil, kültür, din ve değer sistemiyle ilişkilidir. Ekonomik faktörler, bireyin yaşamını kolaylaştıran daimî bir gelire sahip olması ve bu maddi kapasitenin bireydeki güven ve istikrar duygusunu destekleme durumuyla ilişkilidir. Yasal faktörler ise bireyin bir toplumdaki yasal statüsüyle ilişkilidir. Yasal statünün bireyin sosyo-ekonomik ve siyasal zemindeki fâil olma kapasitesini yönlendirmede ciddi bir etkiye sahip olmasından hareketle bireyin güvenlik ve istikrar duygusunu doğrudan etkilediği ve aidiyet inşasında ciddi bir önem arz ettiği belirtilmektedir.

Yuval-Davis’e (2006: 204-205) göre aidiyetin bireysel boyutunun tamamlayıcısı olan “aidiyet siyaseti”, “hayali topluluk” a dâhil olan “biz” ile topluluğun dışında tutulan “onlar” arasında var olan sınırı koruyup tekraren üreterek bir ortak kimlik inşa etmektedir. Antonsich (2010) ise, “aidiyet siyaseti” nin talep eden ile aidiyet verme gücüne sahip olan topluluk arasında bir müzakere neticesinde şekillendiğini savunmaktadır. Ona göre, her ne kadar aidiyet vatandaşlıkla bir tutulsa da toplumsal kabul olmaksızın “evde olma” duygusu oluşamayacağından vatandaşlıkla verilen siyasi aidiyetin gerçek bir aidiyet inşasına dönüşebilmesi mümkün değildir (Antonsich, 2010: 649-650). Nitekim Brubaker (2010: 65) de “biz” i “onlar” dan ayırt eden “aidiyet siyaseti” nin resmî ve gayriresmî iki boyuta sahip olduğunu, yasal bir statü verilerek dâhil edilmede uzman kimselerce takip edilen sistematik iş ve işlemlerin “aidiyet siyaseti” nin resmî boyutunu; sosyal karşılaşmalarda normal insanlar tarafından dâhil edilme ve dışarda bırakılma yoluyla sınır çizme deneyim ve algısının ise gayriresmî boyutunu meydana getirdiğini ileri sürmektedir.

Uluslararası göçler sebebiyle kimlik ve aidiyetin, geleneksel olarak eşitlendiği “ulusal kimlik” bağlamından uzaklaştığı savunulmaktadır. Bu savunuya göre göçmenler, kimliği besleyen etnisite, din, cinsiyet ve sınıf gibi temel arklardan hareketle ulusları ve ulusal kimliklerin sınırlarını aşan bir kimlik ve aidiyet inşasında bulunmaktadır (Bauböck, 2006: 19; İçduygu ve Senay, 2008: 302-303; Salih, 2008: 317-318). Dolayısıyla sermaye ve insan dolaşımının hızlanması, ulaşım ve iletişim teknolojisinin ilerleme kat etmesi sonucu aidiyetin de anlam değiştirip “ulusötesi aidiyet”

(*transnational belonging*) şekline evrildiği (Antonsich, 2010: 651), siyasal ve kültürel olmak üzere iki boyuta ayrılıp melez bir hal aldığı savunulmaktadır (Brettell, 2006).

Miletzki (2014, 2020), aidiyet literatüründe sıklıkla kendisine atıfta bulunulan “ev” metaforundan hareketle Tanzanya’daki Brundili mültecilerin ev sahibi ülkeye olan aidiyet inşasını ele almakta ve bunu pratik-pragmatik bir bağlamda değerlendirmektedir. Ona göre mülteciler, sahip oldukları belirsiz statü ve şartlar gereği vatandaşlara özgü haklara erişerek geleceği öngörebilme ve istikrarı yakalayabilme hedefiyle ev sahibi toplumla sosyal ilişkilerini yoğunlaştırarak bir “aidiyet pragmatikliği” (*pragmatics of belonging*) geliştirmektedir. Bundan hareketle “aidiyet pragmatikliği”, (i) ev sahibi toplumla soyal ve ekonomik alanda geliştirilen ilişkilere işaret eden “ilişkisel boyut”, (ii) kültürel ve ticari faaliyetlerle güçlendirilen ilişkiler sonucunda kazanılan aşinalık ve “ev” duygusuna işaret eden “mekânsal boyut” ve son olarak (iii) vatandaşlık statüsüne sahip olunmasa dahi fiili bir vatandaşlık uğraşısıyla vatandaşlığa özgü hakları deneyimleyerek vatandaşlık talebinde bulunmaya işaret eden “siyasal-kurumsal” boyut olmak üzere üç boyuttan meydana gelmektedir (Miletzki, 2014: 47-48; 2020: 258).

Simonsen (2018) de “ev” metaforundan hareket etmekle birlikte “ev” duygusu ve bir ulusal kimlikle özdeşlik kurmak arasında ayrıma gitmektedir. Simonsen’e (2018: 121) göre sembolik sınırlar (*symbolic boundaries*) zihin haritasında aidiyet kümesini inşa edip o kümeye kimin dâhil olduğunu ve kimin dışarda tutulduğunu belirlediğinden bu durum sosyal sınırların (*social boundaries*) da çizimine yön tayin etmektedir. Bundan hareketle Simonsen, Antonsich’in (2010) “aidiyet siyaseti” tanımını dikkate alarak “biz” ve “onlar” arasında var olan sınırların bireyler tarafından nasıl algılandığının anlaşılması adına “sınır algısı” (*boundary perceptions*) kavramını ileri sürmektedir. Simonsen Danimarka’da, “Sınır algısı” kavramının daha iyi anlaşılabilmesi adına içinde Suriyelilerin de olduğu Ortadoğu kökenli, dil problemi olmayan ve ulusal topluluğa ve mekâna aşına olan ikinci nesil göçmenlere odaklanmıştır. Buna göre, “ev” duygusuna Danimarkada’da doğup büyümek ve çevreye aşına olmak üzerinden ulaşabilmek mümkünken, toplumsal dışlanma pratikleri ve sınır algısı Danimarkalı görülmeye-hissetmeye engel olabilmektedir. Öte yandan göçmenler, bir fail olarak ev sahibi toplumun sınır çizimine karşı kayıtsız kalmayarak ya ona razı olmakta, ya da

algılanan sınırlarla mücadele ederek onu müzakare etme yoluna başvurarak tanınma talebinde bulunmaktadır (Simonsen, 2018). Benzer bir şekilde medya üzerinden tüketilen göçmen karşıtı siyasi söylemler de göçmenlerin ev sahibi topluma dönük algısını ve toplumla ilişkisini doğrudan etkileme gücüne sahiptir (Simonsen, 2021b).

Suriye’de iç savaşın başladığı 2011’den bu yana Türkiye’deki Suriyelilerin geri dönüş eğiliminde ciddi bir azalma olduğu, buna karşılık vatandaşlık talebine ise rağbetin arttığı anlaşılmaktadır (Erdoğan, 2021: 224-226). Bu durumda Suriyelilerin geri dönüş yerine Türk vatandaşlığına yönelmesini kimliğin dönüşümü bağlamında değerlendirmek mümkün müdür? Suriyelilerin vatandaşlık talebinin kalıcılığın kesin bir göstergesi olarak yorumlanamayacağı (Erdoğan, 2020:175), mevcut çalışmalardan hareketle Suriyelilerin, Türk vatandaşlığını bir aidiyet unsuru olarak ele almaktan ziyade hem iç hem de dış hareketliliği kolaylaştırmak bağlamında değerlendirdiği görülmektedir. Nitekim “aidiyet siyaseti”nin talep edenle edilen arasında şekillendiği (Antonsich, 2010) dikkate alındığında mevcut literatürde, Suriyelilerin Türk vatandaşlığını aidiyet boyutundan ziyade güvenlik, serbest hareketlilik bağlamında değerlendirdiği savunulmaktadır (Köser Akçapar ve Şimşek, 2018: 184; Rottmann, 2021: 257). İki toplum arasında kültürel benzerliğin aidiyetle sonuçlanmasının zorunlu olmadığı, Suriyelilerin çoğunun Türkiye’ye bir aidiyet hissetmediği ve Türk vatandaşlığına “pragmatik vatandaşlık” bağlamında yaklaştığı ileri sürülmektedir (Rottmann, 2021: 256). “Aidiyet siyaseti” bağlamında Suriyeliler sürecin başından itibaren mülteci statüsü yerine “misafir” olarak kabul edilmekte ve ev sahibi toplum %87,2 gibi bir oranla Suriyelilerle birlikte yaşamak istememektedir (Erdoğan, 2020: 61, 97). Bu durum, Suriyelilerin kimlik-aidiyet bağlamında dışlandığı izlenimi uyandırmaktadır.

1.4. Türk Vatandaşlığının Arka Planı ve Suriyelilerin Vatandaşlığa Kabulünde Yasal Çerçeve

Kişinin devletle kurduğu yasal bağa karşılık gelen vatandaşlığa kabul koşullarının belirlenmesinin her devletin yetkisi dâhilinde olduğu kabul edilmekte ve bu durum Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi ile de teyit edilmektedir (Özel, 2020: 727-728).

20.yy.da aynılık ve birlik üzerinden tanımlanan vatandaşlık 21.yy.daki küresel değişimler ve yaygın göç ve iltica hareketleri nedeniyle anlam değişikliğine uğramaktadır (Turner, 2022). Vatandaşlığın tarihsel seyri içinde yaşadığı değişimden doğal olarak Türk vatandaşlık anlayışı da etkilenmektedir. Bundan hareketle ulus-devlet merkezli inşa edilen Türk vatandaşlığının, 1990’larda dünyada vatandaşlık düşüncesinde meydana gelen değişimden zorunlu olarak etkilendiği savunulmaktadır. Kadioğlu’na (2012a: 53) göre özellikle 1999 Helsinki Zirvesi’nden sonra Türkiye önemli bir kavşağa gelmiş vaziyettedir. Buna göre, Türkiye’nin bulunduğu bu kavşağın bir yönü vatandaşlığı ulustan arındırıp çokkültürlü bir topluma evrilmeye doğru giderken diğer yönü ise ulusal kimliği yücelterek içine kapanmaya doğru gitmektedir. Bu bağlamda Türkiye, bu iki yön arasında gidip gelmekte ve milliyetçi hassasiyetler Türkiye’nin vatandaşlığı ulusal kimliğin ötesinde düşünülmesini zorlaştırmaktadır.

Vatandaşlık anlayışında yaşanan küresel dönüşüm, Türkiye’nin göçmen ve mülteciler için transit ülke olmaktan çıkıp hedef ülke haline gelmesi ve vasıflı yatırımcıların ve bilim adamlarının Türkiye’ye kazandırılmak istenmesi vatandaşlığın yasal çerçevesiyle ilgili düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmıştır. 5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu’nun (TVK) yürürlüğe girmesi, 2016’da 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu (UİK) ile beraber Turkuaz kart uygulaması ve vasıflı yatırımcıların Türkiye’ye çekilebilmesi amacıyla “yatırımcıya vatandaşlık verilmesi” (Şit Köşgeroğlu, 2017: 196), vatandaşlık anlayışında yaşanan küresel dönüşüme uyum sağlama amacına⁶ işaret etmektedir (Koser Akcapar ve Şimşek, 2018: 179-180). Türkiye’nin 2011 sonrası ağırladığı milyonlarca mülteci nedeniyle göç yönetiminde ve kurumsallaşmasında mesafe kat etse de hâlâ yasal mevzuattaki engellerden ötürü tam anlamıyla “yerleşme ülkesi” haline geldiğini söylemek mümkün görünmemektedir (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 11).

⁶ 5901 Sayılı Kanun Tasarısında yeni bir kanun hazırlamaya gerekçe olarak, çoklu vatandaşlığa imkân tanıyan Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi’ne uyum sağlama ve küresel gelişmeler bağlamında vatandaşlığa kabul işlemlerini hızlandırma isteği gösterilmiştir (Tanrıbilir, 2007: 47-49).

1.4.1. Türk Vatandaşlığının Tarihi, Yasal ve İdari Yönü

Türkiye’de vatandaşlık hukukunu düzenleyen ve hâlihazırda yürürlükte olan Kanun 5901 sayılı TVK’dır. 12.06.2009’da yürürlüğe giren bu Kanunun iyi anlaşılabilmesi adına yaslandığı kanunların tarihselliğinin bilinmesinde yarar vardır. TVK’nın tüm maddelerini sıralamak ve onları tahlil etmek bu çalışmanın kapsamının dışındadır. Burada istisnai vatandaşlık merkezli vatandaşlık kanununun tarihsel seyri verildikten sonra esas olarak yürürlükte olan 5901 sayılı Kanun’a ve bu Kanun’da da yabancıların vatandaşlığa hangi yolla kabul edildiklerine odaklanılmaktadır.

1869 Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi sadece Türkiye’nin değil, aynı zamanda bütün İslam dünyasının ilk vatandaşlık kanunu olması hasebiyle önem taşımaktadır. Dokuz maddeden meydana gelen bu kanun, ulusalcı bir vatandaşlık profili çizmekten ziyade Osmanlı vatandaşlığının kazanılması ve kaybedilmesinin koşullarını belirlemiştir (Üstel, 2019: 26). Kanunname, soy bağı ilkesini esas alarak vatandaşlığın esastan kazanılmasını, ebeveynin veya babanın Osmanlı vatandaşı olmasını şart koşmuş, fakat soy bağının yanında toprak ilkesine de istisnai koşullarda imkân tanımıştır (Karaoğlu, 2020: 78). Osmanlı sınırlarında yabancı anne-babadan doğan kimseler ergin olduktan sonra üç yıl içinde vatandaşlık talep etme hakkına sahip olmuşlardır (Karaoğlu, 2020: 78). Ayrıca Osmanlı topraklarında ikamet eden herkes vatandaş olarak kabul edilmiştir (Karaoğlu, 2020: 80).

Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi yetkili makamların eliyle vatandaşlık kazanımının ve kaybının şartlarını da düzenlemiştir. Buna göre rüşd yaşını tamamlayan (yirmi) ve Osmanlı sınırları içinde beş yıl ikamet eden kimselerin talep etmesi halinde vatandaşlığa hak kazanabilmesine imkân tanınmıştır (Serbestoğlu, 2011: 206; Karaoğlu, 2020: 79). Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi, beş sene ikamet şartını yerine getirmeyen yabancıların Osmanlı tabiiyetine istisnai bir şekilde kabul edilmesine dair düzenlemeyi de içermektedir (Serbestoğlu, 2011: 205; Karaoğlu, 2020: 79). Yetkili makamların kararı olmaksızın yapılan vatandaşlık değişikliğinin yok hükmünde sayıldığı kanunnamede, Osmanlı dışında herhangi bir devlet adına askerlik hizmeti yürütmenin cezasının vatandaşlığı kaybetmek ve sınırdışı edilmek olduğu belirtilmiştir (Karaoğlu, 2020: 79).

Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da bir süre yürürlükte kalmıştır. 23 Mayıs 1928'de 1312 sayılı TVK kabul edilerek bu Kanun 1 Ocak 1929'da yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 1928). Vatandaşlığa esastan kabulde soy bağı ilkesi kabul edilirken toprak esasına da istisnai kurallar dâhilinde yer verilmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk kapsamlı vatandaşlık kanunu addedilen bu Kanun kimi yönleriyle Tabiiyet-i Osmanlı Kanunnamesi'nden ayrılırken özellikle yetkili makam kararıyla vatandaşlığın kazanılmasında Kanunname'den büyük oranda esinlenmiştir (Abas, 2008: 12). Kanunda “müktesep vatandaşlık” için beş yıl ikamet şartı aranırken “fevkalade verilecek vatandaşlık” için bu şart aranmayarak istisnai vatandaşlık yoluyla kabul yetkili makamların takdirine tabi tutulmuştur (m. 5-6).

11 Şubat 1964 tarihli ve 403 sayılı TVK ile 1312 sayılı TVK yürürlükten kaldırılmıştır (Resmi Gazete, 1964). Kanunda vatandaşlığın esastan kazanılmasında soybağı ilkesi takip edilerek toprak esasına ise istisnai kurallar dâhilinde imkân tanınmıştır. 403 sayılı TVK istisnai vatandaşlığı 1312 sayılı TVK'ya göre daha ayrıntılı bir şekilde düzenleme yoluna gitmiştir (Şit Köşgeroğlu, 2017: 172). Fakat her iki Kanunda da vatandaşlığa istisnai yolla kabulde ikamet şartı aranmamıştır (Aydemir, 2022: 28). 403 sayılı Kanunun yürürlükte olduğu süre zarfında birçok değişime uğraması, Kanun metninin bütünlüğünü bozmuş ve yeni bir kanun tasarısının hazırlanmasını gerekli kılmıştır (Tanrıbilir, 2007: 39; Abas, 2008: 13).

Halihazırda yürürlükte olan 5901 sayılı ve 12 Haziran 2009 tarihli TVK, vatandaşlık kazanımını “doğumla” ve “sonradan” şeklinde iki başlık altında incelemektedir (Resmi Gazete, 2009). Yeni kanunda da vatandaşlığın aslen kazanılmasında soybağı ilkesine bağlı kalınarak toprak ilkesine istisnai hallerde yer verilmiştir. Esasında toprak ilkesine yer verilmesi, uluslararası hukuk gereği ana babası belli olmayan çocukların vatansızlığını önleme amacına dönüktür (Aydemir, 2022: 23). Soy bağı ilkesine göre, Türk ana veya babadan doğan kimse nerede doğduğuna bakılmaksızın vatandaş kabul edilmiştir (m. 7). Toprak ilkesi kapsamında ise “Türkiye'de doğan ve yabancı ana ve babasından dolayı doğumla herhangi bir ülkenin vatandaşlığını kazanamayan çocuk, doğumdan itibaren Türk vatandaşdır” sınırlılığına tabi tutulmuştur (m. 8).

5901 sayılı TVK m.9’da “sonradan kazanılan vatandaşlık” başlığı altında vatandaşlık kazanımı “yetkili makam kararı veya evlat edinilme ya da seçme hakkının kullanılması” şeklinde sınıflandırılmıştır. Yetkili makam kararıyla vatandaşlığı almak isteyen kişiler için 5901 sayılı Kanun bazı şartlar öngörmüştür. Bu sıralanan şartları yerine getiren bir kimse vatandaşlığı direkt olarak hak etmemekte, ilgili kamu kuruluşlarının görüşleri alındıktan sonra nihai kararı İçişleri Bakanlığı vermektedir. Bu şartlar m.11/1’de belirtildiği üzere şu şekildedir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2022a):

- a) Kendi millî kanununa, vatansız ise Türk kanunlarına göre ergin ve ayırt etme gücüne sahip olmak,
- b) Başvuru tarihinden geriye doğru Türkiye’de kesintisiz beş yıl ikamet etmek,
- c) Türkiye’de yerleşmeye karar verdiğini davranışları ile teyit etmek,
- ç) Genel sağlık bakımından tehlike teşkil eden bir hastalığı bulunmamak,
- d) İyi ahlak sahibi olmak,
- e) Yeteri kadar Türkçe konuşabilmek,
- f) Türkiye’de kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimini sağlayacak gelire veya mesleğe sahip olmak,
- g) Millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak.”

5901 sayılı TVK’ın 12. maddesi “Türk vatandaşlığının kazanılmasında istisnai haller” başlığını taşımaktadır. TVK istisnai hallerde vatandaşlığın kazanılmasını milli güvenliği ve kamu düzenini bozmama koşuluna bağlamıştır. Bu temel kriteri yerine getiren kişiler aşağıda sıralanan bentlerdeki vasıflara haiz olmalarına istinaden Cumhurbaşkanı kararıyla vatandaşlığa hak kazanabilirler (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2022a):

- a) Türkiye’ye sanayi tesisleri getiren veya bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal, sportif, kültürel, sanatsal alanlarda olağanüstü hizmeti geçen ya da geçeceği düşünülen ve ilgili bakanlıklarca haklarında gerekçeli teklifte bulunulan kişiler.

- b) Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 31 inci maddesinin birinci fıkrasının (j) bendi uyarınca ikamet izni alanlar ile Turkuaz Kart sahibi yabancılar ve bunların yabancı eşi, kendisinin ve eşinin ergin olmayan veya bağımlı yabancı çocuğu.
- c) Vatandaşlığa alınması zaruri görülen kişiler.
- d) Göçmen olarak kabul edilen kişiler.”

TVK m.12/1-a bendi kapsamında Türkiye’ye bilimsel, teknolojik, ekonomik yararlar getireceği düşünülen kimselere vatandaşlık verilmektedir. TVK m.12/1-b bendi 28.07.2016 tarih ve 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu (UİK) ile 5901 sayılı TVK’nın 12. maddesine a bendinden sonra gelmek üzere eklenmiştir. 6458 sayılı YUKK’un 31. maddesi kısa dönem ikamet izniyle alakalıdır. J bendi şu şekildedir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2022b): “(Ek: 28/7/2016-6735/27 md.) Türkiye’de çalışmayan ancak Cumhurbaşkanınca belirlenecek kapsam ve tutarda yatırım yapacaklar ile bunların yabancı eşi, kendisinin ve eşinin ergin olmayan veya bağımlı yabancı çocuğu.” Bu Kanun ile beraber Türkiye’de yatırım yapacak kimselere kısa dönem ikamet izniyle istisnai vatandaşlığın yolu açılmıştır. Kanunun uygulamasına yönelik 2017, 2018 ve en son 2022’de üç yönetmelik çıkartılmıştır.

19.09.2018 tarihli ve 30540 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan *Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik* ile m.31-j kapsamında yabancıların Cumhurbaşkanınca kararıyla istisnai olarak Türk vatandaşlığının kazanabileceği durumlara yenilikler getirilmiştir. 2017’de yayınlanan yönetmelikte vatandaşlığın m.31-j kapsamında alınabilmesi için satın alması gereken taşınmaz bedeli 1.000.000 Amerikan Doları yerine 250.000 Amerikan Doları ile değiştirilmiş, böylelikle miktarlar revize edilerek vatandaşlığa sahip olmanın şartları kolaylaştırılmıştır (Resmi Gazete, 2018). 13.05.2022 tarihli ve 31834 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan *Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*’te ise yabancıların vatandaşlık hakkı kazanabilmesi için satın alması gereken taşınmaz bedeli 250.000 Amerikan Dolarından 400.000 Amerikan Dolarına yükselterek değişikliğe gidilmiştir (Resmi Gazete, 2022). Buna göre, yabancı yatırımcıların belirlenen şartları yerine getirmesi durumunda Türk vatandaşlığını kazanabilmesine imkân tanınmıştır.

TVK m.12/1-b bendinde yer alan bir diğer grup Turkuaz Kart sahibi yabancılarıdır. 28.07.2016 tarih ve 6735 sayılı UİK, 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun'un yerini alarak yabancıların Türkiye'deki çalışma koşullarını yeniden belirlemiştir. Turkuaz Kart UİK'de tanımlanmıştır. Buna göre Turkuaz Kart "Yabancıya, Türkiye'de süresiz çalışma hakkı, mevzuat hükümlerine göre eş ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarına ise ikamet hakkı veren belgeyi" ifade etmektedir. Turkuaz Kart; bilim, sanayi, teknoloji ve ekonomi alanında ülkeye katkı sağlayan ve vasıflı olarak tanımlanan yabancılara verilmektedir. Turkuaz Kart sahibi kimse UİK'in 10/4 maddesinin düzenlediği süresiz çalışma izninin bütün haklarından yararlanmaktadır (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2022c)⁷. TVK'nın 12/1-b bendi esasen iki ayrı yabancı grubuna istisnai vatandaşlığı vermeyi düzenlemektedir. Buna göre, hem vasıflı yatırımcıların hem de Turkuaz Kart hamillerinin kendilerine, eşlerine ve ergin olmayan çocuklarına istisnai vatandaşlık yolu açılmıştır. Bu iki yabancı grubu arasındaki temel fark ikamet koşulu olup 31/1-j uyarınca vasıflı yatırımcıdan Türkiye'de çalışma, uzun ikamet koşulu aranmazken Turkuaz Kart hamilinden bu talep edilmektedir (Baran Çelik, 2017:376).

TVK m.12/1-c kapsamında vatandaşlığa alınmadaki zaruriyet, TVK'nın Uygulanmasına İlişkin Açıklama'da "Uluslararası ilişkilerin gerekliliği ve ülkemizin menfaati veya herhangi bir sebeple Bakanlar Kurulunca Türk vatandaşlığını kazanmaları zaruri görülen kişiler" şeklinde tanımlanmaktadır (NVİ, 2009). Fakat bununla birlikte ilgili bentte vatandaşlığa alınması zaruri görülen kişilerle kimlerin kastedildiğine dair yasal bir çerçevenin olmaması ve herhangi bir şart aranmaması idareye geniş bir takdir yetkisi vermekte ve bu durum kanunilik ilkesine aykırılık teşkil ettiği ileri sürülerek eleştirilmektedir (Uslu Yiğit, 2022: 77-80; Tüysüz, 2022: 59-60). 2009-2017 yılları arasında vatandaşlığa istisnai yoldan alınan yabancıların açık ara çoğunluğu bu bent kapsamında yer almaktadır. Buna göre a bendi kapsamında 1226 kişi, c bendi kapsamında 10.330 kişi ve d bendi kapsamında ise 220 kişi vatandaşlığa

⁷ UİK ile yürürlüğe konan Turkuaz Kart uygulamasının esasen Avrupa Birliği'nin 2011'de yürürlüğe konan Avrupa Birliği Mavi Kart (EU Blue Card) uygulamasına benzeyen yönleri bulunmaktadır. AB uygulamayla Birliğin dışında olan vasıflı yabancıların ikamet süreçlerini basitleştirmeyi ve bu vasıflı grubu AB'ye çekmeyi hedeflemiştir. AB içerisinde Mavi Kart uygulaması ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle beraber Mavi Kartla Turkuaz Kart arasındaki en önemli fark, Mavi Kart'ın ikamet izni sunmasına karşın vatandaşlığa dair özel bir hak sunmamasıdır (Baran Çelik, 2017: 373-375).

alınmıştır (Şit Köşgeroğlu, 2017: 178,188). Görüldüğü üzere vatandaşlığa kabulün en fazla c bendi ile sağlandığı anlaşılmaktadır.

TVK m.12/1-d bendinde göçmen olarak kabul edilen kişilerin vatandaşlığa kabulünü düzenlenmektedir. 2006 tarihli 5543 sayılı İskân Kanunu, göçmenin kim olduğunu tanımlayarak vatandaşlığa kabulünün şartlarını düzenlemektedir (Uslu Yiğit, 2022: 88-90). Son tahlilde göçmen olarak kabul edilen kişilerin Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olması ve Türkiye'ye yerleşmek niyetiyle gelmiş olması gerekmektedir. Göçmen olarak kabul edilecek kişilerin Türk soyundan olmasının ve Türk kültürüne bağlılığının tespiti Cumhurbaşkanı kararıyla yapılır ve ilgili kişiler Cumhurbaşkanı kararıyla vatandaşlığa alınırlar (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2022d). İskân Kanunu m. 8/4 ile TVK m.12/1-d uyumlu gibi durmasına karşın iki kanunun varlığı uygulamada farklılıklar doğurması nedeniyle karışıklığı önlemek adına gerekli düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir (Baran Çelik, 2017: 389-391).

1312 ve 403 sayılı TVK'da istisnai vatandaşlığın genel olarak vatandaşlığa alınmanın bazı maddelerinin istisnasının düzenlenmesi şeklinde düşünüldüğü belirtilmektedir (Şit Köşgeroğlu, 2017). Buna göre genel yoldan vatandaşlığa alınmada yer alan ikamet şartı ve yerleşme niyeti istisnai yoldan kabul edilmede talep edilmeyerek yabancılara vatandaşlığa erişimde kolaylık sağlanmıştır. Fakat 5901 sayılı TVK'da ise istisnai vatandaşlığın genel yoldan vatandaşlığa alınmanın istisnası şeklinde düzenlenmediği, bağımsız bir yoldan vatandaşlığa kabul şeklinde düzenlendiği ifade edilmektedir (Şit Köşgeroğlu, 2017: 173-175). Bu yüzden 5901 sayılı TVK, istisnai vatandaşlık yoluyla kabul edilmede belirlenen ölçütlerin denetlenebilirliğinin zorluğu, muğlaklığı, idareye geniş yetkiler vermesi gibi nedenler öne sürülerek Anayasa'nın 66/3. maddesiyle kanunilik bağlamında uyuşmamasından hareketle eleştirilmektedir (Baran Çelik, 2017: 367; Şit Köşgeroğlu, 2017: 173-175; Erkan, 2019: 427).

5901 sayılı TVK m.16'da evlenme yoluyla vatandaşlığın alınabilmesinin de koşulları belirlenmiştir. Vatandaşlığın alınabilmesi için kamu düzenini bozmama koşuluna ek olarak evliliği bilfiil yürütme, evliliğin itibarını zedeleyecek tavırlardan kaçınma ve en az üç yıl evli olma koşulları aranmıştır. Bu koşulları yerine getirmek kendiliğinden

vatandaşlığı kazandırmamaktadır. Vatandaşlığın alınabilmesi için kişinin başvuruda bulunması gerekmektedir.

1.4.2. 5901 Sayılı TVK ile Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Vatandaşlığa Kabulü

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ulusal korumadan yoksun kalan mülteciler için üç temel kalıcı çözüm önermektedir. Bunlar gönüllü dönüş, yeniden yerleştirme veya mültecinin ilk olarak iltica ettiği topluma uyum sağlayarak beraber yaşaması şeklindedir (UNHCR, 2022d). Çözüm olarak sunulan ilk iki yol genellikle mümkün olmamakta, üçüncü çözüm olan iltica edilen ülkede yerleşerek birlikte yaşama yolunun ise gerçek anlamda kalıcılığa dönüşebilmesi için ev sahibi toplumla mülteciler arasındaki uyumun varlığı önem arz etmektedir (Aygün, 2018: 171).

Batı ülkelerinin birçoğunda mülteciye tanınan ikamet izni vatandaşlığa giden yolu aralamakta ve mülteci bu süre zarfında yaşadığı toplumun kültür ve geleneklerini tanıma imkânı yakalamaktadır (Yıldız, 2017: 48-49). Suriyeli mültecilere yasal bağlamda bir mültecilik statüsü verilmediğinden kendilerine geçici koruma statüsü verilmiştir. Bu çerçevede Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre 2022 itibarıyla yaklaşık 3.6 milyon Suriyeliye Geçici Koruma Belgesi verilmiştir (GİB, 2022a).

Geçici koruma statüsü Suriyelilerin geleceğiyle ilgili ciddi bir belirsizlik ihtiva etmektedir. Örneğin, 2020 sonu itibarıyla Türkiye topraklarında doğan Suriyeli bebek sayısı 625 bini aşmış vaziyette olup (Erdoğan, 2021: 63) bu bebeklerin vatandaşlık durumu belirsizliğini korumaktadır. Türk vatandaşlığına esastan kabulde “doğum yeri” ilkesi “vatansızlığı” önlemek amacına matuf olarak sınırlı bir şekilde kabul edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye topraklarında doğmak vatandaşlığı garanti etmemektedir. Yasal statüleriyle ilgili belirsizliğin var olduğu Suriyeli bebeklerin geleceğine dair yasal düzenlemelerin yapılmasının zaruri olduğu düşünülmektedir. Nitekim TBMM İnsan Hakları Komisyonu raporunda da (Göç ve Uyum Raporu, 2018: 265) bu belirsizliğe ve düzenlemelerin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

5901 sayılı TVK ile Suriyeli mülteciler vatandaşlığa kabul edilmektedir. Yukarıda aktarıldığı üzere, TVK'nın temel dayanak noktası “soybağı” ilkesidir. Türk ana veya Türk babadan doğmuş olmak esastan vatandaşlığın kazanılmasını sağlamaktadır. Esastan vatandaşlık alan Suriyelilerin Cumhuriyet'in kurulması sonrasında farklı tarihlerde Suriye'ye göç eden aileler olduğu veya tarihte iki halk arasında yapılan karşılıklı evlilikler yoluyla olduğu görülmektedir. Nitekim, 2016'dan itibaren istisnai vatandaşlığın da verilmesi sonrası her ne kadar sayılar ve oranlar hızlı bir şekilde değişse de, vatandaşlık alan Suriyelilerin önemli bir oranının Türk kökenli olduğu ileri sürülmüştür (Gülyaşar, 2017: 686; Göç ve Uyum Raporu, 2018: 264-265).

Vatandaşlığı esastan kazanmanın dışında 5901 sayılı TVK yetkili karar makamıyla (genel yolla ve istisnai yolla) vatandaşlığı kazanma imkânı sunmaktadır. Genel yolla vatandaşlığa alınmada TVK m.11(b) geriye doğru Türkiye'de kesintisiz beş yıl ikamet etme şartı öne sürmektedir. Bununla birlikte Suriyelilerin genel yolla Türk vatandaşlığına kabulünün önünde iki temel yasal engel söz konusudur (Aygün, 2018: 187-188; Özel, 2020: 729): TVK Uygulama Yönetmeliği m. 16(c) “yasal ikamet izni olmaksızın veya yasal olmakla birlikte Türkiye'de yerleşme niyetini göstermeyen; sığınma veya iltica başvuru sahibi, sığınmacı, öğrenim, turistik, öğrenim gören çocuğuna refakat, tedavi gibi amaçlarla ikamete bağlandığı anlaşılan” kişileri kabul etmemesi Suriyelilerin vatandaşlığa başvuru yapamamasının önündeki birinci engeldir. İkinci engel ise GKY m. 25 ile ilgilidir. Bu madde uyarınca “geçici koruma kimlik belgesi, Türkiye'de kalış hakkı sağlar. Ancak bu belge Kanunda düzenlenen ikamet izni veya ikamet izni yerine geçen belgelere eşdeğer sayılmaz, uzun dönem ikamet iznine geçiş hakkı tanımaz, süresi ikamet izni toplamında dikkate alınmaz ve sahibine Türk vatandaşlığına başvuru hakkı sağlamaz.” Bundan hareketle, her iki madde de Suriyelilerin Türk vatandaşlığını genel yolla kazanmasına imkân tanımamaktadır.

Suriyelilerin Türk vatandaşlığını yetkili makam kararıyla kazanabileceği bir diğer yol ise istisnai vatandaşlıktır. Yetkili makamlar tarafından vatandaşlık verilmek istenen kişiler tespit edildikten sonra kendilerine vatandaş olup olmak istemediği sorulmakta ve vatandaşlık isteyen kişilerin vatandaşlığa kabulü sağlanmaktadır. Bundan hareketle, Suriyelilerin TVK m.12/1-a kapsamında istisnai olarak vatandaşlığa kabulü mümkün

görülmektedir. Milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından problem teşkil etmeyen vasıflı-eğitilmiş Suriyeliler, Cumhurbaşkanlığı kararıyla bu bent kapsamında vatandaşlığa kabul edilmektedir (Özel, 2020: 730).

Suriyelilerin mevcut yasal durumla 12/1-b bendi kapsamında istisnai vatandaşlığa kabul edilmesi mümkün görünmemektedir. YUKK'un m.31/1-j bendinde vasıflı yatırımcıların vatandaşlık alabilmesi için kısa dönem ikamet izni ve nihayetinde vatandaşlığa geçiş düzenlenmiştir. Ama YUKK'un 25. Maddesinde, bu durumun geçici koruma altında olanları kapsamadığı belirtilmektedir. Geçici koruma sağlanan kimselere UİK'in m.11/6 uyarınca Turkuaz Kart verilemeyeceğinden Suriyelilerin Turkuaz Kartla vatandaşlık alması da söz konusu değildir (Baran Çelik, 2017: 407-408; Özel, 2020:730). Bu durum, Suriyelilerin bu bent kapsamında vatandaşlığa kabulünü mümkün kılmamaktadır.

TVK m.12/1-c kapsamında "vatandaşlığa alınması zaruri görülen" Suriyeli mültecilere vatandaşlık verilebilmektedir. Vatandaşlığa kabul edilen Suriyelilerin tek yasal dayanağının bu madde olduğu ifade edilmesine karşın Suriyelilerin hangi nedenlerle vatandaşlığa kabulünün zaruri görüldüğüne dair cevabının belirsiz olduğu ileri sürülmektedir (Özel, 2020:731). Bununla birlikte Suriyeli mültecilere savaşın ilk yılından itibaren bu bent kapsamında vatandaşlık verilmeye başlanmıştır. 2011'de 25, 2012'de 44 ve 2013'ün ilk 6 ayında 9 kişiye bu kapsamda vatandaşlık verilmiştir (Aygün ve Kaya, 2016: 134). Bu sayılar Suriye'de savaşın başlamasıyla beraber Türkiye'ye gelen mültecilerin vatandaşlığa alımında "zaruri görülenler" kapsamında değerlendirildiğini göstermektedir.

TVK m.12/1-d kapsamında geçici koruma altındaki Suriyelilerin vatandaşlığa kabulü mümkün görünmemektedir. İskan Kanunu'nda göçmen tanımı ve göçmen kabul süreci, Türk soylu Suriyelilerin de göçmen kapsamında değerlendirilmesine engel olmaktadır (Baran Çelik, 2017: 410). İskan Kanunu ile tanımlanan göçmenlere, münferit veya toplu olarak Türkiye'ye girişi sonrasında "Vatandaşlığa Girme Beyannamesi" imzalatılarak iki yıl geçerli olan "Göçmen Belgesi" verilmekteyken Suriyelilere ise GKY kapsamında "Geçici Koruma Belgesi" verilmekte ve adından da anlaşılacağı üzere, bu belge geçiciliği merkeze alırken göçmen tanımı ise Türk

soyundan olmaya ilaveten yerleşme niyetini esas almaktadır (Baran Çelik, 2017: 409-410). Bunlara istinaden mülteci ve sığınmacıların İskan Kanunu çerçevesinde göçmen olarak kabul edilmesi ve vatandaşlığı TVK m.12/1-d bağlamında kazanması mümkün görünmemektedir (Özel, 2020:731).

Son olarak Suriyeli mülteciler evlilik yoluyla vatandaşlık alabilmektedir. 5901 sayılı TVK'nın belirlediği süre olan üç yılı tamamlayan yabancı uyruklular, kanunda belirtilen şartları sağlamaları durumunda vatandaşlık başvurusu yapabilmektedir (m. 16). Burada Suriyeli mültecileri sınırlandıran yasal bir engel yoktur. Bundan hareketle evlilik yoluyla, küçük çocuklar için evlat edinme yoluyla, Türk ve Suriyelilerin evlilik içi ve evlilik dışı doğan çocukların ve Türkiye'de doğumlarıyla ana-babalarından vatandaşlık kazanamayan kimselerin vatandaşlık kazanması mümkündür (Aygün ve Kaya, 2016: 131-134).

Özetle bu bölümde, tez çalışmasının kuramsal çerçevesi ele alınarak vatandaşlık kavramsallaştırması yapılmıştır. Bu kavramsallaştırmada vatandaşlığın yasal statü, haklar, katılım ve kimlik boyutu mülteci vatandaşlığıyla ilişkilendirilmiştir. Son olarak Suriyelilerin vatandaşlığa kabulünün yasal dayanağını oluşturan TVK'nın ilgili maddeleri ele alınmıştır. Buna göre Suriyelilerin evlilik ve soybağı dışındaki yoldan vatandaşlığa kabulü istisnai vatandaşlık (m.12/1-a ve m.12/1-c) üzerinden yürütülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ZORUNLU GÖÇ, KAYIPLAR ANLATISI VE SURIYELİ MÜLTECİLERİN VATANDAŞLIĞA GEÇİŞLERİ

Bu bölümde Suriyelilerin göç süreci, vatandaşlığa geçiş süreci ve yasal statünün anlamlandırılması analiz edilmektedir. Bölüm, Suriyelilerin Suriye’den ayrılma ve Türkiye’yi seçme nedenleriyle başlamakta ve Türk vatandaşlığına kabul edilme süreciyle devam etmektedir. Daimî bir yasal statü olarak vatandaşlığın anlamının analiziyle bölüm sonlanmaktadır. Bu bölümde; göç sürecinin, vatandaşlığa kabul politikası ve vatandaşlığa geçiş sürecinin, vatandaşlık deneyim ve aidiyet inşası üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ileri sürüldüğünden, sonraki bölümlerdeki önermeler için temel teşkil etmektedir.

2.1. Yerinden Olma Süreci ve Türkiye’ye Geliş: Sosyo-ekonomik Sermayenin Dağılımı

Mülteciliği yahut yerinden olmayı göçten ayırt eden en temel nokta bireyin hayatî zorunluluk gereği yerini terk etmeye zorlanması ve menşe ülkeye geri dönememesidir (Cortes, 2004: 465). Bu bağlamda mülteciler hedef ülke belirleme hakkına büyük oranda sahip değildir. Hayatî tehlikenin beliriverdiği bir savaş durumunda en yakın sığınak olan komşu ülkeler mültecilerin doğal olarak yönelebilecekleri ilk yerlerdir (Kuch, 2019). Suriye iç savaşının başladığı ilk yıllardan itibaren Suriyeliler Suriye’nin komşuları olan Lübnan, Ürdün, Irak ve Türkiye’ye sığınmaya başlamıştır. Suriye’ye komşu olan ülkelerden kendi nüfusuna kıyasla en yüksek oranda mülteci kabul eden ülkesi sırasıyla Lübnan, Ürdün, Türkiye ve Irak’tır. Ancak Türkiye 3.6 milyonu aşkın kişiyle komşu ülkelere dağılan Suriyelilerin sayısal olarak %65’ine ev sahipliği yapmaktadır (UNHCR, 2022a). Türkiye’nin ilk yıllarda takip ettiği açık kapı politikası ve gelen mülteci nüfusunu diğer komşu ülkelere nazaran hazmetme kapasitesi, mülteci sayısının yükselmesinde bir role sahiptir. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında katılımcıların aktarımlarına yer verilecektir.

Birçok katılımcı Suriye’den ayrılmadan önce Suriye içinde birkaç şehir ve kasaba değiştirdiğini ifade etmiştir. Özellikle 2013’te İran’ın Suriye rejimi lehine iç savaşa müdahil olması ve on binlerce Şii milisi Suriye’ye sürmesi (Kazdal, 2018: 10-11), 2014’te ise IŞİD ve YPG gibi örgütlerin sınır illeri başta olmak üzere Suriye sathına yayılması ve rejimin varlığını tehdit etmesi üzerine 2015’te Rusya, Suriye rejimi lehine doğrudan Suriye’ye askeri müdahalede bulunmuş (Çağlar Hekimoğlu, 2021); bu durum Suriye iç savaşında aktörlerin artmasına ve hayatta kalma kaygısının zirve yapmasına neden olmuştur. Yaşanan bu durumun Suriyelilerin komşu ülkelere sığınmasını hızlandırdığı görülmektedir. Katılımcılar, Suriye’de silahlı aktörlerin çeşitlenmesi sonrasında yaşadıkları zorunlu göçü ve yerinden edilme sürecinin zorluğunu şu şekilde ifade etmektedirler:

“Harabeye dönen Suriye’de bir şehirden ötekine taşınıyorduk. Şehirden şehre göç ederken bazen az yıkılan yahut üzerinde fazlaca baskı olmayan kırsal alanlara da gidiyorduk. Taşındığımız yerde tansiyon yükseldiğinde orayı da terk ediyorduk. Deyimde olduğu üzere sırtımızda bohçamız kurbağa gibi bir yerden bir yere taşınıyorduk. İlk başlarda Suriye’den çıkmaya niyetli değildik. Ama IŞİD’in ortaya çıkmasıyla durum karmakarışık hale geldi. IŞİD bölgeleri işgal etmeye başlamıştı. Biz nereye taşınırsak onlar da orayı işgal ediyorlardı. IŞİD’i ve sahip olduğu düşünceyi biliyorsun zaten. Bunun üzerine Suriye’den ayrılmayı kararlaştırdık. İlk önce ailem Türkiye’ye geldi. Benden önce onlar geldiler. Ben istifamı verip çıkacaktım. 27 yıllık hizmetten sonra bu şekilde ansızın ayrılmak oldukça zor, insan şoka uğruyor. Aileme “ben size ulaşırım” dedim. Ailem 2015’te Türkiye’ye geldi ben ise birkaç ay arayla 2016’da Türkiye’ye giriş yaptım. Şanlıurfa’ya geldim, tabii ki kaçak yollarla” (Ş26, K, 51-65).

“Savaş sebebiyle ve özellikle Deyrizor’da yaşanan çatışmalardan dolayı, Deyrizor en çok hasar görmüş şehirlerden biri, hatta orası bir petrol kaynağıdır. Suriye’den kolay kolay ayrılmadık. Orada birçok mal mülkümüz mevcut. Uçak ve tanklarla saldırı ve bombardımanlar başladı. Bombardıman altındaydık. Saldırıların gölgesinde Kamışlı’ya kaçtık. Kamışlı bölgesi bazı Kürt grupların kontrolü altındaydı. Ortalık bir ay bir senede sakinleşir diye avutuyorduk kendimizi. Ama o kadar uzayacağını tahmin etmiyordum. Kamışlı’da durum da çok kötüydü. Ne elektrik ne de su vardı. Geçim kaynağı yoktu. Ancak 2014 yılında Türkiye’de evli kardeşlerim gelmemi tavsiye ettiler çünkü böylesi daha güvenliydi ve o zaman geldik” (M4, K, 36-50).

İltica yahut sığınma insan hayatının tehdit edildiği zamanlarda yahut belirli kırımların neticesinde meydana gelmektedir. Bununla beraber ekonomik, siyasi-

ahlaki ve gelecek kaygısıyla da göç etmek mümkündür. Suriye’de demokratik taleplerle başlayan gösteriler kısa zamanda birçok grubun birbirine karşı silahlı mücadele yürüttüğü bir iç savaşa dönüşmüştür. Bu durum insanın temel ihtiyaçlarından biri olan güvenliğin ortadan kalkmasına ve hayatta kalma kaygısının temel bir unsur olarak belirivermesine neden olmuştur. Yukarıdaki anlatılardan da anlaşılacağı üzere, katılımcıların yer değiştirmesinin en önemli nedeni hayatta kalma mücadelesi ve güvenlik olmuştur. Buna ilaveten savaş nedeniyle sağlık sisteminin çökmesi Suriyelilerin tedaviye erişim için ülke değiştirmesini zorunlu kılmıştır. İ28 kodlu katılımcı ayağından yara aldıktan sonra potansiyel bir isyancı olarak algılanıp cezalandırılmaktan kaçınmak için Türkiye’ye geldiğini, ebeveynleri dâhil ailesinin genelinin Suriye’de olduğunu; kanser hastası diğer katılımcı ise tedaviye erişememe nedeniyle Türkiye’ye gelmek zorunda kaldığını şöyle ifade etmektedir:

“Bacağımdan isabet aldıktan sonra tedavi için çıkmaya karar verdim. Suriye’de kalmak oldukça zordu. Suriye’de kalsaydım yaralı olduğumdan büyük ihtimalle beni alır infaz ederlerdi, kımıldayamıyordum. Türkiye’ye geldiğimde var olan savaş, öldürme ve tutuklamalar nedeniyle Suriye’ye dönmenin ne kadar zor olduğunu anladım. Bunun üzerine burada kalıp ailemi getirmeye karar verdim” (İ28, E, 18-35).

“Türkiye’ye girişimi kolaylaştıran sağlık koşullarım oldu. 2016’nın dokuzuncu ayında sağlık vakalarına tanınan istisnalar üzerinden geç olsa da giriş yaptım. Giriş yaptığım tarihte sınır kapıları kapalıydı. Olaylar başlarken buraya gelmeye niyetim vardı ama Suriye’deki olayların halkın lehine sonuçlanacağını düşünüyordum. Bu durumun aksi söz konusu olunca çıkmaya karar verdim. Cilvegözü sınır kapısında bana geçici koruma belgesi verildi. Geçici korumayı aldıktan sonra ambulans aracıyla kanser hastası olarak giriş yaptım. Daha öncesinde Cilvegözü sınır kapısına kanser hastası olduğuma dair gerekli belgelerimi vermiştim. Türkiye’ye gelmeden önce 2011-2012 yıllarında kemoterapi görüyordum. Ama doktorlar tarafından kontrol edilmiyordum. Türkiye’ye geldikten sonra iyileştim Allah’a şükürler olsun” (G16, K, 18-35).

Katılımcıların göç etmesinin temel ikinci nedeni temel ihtiyaçları karşılama isteğidir. İhtiyaç duyma, farklı toplumsal statülerde farklı veçhelere bürünebilmektedir. Bu durum dar gelirli bir aile için ekmek bulma kaygısı şeklinde ortaya çıkarken orta ve üst gelir grubundaki ailelerde yaşam standartlarından taviz verememe ve servetini koruma şeklinde olabilmektedir. Suriye’de dar gelirli olan bir katılımcı savaşın ilk

yıllarında ailesinin köy ve şehir arasında bölündüğünü, temel gıdalara erişememe nedeniyle önce kendisinin Türkiye’ye göç edip İstanbul’da kötü şartlardaki bekâr evlerinde barındığını ve daha sonra ancak ailesini yanına alabildiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“2012’de Halep’te de bir patlama oldu, Ramazan’dan önceydi... İnsanlar çok şey oldu, sokaklara döküldüler. Orda işte ordu baya çok sert bir dille cevap verdi yani o insanlara... Daha sonra bizim mahalledeki çoğu insan köylere kaçtılar. Köylerde durumlar daha sakindi. Bu kaçış döneminde biz Halep’te kaldık ben, annem ve iki kardeşim. Ama çocukları ve eşimi köye yolladık babam da köye gitmişti o dönemde. Ama bir ay Halep’te kaldık hiç yaşanacak gibi değildi. Türkiye’ye gelme nedenim oğlum yeni doğmuştu, altı aylıktı. Ona süt bulamıyordum, mesela anne sütü de kesilmişti korkudan, savaştan dolayı... Oğluma ne yedireceğimi bilemiyordum. Elimizdeki paralar da bitmeye geliyordu. Savaş içindeyin, hiç çalışma imkânın yok, bir şeyin yok. Bir şey alacaksın, şunu alacaksın bir liraysa sana yüz liraya satıyorlardı o dönemlerde. Mecburluktan yani (*göç için zorunluluk hissettiğimizden*). Mesela ben elimizdeki hanımın altınların hepsini sattım, son parayı burada kullandım, ya olur ya olmaz diye buraya geldim” (İ41, E, 36-50).

Katılımcıların göçünü siyasi-ahlaki bağlamın dışında düşünmek zor görünmektedir. Siyasi bağlamın merkezinde Suriye rejimin antidemokratik ve meşruiyetini yitirmiş olduğu düşüncesi hâkimdir. Katılımcıların sıklıkla ifade ettiği rejim karşıtlığı; bir kişiyi hedef almaktan ziyade yasama, yürütme ve yargıyı kontrol eden bir grubun hâkimiyetinin reddedilmesi olarak anlaşılabilir. Rejim karşıtlığına ilaveten iç savaş sürecinde Suriye sathında güç kazanan silahlı grupların varlığına karşı bir tepki olarak da göç etme yoluna başvurulduğu anlaşılmaktadır. Anarşi ortamının aktörleri olan bu silahlı yahut terör grupları, doğal olarak devletin geri çekildiği alanlarda güvenlik kaygısını tırmandırmakta ve edindikleri askeri güçle siyasal ideolojilerini hâkim kılma uğraşısı içerisinde olmaktadır. G12 kodlu Halepli bir tüccar, rejime karşıtlığı nedeniyle Suriye’yi terk ettiğini ifade ederken M6 kodlu katılımcı ise YPG’nin bölgede siyasal bir hâkimiyet edinmesine bir tepki olarak Suriye’yi terk ettiklerini şöyle açıklamaktadır:

“2012 yılında geldim. Esed’in⁸ ve hükümet’in eliyle halka karşı uygulanan zulmü, azgınlığı kendi gözlerimle gördüm. Bunun sonrasında çıkma kararı aldım çünkü namusumuzu, kadınlarımızı ve çocuklarımızı korumamız gerekiyordu. Devlet artık zulüm aygıtına dönüşmüştü ve nasıl tanımlayayım sana, devlet şiddetle yönetiliyordu. Esed kendisine ve ailesine özgü bir yönetim biçimi inşa etmişti. Kendi istek ve arzularını halka dayatmaya başlayan bu yönetici ailesi halka zulmediyordu. Biz buna tahammül edemiyorduk, böylece çıkma kararı aldık. Türkiye’ye geldik çünkü Türkiye’de güven ve istikrar söz konusuydu” (G12, E, 18-35).

“Kardeşimin çıkışının (*Suriye’den ayrılışının*) ve babamın ölümünün nedeni onlar (YPG). O (*babam*) kardeşime içerlendi. Onu (*kardeşimi*) bir ay tutuklamışlardı (YPG). Evet, zordu. Bir ay sonra kardeşim çıkmıştı ve o biricik, onun dışında kimse yok (*tek erkek çocuk*). Babam belli etmiyordu ama içten içe yanıyordu. Ne de olsa onun biricik oğluydu. O (*hapisten*) çıktıktan sonra onu Türkiye’ye yolladık. Kardeşim İstanbul’a ulaşmadan, bir haftadan daha az süre zarfında, babam kanama geçirip öldü. Bizi fazlaca taciz etmeye başladılar... Çoğu kimse (YPG tarafından) zorunlu askerliğe alındı. Mesela teyzemin oğlu on yıl askerlik yaptıktan sonra terhis oldu ama şimdi onu, (YPG) zorla tekrardan askere aldı... Eve gelip para istiyorlardı. Vermediğinde seni taciz ediyorlar. Evimizin önüne arkasına kontrol noktası yerleştirdiler. Yani onlarla anlaşmak zor. Yani aslında savaştan önce de onlarla anlaşmak zordu” (M6, K, 18-35).

Öte taraftan şiddet tekeline elinde tutan devletin, bu şiddeti halka karşı orantısız kullanmasını içine sindiremeyen ve bu durumu ahlaki bir zeminde ele alıp buna tepki olarak Suriye’yi terk eden katılımcılar da vardır. Suriye’den ayrılışını daha çok ahlaki düzeyde temellendiren kimselerin sosyo-ekonomik olarak orta ve üzeri bir sınıfa mensup olduğu yahut askeri veya idari karar makamında olduğu görülmektedir. İlgili katılımcıların mevcut sisteme rıza göstermesi durumunda herhangi bir korkuya ve endişeye kapılmaksızın hayatını idame ettirebilmesi mümkünken buna karşın statülerinden feragat ederek adaletsizliği ve şiddeti sıradanlaştıran bir sistemin paydaşı olmayı reddetmeleri nedeniyle muhalif konumuna düştüğü anlaşılmaktadır. Suriye’deyken üst düzey sosyo-ekonomik statüye sahip olan Türkmen ve Arap iki katılımcı, Suriye’de yaşanan insan hakları ihlallerine rağmen ses çıkarmadan hayata devam etmenin ahlaki düzeyde rahatsız edici oluşundan hareketle göç nedenini şöyle temellendirmektedir:

⁸ Bu tez çalışmasında, Türkiye’deki akademik ve akademik olmayan yazım ve söylemde mevcut “Esed/Esad” ayrımı gözardı edilerek ya da bu ayrımın politik kullanımlarına referans verilmeksizin, “Esed” ifadesi tercih edilmiştir. Bu kullanım, Arapça gramer kuralları bakımından daha uygundur. Nitekim ideolojik çeşitliliklerine rağmen katılımcıların tamamı, kelimeyi bu şekilde telaffuz etmektedir.

“Göç kararını vermek benim için zor aynı zamanda büyük bir karardı... Ölen insanlara, hastaneye giden insanların nasıl engellendiğine, adli tıp raporlarının nasıl sahte bir şekilde verildiğine -misalen işkenceden ölmüş bir adama neden başka bir sebepten ölmüş raporu veriyorsunuz- şahit oldum. Buna ilaveten, göstericilerin yaralarını saran, tedavi eden doktorlar, tıp öğrencileri sıkı bir takibe tutuldular ve yakıldılar evet yakıldılar. Evet, insani olarak bu ayrılık kararım büyük bir öneme sahipti. Suriye’de benim dışımda benim konumumda olup yönetimle yolunu ayıran kimse olmadı... Ben bu konumdayken hükûmetle yollarımı ayırdım. Bu kararım önemli ve büyük bir karardı. Ama bu karara varmak artık benim için zor değildi çünkü seçenekler zalimle mazlum, hakla batıl, adalet ve zulüm arasında belirginleşmişti. Dolayısıyla bir karara varmak kolaydı artık benim için. Bunu özellikle Türkmen kültürünün kültürüyle ilişkilendirmek mümkündür. Biz mazlunun yanında olduğumuza inanıyoruz. Hatta bunu köyümüzde dillendiriyorduk, “kardeşim biz zalimin karşısındayız” diye” (G14, E, 51-65).

“Suriyeli olmamla iftihar edip etmemenin önem arz eden bir şey olduğunu düşünmüyorum. Ancak Suriyeli olmak beni iki şey arasında bıraktığı için üzgünüm. Ya yolsuz, katil ve sadece kendi çıkarlarını düşünen bir rejimin otoritesi altında yaşayacaktım- ki Suriye’de ünlü bir ... olarak kalabilir, üniversitede eğitim vermeye devam edebilirdim. Suriye’de üniversite hocasının aldığı maaşın birkaç on katı gelirim almayı sürdürür ve birden fazla ortaklığıma devam ederdim- ya da tüm bunları kurban etmem gerekiyordu. Tercihini ilkinden yana kullanmak mümkündü. Ancak o şartlarda kalmak yolsuzluğun her türlüşünü kabullenmek demektir. Rejimin yaptığı her şeyi kutsayıp yaptıklarını alkışlamak gerekiyordu. Buradan hareketle Suriye kimliğine derin bir anlam atfedemiyorum. İster Suriye kimliği ister başka ülkenin kimliği olsun hepsini anlamsız buluyorum. Ben insanın kendi vatanında güven içerisinde yaşayabilmesini ve istikrara, refaha ve ifade özgürlüğüne erişebildiği ortamı önemsiyorum. Fakat bunların hiçbirisi Suriye’de mevcut değil” (İ30, E, 36-50).

Ahlaki kaygı askeri hiyerarşinin farklı kademelerinde yer alan katılımcılarda daha da belirgin bir hal almaktadır. Hem karar merciinde hem de bilfiil sahada çatışmalarda yer alan katılımcıların ortak vurgusu, düşman yahut terörist diye tanımlanarak yok edilmesi emri verilen kimselerin Suriye’nin kendi halkı olması ve bunu uygulamanın mümkün olmaması durumudur. Suriye’de ordu mensubu olan Ş23 kodlu katılımcı ile savaş sırasında askeri er iken askerlikten firar ederek Türkiye’ye gelen M10 kodlu bir diğer katılımcı, yukarıda katılımcıların dile getirdiği ahlaki kaygı nedeniyle Suriye’den ayrılmayı daha güçlü bir şekilde vurgulamaktadır:

“Acı bir durum, Şahsen bunca çileyi hatırlamak istemiyorum. Allah yaptığımız iyiliği zayi etmesin. Allah rızası için çıkmıştık. Arabalarım vardı, bir makamda yetki sahibiydim. Lakin oradan ayrılmaya sebep neydi? Ben askeriyede birçok ... emrimde olduğu bir ... (*rütbeli asker*) idim. Emniyetten, cumhuriyet muhafızlarından yani Beşşar Esed’ten gelen talimat gereği bir grup askeri birlik talep ediyorlardı. Bunları sivil halkı

vurmak için istiyorlar tabi ki onlar göstericileri terörist diye tanımlıyor, o ayrı bir şey. Hangi askeri birlikleri talep ediyorlardı? Tabii ki de isim isim belirledikleri Sünni askeri personeller. Ben kaç kez evimden olayları izliyordum, evim meydana nazırdı. Benim askeri birlikler bana durumu şikâyet ediyorlardı. Gelip bana diyorlardı ki efendim biz ilk safta duran askerler olarak silahsız ama arkamızdaki safta bulunan askerler ise silahlı. Göstericilerle karşılaştığımızda –ki onlar da silahsız- birden kurşunların hedefi haline geliyoruz. Bir bakıyoruz ki arkamızdaki askerler ateş açmış ve bizim yanımızdaki askerler patır patır düşmüş ama bir şey diyemiyoruz çünkü hepimizi kurşuna dizecekler. Ben evimden olayları, nasıl da insanlara vahşice saldırdıklarını görebiliyordum. Komşumun evinden roketin bir taraftan girip diğer taraftan nasıl çıktığını görüyordum. Askerler buna asla itiraz edemez, değilse seni boğazlarlar. Sıra dışı bir cinayet. Sen böylesine bir katli gördüğünde devam etmek istemezsin, çünkü kendi akrabalarının katili olmak istemezsin” (Ş23, E, 66-80).

“Önce Şam’da askerdim. Orada birkaç ay kaldıktan sonra Şam’dan Humus’a sonra Rakka’ya –ki Rakka Şanlıurfa’nın hemen karşısı sayılır- Rasulayn’e yakınlaşmış oldum. Rasulayn’e vardığımızda diyebilirim ki artık askeriye de ne yaptığımızı bilmeyecek bir noktaya varmıştık. Yani kiminle çatıştığımızı bilmeyecek noktadaydık. Misal benle sen bugün beraberken yarın karşıma çıktığında ben seni nasıl hedef alır yahut öldürürüm. Askerde bir yıl dört ay kaldım. Askerde yaptıklarına artık anlam veremeyince, yani kimin adına ve kimin yararına hareket ettiğimi bilemez hale gelince ölüp gidersem bir hiç uğruna gidecektim..... Annem ve eşim benim halime üzülüyordu. Bundan ötürü Rakka’ya ulaştığımızda orada ordudan kaçıp Rasulayn’e geçtim. Kendi irademle kaçtım, kimse beni zorlamadı. Ordudan kaçtıktan sonra bir hafta Suriye’de durmadan Türkiye’ye geçiş yaptım” (M10, E, 18-35).

Göç hareketi, bir bütün olarak bakıldığında sayılan üç nedene ilave olarak sosyo-ekonomik refahtan ve öngörülebilir bir gelecek tahayyülünden tam anlamıyla bağımsız düşünülemez. Her ne kadar bu durum katılımcıların büyük bir çoğunluğunun göçü için temel bir sebep olmasa da Suriye iç savaşının gittikçe derinleşmesi ve yaşam standartlarının kötüleşmesi, Suriye’nin komşu ülkesi olan ve daha iyi yaşam standartlarına sahip olan Türkiye’nin göçte cezbedici bir rol oynaması muhtemel görünmektedir. Katılımcıların bir kısmının Türkiye’ye geldikten sonra tekrar döndüğü ama şartların Suriye’de daha da kötüleşmesi üzerine Türkiye’ye geri geldiği anlaşılmaktadır. Türkiye’de yaşam tecrübesi edindikten sonra Suriye’ye dönenlerin oradaki şartlar nedeniyle daha radikal bir biçimde bütün aileyle Türkiye’ye geri döndüğü görülmektedir. Türkiye’ye 2014’te ailesiyle birlikte temelli bir şekilde gelmeden önce iki defa Türkiye’de bulunan bir katılımcı Türkiye ile Suriye arasında yaşam standardı bağlamında gittikçe açılan farkın kendisini şoka uğrattığını şu şekilde dile getirmektedir:

“2012 yılında ilk kez İstanbul’a bir resmî basın eğitimine katılmak amacıyla geldim. Ceylanpınar sınır kapısından Suriye pasaportuyla giriş yaptım. O zamanlar sınır kapısının Suriye tarafı muhalefet tarafından yönetiliyordu. Yani sınır kapısı Özgür Suriye Ordusu’nun elindeydi. Şanlıurfa’ya giriş yaptıktan sonra İstanbul’a gittim. Türkiye’de iki hafta kaldıktan sonra aynı şekilde Kamışlı’ya döndüm... Türkiye’ye ilk defa 2012’de gelirken Türkiye’nin sağlık, idari ve eğitim alanındaki ilerlemeler karşısında şok geçirdim. Suriye’nin içinde bulunduğu durum dikkate alındığında göz kamaştırıcı bir seviye farkı söz konusuydu. İstanbul’a gelmeden önce gördüğüm son görüntü nasıldı biliyor musun? Kimi insanlar ağaçları kesip ağaç köklerini ısınma için kullanıyorlardı, çünkü ne elektrik ne gıda ve ne de yakıt temin edilebiliyordu. Böyle bir ortamdan çıkıp İstanbul’a geldim, farkın ne kadar olduğunu hayal edebiliyor musun? İstanbul eşsiz müthiş bir şehir zaten bir kere. O anda Türkiye’nin ne kadar güzel bir yer olduğunu ve neden onlardan (*Türkiye’den*) bir şeyler öğrenmediğimizi düşünmeye başladım” (M9, E, 36-50).

Suriyelilerin Türkiye’ye geliş sebebini yahut geliş bir tercih ise Türkiye’nin neden tercih edildiğini birkaç temel başlıkta tanımlamak mümkündür. Öncelikle coğrafi yakınlık ve 911 km uzunluğundaki Türkiye-Suriye sınır hattı, katılımcıların Türkiye’ye yönelmesindeki önemli faktörlerden birisidir. Nitekim Türkiye’ye gelen Suriyelilerin çoğunluğu Suriye-Türkiye sınırına yakın bölgelerde yaşayanlardan meydana gelmektedir (GİB, 2022c). Türkiye sınır hattı boyunca Suriye’nin Şam’dan sonra ikinci büyük şehri olan Halep’in yanı sıra İdlib, Haseke gibi yoğun nüfusa sahip iller yer almaktadır. İç savaş sürecinde bu sınır şehirlerinde yaşayanların Türkiye dışındaki komşu ülkelere gitmesi kimisi için tehlikeliyken kimileri içinse imkânsız gözükmektedir. Sınır şehirlerdeki sakinler için Türkiye’ye gelmek bir tercihten öte bir zorunluluk olduğu düşünülebilir. Bu durum sınırlarda yaşayan milyonlarca insanın Suriye’yi en güvenli yollarla terk ederek doğrudan Türkiye’ye giriş yapmasına imkân tanımıştır.

Türkiye’ye geliş sebebi olarak belirlenebilecek ikinci faktör, savaşın ilk yıllarında Türkiye’nin izlediği açık kapı politikasıdır. Bu politika, katılımcıları yaşam koşullarının gittikçe daha kötüye gittiği Suriye’den geçici olarak birkaç on kilometre öteye yani Türkiye’ye göç edip durumların düzelmesini beklemeye ikna etmiştir. Savaşın gittikçe uzaması katılımcıları bulundukları şehirlerde kendi ayakları üstünde durmaya yahut farklı şehirlerde iş aramaya ve dolayısıyla sürecin bütün düzensizliğine rağmen göreceli olarak bir düzen kurmaya sevk etmiştir. Suriye iç savaşının ilk

yıllarında Türkiye'nin takip ettiği açık kapı politikası sayesinde katılımcılar Türkiye'ye resmî yollarla yahut Türkiye'nin göz yummasıyla giriş yapabilmıştır. Bir katılımcı sürecin başlarında Türkiye'nin takip ettiği açık kapı politikasını şöyle ifade etmektedir:

“İlk başlarda Türkiye'yi zarar gören şehir ahalisi dışında hiç kimse tercih etmiyordu. Kamışlı'da resmî sınır kapısı vardı, Deyrizor ve İdlip'te olduğu gibi değil. Sınır kapıları açılırdı ve rastgele giriş yapılırdı” (M4, K, 36-50).

Türkiye'nin izlediği açık kapı politikası ve Suriye'de IŞİD-YPG gibi silahlı terör örgütlerinin sahada etkinliğini arttırması, Suriyelilerin Türkiye'ye göçünü hızlandırmış gözükmektedir. 2015'te Suriye'deki terör gruplarının Türkiye'yi tehdit etmesi ve bununla ilişkili olarak Türkiye'de yaşanan terör eylemleri, Türkiye'de milyonları bulan Suriyeli sayısı ve toplumsal-siyasal karşıtlık, Türkiye'nin açık kapı politikasında bir değişime gitmesine yol açarak Suriyelilerin güvenlik tehdidi olarak görülmesi ve Suriyelilerin girişlerinin sınırlandırılmasıyla sonuçlanmıştır (Bayır ve Aksu, 2020: 336). Suriyelilerin Türkiye'ye girişlerinin engellenebilmesi ve sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla 2015'te Türkiye-Suriye sınırına duvar örülmesi kararlaştırılmıştır (Özbey, 2022: 726). Savaşın ilk yıllarında izlenen açık kapı politikasının sonlanması ve sınırların geçişlere kapatılıp kontrol edilmesi, katılımcıların anlattıklarından anlaşıldığı üzere, Suriyelileri kaçakçılara belirli meblağda ödeme yapmak suretiyle sınırı kaçak yollarla geçmeye sevk etmiştir. Sınırı bu tarihten sonra kaçak geçen ilgili katılımcılar hayata tutunma ve kendi ailesini koruma saikiyle bu yolu denemekten çekinmemiş ve bu geçiş hali kimilerinde yıllarca sürebilecek zorlu bir sürece dönüşebilmiştir. Deyrizor'un IŞİD'in eline geçmesinden sonra oradan kaçış ve Türkiye'ye kaçak giriş sürecini bir katılımcı şöyle anlatmaktadır:

“2015 yılında Suriye'den çıkmaya çalıştım. Yemin olsun ki Türkiye'ye gelinceye kadar bir yıl sürdü... Ailemi eşimin ailesiyle beraber önceden göndermiştim. Onlar normal yollardan Türkiye'ye geçtiler. Ama ben çıkamıyordum. Her ne kadar çıkış için izin almaya çalıştımsa da başarılı olamadım. Bu bağlamda aracılara para verdim, birilerini devreye sokmaya çalıştım ama nafile. En sonunda nehir üzerinden çıkmaya karar verdim. Kaçakçı bana “su yolu tehlikeli büyük ihtimalle öldürüleceksin yahut keskin

nişancılar tarafından vurulacaksınız” dedi. Bunların dışında teknenin gelemeyebileceğini bu durumda da gece vakti beni geri alabileceğini söyledi. “Öldürüleceksin” dedi, çok tehlikeli cidden tehlikeli. Allaha tevekkül ettim ve gideceğimi söyledim. Geçmeye çalışırken IŞİD tarafından kovalandım ve yakalandım. Beni on üç gün hapsedtiler. Kellemi uçuracaklardı ki Allah korudu işte (*acı bir gülümseme*). Şükür ki ben ne rejimle ne de Özgür Suriye Ordusu ile beraberdim. Hiçbir şeyle alakam yoktu. On üç gün sonra şükür ki beni salıverdiler. Sonra üç ay boyunca kaçak yollarla Türkiye’ye giriş yolları aradım ve bir kaçakçı yoluyla Özgür Suriye Ordusu’nun elinde olan sınır bölgesine ulaşabildim. Bir gece geçirdik ki onun nasıl bir gece olduğunu yalnızca Allah bilir. Burada geçiş yapıncaya kadar 6 ay bekledim. Tam sınırdaydık ve sınırdan geçmek zordu. Bize kurşun sıkıldı ama yaralanmamıştık. En sonunda, tabi on bir kez sınırı geçme denemesinden sonra yani Türkiye’ye girmeye çalışıyorum, Jandarma tarafından yakalanıyorum ve burada (*Türkiye’de*) nezarethaneye atılıyorum ve ertesi günü sonra tekrardan Suriye’ye geri gönderiliyorum. Bin bir zorluluğu aşıp sınırı geçtikten sonra yakalanıp gönderiliyoruz. Hikâye gibi. Tabi bu onuncu denemeydi. Artık bitap düşmüştük. Yemin olsun ki altı ay sınırdaki bu hal üzerineydik. Yanımda bir kız çocuğu vardı bir yandan onu taşıyordum bir yandan da çantası. Zordu. Onuncu denemede jandarma tarafından yine yakalanmıştık. Belli bir mesafe yürüdük. O kadar öfkelenmişim ki yanıma gelen subaya on kezdir buraya gelmeye çalıştığımı ama yakalanıp Suriye’ye geri gönderildiğimi ama Türkiye’de anamın babamın ailemin olduğunu ve kimsenin Suriye’de kalmadığını İngilizce ile anlatmaya çalıştım. İmkân dâhilinde onları görmek istediğimi çünkü bir yıldır onları göremediğimi söyledim. Bana on birinci kez dene dedi (*gülüyor*). Burada beni güldürdü. Tamam yine deneriz. Hakikaten de on birinci defada geçiş yapabildik” (Ş27, E, 36-50).

Tablo 2.1: Katılımcıların Suriye’den Türkiye’ye Geliş Şekli

Doğrudan Gelenler	
Kişi Sayısı	30
Gelinen Ülkeler	Üçüncü Bir Ülke Üzerinden Gelenler
Irak	2
Lübnan	6
Mısır	1
Ürdün	2
İsveç	1
Toplam Kişi Sayısı	12

Katılımcıların Türkiye’yi seçmesindeki üçüncü faktör, Suriye’ye komşu olan diğer ülkelerin sosyo-ekonomik kapasite yetersizliği ve yasal güvencenin olmamasıyla ilgilidir. Katılımcıların bir bölümü, Tablo 2.1’den de anlaşılacağı üzere Suriye’nin

civar ülkelerinde yahut farklı birkaç ülkede bulunduktan sonra Türkiye'ye gelme kararı almıştır. Katılımcıların çoğunluğu göç sürecinde ailenin birlikte hareket etmesinin zorluğuna dikkat çekerek Suriye'den ayrılırken kendi aileleriyle ayrı hareket etmek zorunda kaldıklarını dile getirmiştir. Bundan hareketle savaşın olumsuz etkilerine daha fazla maruz kalacağı düşünülen kadın ve çocuklar görece en güvenli yere gönderilmeye çalışılmıştır. Tablo 2.1'de verilen doğrudan ve dolaylı olarak Türkiye'ye gelenlerin bilgisi, mülakat yapılan bireyin kendisine ait bir veridir. Ama Türkiye'ye doğrudan gelmiş bir kimsenin ailesini sonradan Lübnan, Ürdün yahut Irak üzerinden Türkiye'ye getirebildiği yahut dolaylı yollardan gelen bir kimsenin kendi ailesinin Türkiye'ye doğrudan giriş yapabildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ilgili katılımcıların göç sürecinde farklı ülkelere dair sahip olduğu deneyim, Türkiye'ye ve Türk vatandaşlığına dair görüşünü de etkilemektedir. Bir katılımcı bu süreci şöyle ifade etmektedir:

“Suriye'den ayrılmayı reddediyordum. Ta ki bizim çıkışımız IŞİD örgütünün geldiği döneme denk geldi. Tabi insanlar Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)'nun daha öncesinde ve onun olduğu dönemde yaşadıkları sorunlar yüzünden göç ettiler. İnsanlar aslında ÖSO'dan ziyade onun aldığı bölgelerde rejimin yaptığı bombardımanlardan kaçıyor. Biliyorsun Rakka'yı ÖSO almıştı. Çıkmayı reddettim, ben nereye gidecektim? Üç kardeşimin üçü de Avrupa'ya gittiğinden ailemizden sadece ben kalmıştım bu yüzden oradan ayrılmayı kesinlikle reddediyordum. Orada (*bir şeyleri*) koruma gayretindeydim, basit bir şey (*gibi gelebilir belki*). Ta ki, IŞİD bir yandan ABD, Rusya ve Rejim öte yandan şehri bombardımana tabi tutunca artık dayanılacak bir yer olmaktan çıkmıştı. Her an ölmek mümkündü. Ailemi, çocuklarımı korumak adına savaş bittiğinde geri dönmek üzere, geçici olarak oradan ayrılmaya karar verdim... Ailemi Şam üzerinden Lübnan'a ve Lübnan'dan da Türkiye-Adana'ya hava yoluyla gönderdim. Buradaki arkadaşlarım onları karşılayıp Şanlıurfa'ya getirdiler. Çünkü onları ben çıkmadan önce yollamıştım. Ben de 10-15 gün sonra bu bölgenin çevresinden (*el ile Suriye sınırını işaret ederek*) kaçak (*yollarla*) giriş yaptım. Benimle beraber annem, kız kardeşim ve onun çocukları vardı. Lakin annemi (*Türkiye'ye*) getiremedik. Çünkü zordu, koşuşturmak biliyorsun kaçakçılık işlerini vs. Dolayısıyla ben ve kız kardeşim (*Türkiye'ye*) giriş yaparken annem Halep'e dönüp Halep'te kaldı” (Ş22, E, 36-50).

Türkiye'nin Irak, Ürdün, Lübnan gibi Suriye'ye komşu ülkelere nazaran mültecileri hazmetme kapasitesi daha yüksektir. Ekonomik ve sosyal kabul gibi iki temel değişkenden etkilenen ve statik olmayan “hazmetme kapasitesi” (*absorption*

capacity), bir ülkenin mültecileri özümsemede ne derece istekli ve yetenekli olduğunu ifade eder (Jacobsen, 1996: 666). Türkiye'nin savaşın ilk yıllarında izlediği açık kapı politikası, din temelli kardeşlik söylemi ve sahip olduğu ekonomik kapasite, Suriyeli mülteci akınını hazmetmede istekli ve yetenekli olduğunu göstermektedir. Öte yandan adı geçen diğer komşu ülkelerde kapasitenin üzerinde mülteci ağırlanması, kötü barınma koşulları, sosyo-ekonomik kapasite yetersizliği ve Suriyelilere yasal bir güvence sunmaması, sınırlı tercihte bulunma imkânına sahip olan katılımcıların o ülkeleri seçmemesinin temel nedenlerini oluşturmaktadır. G13 kodlu katılımcı deneyiminden hareketle Lübnan-Ürdün'deki mültecilerin sahip olduğu kötü koşullara dikkat çekerken, Ş23 kodlu katılımcı ise Suriyelilerin Arap ülkelerinde güvenliğinin olmadığına ve geri göndermeme ilkesinin ihlal edildiğine işaret etmektedir:

“2013 yılında Şam'da görevliydim ve sadece resmî yollardan Suriye'den ayrılmam mümkündü. Ücretsiz izin talep ederek zaruri olan sağlık tedavim için Lübnan'a gitmem gerektiğine dair belgeleri de takdim ettim ve ardından ailemi ve çocuklarımı yanıma alarak Lübnan'a gittik. Lübnan'da aşağı yukarı bir buçuk ay kaldık. O sırada Suriye'nin Guta bölgesinde kimyasal silah kullanıldı. Bizim ise o sırada esas rotamız eşimin ailesinin orada olması nedeniyle Dubai idi aslında. Türkiye'ye ise dil ve uyum gibi faktörlerden ötürü gelmeyi düşünmüyordum. Biz Lübnan'dayken Dubai vizemiz engellendiğinden bir buçuk ay boyunca oraya gidiş için herhangi bir sonuç elde edemedik. Benim bir kardeşim Ürdün'de idi –şimdi Kanada'da-. Kayınçom da Ürdün'de eczacılık okuyordu. Bu yüzden Ürdün'e gittik. Ürdün'deki yaşama ayak uydurmaya çalıştık ama durumlar hakikaten zordu. Suriye milleti olarak olan hadiselerle karşı sadece şükrederiz ama aynı zamanda onuruna düşkün bir milletiz. Yani Ürdün'e neredeyse bir apartman alacak kadar bir sermaye ile gitmemize rağmen orada senden insan haklarını esirgeyeceklerini hissettiriyorlardı. Allah'a şükürler olsun ki ben ekonomik açıdan iyi bir konumdayım. Ben orada ev almayı, lokanta açmayı düşünüyordum ama bize olan muamele oldukça kötüydü. Fakat ben onları mazur görüyorum çünkü Ürdün'ün yüzölçümü küçük ve imkânları sınırlı. Dolayısıyla bize onların işlerini, imkânlarını, yatırım fırsatlarını elinden alıyormuşuz gözüyle bakıyorlardı. Zaten orada iki milyondan fazla Filistinli yaşıyor. Tam olarak bilmiyorum ama Ürdün'de takriben 3 ay kaldık. Kaldığımız ülkeye ve yüce gönüllü halkına teşekkür ediyoruz ama oradaki mevcut koşullar çalışmamız ya da yatırım yapmamıza pek fazla elverişli değildi. Yani ben bir Suriyeli olarak Ürdün'e gelmişsem master ve doktora eğitimimi tamamlamama yahut işletme açıp yatırım yapmama imkân tanınmalıdır. Ama bize bu imkânı sunacaklarının intibasını vermediler. Onların algısına göre sen eğer mülteci olarak gelmişsen senin yerin Zahteri Mülteci Kampı olmalı. Ben o kampı ziyaret ettim ve ziyaretimin akabinde bir hafta hasta kaldım. Çünkü orada Ürdün'ün insan sermayesini doğru kullanmadığını gördüm. Mülteci kampında doktorlar var ama tedavi etme yetkisi yok. Mühendisler, iş adamları ve düşünürler var orada. Bu insanların Ürdün'ü elli yıl ileriye taşımaları mümkünken onları soğuktan ve sıcaktan dahi koruyamadıkları çadırlara yerleştirmişler. Yemek almak yahut tuvaletlere gitmek için 200-300 kişi sırada bekliyor. Bu, İslam aleminde yahut en azından insanlık namına

iddiası olan ülkelerde olmaması gereken bir görüntü. Bu durum karşısında aşırı bir hüzne ve ümitsizliğe kapıldım. Yani bu toplum (*Ürdün*) gelen halkın kıymetini bilmiyor ve onları iyi değerlendiremiyor” (G13, E, 36-50).

“Buradaki mevzu şudur: Biz Türkiye’ye seyahat amaçlı gelmedik. Yani bizim özel bir durumumuz var. Irak’a, Erbil’e, Ürdün’e gidebilirdik. Örneğin Lübnan’a yarım saat içerisinde gidebilirdik. Fakat biz, hayat tecrübemizden dolayı bu işin basit bir şey olmadığını biliyorduk. Bu bir savaş, basit bir şey değil... Lübnan gibi Arap ülkelerinde güven yok. Birleşik Arap Emirlikleri -belki medyada yer almıyor ama- birçok kimseyi rejime iade etti. Birleşik Arap Emirlikleri’ne gidenlerden sekiz saat içerisinde ülkeyi terk etmesini istiyorlar. Ondan sonra onu uçağa bindirip Şam’a yolluyorlar. Şam’a vardktan bir süre sonra adamı idam ediyorlar” (Ş23, E, 66-80).

Kültürel ve dini yakınlık katılımcıların Türkiye’yi seçme tercihine yön veren dördüncü faktör olarak belirmektedir. Türkiye’nin bu yönü özellikle Batı ülkeleriyle kıyaslandığında karşımıza çıkmaktadır. Nitekim müşterek dil ve kültüre rağmen katılımcıların komşu Arap ülkeleri yerine Türkiye’ye yönelmiş olmasının temelinde yukarıda görüldüğü üzere sosyo-ekonomik kapasitenin yetersizliği ve yasal bir güvencenin-resmî statünün yokluğunun etkili olduğu anlaşılmaktadır. Aile kurumunun çok güçlü olduğu Suriye toplumunda ailenin devamı, dini yaşantının ve örfün muhafazası önemlidir. Özellikle evli ve çocuklu ailelerin çocuklarının İslami bir atmosferde yaşaması gerektiği talebi, ekonomik duruma ve diğer değişkenlere karşı öncelenebilmektedir. Katılımcıların çoğunluğu aile kurumundan hareketle Türkiye’nin Avrupa kıyasla var olan avantajlarına değinmiştir. M7 kodlu katılımcı Avrupa’da oturma izni almasına ve orada yaşama imkânını yakalamasına rağmen Türkiye’ye dönüşünü muhafazakâr aile vurgusu ve kültürel yakınlık üzerinden açıklarken Ş22 kodlu bir diğer katılımcı da Türkiye seçimini buna paralel bir şekilde açıklamaktadır:

“Devrimin başlarında Arabistan’daydım, yatırımcı olarak orada üç lokantam vardı. Her iki üç ayda bir oraya gidip kiralaramı alır dönerdim. Suriye Muhalefet Koalisyonu oluşuktan sonra Türkiye’ye konferansa katılmak ve Koalisyon kurulunu belirlemek amacıyla geldim. Bu süre zarfında Türkiye ile Suudi Arabistan arasında gidip geliyordum. Avrupa’ya göçler başlayınca oraya göç etmeye karar verdim. 2013 yılında Avrupa’ya gidip siyasi daimî ikamet iznini aldım. Ben önce yalnız başıma, ailemi yanıma almaksızın gitmişim fakat orası hoşuma gitmedi. Onlara, buyurun ikametinizi alın ben burada yaşayamam dedim. Çünkü sizin alışkanlıklarınızla bizim

alışkanlıklarımız ve sizin hayat tarzınızla bizim hayat tarzımız uyuşmuyor. Çünkü düşün Avrupa'ya çocuklarını getirirsen onlar burada dinlerini kaybedecekler, bu durumda bir baba olarak günahları senin boynunda olacak. Çünkü Avrupa'da dinini kaybediyorsun ve çocuk da senin çocuğun olmaktan çıkıyor. Şükür ki Türkiye'ye geldik, burada camilerden tut da oruç, namaz yani bütün bunlar seni cesaretlendiriyor” (M7, E, 36-50).

“Savaş sonrasında Rakka ilinden Şanlıurfa'ya geldik. Ailemi saldırılardan korumak amacıyla sözde bir iki ay kalır döneriz düşünüyorduk. Esasında orada savaş sebebiyle insan kalmamıştı. Tabii geldik, aylar birbirini takip etti. Yaşamak için çalışmak zorundaydık ve Şanlıurfa'da çalışmaya başladım. Rakka'da ise IŞİD ve PKK yüzünden daha da kötüleşmişti. Orada yaşam şartları daha berbat bir hal almıştı. Artık oraya dönmek mümkün değildi. Orası hırsızlığın, uyuşturucu kullanımının arttığı bir yere dönüşmüştü. Biz esasen çocuklarımızın az da olsa özgürlüğü tadabilecekleri ve onurlu yaşayabilecekleri bir hayat için orayı terk ettik. Artık benim için bu karardan dönüş zordu. Dolayısıyla Müslüman bir ülkede ve en azından ezanın okunduğu bir yerde yaşamaya karar verdim. İnsanların birbirine karşı merhamet gösterdiği, birbirine duyarlı olduğu ve örf-adetlerimizin, kültür ve alışkanlıklarımızın aynı olduğu bir yer istedim. Şehirler içerisinde Şanlıurfa'nın ciddi anlamda bana yakın olduğunu fark ettiğimde burada ikamet etmeye karar verdim” (Ş22, E, 36-50).

Türkiye'nin katılımcılarca tercih edilmesindeki beşinci faktör Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin süreç içerisinde sosyal ağları üzerinden ardılları için Türkiye'yi cazip bir konuma taşımasıdır. Mülteci ve göçmenlerin sosyal sermaye hükmündeki sosyal ağları hareketliliği cezbedip kolaylaştırmaktadır (King, 2012: 21-22). Bundan hareketle sosyal ağlar katılımcıların göç sürecini yönlendirdiği gibi Türkiye'deki il ve mahalle seçimini de etkilediği anlaşılmaktadır. Türkiye'deki 3 milyon 595 bin Suriyelinin yaklaşık 3 milyonu, on şehirde toplanmış bulunmaktadır (GİB, 2022a). Mülakat yapılan şehirlerde Suriyelilerin hem iş yerleri hem de iskân bağlamında kümелendiği gözlemlenmiştir. İstanbul'da Türkmen bir katılımcı sosyal ağların süreci yönlendirmesindeki rolünü şöyle ifade etmektedir:

“2012 de geldim ben İstanbul'a... Bir arkadaşım vardı burda (*İstanbul'da*), o benden önce gelmiş o arkadaşım. Onun yanına geldim sözde... Başka bir şehre gitmedim... Kilis'ten İstanbul'a direkt otobüsle geldim... Önce altı ay burada tek başıma (*kalabalık bekar evlerinde, aile olmaksızın*) kaldım. Ben 2008'de evlenmişim. Geldiğim ilk 6 ayda tek başıma düzenimi kurmaya çalıştım, ondan sonra aileyi getirmeye başladım (*Türkiye'ye*). Ondandan sonra bizim aileyi bir bütün olarak komple -halalarım, amcalarım, teyzelerim- akrabalarımın hepsini aynı mahalleye getirdim yani... (*Bahsi geçen mahalle/ilçede Suriyeli nüfusu*) fazla, baya fazla.” (İ41, E, 36-50).

Türkiye’de yerleşilen şehrin seçiminde belirli faktörler rol oynamıştır. Öncelikle yerleşilen şehrin Suriye’ye fiziksel ve kültürel yakınlığı katılımcıların ciddi bir bölümü için önem arz etmektedir. Kültürel yakınlık fiziksel yakınlıkla desteklendiğinde bu durum savaşın yarattığı belirsizlikte kişinin kendisini göreceli olarak “evde” hissetmesine ortam hazırlayabilir. Türkiye’de İstanbul’dan sonra Suriyelilerin en yoğun olduğu iller sınır illeridir. Sınır illerinde ikamet eden ilgili katılımcılar Suriye’ye yakın olmanın kendilerini psikolojik olarak rahatlattığı ve kendilerini eve yakın hissetmelerine zemin hazırladığı kanısındadır. Öte yandan ev sahibi toplumun mültecileri karşılama şeklinin ve mültecilerle olan sosyal mesafelerin de şehir seçiminde yönlendirici bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. G17 kodlu Türkmen katılımcı Gaziantep’in Suriye’ye fiziksel yakınlığının kendisini rahatlattığına atıfta bulunurken, farklı şehirlerde yaşamı deneyimleyen ve sonunda Hatay’daki anne-babasını Mardin’e getiren M1 kodlu diğer katılımcı ise Mardin’deki barış ortamına vurgu yapmaktadır:

“2012’de geçtim aralık ayında. Resmî giriş yaptım. O zaman kıştı ve soğuktan sonra çalıştık bir yerde dayım terzi ayarlamıştı orda çalıştık. İlk günden adamın Suriyelileri aşağılamasına dayanamadım, memleketime gidiyim öleyim buradan iyi dedim, tekrar Suriye’ye döndüm. Bazı insanlar aşırı ırkçı, bana göre bir insanın insan olması önemli. Gurbetlik görmemiştim sonra gittim tekrar orda bu sefer durumlar değişmişti. Olaylar daha da büyümüşü, savaş ve işsizlik artmıştı, paran yoksa yaşayamazsın. Çatışma bölgesiydi. Tekrar döndüm 2013’te İzmir’e gittim. Antep’te iş olanağı daha azdı, İzmir’i seçtim. Oraya gittiğimde amca çocuğum vardı, iş ayarladılar. Daha çok gurbetlik hissettim, umudumu kaybettim neredeyse. Antep’i istedim tekrardan Suriye’ye yakın diye. Tekrar Antep’e geldim, ne olursa çalışırım dedim, birkaç yerde çalıştım” (G17, E, 36-50).

“Bazı şehirlerde Suriyelileri kabullenmekte zorlanırlar mesela Hatay bunlara örnektir. İstanbul da aynı şekilde. Fakat Mardin bu konuda çok iyi, bir aile gibi gördüler. Iraklı kardeşlerimizde farklı ülkelerden insanlar da var fakat Mardin hepsiyle akraba gibi. Cumhurbaşkanı’nın ensar ve muhacir söylemine Mardin örnektir. Tabii ki istisnalar var” (M1, E, 18-35).

Zorunlu göç sürecini betimleyen anlatılar dikkate alındığında, literatürde Suriyelilerin göç sürecinde sosyo-ekonomik kayıp yaşadığı bulgusuyla (Balta Özgen, 2019;

Cantürk, 2020) paralel olarak bütün katılımcıların yer değiştirmelerde sosyo-ekonomik kayıpla karşı karşıya kaldığı anlaşılmaktadır. Orta ve üst gelir sınıfına mensup kimi katılımcılar iç savaş ve göç sürecinde yaşadığı sermaye kaybını rejim veya örgütlerle ilişkilendirmekte ve bu duruma karşı öfkelerini dile getirmektedir. Bunun dışında göçmen ve mültecilerin istihdam piyasasında emeğinin sömürüldüğü dikkate alındığında, zorunlu yer değiştirme sonucunda katılımcıların istihdam piyasasında zor şartlara maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Eğitimli bireylerin vasıfsız işlerde çalışması göç sürecinde yaygın olarak karşılaşılan bir durumdur. Bu süreçte vasıflı katılımcılar dil engeli ve resmî prosedürler nedeniyle kendi mesleklerini icra edemediğinden vasıfsız işlerde ve zorlu koşullarda çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Türkiye’deki Suriyelilerin çok azının çalışma iznine sahip olduğu göz önüne alındığında geriye kalan büyük çoğunluk asgari ücretin altında ve kayıt dışı bir şekilde istihdam edilmektedir (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 80). Bundan hareketle katılımcıların Suriye’de sahip olduğu imkânlarla Türkiye’deki imkânları karşılaştırma yoluna sıklıkla başvurduğu görülmektedir. “Benim iki evim ve arabam vardı”, “Suriye’deki fabrikamdan eser kalmadı, üzerimizdeki elbiselerle kaçıp geldik”, “Ben tanınmış bir bürokrattım, ya şimdi” gibi kayıplara işaret eden anlatı ve cümleleri, katılımcıların anlam dünyasındaki tahribatın dışı vurumu olarak okumak mümkündür.

Zorunlu göç sürecinde aile ve arkadaş çevresinde kişilerin ölümüne tanıklık etmek ve aile fertlerinin farklı ülkelere dağılması nedeniyle aile kurumunun darbe alması, mültecilerin anlam dünyasında ciddi bir tahribata neden olmaktadır. Nitekim Türkiye’de kamplarda kalan Suriyeli çocuklarla yürütülen çalışmada çocukların yüzde 79’unun aile fertlerinden birinin ölümüne tanıklık ettiği ve yüzde 60’tan fazlasının fiziksel yahut psikolojik şiddeti deneyimlediği bulgulanmıştır (Sirin ve Rogers Sirin, 2015: 13). Bu bulguyu destekler mahiyette Suriye iç savaşı sırasında kimi katılımcıların aile yakınlarının ölümüne tanıklık ettiği ve büyük bir çoğunluğunun fiziksel yahut psikolojik şiddeti deneyimlediği anlaşılmaktadır. Çocuklarını, eşini yahut ebevenlerinden birini kaybeden katılımcıların diğer katılımcılara nazaran daha fazla kırılgan olduğu ve bu kişilerde güvenlik beklenti ve ihtiyacının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim travma ve duygusal tahribat, mültecilerin ev sahibi

ülkedeki uyumuna ve aidiyet inşasına da etki etmektedir (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 174-175).

Özetle, göç hareketini tanımlamada sıklıkla başvurulanan itme çekme teorisine göre menşee ülkedeki itici faktörler ve hedef ülkedeki çekici faktörlerin bir araya gelmesi göçe yön vermektedir (King, 2012: 12-13). Genel olarak bakıldığında, katılımcıların Suriye'yi terk etmesinin en temel nedeni, iç savaşın gittikçe derinleşmesi ve savaş aktörlerinin artması sonucu hayatta kalma kaygısının yükselmesi ve güvenlik arayışıdır. Buna ilaveten sosyo-ekonomik ve siyasi yapının değişmesi, eğitim, sağlık ve refah sisteminin çökmesi ve iktidarın meşruiyetini yitirmesi, ülkelerinden ayrılmanın diğer nedenleri olarak sıralanabilir. Zorunlu göçte gidilecek ülkeyi seçmek çoğu kimse için mümkün değildir. Bununla beraber katılımcıların Türkiye'yi seçme nedenleri; (i) oldukça uzun ve yerleşim yerlerine sahip olan sınır faktörü, (ii) Türkiye'nin izlediği açık kapı politikası, (iii) Suriye'nin komşu ülkelerinin Türkiye'ye kıyasla mültecileri hazmetme kapasitesinin yetersizliği (iv) Avrupa'ya kıyasla kültürel yakınlık, ve son olarak (v) Türkiye'ye göç etmiş Suriyelilerin ardılları için göçü cazip hale getirmesi olarak ifade edilebilir. Nitekim çalışmanın bu bulgusu, Aydın ilindeki Suriyelilerle yürütülen çalışmanın gösterdiği gibi, bu kişilerin Türkiye'ye göç etmesini etkileyen faktörlerin sırasıyla güvenlik ihtiyacı, kültürel-dini yakınlık, coğrafi yakınlık, sosyal ağlar ve hayat standartların yüksekliği şeklindeki bulgularla paralellik arz etmektedir (Yılmaz, 2019; 192). Kayıplar anlatısının vatandaşlık deneyimine, algısına ve aidiyet inşasına etkisi sonraki bölümlerde detaylandırılmaktadır.

2.2. Suriyelilerin Vatandaşlığa Kabulü Politikası ve Vatandaşlık Süreci

Suriyelilerin vatandaşlığa kabulü birinci bölümde belirtildiği üzere 5901 sayılı TVK kapsamında istisnai vatandaşlık yoluyla yapılabilmektedir. Buna ilaveten Suriyeliler vatandaşlığı soy bağı ve evlilik yoluyla da alabilmektedir. İstisnai vatandaşlık, kanunda tanımlandığı üzere, vasıflı kimselere yetkili makamlar eliyle verilmektedir. Türkiye tarihinde sınırlı kişiye istisnai vatandaşlık kapsamında vatandaşlık verilmiştir (bkz. Şit Köşgeroğlu, 2017: 176-178). Lakin Suriyelilerin kitlesel göçü sonrası

vatandaşlığa kabulde istisnai yola ilk defa bu yoğunlukta başvurulduğu görülmektedir. Ağustos 2022 tarihi itibarıyla İçişleri Bakanlığı'nın basın açıklamasına istinaden 211 bin Suriyelinin Türk vatandaşlığına kabul edildiği anlaşılmaktadır (Mülteciler Derneği, 2022). Buna karşın vatandaşlığa kabul edilen Suriyeli sayısı, kamuoyunda ve muhalefet partileri nezdinde tartışmalıdır.

Türkiye'nin mülteciler için takip ettiği vatandaşlık politikası göç alan ülkelerin politikalarından belirgin bir şekilde farklılaşmaktadır. Avrupa kıtası, ABD ve Kanada gibi geleneksel göç alan ülkelerin vatandaşlık süreçleri uyum politikasıyla eş anlı yürümekte yahut vatandaşlık uyumun neticesinde bir ödül olarak takdim edilmektedir (Jurado, 2008: 6-7; Balta Özgen, 2019: 95-96). Uyumun “siyasi içerikli bir toplumsal proje” şeklinde tanımlandığı (Unutulmaz, 2018: 144) dikkate alındığında, uyum sonrası kazanılan vatandaşlık deneyimi ile uyumun bir şart olarak koşulmadığı vatandaşlık deneyiminin farklılaştığını söylemek mümkündür. Türkiye'nin takip ettiği vatandaşlık politikasında herhangi bir uyum şartı söz konusu değildir. Vatandaşlık süreci daha çok vasıflı olarak addedilen kimselerin yetkili makamlarca vatandaşlığa davetiyle başlamakta ve ortalama sekiz ayda tamamlanmaktadır. Bu yönüyle vatandaşlık belirli şartların, sorumlulukların ve süreçlerin tahakkuk etmesi neticesinde verilmemekte, uygun görülen kimseler davet usulüyle vatandaşlığa kabul edilmektedir. Davet etme yetkili makamlar tarafından gerçekleştirilmekle birlikte davet biçiminin ve davete giden yolun kimi grup ve kimselerde farklılık arz ettiği anlaşılmaktadır. Bir katılımcı kendisinin davet şeklini şöyle ifade etmektedir:

“Ben Hatay’da kayıtlıydım. Bana Hatay’daki kaymakamlıktan kendilerine müracaat etmem üzere bir mesaj geldi ve bunun üzerine gidip müracaat ettim. Çünkü benim çalışma iznim Hatay’dan alınmıştı, dolayısıyla benim idari işlemim oraya aitti. Kaymakamlığa gidince bana vatandaşlık için seçildiğim bildirildi. 2016’da gelen bu mesaj üzerine bulunduğum müracaatta benden gerekli evraklar -resmî evraklar, diplomalar vb.- talep edildi. Benimle bir mülakat gerçekleştirdiler ve hangi dilleri bildiğimi sordular. Bana müracaat için randevu oluşturup o tarihte benim evraklarımla müracaat etmemi istediler. Ben de gerekeni yaptım ve sekiz ay içinde vatandaşlığı aldım” (Ş25, E, 36-50).

Vatandaşlığa davet etmenin bir diğer yolu mültecileri mensubu olduğu kurumlar aracılığıyla tespit edip onları vatandaşlığa davet etmek şeklindedir. Oluşturulan öneri

listelerine binaen kamu yahut özel kurum ve kuruluşlarda çalışan Suriyelilerin belli bir bölümüne vatandaşlık davetiyesi gönderilebilmektedir. Benzer bir davet yolu üniversite öğrencileri için de kullanılmaktadır. Bununla beraber öğrencilerin isimlerinin toplu olarak ilgili kurumlarda (emniyet, göç idareleri) listeler halinde ilan edilmesi yoluyla da vatandaşlığa davet söz konusu olabilmektedir. M2 kodlu akademisyen katılımcı çalıştığı kurumun vatandaşlığa kabul için öneri listesi oluşturduğuna işaret ederken, İstanbul'da öğrenci olan İ40 kodlu kadın katılımcı ise isim listelerinin emniyette asılarak ilan edilmesi yoluyla vatandaşlığa davet sürecinin başladığını şöyle ifade etmektedir:

“Vatandaşlık süreci bir anaför, fırtına şeklinde gelişti diyebilirim (*güliyor*). Üniversitede, biz Suriyelilerden vatandaşlığa başvuru için belgelerimizi vermemizi istediler. Sanırım ... göreve yeni başlamıştı, yani 2016-2017 yılı olmalı. Biz de isimlerimizi verdik. Bir süre sonra valilikte mülakata çağrıldık, hangi birime gittik emin değilim. Daha sonra bir defa istihbarat mı emniyet personeli mi bilmiyorum evime geldiler ve kimsin, ne iş yaparsın gibi sıradan sorular yönelttiler. Daha sonra bizi vilayete çağırdılar ve vali yardımcısının da içerisinde olduğu bir grupla görüşmemiz gerçekleşti. Bu işleyiş yaklaşık bir sene sürdü ve en nihayetinde kimliğimi aldım. Hatta başvuru tarihinden itibaren hesaplayacak olursak bir yıldan az sürede aldığımı söylemek mümkün. Şaka gibiydi; beklemiyordum, ummuyordum” (M2, E, 51-65).

“Vatandaşlık sürecim çok kolaydı, vatandaşlık yedi ay zarfında verildi. Benim öğrenci ikametim vardı. Üniversitede yüksek lisans programına kayıtlıydım fakat devam etmiyordum. Ama üniversitede kayıtlı olarak kazandığım en önemli şey 2017 yılında İstanbul'da birçok öğrencinin aday olarak ilan edildiği grupta yer alarak benim de vatandaşlığa aday gösterilmemdi. Yani vatandaşlık çok hızlı verildi çünkü güvenlik araştırmasının yapıldığı aşamada öğrencilerde sorgulanacak pek fazla bir şey olmadığından ve gerekli olan evraklar ve Türkçe dil belgesi mevcut olduğundan kısa geçiyor... O zaman Fatih emniyetinde bir liste ilan edilmişti ve bize gidin isimlerinizin listede yer alıp almadığına bakın dediler. Yani ben Suriyeli gruplarda öğrencilerin yer aldığı büyük bir vatandaşlık listesinin ilan edildiğini okuyordum. Oraya giderken benim bu konuda herhangi bir fikrim yoktu. İsmimin yer aldığını görünce gerekli evrakları verdim. Rutin bir sürecin akabinde aylar içerisinde vatandaşlığa alındım. Yani evrakları 2018'in başlarında verdim ve 2018'in onuncu ayında vatandaşlığa alındım” (İ40, K, 18-35).

Vatandaşlık daveti, kimi katılımcılara devletin yüksek makamlarından gelebilmektedir. Özellikle Suriye siyasetinde rol oynayan siyasi muhalif ve aktivistlere yahut Suriye toplumunda bir karşılığı olduğu düşünülen kimselere vatandaşlık daveti

yüksek makamlardan geldiği gibi vatandaşlık süreci de yetkili makamlar eliyle hızlandırılabilir. Suriye muhalefetine etkin isimlerinden biri olan İ35 kodlu katılımcı, Suriye iç savaşının başlangıcında Türkiye'nin Suriyeli muhaliflerin özellikle pasaportlarının da iptali sözkonusu olduğu için, resmî işlemlerini kolaylaştırmak amacıyla onları vatandaşlığa kabul etme yönünde bir politika izlediğini ifade etmektedir. Benzer bir şekilde 2018 yılında Türkiye'ye gelen İ36 kodlu iş kadını/aktivist katılımcı da vatandaşlık davetinin üst makamlardan geldiğini ifade etmektedir. İlgili katılımcı bu durumu şöyle belirtmektedir:

“2012’de Sayın Ahmet Davutoğlu ile görüştüğümüzde Türkiye’nin en yüksek makamları tarafından isteyenler için istisnai Türk vatandaşlığının verilmesi yönünde siyasi bir kararın var olduğunu söyledi. Çünkü Suriye rejimi, Esed rejimi tarafından pasaportlarımızın iptal edilmesi kaygısı söz konusuydu. Bu nedenle vatandaşlık için başvurduğum ama biraz uzun sürdü çünkü özellikle çocuklarım için resmî evraklara ihtiyacımız vardı. Çocuklarım evli değildi ve Suriye’den bazı belgelerin temin edilmesi gerekiyordu. Bense Suriye’de muhalif olarak biliniyorum ve her gün basında dikkat çekici konuşmalarım yer alıyordu. Bu sebeple arkadaşlarımız ve hatta akrabalarımız (*Suriye’de*) resmî dairelere gidip bizim adımıza resmî evrak talep etmeye korkuyorlardı. Suriye’de var olan yaygın yolsuzluk- rüşvet yoluyla bir arkadaşım iyi bir para ödeyerek kızım için evrakları çıkartmayı başardı. Ben eşim ve oğlum vatandaşlığı alan ilk grupta yer alarak 2014’te aldık. Kızım ise 2016-17’de vatandaşlığı aldı” (İ35, E, 66-80).

Vatandaşlığa kabul süreci her ne kadar davetle başlasa da kimi katılımcılar, Suriyelilerin İl Göç İdarelerine ve ilgili kurumlara isim yazdırmak yahut evraklarını teslim etmek yoluyla vatandaşlığa başvurduğunu ifade etmektedir. Evraklarını ilgili kurumlara iletmek yoluyla başvuruda bulunan kimseler uygun bulunması halinde vatandaşlığa davet edilerek süreç başlatılabilmektedir. Ş27 kodlu katılımcı, Türkiye’ye gelişinin ilk aylarında, evraklarını ilgili kurumlara ilettiğini ve vatandaşlık davetinin buna istinaden başladığını şöyle dile getirmektedir:

“ (*gelişimden üç dört ay sonra*) vatandaşlıktan bahsettiler. Dedim ki kardeşim ne vatandaşlığı, daha dün (*geldik*) imkânsız (*güliyor*). Başvuru için gittiğimizde çok kalabalık vardı, dönün dediler, döndük... Kardeşim benim ve kendisinin evraklarını götürüp teslim etti. İki-üç ay sonra yine kardeşim Mehmet isimlerin ilan edildiğini söyledi... Ben başvurmadığımı söyledim. Ama kardeşim bana, kendisinin evraklarıyla beraber benimkini de verdiğini söyledi (*güliyor*)... Böylelikle vatandaşlık (*davetimiz*),

takdim ettiğimiz diplomalara istinaden geldi. Fazla uzamadı, yedi ay kadar sonra kimlik yanımızdaydı” (Ş27, E, 36-50).

Türkmen ve Çeçen kökenli Suriyelilerin vatandaşlığa kabulü için de listeler hazırlanarak Ankara’daki ilgili kurumlara iletmek suretiyle öneride bulunduğu ve bu öneri neticesinde vatandaşlık davetiyesinin yahut sürecinin başladığı da ifade edilmektedir. Nitekim Göç ve Uyum Raporu’nda (2018: 209) Türkmenlerin iyi örgütlendiği ve dernekler vasıtasıyla birbirine sahip çıktığı ifade edilmektedir. Listelerde yer alan isimlerin kaçının vatandaşlığa alındığı, kaçının vatandaşlık davetiyesinin ileri bir tarihe ertelendiği yahut kaçının isminin reddedildiğine dair herhangi bir veriye ulaşılmış değildir. Buna karşın bu yolun var olduğu bilgisi hem Türkmen ve Çerkesler hem de diğer etnik kökene mensup katılımcılar tarafından teyit edilmiştir. Türkmen kanaat önderi olan G14 kodlu katılımcı, aktivist-siyasi ve ileri gelen Türkmenleri içeren vatandaşlık listelerinin varlığını teyit etmekle beraber vatandaşlığa kabul oranının Araplarda Türkmenlere kıyasla daha fazla olduğu kanaatinde. İ41 kodlu bir diğer Türkmen katılımcı ise Türkmen derneklerinin desteği ve referansı sonrasında vatandaşlık davetiyesi aldığını ifade etmektedir:

“Katılımcı: (Vatandaşlık) grup grup halinde bazı taraflara veriliyor. Bizlere Türkmenler olarak verildi (faaliyetlerimizi yapabilmek için).

Araştırmacı: Öyle mi?

Katılımcı: Evet

Araştırmacı: Grup halinde mi verildi?

Katılımcı: Grup halinde, evet... Örneğin ben yani bu konu ilk açıldığında Katar’a gideceğiz. Orda çok önemli bir toplantı var. Benim pasaportum yoktur.

Araştırmacı: Yani Gruptan kastınız Türkmen grubu mu?

Katılımcı: Türkmen grubu. Türkmen grubundan bahsediyorum... Yani aktif insanlar, ...” (G14, E, 51-65).

“Benim bir akrabam var, Antep’te, halam (Suriyeli)... Tanıdığı da çoktu burada, Türkiye’de, baya Türkmen derneklerine girdi filan diye (derneklerle diyalogu vardı). Ona (Ankara’dan) demişler ki bize bi liste ver, Türkmen listesi ver... Halam bizi aradı... Sizin isimlerinizi de verin dedi, beraber gönderelim belki olur bu sefer dedi. Biz tabi ondan önce baya yani Türkmen dernekleri ... hepsine gittik yani. Bir yerden

vatandaşlık gelsin diye. İşte olmadı. En sonda işte çok şükür bunlar geldi, bunlar söylediler bize. İsmimizi verdik, hatta ben verirken umutlu değildim. Ama bi üç ay sonra bir mesaj geldi bana. Ahmet Bey falan falan yere buyrun emniyete, size vatandaşlık çıktı diye” (İ41, E, 36-50).

Türkmen derneklerinin Türkmenlerin vatandaşlığa kabul sürecinin başlamasında oynadığı aracı role benzer bir şekilde, Çeçen-Çerkes derneklerinin de Çeçenlerin vatandaşlığa kabul edilmelerinde önemli bir aracı rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Çeçen katılımcılar, Türkiye kökenli etkili Çeçenlerin ve Çerkes derneklerinin kendilerinin vatandaşlığa kabulündeki rolünün önemine vurgu yapmaktadır. Dernekler yahut siyasi hareketler aracılığıyla vatandaşlığa kabul süreci başlatılan katılımcılarda vatandaşlık sadece bireyin kendisine verilmekten ziyade bütün aileyi dâhil edecek şekilde verildiği anlaşılmaktadır. Çeçen asıllı iki katılımcı kendi vatandaşlık sürecini şu şekilde ifade etmektedir:

“Katılımcı: Türkiye’de darbeyi (2016) başarısızlığa uğratan bir grup askerin içerisinde Türkiye’den Çeçen asıllı asker de vardı. Onun taleplerinden birisi Suriye’den gelen sınırlı sayıdaki (Çeçen) ailelerin vatandaşlığa kabulüyle ilgiliydi. Şükür (onun girişimiyle) verilerin güncellenmesinden bir buçuk ay sonra Türk vatandaşlığına davet edildik... (Bu kimseyi) ben bilmiyorum, bunu açıklamadılar... Askeri darbe girişimini başarısızlığa uğratan bir asker, normal askere göre daha fazla ayrıcalıklı olur tabi. Bundan hareketle o böyle bir talepte bulundu.

Araştırmacı: Yani buraya gelen bütün Çeçenlere vatandaşlık verildi mi?

Katılımcı: Hayır, bütün hepsine değil ama büyük bir çoğunluğuna (verildi)” (M6, K, 18-35).

“... Çerkesler derneğini biliyor musun? Çeçenlere dönük bir dernek, herkese yardımcı olmazlar ama aslını faslını iyice bilersen Çeçen olarak sana hemen yardımcı olurlar. Ben Çerkes derneğinin numarasını Kahramanmaraş’taki halamdan (Suriyeli) aldım... Şimdi onlar da vatandaşlığı almış vaziyette. Dernek yetkilisiyle görüştüm. Bana ne yapacaklarımı anlattılar... Kimlik ve benzeri belgelerimin fotoğrafını çekip WhatsApp üzerinden attım. İki üç gün bana herhangi bir dönüş olmadı ama ben göndermiştim... Dedğim gibi ilk birkaç gün bana dönüş yapılmadı. Sonrasında ben onlara birşeyler yazdım. Dedim ki “biz Suriyeli Çeçen bir aileyiz, vatandaşlıkla ilgili işlere önem verdiğinizi biliyoruz, ... (Mardin’de) yaşıyoruz, eğer siz de kimlik (vatandaşlık edinme) ile ilgili destek verirseniz durum daha güzel, daha iyi olacak.”... Bir süre sonra konuştuğum kişiye “hocam kimlikle ilgili işimiz ne oldu” diye (tekrar) sorunca bana bizim işlemlerin iyi gittiğini ve Mardin’den onların bizi arayacaklarını söyledi. Hakikaten de ben telefon numaramı falan WhatsApp üzerinden vermiştim. Ama çok

uzun sürdü. Mardin’den (*İl Göç İdaresinden*) beni arayınca kadar bir buçuk yıl sürdü... Ben kızlarım ve eşim vatandaşlığı almışız, babam, annem ve küçük kardeşim de vatandaşlığı almış” (M10, E, 18-35).

Az sayıda katılımcı, Türkiye’de milliyetçi parti ve derneklerin Türkmenlerin vatandaşlığa geçişi için çaba gösterdiğini ve Türkmenlerin büyük sayılarda vatandaşlığa kabul edildiğini düşünmektedir. Buna göre etnik köken olarak Türkmenlik, vatandaşlığa erişmede kolaylaştırıcı bir role sahiptir. İlgili katılımcılar özellikle Suriyeli Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı kamp ve bölgelerde vatandaşlık süreçlerinin kolaylaştırıldığını belirtmektedir. Bu durum Türkmen katılımcıların dile getirdiği Türkmen isim listelerinin bilgisiyle birlikte değerlendirildiğinde literatürde Türkmenlerin vatandaşlığa kabul edilmede öncelendiği bulgusunu (Gülyaşar, 2017: 686; Göç ve Uyum Raporu, 2018: 264-265) destekler mahiyettedir. Hatay’da kamplarda yaşamış olan M1 kodlu katılımcı Türkmenlerin yoğun olduğu bölgelerde vatandaşlığa kabulün kolaylaştırıldığını; G12 kodlu katılımcı ise Türkiye’nin Türkmenler lehine bir politika takip etmesinin Suriyelilerin kendisini gerçeğe aykırı biçimde Türkmen olarak tanıtmaya yol açtığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Hatay’da vatandaşlık işlemlerini kolaylaştırma söz konusuydu... Çünkü Yayladağı’nda yoğun Türkmen mülteciler vardı... Yayladağı’nda iki mülteci kampı vardı. Bunlardan birisinin adı Arap Kampı, diğerinin adı ise Türkmen Kampı idi. Bazen yardım amaçlı arabalar gelirdi. Bu doğrudan Türkmen Kampı içindir denirdi. Bu Suriyelilere gelmiyordu, bizzat Türkmen Kampına geliyordu (*iki kamp da karşılıklı*)... Hatta oradaki Arap Kampını, sonunda 2016’da bölüp başka bölgeye taşıdılar. Çünkü sadece Türkmenlerden meydana gelen bir bölge istiyorlardı. Arap Kampında kalan Türkmenlerin yerlerinde kalmalarına müsaade ettiler. Buradan anlıyorsun ki ortada bir ayrımcılık var... Buradan sen anlıyorsun ki Arapları alıp bölgeyi boşaltarak bölgede, bir Türk gibi Türkiye topraklarına aidiyet duyan -yani Türk milliyetçiliğine Suriyeli kimliğinden daha fazla inanan- Türkmenlerin oranını yükseltmek istiyorlar... Sonrasında (*bölgede*), “vatandaşlık almak isteyen gelsin müracaatta bulunsun” diye anons (*camii ve belediyeden*) edildi. Orada Kampların dışında, evlerde, yaşayan birkaç Arap da (*bu durumdan yararlanmış oldu*)” (M1, E, 18-35).

“Türkmenleri bir grup haline getirmeye çalıştılar. Türkmenlere dönük bir çağrıya çıktılar, bir Türkmen Meclisi oluşturmak ve vatandaşlık vermek amacıyla. Ve böylelikle Türkmenlere vatandaşlık vermeye başladılar. Öyle ki topladıkları kimselerin bazıları Türkmen de değildi. Durum kötüydü yani. Filan şahıs geliyor ben Türkmen’im diyor, Türkmen oluşuna istinaden de vatandaşlığa başvuru yapıyor. Türkmen Meclisi

oluşturulduktan sonra Türkmenler gidip kayıtlarını yapıyordu. Tabi vatandaşlığa erişmek amacıyla Şamlı, Halepli, Humuslu olup Türkmen olmayan kimseler de gidip ben Türkmen'im diye kayıt yapmaya başladılar” (G12, E, 18-35).

Buna karşılık Türkmen katılımcıların bir kısmı kendilerinin vatandaşlığa kabul edilmesiyle ilgili özellikle milliyetçi cenah tarafından yürütülen bir çabanın var olduğunu, lakin bu çabanın bütün Türkmenlerin vatandaşlığa kabulüyle sonuçlanmadığını belirtmektedir. Suriyeli Türkmen kanaat önderi G14, vatandaşlık için Türkmenlerden oluşan listelerin varlığını teyit etmekle beraber kendisinin hazırladığı listelerde yer alan kimselerin vatandaşlık alamadığını ifade etmektedir. Bir diğer Türkmen katılımcı da Türkmenlerin herhangi bir önceliğinin olmadığı kanısındadır:

“Kanımca vatandaşlığa kabul politikasında Türkmenlerin bir önceliği yok. AK Parti'nin böyle bir önceliğinin olduğunu düşünmüyorum...” (İ31, E, 18-35).

İstisnai vatandaşlığın öngördüğü üzere vatandaşlık bireyin kendisine ve bireyle ilintili olarak altsoya verilmektedir. Takip edilen vatandaşlık politikasında vatandaşlığa kabulün genel anlamda bireysel olduğu anlaşılmaktadır. Fakat yukarıda farklı örneklerde kimi katılımcının ve özellikle de Türkmen ve Çeçenlerin yansoy ve üstsoy da dâhil olmak üzere vatandaşlığa kabul edildiği görülmüştür. Buna karşılık katılımcıların çoğunluğu vatandaşlığa kabulün üstsoy ve yansoyu dâhil etmemesinden yakınmaktadır. Kendisine bireysel olarak vatandaşlık verilen bir katılımcı vatandaşlığın bir bütün olarak aileyi içermemesini bir istikrarsızlık sebebi olarak görmektedir:

“Aileden vatandaşlığa alınan yalnız benim. Oysa bütün aileye vatandaşlığın verilmesi gerekiyor. Çünkü aksi durumda aile arasında büyük bir çatlak oluşuyor. Örneğin ben öğrenciysem sadece ben vatandaşlığa alınıyorum yahut sadece çalışma iznine sahip olan kimse vatandaşlığa alınıyor. Hayır, olmaz. Ailenin hepsinin vatandaşlığa kabul edilmesi gerekiyor ki istikrar olsun. Ben Türk vatandaşıyım, kız kardeşim ikamet iznine sahipken diğeri ise geçici koruma altında. Yani böyle olmaz” (Ş25, E, 36-50).

Katılımcılar nezdinde vatandaşlığa kabul politikasında talep edilen kriterlerin ana hatlarıyla dahi belirsizlik içerdiği anlaşılmaktadır. Çalışmanın bu bulgusu literatürdeki bulguyu destekler mahiyettedir (Uzan, 2019: 97; A. Kaya, 2021: 140; Rottmann, 2021: 255; Serdar, 2022). Türkiye'nin vatandaşlığa kabul politikası her ne kadar vasıflı Suriyelilere vatandaşlık verilmesi üzerinden kurgulansa da vasıflı olmanın vatandaşlığa kabulde belirleyici bir faktör olduğunu söylemek zor gözükmemektedir. Bundan hareketle, katılımcılar nezdinde de kimlerin vatandaş olarak seçildiği yahut seçileceği muğlak kalmaya devam etmektedir. Çünkü aynı üniversitede okuyan yüzlerce öğrencinin kimisine vatandaşlık davetiyesi gönderilirken geride kalanlara böyle bir imkân sunulmamaktadır. Yine vasıflı olarak adlandırılacak dış hekimleri, iş insanları ve mühendisler gibi kimselere vatandaşlık verilmezken sanayide yahut başka iş kollarında çalışan veya işsiz olan ve aynı zamanda eğitim düzeyi düşük olan kimselere vatandaşlık verilebilmektedir. Türkiye'nin mevcut vatandaşlığa kabul politikasını desteklemediğini ifade eden bir Türkmen katılımcı bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“(Vatandaşlık politikasını) desteklemiyorum çünkü kimin hak edip hak etmediği belli değil... Düzensiz veriliyor vatandaşlık. Belirsiz, yani kime verildiği belli değil. Normalde tahsilli kişiler dedi, bilmem ne dedi. Yani benim bildiğim bir doktor var. Doktor bile vatandaşlığı alamadı adam. Türkiye'den mezun, Cerrahpaşa'dan uzmanlık alan yani Türkiye'de eğitim görmüş hatta İstanbul'da bir hastanede çalışıyor. Beş-altı yıldır vatandaşlık işlemleri işlemden kaldırıldı. Yine aynı şekilde benim akrabalarım da var işte eczacı, öğretmen yine vatandaşlığa hak kazanamadılar. Bazı hak etmeyen, kıymetini bilemeyen (kişiler) vatandaş olmuş, vatandaş olmak isteyip de canı gönülden çabalayan insanlar vatandaşlığı alamamış. Bu şekilde yani, o sebepten. Bazılarının vatandaşlığı aldığından haberi bile yok.. Benim Halepli bir arkadaşım var -çok samimi arkadaşım- İstanbul'da yaşıyor. Adamın büyük bir atölyesi var gelin elbisesi, taş döşeme üzerine. Adam ne zamandır çalışıyor, vatandaşlık filan alamadı, vatandaşlığı bırak çalışma izni bile alamadı. Adam şimdi Mısır'a gitti” (G17, E, 36-50).

Koyuncu'nun (2018: 181) bulgusuyla paralel olarak katılımcılar, Türk vatandaşlığının kimlere verilmesi gerektiği ile ilgili fikir ayrılığına sahiptir. Kimisi vatandaşlığın bütün Suriyeli mültecilere verilmesi gerektiğini ifade ederken kimisi de belirli şartları yerine getirenlere bu imkânın sunulması gerektiğini düşünmektedir. Vatandaşlığa kabulde Türkiye'nin yararını gözetmekle birlikte vasıflı Suriyelilerden yararlanmanın

gerekliliğine işaret edilmektedir. Vasıflı insanlara vatandaşlık verilmesinin hem o bireylerin kendisine hem de ev sahibi toplumun yararına olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların bir kısmı vatandaşlığa kabulde sermaye sahiplerinin öncelenmesine karşı çıkarken bir kısmı da vatandaşlıkla birlikte yardımların kesilmesi nedeniyle vatandaşlığın dar gelirli kimseler için fayda vermek yerine zarara neden olduğunu dile getirmiştir. Bu durumu iki katılımcı şöyle açıklamaktadır:

“İstisnai vatandaşlık verme iyi bir fikir ve birçok Suriyeliye yardımcı oldu. Vatandaşlık sermaye sahiplerine ve diplomalı kimselere yerleşme fırsatı tanıdı. Ancak ne yazık ki Türk hükûmeti söz konusu meseleye hala kendi çıkarı açısından yaklaşıyor ve vatandaşlığı sadece Suriyelilerden seçtiği kimselere veriyor. Fakat sana ifade ettiğim gibi burada yedi sekiz hatta on yıl kalıp Türk vatandaşlığı alamayan çok sayıda Suriyeli var. Bunlar gelecekte de vatandaşlık alabileceğine dair bir ümide sahip değiller ve bu hiç adil bir durum değil. Bu kimseler Türk toplumuna iyi bir derecede entegre olmuş, akıcı bir şekilde dil konuşan ve Türkiye’yi belki de Türklerden daha çok seven kimseler olmasına rağmen vatandaşlığı alamıyorlar. Dolayısıyla bu mevcut sistemi desteklemiyorum. Ben vatandaşlık sisteminin; ikamet yıllarının hesaplanması, dil yeterliliği ve benzeri şartları taşıyacak şekilde revize edildiği halini destekliyorum. Bu Türkiye’deki Suriyeliler için daha adil olacaktır” (İ34, K, 18-35).

“Olumlu taraflarını göz ardı etmeksizin takip edilen vatandaşlık politikasında büyük bir hata var. Fabrika-şirket sahiplerinin ve birçok profesörün, doktorun bilim adamı ve sermaye sahiplerinin vatandaşlık almamış olması bir hatadır. Buna karşılık Türkiye’ye ve Türk toplumuna hiçbir şey katamayacak durumda olan kişilere (*dar gelirli*) bazen rastgele verildiğini görüyoruz. Bununla beraber bu kişilerin topluma neler katacağından ziyade vatandaşlık hem onlara da zarar veriyor hem de Türk toplumuna bir katkıda bulunmuyor. Çünkü bu tarz insanlara belki Avrupa’ya göç etme fırsatı sunulabilirdi ki bu durum onlar için daha iyi olurdu. Çünkü orada örneğin iki yıl boyunca bir dil öğreniyorlar ve vatandaşlık aldığında topluma daha çok uyum sağlayabiliyorlar. Buna karşılık bu kimseler burada vatandaşlık aldılar ve bunlar dil öğrenmeye kalksa aklıktan ölecekler. Çünkü ev kiralarını ödemeleri, yeme-içme parasını temin etmeleri mümkün olmayacağından kendilerini işe verecekler. Türkçe konuşmayı bilmiyorlarsa Türk toplumu onları istihdam etmez. İstihdam etse dahi düşük ücretlerle çalıştırırlar ancak. Yani bunlar vatandaşlıktan istifade etmez ancak uzun zaman sonra okuyan çocuklarının bu vatandaşlıktan faydalanması mümkün olabilir” (G13, E, 36-50).

Katılımcıların çoğunluğu, Türkiye’nin Suriyeli mültecileri vatandaşlığa kabulünün hem Türkiye’nin hem de Suriyelilerin ortak yararına olduğu kanaatindedir. Vatandaşlığa kabul politikasının Türkiye’deki bütün Suriyelilere verilmesi yerine vasıflı diye addedilen kimselere verildiği söyleminin katılımcılar tarafından

Türkiye'nin yetişmiş insan kaynağından yararlandığının bir kanıtı olarak okunması söz konusudur. Eğitimli bireylere ilaveten sermaye sahiplerine vatandaşlığın verilmesi ekonominin canlandırılmasına dönük bir politika olarak okunmaktadır. Bundan hareketle, eğitimli meslek sahipleri ve sanayici-iş insanı katılımcıların genel eğilimi Türkiye'nin takip ettiği vatandaşlık politikasıyla Suriyelilerden fayda sağladığı yönündedir. Bu bulgu, Suriyelilerin vatandaşlığa kabulünün Türkiye'nin yararına olduğunu bulgulayan çalışmayı (Koyuncu, 2018: 186) destekler niteliktedir. İlgili katılımcılardan biri Türkiye'nin Suriyelilerin vatandaşlığından yararlandığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Çıkarlar iki tarafa dönük. Suriyeliler de kesinlikle vatandaşlıktan faydalıyor. Gaziantep sanayi bölgesindeki sermaye sahiplerinin, fabrikaların yarısı Halep'ten buraya taşınanlardan meydana geliyor. İnsanlar savaş sonrasında fabrikalarını buraya taşıdı. Türkiye'ye gelen sermayenin piyasadaki ağırlığını, etkisini gözden kaçırmayalım. Bunlar burada bir yandan şirketler açarken aynı zamanda ev satın aldı, burada konaklayıp en kaliteli okullara yazıldı. Bu durum burası için kesinlikle faydalı. İthalat ve ihracat konusuna gelince burada çok yoğun. Çünkü bunlar (Suriyeliler) Arapça biliyor. Nereye ihracat yapılıyor mesela, Körfez ülkelerine vs. Bu durum ekonomiye büyük katkı sağlıyor. Türkler de Körfez ülkelerine ihracat yapıyordur mutlaka ama benim demek istediğim Suriyeli Arapça bildiğinden pazara erişiminin daha fazla olduğunu düşünüyorum” (G16, K, 18-35).

Katılımcılar için vatandaşlığa kabul kriterlerindeki belirsizlik vatandaşlık sürecinde de benzer bir şekilde devam etmekte ve süreç öngörülebilir olmaktan uzak bir şekilde ilerlemektedir. Kimi katılımcının vatandaşlık süreci dört-beş ay sürebiliyorken kimisinin bir yıldan fazla sürebilmekte ve bazen de kişinin vatandaşlık dosyası kapatılabilmektedir. Örneğin, gerekli evraklar teslim edildikten sonra G13 üç ayda, M1 beş ayda vatandaşlığa kabul edilirken M9'un vatandaşlık süreci ise üç yılda tamamlanabilmiştir. Yine de katılımcıların çoğunda vatandaşlık sürecinin ortalama sekiz-dokuz ay sürdüğü anlaşılmaktadır. Kimi katılımcılar vatandaşlığın herhangi bir aşamasında takılmaları durumunda ulaşabilecekleri yetkili muhatap bulamadığından yakınmaktadır. Özellikle güvenlik araştırmasının yapıldığı ve katılımcılar tarafından dördüncü aşama olarak tanımlanan sürecin kimileri için yıllarca sürebildiği ifade edilmiştir. Evrak üzerindeki basit maddi hatalar sebebiyle dahi süreç uzayabilmektedir. Örneğin, G16 kodlu katılımcı evraklardaki medeni durumla ilgili

bir hata yüzünden sürecinin on altı ay geciktiğini, §23 kodlu katılımcıysa iletişim bilgilerinin eksikliği sebebiyle sürecin fazlaca uzadığını ifade etmektedir. İ34 kodlu katılımcı süreçteki belirsizliğin açıklığa kavuşturulması için daha önceden vatandaşlığa geçen Suriyelilerden destek aldığını belirtmektedir. İlgili katılımcı vatandaşlık sürecindeki belirsizliği şöyle dile getirmektedir:

“Vatandaşlık sürecinde istenen evraklar ve izlenen prosedür hakkında bilgilerin az olması, takdim ettiğimiz evrakların kabul edilip edilmemesi zorluk olarak ifade edilebilir. Aşamalar uzun sürüyor. (*Normalde*) memurlar vatandaşlık aşamalarını – birinci, ikinci, üçüncü diye devam eden- takip edebileceğimiz ve dosyamızın hangi aşamada olduğunu takip edebilecek bir numara veriyorlar. Fakat burada herhangi bir açıklamaya yer verilmiyor. Biz sürecin işleyişi ve evrakların takdimi ile ilgili noktalarda bize kolaylık sağlamaları için bizden önce vatandaşlık almış arkadaşlarımızdan bilgi alarak yararlanmaya çalışıyorduk. Çünkü mevcut açıklamalar Arapça sunulmuyordu hatta Türkçe dilinde dahi tam anlamıyla yeterli bir bilgi yoktu. Yani aşamalarla ilgili neyi nerede araştıracağımızı bilemiyorduk. Dolayısıyla vatandaşlık sürecinde kafa karışıklığı içerisindeydik. Gereken evrakların ne olduğunu tam olarak bilmiyorduk. Başlangıçta eksik olan bazı eksik evrakları tamamlamak zorunda kaldık. Dediğim gibi bekleme aşaması bilinmezlikle yoğrulmuştu. Çünkü dosyamızın reddedilip reddedilmeyeceğini veya niçin reddedileceğini bilmiyorduk. Vatandaşlık süreci ile ilgili o zaman belirgin açıklamalar yoktu” (İ34, K, 18-35).

Vatandaşlığa kabul politikasının muğlaklığının ve sürecin öngörülemezliğinin vatandaşlığa kabul sürecinde suiistimallere kapı araladığı anlaşılmaktadır. Katılımcılar vatandaşlığa kabul sürecindeki aşamalarda yaşanan gecikmeler yahut sürecin olumsuz bitme ihtimalinin Suriyelileri endişeye sevk ettiğini ve bu durumu da ev sahibi toplumdan kimilerinin fırsata çevirdiğini dile getirmiştir. Buna göre kimi Suriyelilerin vatandaşlık aşamalarını farklı müdahalelerle hızlı geçtiği ama kiminin de vatandaşlık dosyalarının sümen altı edildiği ifade edilmiştir. Bundan hareketle bazı katılımcılar, yaşanan bu yolsuzluğun doğal sonucu olarak “vatandaşlığı hak etmeyenin” vatandaşlığa alınması nedeniyle bunun zararının gelecekte kendilerine de dokunacağı endişesini taşımaktadır. Katılımcılar vatandaşlık süreciyle ilgili yaşadığı bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“*Katılımcı*: O baya sıkıntılı bir dönem, bütün Suriyeliler bu dönemden geçiyor. Bu dördüncü aşama (*diye bir şey*) var, bu dördüncü aşamada emniyet aşaması diyorlar ona. Hatta o dördüncü aşamada benim kardeşimin, mesela amcamın çocuklarının çoğunlukla

iptal ettiler, dosyalarını iptal ettiler sebepsiz olarak... O dönemde bilmiyorum duyduysan -bir yıl önce- yedi bin kişinin dosyasını iptal etmişlerdi.

Araştırmacı: Niye?

Katılımcı: İşte onu(nla ilgili) hiç açıklama yok... İstanbul'da bu olaylar patladı ya mültecilerle ilgili, o dönemde olmuştu bu şeyler... Dördüncü aşamada benim bildiğim arkadaşım var, iki yıldır bekliyor. Dosyalarını sebepsiz yere (iptal ediyorlar). Şimdi bi de sorgulayamıyorsun. Yani iptal ediyorlar, gidip soramıyorsun niye iptal ettiniz diye. O da başını ağrıttıyor yani... Sistemi bilmediğimiz için ... Birisi geliyor, sana dediğim gibi biraz önce, üniversitede okuyor. Bu üniversitede okuyan kişi dördüncü aşamaya geliyor, iki yıl dördüncü aşamada bekliyor. Sonra iptal oluyor dördüncü aşamada (vatandaşlık süreci)... Başkası iki ay, üç ay dördüncü aşamada kalıyor, atlıyor. O da okumamış falan oluyor. Yani içerdeki sistem nasıl dönüyor, hiç kimse bilmiyor” (İ41, E, 36-50).

“Bu arada vatandaşlığa alınma kriterlerine dönecek olursak ... Peki sen beş yıl boyunca burada yaşayan, yatırım yapan, maaşını burada harcayan ve belki de dil öğrenmiş ve çocukları okullara giden birisini vatandaşlıktan mahrum ederken öte yandan burada sadece emlak alma yoluna başvuran veya ...birisine vatandaşlık veriyorsun. Burada adil olmayan bir şeyler var” (İ40, K, 18-35).

“Açıkçası beni dolandırmak isteyen birçok insanla karşılaştım. Bildiğin gibi vatandaşlık süreci yedi aşamadan oluşuyor. Dördüncü aşamada güvenlik araştırması yapılıyor ve bu genelde uzun sürüyor. Bazı vatandaşlık dosyaları bu aşamada sistemden kaldırılıyor...” (İ39, E, 18-35).

Katılımcılar vatandaşlığa kabul işleminin ve vatandaşlık sürecinin şehirden şehre değiştiğini belirtmektedir. Bu süre, bazı şehirlerde birkaç ay olabiliyorken bazı şehirlerde vatandaşlık sürecinin yıllarca sürdüğüne dair literatürdeki bulguyu (Uzan, 2019: 57; AIDA, 2020: 154) doğrular mahiyettedir:

“Eğer ki vatandaşlık politikası belirli, yasal ve doğru kriterlere istinaden yapılıyorsa sorun yok. Ama eğer ortada kriter yoksa ve bu durum memurların keyfine bırakılıyorsa bu adil bir durum değil... mevcut durumda sadece diplomalılara vatandaşlık verilmiyor aynı zamanda işçilere de veriliyor... Suriyeliler şunu söylüyor: Kilis'teki Suriyeliler Mardin'dekilerden çok daha hızlı bir şekilde vatandaşlık aldı. Ben bunun neden öyle olduğunu bilmiyorum...” (M5, E, 36-50).

“Açıkçası vatandaşlık vermede bir zamanlar gelişigüzel bir politika hâkimdi. Ben Şanlıurfa'ya gitmiştim ve çok şaşırdım. Çünkü büyük bir kitle vatandaşlık almak için vasıflı olmamasına rağmen vatandaşlığı almış. Bu insanları Suriye'den tanırım, ne

olduklarını ve nasıl bir arka plana sahip olduklarını... Şimdi her Suriyelinin vatandaşlık alma rağbeti olabilir çünkü vatandaşlıktan faydalanır. Lakin Türkiye'nin vatandaşlık için ehil olmayan kimseleri almış olması mümkündür. Bu kimselere ve onların arka planına dönük bir bilgisi yok açıkçası. Özellikle de Şanlıurfa'da, ben garipsiyorum ve diyorum ki Türkiye bu adama nasıl vatandaşlık verdi..." (M4, K, 36-50).

Vatandaşlığa kabul politikasının katılımcılar nezdindeki bilinmezliği, onların vatandaşlık alma ihtimalini tehlikeye atabilecek her türlü eylemden kaçınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum ev sahibi toplumla yaşanan herhangi bir haksız olay karşısında dahi tepkisiz kalmalarına ve kendi adlarının muhtemel bir suç dosyasında anılmasını engelleme çabası içinde olmalarına yol açmaktadır. Orta gelir grubuna mensup bir kadın katılımcı, vatandaşlık sürecinde yaşadığı evden atılma olayına itiraz edememiş olmayı vatandaşlığı alma ihtimalini tehlikeye düşürmeme nedenine bağlamaktadır:

"Zeytinburnu'nda yaşıyorduk. Ev sahibi Araplara ve Müslümanlara karşı önyargılara sahipti. Evde dört yıl yaşadık ve kardeşi de komşumuzdu ama kendisi Almanya'daydı. Fakat Almanya'dan döndüğünde bize birçok problem çıkarmaya başladı. Bunun üzerine ona evden çıkacağız diyerek ev aramaya koyulduk. Ona Allah'ın izniyle bütün parayı sana vereceğiz, evini istemiyoruz dedik. Ramazan ayının 15'i idi... Ev sahibine giderek kendisine evde eşyalarımızın olduğunu ve Bayram sonrası gelip hemen eşyaları alacağımızı ve evi teslim edeceğimizi söyleyince o da bunu onayladı. Böylece biz de bunca problemten kurtulmak adına Başakşehir'de bir arkadaşın yanına gittik. Çıktığımızın ertesi günü bütün eşyalarımızı aldı, her şeyi.. Hiçbir şey kalmadı. Eşyalar nerede diye sordüğümüzde konuşmadı ve tehdit etti. Salih ve Selimlerin (*erkek kardeşleri*) ikisi de yoktu, babam da hastaydı konuşamadık. Bu durum hakikaten psikolojik açıdan bizim için oldukça yıpratıcıydı. Vatandaşlığın hemen öncesiydi. Polise şikâyet etmeye gidecektik fakat tanıdıklarımız vatandaşlık sürecinde olduğumuz için polise gitmememizin daha uygun olduğunu söylediler. Çünkü bizi problemlili görüp vatandaşlık vermeyebilirlerdi. Sustuk lakin aşırı acı çekiyorduk. Sadece çantamdaki elbiselerimin, elbiselerimizin kaldığını düşün. Suriye'de eşyalarımız gitti tamam da neden burada da gitsin? Kitaplarım, burada kocaman bir kitaplığım vardı ama nereye attığını söylemedi. Peki neden? istediğin kadar para al ama şahsi eşyalarımız nerede? Tamam da yatak odasını sattın, problem yok. Evimiz büyüktü dört odalı. Büyük oturma odası vardı (*Eşyalarımız fazlaydı*). O zaman bize eğer konuşursanız vatandaşlık hakkını kaybedersiniz dediler. Konuşmadık sustuk. Bizi evde savunacak erkek yoktu o zaman. Ali (*kardeşi*) 16 yaşındaydı, eşyalar nerede diye gidip sorduğunda ona silah doğrultup konuşursan sizi silahla vururum diye tehdit etti. Ona gidip eşyaları bırakacağız derken evet demişti. Eşyalarımız taşınmaya hazır vaziyetteydi. O günden bugüne değin kaybettiğim kitaplığımı özülüyorum" (İ38, K, 18-35).

Vatandaşlığa kabul için belirlenen kriterlerin ve sürecin net çizgilere sahip olmaması katılımcıların vatandaşlığa kabul nedenine dair düşüncelerinin farklılaşmasına yol açmaktadır. Vatandaşlığın neden kendilerine verildiği sorusuna kimi katılımcılar eğitimini, kimisi ülke ekonomisine olan katkısını, kimisi etnik kökenini ve kimisi de iktidar partisinin oy kaygısını belirtmiştir. Buna karşın kimi katılımcılar da kendisine neden vatandaşlık verildiğine dair herhangi bir fikre sahip olmadığından bunu devletin bir takdiri olarak yorumlamaktadır.

Katılımcılar, Türkiye'nin Suriyelilere dönük vatandaşlık kabul politikasının arka planıyla ilgili farklı fikirlere sahiptir. Kimisine göre Türkiye'nin Suriyelilere dönük vatandaşlık politikasının temelinde yakın ve uzun mesafeli bir takım siyasi kaygılar vardır. Bu görüşe göre vatandaşlığa kabul politikası, bir yöredeki veya bir şehirdeki demografik değişimi hedeflediği gibi Türkiye'nin gelecekte Suriye'nin belli toprak parçasını kendi toprağına katmayı hedeflemesi de mümkündür. İlgili katılımcılar bu duruma dönük düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Türkiye’de vatandaşlığın verilmesi, özellikle Hatay, Şanlıurfa ve Mardin gibi sınır bölgelerinde birkaç evre geçirdi. Örneğin vatandaşlığı ilk alanlar Hatay’daki Suriyeliler oldu. İşin gerçeğı, ilk başta Türk hükûmeti diplomalılara vatandaşlık verdi. Daha sonra Hatay’daki bütün Suriyelilere vatandaşlık alma imkânı sunuldu. Bunun iki sebebi var: Birincisi bunların çoğunun Türkmen olması... İkinci sebep ise sana dediğim gibi siyasi bir durum olup bölgede demografik bazı değişimlerin gerçekleştirilmesi amaçlanmış olabilir...” (M1, E, 18-35).

“Türkiye belirli gruplara vatandaşlık veriyor. Ama Türkiye’nin ileriye dair ne gibi tamahları var biz bilemiyoruz, burada örtük bir şey var. Hakikaten örtük, bizim bilmediğimiz bir politika takip ediliyor. İhtimaldir ki Türkiye şu an vatandaşlık verdiği kitlenin dışındakilere yani geriye kalan 3,5 milyon Suriyeliye de kendi siyasi yararını gözeterek vatandaşlık verebilir. Uzun vadeli bir diğer plan olarak Suriye’nin Türkiye’ye katılımını veya Türkiye ile Suriye’nin tek bir devlet olmasını planlıyor olabilir, bilemiyorum. Bu nihayetinde devletin yahut devletlerin bir planlaması” (G12, E, 18-35).

Katılımcıların kimisine göre vatandaşlığa kabulün belirli kurallar çerçevesinde yürütülmemesi vatandaşlığa kabulü bir devlet politikası olmaktan uzaklaştırıp vatandaşlığın partilerle ilişkilendirilmesine neden olmaktadır. Daimî bir yasal statü

olarak vatandaşlığın partilerle ilişkilendirilmesi onun statüsünün kırılgan bir hal almasına neden olmakta ve bu durum vatandaşlığın sunduğu güven ve istikrar algısını olumsuz etkilemektedir. Sonraki bölümlerde de görüldüğü üzere, yine bu durum aidiyet inşasını da olumsuz etkileyebilmektedir:

“Türkiye’nin vatandaşlık politikasındaki esas nokta, onun şeffaflıktan uzak olmasıdır. Bu en azından benim için öyledir. Türkiye’nin vatandaşlık politikasında kişileri seçerken ve onları vatandaşlığa kabul ederken takip ettiği süreç muğlak. Bana göre vatandaşlığın şeffaf ve ilan edilmiş kurallara sahip olması ve her vatandaşlığı talep eden kimsenin bu kuralları ve şartları taşıması ve yerine getirmesi gerekiyor ki gerçek anlamda vatandaş olabilsin. Böylelikle hem kendisine hem de Türkiye’ye faydası dokunabilsin. Lakin inanıyorum ki halihazırda cereyan eden şey devletin vatandaşlığı kesinlikle belirli bir vizyona istinaden veriyor olmasıdır. Ama emin olmamakla beraber korkarım ki bu vizyon partici temellere sahiptir. Siyasi bir vizyona sahip olmasında bir zarar yok çünkü siyasi olmasıyla bütün Türkiye’nin yararı gözetilebilir. Ama partici bir arka plana sahip olmasının temelde zararı var” (M2, E, 51-65).

Tarihsel olarak Türkiye-Suriye sınırının her iki tarafı meskûn olup sınır illerinde yoğun akrabalık bağlarının var olduğu bilinmektedir. Sınırın iki yakasındaki bu akrabalık bağları evlilikler yoluyla bugüne değin korunmaya ve güçlendirilmeye devam etmektedir. Bu durum özellikle Suriye’nin sınır illerinde ikamet eden Suriyeliler için soy bağı üzerinden vatandaşlığı alma yolunu mümkün kılmaktadır. Cumhuriyet dönemi sonrası Suriye’ye göç edenlerin nüfus kaydını Türkiye’de güncellememiş olması durumunda Türkiye’de bekâr görünmekte, bu durumda bu kimselerin ölümü halinde çocuklarının Türk vatandaşlığını soy bağı üzerinden alması zorlu bir hal almaktadır. Kimi zaman Suriyelilerin soy bağı üzerinden vatandaşlık talebi Türkiye’deki ev sahibi akrabalar tarafından muhtemel bir mal paylaşımı endişesiyle kabul görmemekte ve mahkemede şahitlik etme noktasında ev sahibi toplumdaki akrabalar çekimser kalabilmektedir. Lakin yakın derecedeki akrabaların hayatta olması durumunda vatandaşlık işlemleri daha hızlı bir şekilde ilerleyebilmektedir. Vatandaşlığı soy bağı üzerinden yahut evlilik yoluyla alan Suriyelilerin vatandaşlık süreci, istisnai vatandaşlık prosedüründen farklı işlemektedir. Soy bağı üzerinden vatandaşlık alan katılımcılar sınır illerinde var olan akrabalık ilişkisi üzerinden vatandaşlık alabilmektedir. Vatandaşlığını soy bağı üzerinden alan bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Annem Türk vatandaşlığına sahipti. Vatandaşlığı soy bağı üzerinden aldım. Türkiye’de Mardin’deki akrabalarımıza ve avukata danıştık. Kanuni süreçleri soruşturduk ve gerekli evrakları hazırlayıp Mardin İl Nüfus Müdürlüğü’ne ve ilgili makamlara verdik. Süreç sadece Suriye’deki evrakların Türkiye’de düzenlenip onaylanmasından ibaretti. Dokuz ay sonrasında yani 2015’in sonlarına doğru aileden ... kişi vatandaşlığı almış olduk” (M3, E, 18-35).

Türk vatandaşlığına sahip üstsoyun hayatta olmaması durumunda vatandaşlık, DNA testi ve Türkiye’deki akrabaların şahitliğiyle mahkeme kararı sonrasında kazanılabilmektedir. DNA testini alabilecek kimselerin hayatta olmaması durumunda ilgili kimselerin mezarları Türkiye’de ise mezardan örnekler alınabilmektedir. Ama ilgili kişinin Suriye’de olması durumunda vatandaşlık süreci mevcut şartlar dolayısıyla kesintiye uğrayabilmektedir. Sınır illerinde sıklıkla yaşanan bu vatandaşlığı kazanma sürecini bir katılımcı şu şekilde anlatmaktadır:

“Annem Türk vatandaşıydı. O yüzden vatandaşlığı soy bağı üzerinden aldım. Gerekli veri ve belgeleri Suriye’den getirdik. Annem evli olarak kayıtlıydı ama aile tablosunda isimlerimiz yoktu. Annem Mardin’de vefat ettiği için ölüm belgesini alıp eşanlı onun ölüm kaydını Suriye’de de yapmıştık. Vatandaşlık işlemleri için Suriye’den resmî nüfus kaydımızı getirip Türkiye’deki konsolosluktan onaylamamız gerekiyordu. Gerekli belgeleri getirip konsoloslukta onaylattık. Annemin vefat etmiş olması nedeniyle teyzemin dışında benim onun kızı olduğuna dair şahitlik edecek birinci derecede kimse yoktu. DNA testi yapıldı ve teyzem benim için şahitlikte bulundu. Bunun sonrasında dokuz ay içerisinde vatandaşlığı aldım.. Annem hayatta olsaydı vatandaşlık süreçleri bürokratik açıdan daha rahat ilerlerdi tabi ki” (M4, K, 36-50).

Özetle, temadan da anlaşılacağı gibi Suriyelilerin vatandaşlığa kabul politikası, yukarıda görüldüğü üzere katılımcılar tarafından muğlak ve öngörülemez bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada, Koser Akcapar ve Şimşek’in (2018: 180) Göç İdaresi’nden yetkili bir isimle yaptığı mülakata istinaden vatandaşlığa kabul için belirlenen kriterlerin (Türkiye’ye yasal girmiş olmak, lisans ve üzeri mezuniyete sahip olmak, meslek sahibi olmak vb.) aslında temelde vatandaşlığa kabulde belirleyici olmadığı bulgulanmıştır. Vatandaşlığa kabul politikası vasıflı olarak tanımlanabilecek kimilerini dışlarken vasıfsız olarak addedilen kimilerini de içermesi sebebiyle

şartlarının ve vasıfların net olarak sergilenmediği bir süreç olarak ilerlemektedir.. Çeçen ve kimi Türkmen katılımcılarda olduğu gibi vatandaşlık için dernekler aracılığıyla listelerin merkeze ulaştırıldığı ve bunun neticesinde vasıflı olma şartına riayet edilmeksizin vatandaşlığa kabul sürecinin başladığı bulgulanmıştır. Bu bulgu, Suriyelilerin vatandaşlığa kabulünü yükseköğretim mezuniyeti ve vasıflı olmayla ilişkilendiren literatürdeki bulgudan (Uzan, 2019: 90-91; Cantürk, 2020: 186-187) ayrılmaktadır. Kaldı ki her alıcı toplum için ihtiyaç duyulan vasıfların farklılık gösterebileceği dikkate alındığında, vasıflı olmayı genel olarak lisans mezuniyetiyle ilişkilendirmenin ise yetersiz olduğu düşünülmektedir.

Vatandaşlık kabul sürecinde Suriyelilerle yapılan mülakatların esas olarak kişinin becerilerini, uyumunu ve ekonomik olarak ayakta kalabilme dayanaklılığını merkeze almadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle vatandaşlık mülakatları, katılımcıların çoğunluğu tarafından şeklen yürütülen rutin bürokratik işlem şeklinde tanımlanmıştır. Katılımcıların Türkiye'ye geliş yılıyla vatandaşlığa kabul yılı dikkate alındığında Türkiye'de ikamet etme süresinin vatandaşlığa kabul edilmede dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'ye geliş tarihi yahut Türkiye'de geçirilen zaman ile vatandaşlığa kabul arasında herhangi bir ilişki gözlemlenememiştir. Vatandaşlık politikasının uyuma yahut vatandaşlık sonrası takip edilebilecek bir uyum sürecine yol açmaması katılımcıların vatandaşlık deneyim ve algısını olumsuz etkilemektedir. İlerleyen bölümlerde vatandaşlığın bu boyutları detaylandırılmaktadır.

2.3. Suriyeli Mültecilerde Vatandaşlık: Yasal Bir Özne Olma Çabası ve Vatandaşlığın Araçsallaştırılması

“Vatandaşlığı alamazsın denseydi çok içten incinecektim. Çocuklarımla mülteci olarak değil vatandaş olarak yaşamasını istiyorum” (İ32, E, 36-50).

2011'de Suriye'de iç savaşın şiddetlenmesi sonrasında Suriyeliler gittikçe artan bir biçimde Türkiye'ye sığınmaya başlamışlardır. Türkiye'nin 2011-2015 arasında devam eden açık kapı politikası ve dillendirdiği ensar-muhacir metaforu, Suriyelilerin Türkiye'ye yönelmesinde önemli role sahiptir (Gökalp Aras ve Mencütek, 2021: 46-

48). Takip edilen açık kapı politikasına karşın Türkiye mülteci kabulünde sahip olduğu coğrafi çekince nedeniyle gelenleri mülteci statüsünde kabul etmemektedir. Türkiye'nin ortak değerler ve din kardeşliği üzerinden yürüttüğü açık kapı politikasının 2015'e gelindiğinde değişim göstererek yerini Suriyelilerin ülkeye girişinin sınırlandırılması ve ülke içindeki hareketliliğinin kontrol altına alınarak gerekli durumlarda sınır dışı edebilme politikasına bırakması, Suriyelilerin güvenlik bağlamında bir tehdit olarak ele alınmaya başladığının göstergesidir (Bayır ve Aksu, 2020).

Türkiye, sayıları milyonları bulan göç hareketine, yasal düzenlemeler ve göç ile ilgili kurumlar bağlamında hazırlıksız yakalandığı gibi sosyo-ekonomik faktörler bağlamında da hazırlıksız yakalanmıştır (bkz. Özçürümez ve İçduygu, 2020: 1-11). Suriyelilerin geçici bir süreliğine Türkiye'de kalacağı varsayıldığından kendilerine "misafir" tanımlaması yapılmıştır. Bu "misafirlik" sürecinde Suriyelilerin yasal statüsü, geçicilik üzerine kurgulanan "geçici koruma" ile sağlanmaktadır. Her ne kadar misafirperverlik olgusunun, mülteciler bağlamında uluslararası koruma standartlarının olmadığı Türkiye, Lübnan ve Ürdün'ün dâhil olduğu Ortadoğu ülkelerinde etkin çalıştığı ve uluslararası standartları aratmadığı savunulsa da (Chatty, 2017: 193-194) geçici korumanın yasal bağlamda bir kalıcılığı yahut kalıcılığa dönüşebilecek olan belirli bir süreci söz konusu olmadığından, Suriyelilerin yasal bağlamda kırılganlıklarına çare olmadığını söylemek mümkündür (Ataç, ve diğerleri, 2017: 17-18).

Geçici koruma statüsü her ne kadar geri göndermemeyi belli bir oranda temin etse de kamu güvenliği ve kamu düzeni nedeniyle siyasi otoriteye geri gönderme noktasında takdir yetkisi verdiği (Gökalp Aras ve Mencütek, 2021: 104) dikkate alındığında, katılımcılar için bu statüde olmanın, resmî olarak tanınmama ve her an geri gönderilebilme anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Türkiye'deki Suriyeliler bağlamında düşünüldüğünde; çalışma, iskan, seyahat, katılma ve benzeri neredeyse bütün bu haklara erişim öncelikle yasal bir statünün varlığını gerektirmektedir. Bu bağlamda yasal bir statü olarak vatandaşlık bütün haklara erişimin temelini oluşturması açısından önem arz etmektedir. Vatandaşlığın hareketlilik, işe erişim, güvenlik ve katılım gibi haklar boyutunu ilgilendiren kısımlar bir sonraki bölümde ele alınacağından burada bu

boyutların ayrıntısına girilmeyecektir. Bu başlık altında vatandaşlıkla kazanılan resmî evrakın kişi için var olmak anlamına geldiği ve bu resmî evrakların hayatı kolaylaştırma bağlamında araçsallaştırıldığı ele alınmaktadır.

Katılımcılar geçici koruma statüsünün yasal kırılmağına ve bu statüdeyken karşılaştıkları zorluklara dikkat çekmişlerdir. Suriyeli mülteciler yapacakları herhangi bir resmî işlem için Suriye’den gerekli evrakları temin etmek ve ilgili evrakları Suriye konsolosluğunda onaylatmakla mükelleftir. Bu işlemler dışardan normal bir süreç olarak görünse de savaşın yıllardır hüküm sürdüğü ve Türkiye’nin diplomatik ilişkilere sahip olmadığı Suriye’den evrakların temini maddi anlamda külfetli olduğu gibi Suriye’nin bürokratik engellemelerine maruz kalması yönüyle de problemlidir. G19 kodlu katılımcı geçici koruma statüsünün çizdiği sınırlar nedeniyle yaşanan mağduriyete işaret ederken Ş24 kodlu katılımcı ise yasal işlemlerde yaşanan zorlu süreçlere dikkat çekmektedir:

“Geçici koruma altındayken birçok sıkıntı çekiyordum. Örneğin işyerimin ruhsatını bir Türk adına çıkarmıştım. Sonrasında benim 20 bin liramı yedi” (G19, E, 18-35).

“Geçici ikametden veya geçici kimlik meselesinden kurtulmayı düşündüğüm kadar vatandaşlıktan beklentimin ne olduğunu düşünemedim doğrusu. Geçici kimliğe sahipken her yıl bilgilerini güncellemek için müracaata, sıra almaya ve sisteme giriş yapmaya ihtiyacın var. Sistem var mı yok mu uğraşman gerekiyor. Ve çoğunlukla da sistem olmamış oluyor. (*Suriye konsolosluğundan*) randevu alabilmek için aracılara-simsarlara gidiyorsun. İstikrarsızlık işte. Belli aralıklarla geçici kimlik kartının değiştirilmesi; önce bir kart şeklindeydi ve sonra küçük beyaz bir karta ve daha sonra da büyük bir karta dönüştürüldü. Gitmek (*işlemler için*), sıraya girmek büyük bir sorundu... Vatandaşlıkla bütün bunlardan (*geçici kimlikten, Suriye pasaportundan*), sıralardan kurtuldum” (Ş24, E, 18-35).

Geçici koruma altındaki Suriyeliler, Suriye’ye üyelikleri ve Türkiye’deki yasal statüleri nedeniyle yasal işlemler noktasında bir bölünmüşlük içindedir. Bu bağlamda Türk vatandaşlığı yasal bir varlık kazanarak haklara giden yolu aralamak ve yasal işlemleri kolaylaştırmak adına zorunlu bir tercih olarak ortaya çıkmaktadır. Bir katılımcı vatandaşlığı edinmenin yasal statü kazanma bağlamındaki zorunluluğuna şöyle dikkat çekmektedir:

“Suriyelilerin yol izin belgesi ve hatta kimlik başvurusu gibi bazı resmî evrakları alabilmesi için başvurdukları bir yer görmek istiyorsanız Beyazıt’a gidin. Orada aşırı kalabalık olan Suriyelilerin saygı çerçevesinde muamele görmediğini göreceksiniz. Suriyelilerin yaşadıkları kafa karışıklığı, kargaşa ve karşılaştıkları engeller çok büyük. Dolayısıyla vatandaşlık alma, fiilen bir karar değil ve vatandaşlığa ihtiyacımız var mı yok mu diye düşünmemiz bile mümkün değil. Çünkü gerçekten buna ihtiyacımız var ve başka yere gitmemiz mümkün değil. Peki Suriye’ye dönemiyorsam neye ihtiyacım var? Burada yasal olarak kalabilmemiz için vatandaşlığa ihtiyacımız var. Dolayısıyla vatandaşlığa ihtiyacımız var mı yok mu diye düşünmeye gerek yok” (İ34, K, 18-35).

Yasal bir tanınma olarak vatandaşlık, özellikle kırılgan bir yasal statüde olan mültecilerin belirsizliğe karşı kendisini korumaya alması anlamına gelmektedir (Birkvad, 2019: 806). Katılımcılar, vatandaşlığın yasal statüsünün kendilerini bir özne olarak var etmeye hizmet ettiğini dile getirmişlerdir. Farklı sosyo-ekonomik sınıflarda yasal olmanın gereklilikleri kısmen değişse de genel olarak vatandaşlığın yabancı olma halini yasal bir statü vererek sonlandırmasını takip eden süreç, teorik olarak bütün haklara erişimin önünü açması nedeniyle hayati bir role sahiptir. Katılımcılar emlak edinmek, yabancı plakalı arabadan kurtulmak, bankacılık işlemlerinden yararlanmak, Suriye konsolosluğuna ihtiyaç duymadan evlilik yapabilmek ve çocukların kimliklerini alabilmek gibi resmî işlemlerin vatandaşlıkla mümkün olduğuna dikkat çekmektedir. Vatandaşlık aracılığıyla ulaşılan bu durumu katılımcılar kendilerinin bir özne olarak tanınması şeklinde ifade etmektedir:

“Türk vatandaşlığı benim için özgürlüğü ifade ediyor kardeşim (*kahkaha atıyor*). Yemin olsun vatandaşlığı aldıktan sonra dünyalar bana aitmiş gibi hissettim. Özgürlük, evet evet Özgürlük. Sen Şanlıurfa’da bir Suriyeli olarak yol izni ve bir sürü işlem olmaksızın Şanlıurfa’nın bir adım dışına çıkamıyorsun” (Ş27, E, 36-50).

“Vatandaşlık bana yasal iş ve işlemler noktasında tanınma ve istikrar kazandırdı. Çağımızda insan, plakası olan bir arabaya benziyor. İnsana verilen bu numara insanın kendisinden bile daha önemlidir. Dolayısıyla Türkiye bana bir T.C numarası verdi ki ben bunu oldukça önemsiyorum” (İ30, E, 36-50).

Klasik vatandaşlık teorileri birey ile devlet arasında yasal statünün zorunluluğuna işaret ederken (Lister ve Pia, 2008: 30) uluslararası vatandaşlığın önemli teorisyenlerinden olan Soysal (2003) Avrupa'dan hareketle vatandaşlığın yasal boyutunun zorunluluğunun kalmadığını savunmaktadır. Bu çalışma, Benhabib'in (2005a) uluslararası göçler sebebiyle vatandaşlığın üç temel bileşeni olan kolektif kimlik, siyasal (yasal) üyelik ve hakların birbirinden ayrılma eğilimde olduğu görüşüne, kimlik ve yasal statünün birbirinden farklı düşünölmeye başladığı noktasında paralellik göstermekte fakat Türkiye örneğinde hakların yasal üyelikle sıkı sıkıya bağılı olması yönüyle de ayrılmaktadır. Çünkü Avrupa'da yasal üyelik olmaksızın resmî ikamet iznine sahip yabancıların siyasal hakların dahi bir kısmına sahip olabilmesi mümkünken Türkiye'nin de dâhil olduğı Küresel Güney'de (Aguilar, 1999; Kibreab, 2003a) bu şekilde olmadığını ve yasal statünün haklara ulaşmada kritik bir role sahip olduğı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda vatandaşlığın yasal boyutunun haklara erişimde Türkiye'deki Suriyeliler bağlamında oldukça önemli olduğı katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiş olup bu durum geçici koruma altındaki Suriyelilerle yapılan çalışmalarla da paralellik arz etmektedir (Mülteci-Der, 2017: 20; Sunata, 2017:10).

Mülteci ve göçmenlerin çeşitli haklara ulaşmada yasal olarak engellenmesi onların devletlerin bu ulusal ve korumacı direncine karşı vatandaşlığı araçsallaştırmasının yolunu aralamaktadır (Aguilar, 1999; Lindholm, 2020). Bundan hareketle bu çalışma, vatandaşlığın yasal boyutunun mülteciler tarafından farklı amaçlar doğrultusunda araçsallaştırıldığını doğrular mahiyettedir. Yunanistan ve İsveç'teki Filistinli mültecilerin, vatandaşlığı aidiyet boyutundan daha çok onun yasal boyutuna odaklanıp güvenlik, hareketlilik ve sosyo-ekonomik haklara erişim olarak görmesi (Mavroudi, 2008; 310-311; Lindholm, 2020: 146) gibi Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyeliler de "pragmatik vatandaşlık" anlayışıyla hareket etmektedir (Rottmann, 2021: 256). Katılımcıların da vatandaşlıkla yasal bir statü edinerek özne olmayı hedeflediğı ve benzer kaygıları taşıdığı görölmektedir. Bu durumu iki genç katılımcı şu şekilde ifade etmektedir:

“Vatandaşlığın kendisi resmî bir evraktan ibaret... Türkiye’de olduğuma göre vatandaşlık benim için daha iyi. Çünkü örneğin ikamet belgesi almak için sıkıntı çekmemiş olurum. Burada hangi vatandaşlığa sahip olursam olayım (*Türk vatandaşlığı dışında*) her yıl yenileyeceğim ikamet iznini almam gerekecek. Dolayısıyla Türkiye içerisinde benim için vatandaşlık bunlardan, ikamet izninden daha iyi” (İ29, E, 18-35).

“Türk vatandaşlığı benim için yasal bir statü. Açıkçası benim için bir aidiyet ifade etmiyor. O sadece yasal işlemleri kolaylaştıran bir şey, daha fazlası değil” (M1, E, 18-35).

Küreselleşme vatandaşlığın formunun değişimini hızlandırmıştır. Bireyler aynı anda birden fazla ulusun üyeliğine sahip olabilmektedir. Uluslararasılaşmanın doğal seyri içerisinde bireyler çifte yahut çoklu vatandaşlıklar edinebilmektedir. Çifte vatandaşlık tartışmasız kişiye daha fazla imkân sağlamaktadır. Bu yolla farklı ülkelerde bireysel fayda maksimizasyonunu sağlama olanağı güçlenmektedir. Çifte vatandaşı olan Suriyeli katılımcıların büyük çoğunluğu kendileri için sunduğu imkânları da dikkate alarak her iki vatandaşlığı korumanın gerekliliğine inanmaktadır. Bu bulgu, Türkiye’de Suriyelilerle yapılan ve Suriyelilerin çifte vatandaşlığı yahut ulusötesi vatandaşlığı tercih ettiğini bulgulayan (Koser Akcapar ve Şimşek, 2018) ve Suriyelilerin büyük bir çoğunluğunun çifte vatandaşlık talebinde olduğu yönündeki bulgulara sahip çalışmalarla (Mülteci-Der, 2017: 38-39; Koyuncu, 2018: 183; Erdoğan, 2020: 157-159, 174) paralellik göstermektedir.

Katılımcılar tarafından sıklıkla yasal boyutuna dikkat çekilerek vatandaşlığın kendilerine hem yurtiçinde hem de uluslararası arenada tanınma fırsatı sunduğuna işaret edilmiştir. Bundan hareketle, katılımcıların Türk vatandaşlığını güvenliği yakalamak, ekonomik durumlarını iyileştirmek, uluslararası hareketliliğe sahip olabilmek için araçsallaştırdığı görülmektedir. Vatandaşlığın araçsallaştırılması veya pragmatik beklentiler üzerinden kurgulanma şeklinin deneyimle ilgili boyutu bir sonraki bölümde ele alınırken bunun kimlik inşasındaki yansıması da dördüncü bölümde ele alınmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYELİ MÜLTECİLERDE VATANDAŞLIK DENEYİMİ

Vatandaşlığın yasal boyutuyla birlikte haklar boyutu onun en önemli yanını oluşturmaktadır. Literatürden de hareketle Suriyelilerin vatandaşlığa erişmedeki taleplerinin temelinde geçici koruma statüsündeyken sahip olamadığı haklara erişme arzusunun olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda vatandaşlık, uygulamadaki engelleri kaldırması ve yasal eşitliği beraberinde getirmesi nedeniyle bir tanınma aracı olarak ortaya çıkabilmektedir (Birkvad, 2019: 807-808). Bu tanınmadan hareketle bu bölümde, katılımcıların vatandaşlığı nasıl deneyimlediği analiz edilmektedir. Mültecilerin vatandaşlığı hareketlilik, güvenlik ve işe erişim açısından anlamlandırdığı ileri sürülmektedir.

3.1. Vatandaşlığın Belirgin Anlamı: Hareketlilik ve Özgürlük

Suriye göçünün ilk başlarında Türkiye'nin göçü idare etme ile ilgili sınırlı tecrübesi sebebiyle Suriyeliler Türkiye'nin farklı şehirlerine yayılmışlardır. İlerleyen zamanlarda Suriyeliler bulunduğu şehirlerde önemli bir oranda kayıt altına alınmış ve çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği Suriyelilerin seyahate ilişkin durumuna da düzenleme getirmiştir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2022e). Bundan hareketle, Ağustos 2015'ten sonra Suriyelilerin kayıtlı olduğu şehirden ayrılıp başka bir şehre yerleşmesi yahut şehirlerarası seyahat etmesi sıkı bir izne tabi tutulmuştur (AIDA, 2020: 156). Dolayısıyla Suriyeliler, seyahat öncesi İl Göç İdarelerinden makul nedenlere istinaden aldığı izin doğrultusunda hareket edebilmekte ve dönüşünü de ilgili makamlara bildirme yükümlülüğüne tabi tutulmaktadır.

Mülteci vatandaşlığının en hayati yönlerinden biri kişiye özgürce hareket edebilme imkânı sunmasıdır (Nunn vd., 2016: 388). Türkiye örneğinde bu hareketlilik, istenilen şehirde iskân ve şehirler arası hareketlilik hakkına ulaşma şeklinde otaya çıkmaktadır. Erdoğan (2020: 213), Suriyelilerin karşılaştığı ve şikâyetçi olduğu en temel iki zorluktan birinin şehirlerarası hareketliliğin kısıtlanması olduğunu bulgulamıştır.

Ailelerin farklı şehirler arasında bölünmüş olması, eğitim, sağlık ve iş piyasasına erişme talebi Suriyelilerin hareketliliğini zorunlu kılmaktadır.

Katılımcılar hareketliliğin kendileri için oldukça önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Bir katılımcı Türk vatandaşlığına kabulünün kanser hastalığına yakalandığı bir döneme denk gelmesinin hem hastane işlemlerini hem de ikamet ettiği şehrin dışındaki bir hastanede kemoterapi tedavi alması noktasında hareketlilikte kendisine büyük bir kolaylık sağladığını ifade etmektedir. Tedavi sürecinde şehirlerarası yolculuğunda vatandaş olmayan Suriyelinin refakatçi olması nedeniyle onun bu işlemlere maruz kaldığını ama kendisinin vatandaşlığa geçişi nedeniyle bu resmî prosedürleri aştığını şu şekilde belirtmektedir:

“Bana Türk vatandaşı olmayan bir Suriyeli bir arkadaş refakat ediyordu. O göç idaresine gidip gerekli izinleri alıyordu. Havalimanına her gittiğimizde onun kimliğini gördüklerinde; iznin nerede, nereden geldin, neden geldin gibi insanı tedirgin eden birçok soru sorarlardı. Devletin bu soruları sormaya hakkı var fakat vatandaşlık bana birçok konuda kolaylık sağladı... Her seferinde başka bir şehre gidebilmem için göç idaresine başvurarak yol izin belgesini almam lazımdı. İzni alıp gideceğim ilde tedavi gördükten sonra yine bulunduğum ilin göç idaresine gidip oraya izin belgesini teslim etmem gerekiyordu. Bir daha gidersem aynı prosedürü işlemek zorunda kalacaktım. Hasta adam için bu süreç kolay değil. Bir hastanın sırada durup beklemesi zor. Eskiden randevulu değildi, orada dört beş saat ayakta beklemek zorunda kalıyorduk. Hasta buna dayanabilir mi? Yapamaz doğrusu. Sürekli göç idaresine gitmek zor bir durum. Şimdi ise Türk kimliğimle havalimanına gittiğimde kimse bana yol iznin nerede, nereye gidiyorsun-geliyorsun demiyor. Şu anda vatandaşım, sisteme girip uçak bileti kesiyor ve istediğim yere gidip gelebiliyorum. Kendimi özgür hissediyorum. Vatandaşlığı aldıktan sonra kendimi güçlü hissetmeye başladım. Dilediğim zaman dilediğim yere seyahat ediyorum. Türkiye İçişleri Bakanlığı’nın Suriyelilerin izinsiz seyahatinin yasaklanması sonrasında herhangi bir otogara girdiğinizde sizin konuşma tarzınızdan Suriyeli olduğunuzu anlıyor ve hemen izin belgesi var mı diye soruyorlar. Ancak Türk olduğumu gördüğünde bu soruyu sormazlar. Bu beni psikolojik olarak rahatlatıyor ve işlerimi kolaylaştırıyor” (İ32, E, 36-50).

İdari kısıtlamalara ve geçici koruma statülerinin iptal edilme ihtimaline (ikamet adresinde üç kez üst üste bulunmama, izinsiz seyahatlerde bulunma ve kamu düzenini bozma) rağmen hareketliliğin engellenemediği anlaşılmaktadır (AIDA, 2020: 156). Buna paralel olarak katılımcı genç erkekler, vatandaşlığı almadan evvel otobüsle yapılan seyahatlerde bazen izin almadan da yola çıktıklarını ama bunu kadınların yapmasının daha zor olduğunu ifade etmektedir. İ29 kodlu genç bir katılımcı, kendisi

vatandaş olmasına rağmen ailesinin vatandaşlık almaması nedeniyle ailesinin yerine izin süreçlerinin zorluğunu yaşadığını ifade etmektedir. G17 kodlu acente çalışanı katılımcı ise yol izni noktasında Suriyelilerin yaşadığı ciddi problemlere işaret etmektedir:

“Vatandaşlığın en büyük faydası hareketliliğe imkân tanınmasıdır. Şehirlerarası yolculuk için izin belgesi almamız gerekiyordu. Doğrusunu istersen ben izin almadan da çıkıyordum. Fakat ailemin yerine bu sıkıntıyı çekiyorum. Şimdi bir genç bir erkek olarak senin Suriyeli olduğun çok belli olmadığından kimse gelip fazla sorgulamıyor. Fakat kadınların elbiselerinden, örtünme biçimlerinden hemen Suriyeli oldukları belli oluyor. Sözgelimi annem (*Adana'dan*) Gaziantep'e kardeşini ziyarete gitmek istediğinde izin belgesi olmaksızın gidemiyor, çünkü onu durdururlar. Peki ona kim yol izni alacak? Tabii ki ben. Dolayısıyla ben bu ailemin yerine bu sıkıntıyı çekmeye devam ediyorum. Şimdiye kadar bu sıkıntıyı yaşıyorum çünkü her aldığımızda başımızdan bir hikâye geçiyor. Ben vatandaş olmama rağmen vatandaş olmayan anne babamın sıkıntısını yaşıyorum” (İ29, E, 18-35).

“Bir defa valilikte toplantı oldu ona katıldım yol izin belgesiyle alakalı. Biz de acente çalışanları olduğumuz için biz de katıldık. Ben sadece dinledim, konuşmadım. Bazıları izin belgesi olmaması lazım, zaten insanlar istediği yere gidiyor geliyor (*diyor*). (*Bazısı da*) işi olanın gitmesi lazım gibi doğru olanları söyleyenler var... Bu tür toplantıdan sıkılırım ben yani. Orda mesela moralim bozuldu. Ben yani şimdi desem, ben de bir şeyler konuşsam sorun yaşarım diye düşündüm. O zaman da vatandaş değildim. Yani nasıl adam gitmesin? İş gücü vardır, hasta ziyareti vardır. Mesela kadın geçen burada (*acentede*) oturdu ağladı. Annesi öldü, gitmek için izin alamadı. Buna nasıl bir yürek dayanır?” (G17, E, 36-50).

Vatandaşlığa alınmış Suriyeliler için hareketliliğin bir diğer önemli boyutu uluslararası hareket imkânını tekrardan yakalama şansıdır. Katılımcıların bir kısmının Suriye pasaportuna sahip olmadığı görülmüştür. Özellikle askerlik yaşındaki gençlerin askerlikten firar ettiği göz önüne alındığında bu kimselerin Suriye pasaportunu edinebilmesi, katılımcıların farklı yerlerde vurguladığı üzere rüşvet, iltimas ve büyük zorluklarla mümkün olabilmektedir. Benzer bir şekilde Suriye muhalefetine ön plana çıkan aktörleri de pasaport işlemlerinde problem yaşadığını, pasaportlarının uzatılmadığını yahut İstanbul'daki Suriye başkonsolosluğuna gitmeye cesaret edemediklerini ifade etmektedir.

Pasaportla giriş yapanlar yahut pasaporta sahip olup Suriye rejimi için kırmızı listede bulunmayanlar pasaportla ilgili gerekli işlemleri İstanbul'daki konsoloslukta halletmek durumundadır. Suriye pasaportuna sahip olan katılımcıların bütünü bu pasaportla ilgili prosedürlerin kendilerini yıprattığını ifade etmektedir. Konsoloslukta maruz kalınan baskılar ve pasaport harcına ilaveten işlemlerin sekteye uğramaması için talep edilen yüksek meblağda rüşvetler katılımcılar için tahammül sınırlarını zorlamaktadır. Suriye pasaportunu edinmenin zorluğu bir yana yıllardır süren savaş nedeniyle Suriye'nin kırılgan bir devlete dönüşmesi 2022 itibarıyla Pasaport Endeksi'nde sondan ikinci sırada yer alarak pasaportunun da uluslararası arenada değersizleşmesine neden olmuştur (Passport Index, 2022). Bu durum Suriye pasaportunu, hamillerinin nezdinde de değerinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Suriye'de idam listesinde olduğunu belirten asker bir katılımcı Suriye konsolosluğuyla ilgili endişelerini ve bir gazeteci katılımcı da Suriye pasaportunu yenileme süreci ve Suriye pasaportunun uluslararası arenadaki değersizleşmesini şöyle ifade etmektedir:

“Biz burada esasen geçici koruma statüsündeydik. Geçici korumada sen bir misafirsin. Bundan ötürü yolculuk yapmak istediğinde yol izni alman gerekiyor. Başka bir ülkeye gitmek istediğinde gidebilecek bir pasaportun yok. Çünkü bizim için rejimden pasaport almak artık mümkün değil. Yani ben şu an Suriye konsolosluğuna gidemem. Beni alıkoyarlar mı kaçırlar mı bilemem. Bu durumda ben bir yere gitmek istesem nasıl gideceğim? Elimiz kolumuz bağlı. Bu ciddi bir sorun” (§23, E, 66-80).

“Kongrelere katılım için davet aldığım kuruluşlar bana vize almak için çok sıkıntı yaşardı. Çünkü Suriye pasaportu üzerinden vize vermek çok zordu. Çünkü Suriye pasaportu bir lanet. Seni Suriye'ye dahi sokmayan bir pasaport. Cidden söylüyorum, Suriye'ye gitmek için 100 dolar ödemelisin. Bunun üzerine bir yazı yazdım. Suriye pasaportumu Suriye İstanbul Başkonsolosluğu'nda yeniledim. Bana yaklaşık maliyeti 2500 dolardı. Pasaportun iki yıllık bir geçerlilik süresi vardır. Ama pasaportu aldığımda bu iki yılın beş ayı geçmişti. Yazdığım yazıda şunu sormuştum: “Dünyanın en pahalı pasaportuyla nasıl olur da hiçbir yere gidilemez?” Hakikaten dünyanın en pahalı pasaportu, dünyanın başka bir yerinde pasaport yenilemenin bu kadar maliyetli olduğunu sanmıyorum. Var mı böyle bir şey? Bu maliyetin hepsi harç parası değil. Harç parası olan 800 dolardır. 800 dolar da pahalı ama senin konsolosluktan randevu alman için 300 dolar ödemem gerekiyor. İşlemleri biraz hızlandırıp seni güvenlik araştırmasına tabi tutmamaları için de 400 dolar ödemem gerekiyor. Yani bu maliyetin bir kısmı harç parası bir kısmı da senin onlara yedirdiğin rüşvet parası. Çünkü Suriye'de devlet dairelerinde sistem böyle çalışıyor. Sistem yolsuzluk ve rüşvet üzerine kurulu” (M9, E, 36-50).

Uluslararası hareketlilik için pasaporta sahip olmak her birey için önemlidir lakin sıkı kurallara tabi tutulan ve var olma gayesi taşıyan mülteciler için bu durum daha da önem arz etmektedir. Mülteci ve göçmen vatandaşlığı literatüründe pasaportun ve hareketliliğin önemli bir role sahip olduğunu görmek mümkündür (Nunn vd., 2016; Birkvad, 2019; de Hoon, Vink ve Schmeets, 2020; Lindholm, 2020; Erdal ve Midtbøen, 2021). Türk pasaportuna sahip olmak katılımcıların yukarıda dile getirdiği sorunların üstesinden gelmenin en rahat ve en kesin yoldur. Katılımcılar resmî bir evrak olarak Türk pasaportuna sahip olmanın hareketliliği ve istikrarı yakalamak için önemli olduğunu ifade etmiştir.

Pasaporta sahip olmanın farklı sosyo-ekonomik sınıflar arasında kısmen farklı anlamlara işaret ettiği anlaşılmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, siyasi kimliği ve Suriye muhalefetine desteği sonucu Suriye pasaportuna erişim hakkını kaybeden kimseler için Türk pasaportu önem arz etmektedir. İkinci olarak iş insanları yahut işlem hacmi dikkate alınmaksızın ticaretle uğraşan kimseler de pasaporttan en fazla fayda sağlayan sınıftır. Sanayici-iş insanı ve hareketliliği merkeze alan orta ölçekli esnaf, pasaportun kendi iş ve işlemleri için hayatî bir rol oynadığını dile getirmişlerdir. Bundan hareketle Türk vatandaşlığının Suriyeliler için can simidi hükmünde olduğunu söylemek mümkündür. İ35 kodlu katılımcı Suriye pasaportuna erişiminin mümkün olmadığını ifade ederken, sanayici-iş insanı olan G15 ise Suriye pasaportunun değersizliğine atıfla onu yırtıp attığını ve Türk pasaportundan yararlandığını ifade etmektedir:

“Türk vatandaşlığı benim için korunma anlamına gelmektedir. Psikolojik olarak evsiz ve kovalanan olmadığım ve yerleşik olduğum anlamına geliyor. Özellikle fazlaca seyahat eden çocuklarım Türk pasaportuna sahip olduğunda vize alma ve benzeri uygulamalarda ciddi bir kolaylık sağlıyor. Özellikle artık ben ve ailemin Suriye pasaportunu edinme ve yenilemenin asla mümkün olmadığını dikkate aldığımızda Türk pasaportunun önemi ortaya çıkıyor. Ben Dubai’de iki defa Suriye pasaportumu yenilemeyi denedim. Maalesef pasaportu ve harç parasını almalarına rağmen birkaç ay sonra pasaportu yenilemeden iade ediyorlardı... Suriye pasaportumun süresi bitmeden yani 2017’ye kadar onunla Avrupa’ya, Körfez ve Arap ülkelerine siyasi temaslarda bulunmak üzere fazlaca yolculuk yaptım. Pasaportumun geçerlilik süresi bitip artık pasaportumu yenilemediklerinde artık Türk pasaportunu kullanmaya başladım. Bu

kapsamda Almanya'ya, bir-bir buçuk yıl önce iki defa Dubai'ye gittim" (İ35, E, 66-80).

"İspanya'ya gittim. Çin'e beş defa gittim. Körfez ülkelerinin tamamını dolaştım. Bunun dışında Ermenistan, Rusya, Yunanistan, Kazakistan, Irak ve birçok ülkeyi dolaştım. Şimdi halihazırda ise bir proje var, Çin yolcusuyum. Ama Koronavirüs sebebiyle bekletiyorum. Dolayısıyla vatandaşlıktan beklentimin büyük bir kısmı gerçekleşti diyebilirim" (G15, E, 36-50).

Türk vatandaşlığına geçmiş Suriyeliler Türk pasaportuyla her ülkeye gitme imkânına sahiptir. Bununla birlikte katılımcılardan ve Suriye topluluğundan hareketle Suriyelilerin Türk pasaportuyla yurtdışı seyahatlerinin veya göçünün iki esas rotası bulunduğunu söylemek mümkündür. Rotalardan biri Arap ülkeleri ve özellikle Körfez ülkeleri, diğeri ise Avrupa ülkeleridir. Vatandaşlığın mülteci ve göçmenler için hareketlilik yoluyla sosyo-ekonomik kapasiteyi artırma imkânı sunduğu bulgusuna (Nunn vd., 2016: 390) paralel olarak katılımcıların Türkiye'de istihdam piyasasına erişim sağlanamadığı takdirde uluslararası hareketliliğe başvurduğu veya başvurma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Körfez ülkelerini tercihte, dil-kültür birliğinin ve tatmin edici iş imkânlarına sahip olabilmenin en etkili faktörler olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye'de iş koşullarından memnun olmayan yahut işsiz olan kimi katılımcılar Katar'ın özellikle finansal açıdan cazip oluşuna dikkat çekerek Katar'a gitmek için plan yaptıklarını ifade etmişlerdir. Türkiye'de vatandaşlığı alır almaz Türk pasaportuyla Katar'a giden Ş27 kodlu katılımcı orada bir buçuk yıl çalıştığını ve Türkiye'deki ailesini ziyaret ettiği bir dönemde COVID-19 nedeniyle seyahat kısıtlamasına takıldığından Katar'a dönemediğini belirtmiştir. Katılımcı Türk vatandaşlığının anlamını ve vatandaşlığın kendisine sunduğu imkânı şöyle ifade etmektedir:

"...Burada (*Şanlıurfa*) çalıştığımız şey yani bakkaliyede olmak, bize göre değildi. Şimdi sen üniversitede çalışırken bir başka ülkeye gittiğinde bir bakkaliyede çalışırsan nasıl hissedersin? Zor hakikaten zor bir durum. Kimi insanlar geliyor yoğurt istiyor, yoğurdun niye ekşi diye şikâyetçi oluyor vs. Bu bizim işimiz değil ki! Bu durumda insan içten içe kahroluyor. Ben ömrümü okumakla harcadım ve bunun neticesinde geleceğim nokta bakkaliye mi olmalı? Zor cidden zor... Buraya gelmek adına tüm paramı, eşimin altınlarını harcamıştım... Bundan sonra (*Şanlıurfa'da*) bakkaliyede yevmiyem kırk

liraya olacak şekilde işe başlamıştım. Vatandaşlığı aldığımızda bakkaliyede iddik halen. Ama bu işi artık yapmak istemiyordum, kararımı verdim, Katar’a gidecektim. Tabii eşimi ve çocuklarımı alacak kadar param yoktu o yüzden onları burada bıraktım. Katar’da uzun zamandır çalışan Suriyeli bir arkadaşla görüştüm. Ona kalacak yer için paramın olmadığını ve bana yer temin etmesini söyledim, sağ olsun halletti... Katar’da başka bir arkadaşım da görüştüğümde 3500 riyale yani bin dolara tekabül eden bir maaşla işe başladım. Daha sonra 5000 riyal alabileceğim bir işe başladım ve sonrasında da 7000 riyal yani iki bin dolar maaşın olduğu işte çalıştım. Bu işime ilaveten boş zamanlarımda matematik, muhasebe, makro-mikro iktisat gibi özel dersler vermeye başladım. Bundan da aşağı yukarı 1000 dolar kazanıyordum. Yani aylık toplam gelirim 3000 dolardı, nimet. Bir buçuk yıl çalışıp tüm borçlarımı kapattım. Katar’a çıktığımdan beri ailemi (*geniş aile*) geçindiriyordum, masraflarını karşılıyordum. Durumum iyiydi gerçekten. Ayrıca 2007’de geçirdiği trafik kazasında felç geçiren kardeşimi ve masraflarını kazadan bu yana onun ihtiyaçlarını ben karşılıyorum. Bu kardeşim ben Katar’dayken sinir krizi geçirdi ve hastaneye kaldırıldı. Bunun üzerine ben çok etkilendim, kardeşimi de seviyorum. Şirket müdürüne gidip Türkiye’ye iki aylık izin talep ettim. Hem kardeşimi ziyaret edecektim hem de ehliyetimi burada yenileyecektim. Çünkü Suriye ehliyetini orada kabul etmiyorlardı. Müdür ben dönünceye kadar benim yerime geçici olarak iki kişiyi görevlendireceğini söyledi. Evet, benim yaptığım iş ancak iki muhasebeci yapabiliyordu. ...2020 tarihinde kardeşimi görmeye geldim... 01.03.2020’te Korona sebebiyle havalimanı kapatılmıştı... Dönmek için çok çalıştım ama dönemedim. Burada tek seferde on aylık süreyle evde oturdum. Cebime bir kuruş bile girmede. Ben hala havalimanının açılmasını bekliyordum. Araba satın almak için topladığım tüm parayı da harcadım” (§27, E, 36-50).

Körfez ülkeleri ve özellikle de Katar ve Kuveyt’in sadece çalışma amaçlı tercih edilmediği gözlemlenmiştir. Türkiye’den lisans mezunu olan yahut daha evvelinden mezuniyeti bulunan kimseler lisansüstü çalışmalarına devam etmek amacıyla bu ülkeleri tercih etmektedir. Öğrenciler bir yandan öğrenim hayatlarını sürdürürken öte yandan çalışma imkânı yakalayabilmektedir. Katılımcıların hem Arapça bilmesi hem de Türk vatandaşlığına sahip olması kendilerine ciddi avantaj sağlayabilmektedir. Bu alanda deneyimli katılımcılar Türk vatandaşlığının özelde Körfez ülkelerinde, genelde ise Arap ülkelerinde değer gördüğünü ifade etmektedir. Bu bağlamda Arap ülkelerinde Suriye pasaportu yerine Türk pasaportuna sahip olmanın hem maddi hem de manevi anlamda farklılık yarattığına işaret edilmektedir. İlgili katılımcılar Türk pasaportuyla Arap ülkelerinde bulunmanın yarattığı farklılığı şöyle ifade etmektedir:

“Katar’da ve Türkiye’de bir açma projem var. Katar’da Türk vatandaşı olarak işlerini yürütmen daha kolay. Suriye vatandaşlığım üzerinden bırak Katar’da bir proje yürütmeyi, Katar’a girmem dahi mümkün değil. Bu anlamda vatandaşlık sana yeni ufuklar açıyor ve projelerini yüksek bir sesle dillendirebilme imkânı sunuyor...”

Dolayısıyla konumum gereği Türk vatandaşlığım bana Katar’da Suriyeli olmamdan daha fazla imkân sağlıyor. Çünkü biliyorsunuz Katar ile Türkiye arasındaki ilişkiler mükemmel bir şekilde. Katar’da Türkler diğer diğer vatandaşlıklarla sahip kimselere kıyasla çok ayrıcalıklı. Yani orada herhangi bir sorunla karşılaşmıyorlar, daha rahat vize alabiliyorlar vs. İki ülke arasındaki ilişkiler çok güzel” (İ36, K, 36-50).

“Türk vatandaşlığı ile Suriye vatandaşlığını karşılaştıracak olursak Türk vatandaşlığı Suriye vatandaşlığından kat be kat ileride bir konumda. Çünkü Türk vatandaşlığı birçok ülkeye vizesiz gitme olanağını sunuyor. Bu anlamda Türk vatandaşlığı Suriye vatandaşlığı ile asla kıyaslanamaz. Örneğin Türk pasaportu üzerinden Irak’a çalışmaya gitsen 2400 dolar alırken Suriye pasaportu üzerinden ise sadece 1600 dolar alabiliyorsun. Dolayısıyla Türk vatandaşlığının fazlaca üstünlüğü var” (M2, E, 51-65).

Türk pasaportuyla seyahatin ikinci rotası Avrupa ülkeleridir. Türk pasaportuyla nizami bir şekilde Avrupa gitmek mümkünken katılımcılardan edinilen bilgiye ve saha gözlemlerine istinaden vatandaşlık alan Suriyelilerin gidiş rotasının ve yolunun farklı olduğu anlaşılmaktadır. 18 Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı’yla Suriyelilerin AB’ye düzensiz göçünün önü alınmaya çalışılmıştır (Tepealtı, 2019). Türkiye anlaşma gereği kara ve denizden geçişlere izin vermemektedir. Bundan hareketle Türkiye’ye ekonomik ve sosyal anlamda uyum sağlayamayan katılımcılar, Türk pasaportunu Avrupa’ya giden yolu yarılama üzere kullanabilmektedir.

De Hoon ve arkadaşları (2020) Hollanda’daki tüm mülteci grubunu (60.218 kişi) boylamsal olarak ele aldıkları araştırmalarında Hollanda vatandaşlığını alan mültecilerin %35,9’nun “müteakip göç”⁹ (*subsequent migration*) ile Hollanda’dan ayrıldığını bulgulamışlardır. Mültecilerin Hollanda vatandaşlığını uzun vadeli bir yerleşim olarak mı yoksa müteakip ileri bir göç için mi araçsallaştırdıkları, onların sosyo-ekonomik konumlarından bağımsız değildir. Ekonomik olarak marjinalleşmiş mültecilerin pasaportlarını kullanarak bir müteakip göçle en fazla İngiltere olmak üzere Belçika ve Almanya gibi ülkelere göç ettiği tespit edilmiştir (de Hoon, Vink ve Schmeets, 2020). Buna benzer bir şekilde Türk vatandaşlığını edinen katılımcıların da

⁹ Çalışmanın tümünde *müteakip göç* olarak kullanılan kavram, İngilizcedeki *subsequent migration* kavramına referans vermektedir. De Hoon ve arkadaşlarının (2020) çalışmasında kullanılan bu kavram, tez boyunca ilk göç hareketini takip eden, üçüncü bir ülkeye ileri veya menşe ülkeye geri yönlü müteakip/ardıl göç(ler) anlamında kullanılmaktadır.

bir kısmının müteakip göçlerle pasaportu araçsallaştırdığı ve Avrupa'ya ileri göçler gerçekleştirdiği veya gerçekleştirmeye meyilli olduğu görülmektedir.

Türk vatandaşlığına geçiş yapan Suriyeliler önce AB üyesi olmayan AB sınır ülkelerine Türk pasaportuyla giriş yapmakta, daha sonra oradan AB sınırını Suriye evraklarıyla ve kaçakçılar yardımıyla geçmeye çalışarak AB'ye giriş yapmaktadır. Bu yol maliyetli ve oldukça tehlikeli olmasına rağmen Türk vatandaşlığı edinen ama Türkiye'ye sosyo-ekonomik olarak uyum sağlayamamış olanların bu yola başvurduğu görülmektedir. Araştırmacı, Suriyeli mültecilerden vatandaşlığa geçiş yapmış bir kısım üniversite mezunu gençlerin bu yolla Avrupa'ya ulaştığını gözlemlemiştir. Vatandaşlığa rağmen Suriyelilerin AB ülkelerine göç etme eğiliminin Türkiye'deki ekonomik istikrarsızlığa ve Türk vatandaşlığının Türkiye'deki mevcut siyasi atmosfer gereği Suriyeliler bağlamındaki kırılganlığına ve *eşikte olma* haline işaret etmektedir. Bir kadın katılımcı, Avrupa'ya açılan bu yolu ve müteakip göçün nedenlerini şöyle ifade etmektedir:

“Burada değinmek istediğim bir konu daha var. Halihazırda vatandaşlığı almış birçok Suriyeli Sırbistan, Belarus ve Bulgaristan gibi ülkelere gidiyor ki oradan da kaçak yollarla Avrupa Birliği ülkelerine giriş yapabilsin... Vatandaşlığı almış bu Suriyeliler, buradan (*Türkiye'den*) daha fazla istikrarın olduğu Avrupa'ya kaçmayı fazlaca istiyorlar. Çünkü orada hakim partilerinin kararları halkı etkilemiyor. Mesela Suriye savaşının ilk yıllarında Avrupa'ya giden Suriyelilerin çoğunluğu orada vatandaşlık aldı. Bunlar vatandaşlık aldıktan sonra, orada Suriyelilerin vatandaşlığının geri alınacağına dair demeçler verilmedi. Örneğin şimdi benim erkek-kız kardeşlerim ve babam orada (*Avrupa'da*). Erkek kardeşimin kızlarının vatandaşlık süreci devam ediyor. Ve kimse onlara biz sizden vatandaşlığı geri alacağız demiyor. Türkiye'deki bu durum (*vatandaşlığın geri alınacağına dair söylem*) vatandaşlığı almış insanların Avrupa'ya göç etmesine neden oluyor. Yani (*bu kimseler*) Türk vatandaşlığını (*Avrupa'ya*) kaçmak için kullanıyorlar (*araçsallaştırıyorlar*). Bu şekilde (*vatandaşlık edinerek*) daha fazla imkân yakalamış oluyorlar. Nasıl biliyor musun? Vatandaşlık Avrupa'ya giden yolu yarıya indiriyor. Örneğin buradan Sırbistan'a vizesiz gidiyor oradan da kaçakçılar yoluyla Avrupa'ya geçiyor. Eğer Suriyeli olsalardı (*Türk vatandaşlıkları olmasaydı*) Avrupa'ya kaçmak için İzmir'den Yunanistan'a deniz yoluyla veya Edirne'den Bulgaristan'a ormanlık alanlardan geçmeye çalışacak ve hayatlarını tehlikeye atmış olacaktı. Buna karşılık Türk vatandaşlığı Avrupa'ya giden yolun yarısını kısaltıyor” (Ş42, K, 18-35).

Özetle, temanın geneline bakıldığında katılımcıların önemli bir bölümünün Türk vatandaşlığını ulusal ve uluslararası hareketlilikle güçlü bir şekilde ilişkilendirdiği

anlaşılmaktadır. Katılımcılar vatandaşlıkla birlikte edinilen Türk pasaportunun hayati önemine vurgu yaparak bunun kendi sosyo-ekonomik ve politik yaşamlarındaki pozitif katkısına dikkat çekmişlerdir. Çalışmanın bu bulgusu; geçici koruma altındaki Suriyelilerin vatandaşlıkla ulusal ve uluslararası hareketlilik hakkına erişmeyi hedeflediğini (Mülteci-Der, 2017: 23-24), vatandaş olmuş Suriyelilerin hareketliliği vatandaşlığın önemli iki avantajından birisi olarak değerlendirdiğini (Cantürk, 2020: 189) ve pragmatik bir şekilde vatandaşlığı hareketlilik için araçsallaştırdığını (Rottmann, 2021: 256) bulgulayan çalışmalarla örtüşmektedir.

3.2. Vatandaşlık ve Sosyolojik Gerçeklik Arasında Sosyo-ekonomik Değişim

Türkiye’de Suriyelilerin iş piyasasına erişiminin önünde yasal engeller söz konusudur. Bu engeller her ne kadar YUKK m.91 uyarınca 2016 yılında *Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik* ile (ÇSGB, 2022a) aşılmaya çalışılsa da çalışma iznine sahip Suriyeli mülteci sayısının 2020 resmî verilere göre yalnızca 62.369 olduğu (ÇSGB, 2022b) dikkate alındığında, bu düzenlemenin etkisinin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Çalışma iznine sahip kişi sayısı aynı zamanda kayıt dışı istihdam edilen kişi sayısını göstermesi bakımından önemlidir. Kayıt dışı istihdam verisi resmî olarak bilinmese de Crisis Group (2018: 5) bunun 750.000 ile 950.000 arasında olduğunu tahmin ederken, Erdoğan (2021: 265) bunun 1 ile 1.5 milyon arasında değiştiğini tahmin etmektedir. Yasal düzenlemelerin eksikliği ve bürokratik engeller, piyasanın ucuz işgücü bulma talebiyle birleşince ortaya yüzbinlerce insanın kayıt dışı istihdam edildiği ve emeğinin sömürüldüğü gerçeği çıkmaktadır (Baban, Ilcan ve Rygiel, 2017: 51; Aslantürk ve Tunç, 2018:170-171; Özçürümez ve İçduygu, 2020: 80).

Vatandaşlık Suriyelilerin işe erişimin önündeki yasal mevzuatın aşılmasına olanak tanınması ve iş piyasasına erişimi kolaylaştırması anlamında önemlidir. Vatandaşlık sonrasında Suriyelilere has olan ve uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenen bir dernekte sigortalı olarak çalışma imkânını yakalayan bir katılımcı vatandaşlıkla birlikte gelen ekonomik değişimini şu şekilde ifade etmektedir:

“Vatandaşlık alma işlemlerimin sürdüğü dönemde ben çalışıyordum. Çalıştığım yerde Türk vatandaşlığına sahip olmayanların işten atılması kararı alınmıştı. Suriyeli insani yardımlaşma derneğinde çalışıyordum o esnada. Böyle bir karar alınmıştı ve benim o esnada çalışmaya ihtiyacım vardı çünkü ailem çalışmıyordu ve ihtiyaçları ben karşılıyordum. Bu işte kalabilmek veya en azından daha farklı bir iş bulabilmek amacıyla vatandaşlığı almak istiyordum. Çünkü o süre zarfında kimse vatandaş olmayanlara veya en azından çalışma iznine sahip olmayanlara iş vermiyordu. Vatandaşlığı almamdan yalnızca bir ay önce işten atıldım ve işsiz kaldım... Türk vatandaşlığının iş alanında bana yardımcı olduğunu söylemem mümkün. Çünkü Türk vatandaşlığını aldıktan yaklaşık bir ay sonra bir iş bulmuştum... Vatandaşlık daha iyi bir maaşla iş bulma fırsatını tanıdı. Bir vatandaş olarak işveren hakkımı yiyemez. Size dediğim gibi sigorta, işsizlik maaşı ve benzeri her şey (*vatandaşlık sonrası mümkün*). Vatandaşlıkla ancak iyi bir maaşa erişebildim ve bunun üzerine araba alabildim. Daha öncesinde asla böyle bir imkâna sahip değildim” (G20, K, 18-35).

Türkiye’nin sahip olduğu genç nüfus ve memuriyete alım koşulları dikkate alındığında devlet kurumlarına yerleşebilme ihtimalinin vatandaşlığa alınmış yetişkin birinci kuşak Suriyeliler için oldukça zor olduğunu söylenebilir. Bir yandan talep edilen diploma denkliği, sınavlar öte yandan bu sınavlardan başarılı olmak için gerekli olan dil yetkinliği, Suriyelilerin resmî kurumlarda çalışmasının önünde ciddi bir engel gibi durmaktadır. Türkiye’deki üniversitelerde yabancı uyruklu öğretim elemanı pozisyonunda istihdam edilen Suriyeliler, ilahiyat ve benzeri yakın alanlarda yoğunlaşmaktadır (Erdoğan, Erdoğan ve Yavcan, 2017: 31). Bu bulguya paralel olarak sahada, özellikle Arap dili edebiyatı ve ilahiyatla ilgili bölümlerde doktorasını bitirmiş ve denklik işlemlerini tamamlamış kimselerin vatandaşlığa geçiş sonrasında bu bölümlerde kadrolu olarak görev alabildiği gözlemlenmiştir. Suriyelilerin adı geçen bölümlere kabul almasındaki temel nedenin, Arapça diline hâkimiyetlerinden yararlanma talebinin olduğu düşünülmektedir. Yalnız bu imkâna sahip olan Suriyelilerin oldukça sınırlı olduğu ifade edilmelidir.

Katılımcılardan yalnızca birisi vatandaşlığa geçiş sonrasında kamu hizmetlisi olarak istihdam edilme şansı yakalayabilmiştir. Yukarıda belirtilen zorluklar dikkate alındığında, kamu kurumlarına adım atmada vasıflara sahip olmanın yanı sıra yaşanılan şehrin ve Cantürk’ün (2020: 153) iş bulmada sosyal ağların da önemli bir etken olduğu bulgusuna paralel olarak sosyal sermayenin önemli bir etken olduğu dikkati çekmektedir. Türkiye ve Suriye arasındaki tarihsel akrabalık bağlarının

varlığından hareketle, vatandaşlığa geçen Suriyelilerin ailevi-sosyal bağlarının dirilik/canlılık düzeyine bağlı olarak hayatlarını inşa etme sürecinin daha hızlı ilerlediği söylenebilir. Eğitimli ve aktif olan ilgili katılımcı, Suriyelilerle ev sahibi toplum arasında yürütülen projelerde yer alması nedeniyle ilgili şehrin bürokrasisiyle geliştirdiği sosyal ağların ve kendi şehrinde tanınan bir aileye mensup olmanın çalışma hayatındaki kazanımlarında kolaylaştırıcı role sahip olduğunu ifade etmiştir. Kamu hizmetlisi olan katılımcı, vatandaşlığın sosyo-ekonomik açıdan kendi hayatında yarattığı olumlu değişime dair memnuniyetini şu şekilde dile getirmektedir:

“Manevi faydasının dışında Türk vatandaşlığı bana fazlaca maddi fayda sağladı. Bu sayede Türkiye’de resmi olarak görev alma (*kamu hizmetlisi*) imkânı yakaladım. Öncelikle bir Türk vatandaşı olarak bir CV hazırlayıp onu ... (*Kamu Kurumuna*)’ne takdim ettim, aynen Türklerde olduğu gibi. Bu işte çalışmada vatandaşlıktan yararlandım. Eğer vatandaşlığım olmasaydı Türkiye’de kesinlikle görev alamazdım. Türkiye’de görev almam, (*vatandaşlıkla birlikte edindiğim*) en büyük adım ve kazanım... Suriyeli olarak kalsaydım sivil toplum kuruluşlarında çalışabilirdim belki ama resmî olarak görev almam mümkün olmayacaktı. Suriyelilerin sözleşmeli olarak çalışması da mümkün değil... İşimin doğası gereği ile olan iş ilişkimizden dolayı ve diğer tüm protokolle iyi bağlantılar kurdum. Çünkü protokolle birlikte çalışıyorduk ve ben Suriyeli vatandaşlardan sorumlu tek kişiydim... Yani ... (*şehir*) benim bölgem. Doğrusu ... (*farklı bir şehirde*) olsaydım iş, mevki ve (*sosyal*) ilişkiler noktasında asla şu an geldiğim noktaya gelemezdim...”¹⁰

Geçici koruma statüsü gibi son derece kırılgan ve öngörülemez bir statüden sonra elde edilen vatandaşlık statüsünün ekonomik bağlamda herkese benzer fırsatları sunduğu söylenemez. İş insanları ve sanayiciler için vatandaşlık edinmek oldukça önemlidir. TEPAV’ın (2018: 41-43) Türkiye’deki Suriyeli mülteci işletmeleriyle ilgili raporuna göre, Suriyeli girişimcilerin geçici algılanmaktan hoşnut olmadığı, bankacılık işlemlerinde, finansal desteğe erişimde ve kayıtdışılık ve ruhsat işlemlerinde problemlerle karşılaştığı tespit edilmiştir. Bu bulgunun bir tamamlayıcısı olarak vatandaşlık sorunların aşılmasına katkı sağlamaktadır.

¹⁰ Kendisine atıf verilen ilgili katılımcının sahip olduğu demografik verilerin bulunduğu şehirde kimliğini açığa çıkarma ihtimaline karşın, etik kurallardan hareketle katılımcılara kimliklerinin gizli tutulacağına dair verilen teminat gereği, kişi anonim tutulmuştur.

Cantürk'ün (2020: 157) iş insanlarının vatandaşlığı piyasada eşit koşullarda rekabet etmek noktasında hayati olarak değerlendirdiği bulgusuna benzer bir şekilde sanayici, iş insanı ve ticaretle uğraşan katılımcıların bütünü vatandaşlığa geçişin esas önemli olan yönünün kendilerine sunduğu yasallık ve pasaport olduğunu dile getirmişlerdir. Elde edilen yasal statü sonrası çeşitli yatırımlar yapılmakta ve uluslararası hareketlilikten faydalanarak ticari ağlar kurulmakta veya var olan ağlar sürdürülmektedir. Bu durum özellikle iş insanı ve sanayici katılımcılar bağlamında ele alındığında göçmen ve mültecilerin ikamet edilen ülkede fayda maksimizasyonu için vatandaşlığı stratejik olarak gördüğü ve araçsallaştırdığı yönündeki literatürü (Aguilar, 1999; Mavroudi, 2008; Harpaz ve Mateos, 2019) doğrular niteliktedir. İgili katılımcılar vatandaşlığın bizatihi kendisinin iş ve para imkânı sunmadığını ama çalışmak ve üretmek isteyen kimseler için bir yasal bir koruma ve imkânlara erişme fırsatı sunduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda katılımcılar vatandaşlığın kendi ekonomik hayatlarındaki etkisini şöyle ifade etmektedir:

“Vatandaşlığın işe erişim noktasında bir katkısı yok. Bu senin çalışkanlığınla ve çabanla ilişkili bir şey. Çünkü ben ile herhangi bir Türk vatandaşı veya Türkiye’de ikamet eden bir Mısırlıyla eşitiz. Eğer çalışırsam, gayret gösterirsem başarılı olurum ama çalışmazsam yerimde sayarım. Şu anda varmış olduğum nokta vatandaşlıktan değil hareketliliğimden geldi. Yani vatandaşlık bana istikrar konusunda, yasal işlemlerimde ve şehirlerarası veya uluslararası hareketlilikte fayda sağladı. Sadece bu saydıklarımda fayda sağladı” (G11, E, 36-50).

“Hayır (*işe erişimde kolaylık sağlamadı*), seyahatte kolaylık sağladı. İşe erişim benim kendi çabalarımdaya dayanıyor. Ne iş olursa olsun kimse sana onu sunmaz. Sen bir vatandaş olarak devlet sana iş vermez iş fırsatı verir. Çünkü devlet burada seyirci rolünü oynar, yani sana belirli sınırlar içerisinde temel başlıklarda sana imkân sunar. Fakat ben Suriye’de veya Türkiye’de bulunan bir vatandaş olarak benim kendime yardımcı olup iş fırsatlarını kovalamam gerekiyor. Biz gençler olarak her zaman iş fırsatlarının peşinde olmalıyız. Ben iş imkânı yok diyen Türk gençlerine hayret ediyor ve onları eleştiriyorum. Sevgili kardeşim biz buraya geldiğimizde yoktan-sıfırdan başladık. Senin bir vatandaş olarak Türkiye’de iş fırsatı yok demen ayıp. Bugün Türkiye dünyaya ihracat yapan bir ülke, bu bile yeterli. Seyahatte, ticarete, sanayideki imkânlar yeterli. Fakat senin kendine yardımcı olman gerekiyor ki iş bulabilesin” (G15, E, 36-50).

Sosyolojik gerçekliğin yasallığa rağmen bir dezavantaja dönüştürülmesinin canlı örneklerini iş piyasasında bulmak mümkündür. A. Kaya’ya (2021) göre YUKK’un

Suriyeli mültecileri dikkate alarak revize edilmesine karşın Suriyeliler için insana yakışır şekilde çalışma koşulları oluşturulamamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında yasal düzenlemelerin yetersizliği kadar 2000’li yılların başından beri gelişen kayıt dışılık, Suriyelilerin kırılgan statülerini kullanarak kayıt dışı istihdamın en alt katmanında yer almasına neden olmuştur (A. Kaya, 2021: 163). Dolayısıyla bu sosyolojik istismar, katılımcıların “Suriyeli kimliği”ne istinaden yine kayıt dışı istihdam edilmesini kolaylaştırmaktadır.

Vatandaşlık, kayıt dışı istihdamın önünü almada yeteri düzeyde etkili değildir. Dil bariyerinin ve mültecileri vasıfsızlaştırmaya dönük toplumsal tutumun (bkz. Şimşek, 2019a; Nimer ve Rottmann, 2021; Erdoğan, Kirişçi ve Uysal, 2021), katılımcıların işe erişiminin önünde engel olarak var olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Buna ilaveten, katılımcıların kendi topluluklarında çalışmaya devam etmeleri vatandaşlık almamış kimselerle aynı iş koşullarında devam etmeleri anlamına da gelmektedir. Bu bağlamda Uzan’ın (2019: 93) vatandaşlıkla beraber sigortasız istihdamın son bulduğu ve katılımcıların kendi mesleklerini icra ettiği bulgusunun tersine vatandaşlığın dar gelirli katılımcıların çoğunluğunda ekonomik haklara erişimde herhangi bir olumlu değişime fırsat sunmadığı görülmektedir. Suriyelilerin Türkiye iş piyasasında düşük ücrete çalıştırıldığı (Şimşek, 2018: 380-381; Tören, 2018: 26-30; Yılmaz, 2019: 189; AIDA, 2020: 166-167) yaygın bulgusuna paralel olarak M1 kodlu katılımcı vatandaşlığına ve üniversite mezunu olmasına rağmen bir bakkaliyede sigortasız ve düşük bir ücretle çalıştığını ve iş piyasasında “Suriyeli” olarak muamele gördüğünü şöyle ifade etmektedir:

“Bir kurumda, şirkette çalışmak istediğimde Türk vatandaşı olmama rağmen beni sigortalı çalıştırmazlar. Bana Suriyeli gibi davranırlar. Benim Suriyeli olduğumu anlar anlamaz Türk vatandaşlığım olmasına rağmen bana bir Türk’e davrandığı gibi davranmazlar. Bu anlamda vatandaşlık bana fayda sağlamadı. Vatandaşlık iş noktasında bana bir ufuk vermedi... Ücretlerde bile bizimle düşük ücret üzerinden işlem yapıyorlar” (M1, E, 18-35).

Benzer bir şekilde PIKTES ve SIHHAT gibi uluslararası projeler kapsamında Türkiye’de çalıştırılan Suriyelilerden vatandaşlığa geçen kimselerin vatandaşlığa

rağmen eşit şartlarda çalıştırılmadığı görülmüştür. Gönüllü eğiticiler olarak tanımlanan Suriyeli öğretmenler Avrupa Birliği tarafından finanse edilen PİKTES projesi kapsamında MEB okullarında Suriyeli öğrencilerin uyumlarına katkı sağlamak üzere çalıştırılmaktadır (PIKTES, 2022). Projede 6 bin dolaylarında Türk öğretmen, Suriyeli öğretmenlerle birlikte istihdam edilmektedir (AIDA, 2018: 139). Literatürdeki bulgularla (Cantürk, 2020:164-165; Özdemir ve Aloklaç, 2022) paralel olarak PİKTES projesi kapsamında çalıştırılan Suriyeli öğretmenlerle Türk öğretmenler arasında ekonomik ayrımın var olduğu ve bu ayrımın vatandaşlığa rağmen ortadan kalkmadığı anlaşılmaktadır. Ş26 kodlu bir kadın katılımcı, vatandaşlığa rağmen devam eden bu ayrıma karşı tepkisini şöyle dile getirmektedir:

“Vatandaşlığa, eski bir öğretmen olan eşim ve ben görevlendirilme umuduyla başvurduk. Zor olan bu hayat şartlarında hayatımızı idame ettirebilmek amacıyla görevlendirilmeyi hayal etmiştik. Ben zaten bir okulda görev yapıyordum böylelikle kadrolu ve sigortalı olacağımızı sanıyordum. Bizimle beraber UNICEF kapsamında görevlendirilen Türk öğretmenler bizim üç katımız maaş alıyorlar. Peki biz vatandaşlık aldıktan sonra neden onlarla eşit konumda çalıştırılmıyoruz? Türkler hala o proje kapsamında çalışırken bizler vatandaş olmamıza rağmen neden işten atıldık? Demek ki bizler dikkate alınmıyoruz. Bizimle beraber görevlendirilen Türk öğretmenler o zaman 3800 lira alırken bizler 900 lira alıyorduk. Aradaki farka bakar mısın! Vatandaşlık edindikten sonra maaş konusunda neden eşit muamele görmedik?” (Ş26, K, 51-65).

Zorunlu göç sürecinde yaşanan sosyo-ekonomik dağılma sonrasında mülteciler varış ülkesinde çoğu kez mesleğini yapamaz duruma gelmektedir. Mülteciler iş piyasasında ayrımcılığa maruz kalmakta, ayakta kalabilme amacıyla erişebildiği çalışma kollarına yönelmekte ve kendi niteliğinin altındaki işlerde çalışmaya mecbur kalmaktadır (Rutter, Cooley, Reynolds ve Sheldon, 2007: 82-83). Suriyeli mülteciler göç sürecinde sosyo-ekonomik sermaye ve statü kaybı yaşamıştır (Balta Özgen, 2019: 75; Rottmann, 2021: 225). Buna paralel olarak yüksek vasıflı olarak tanımlanan geçici koruma altındaki eğitimli Suriyelilerin de kendi kapasitelerinin altında çalıştırıldığı ve bunun vasıfsızlaştırma anlamına geldiğiyle ilgili bulgular vardır (Mutlu, ve diğerleri, 2018; Şatıroğlu Güldalı, 2018; Üstündağ, 2019). Bundan hareketle Suriyeli mültecilerle yapılan çalışmalarda vatandaşlık taleplerinin altında yatan en önemli faktörlerinden birinin çalışma iznine, güvenceli bir işe sahip olarak mesleğini icra etmek olduğu

görülmektedir (Gülyaşar, 2017: 689-690; Mülteci-Der, 2017: 21; Koyuncu, 2018: 180; Şatıroğlu Güldalı, 2018: 159-160). Bu bağlamda yüksek eğitimli Suriyeli mülteciler, göç sürecinde yaşadıkları sosyo-ekonomik kaybı vatandaşlık sonrası telafi edebilmişler midir? Çalışmada hak ve ekonomik anlamda kayıp yaşayan Suriyelilerin vatandaşlık gibi güçlü bir statü sonrasında bu kaybı ne derece azaltabildikleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Cantürk'ün (2020) bulgusuyla paralel olarak doktor, akademisyen, hukukçu ve diş hekimi gibi meslek gruplarına bağlı Suriyelilerin vatandaşlık sonrasında da kendi mesleklerini icra etmede zorluklarla ve imkânsızlıklarla karşılaştığını söylemek mümkündür. Suriyelilerin kendi mesleğini icra etmesindeki en büyük engellerden biri diploma denkliğini alamama durumudur. Birçok bölümde ve özellikle uygulamalı bölümlerde denklik alabilmek, sorumlu tutulan derslerde bilfiil öğrencilik yaparak başarılı olmayı gerektirmektedir. Bu durum, eğitimli Suriyelilerin sürecin uzunluğu ve dil düzeylerinin yetersizliği sebebiyle denklik işlemlerini başlatmayı göze alamadığını veya denklik sürecini çok uzun bir zamana yayarak diplomanın veya denkliğin talep edilmediği işlere yöneldiğini bulgulayan çalışmaları (Şatıroğlu Güldalı, 2018: 1-2; Üstündağ, 2019: 123) destekler niteliktedir.

Yukarıdaki bulgular doğrultusunda, tıp ve diş hekimliği bölümlerinde denklik aşamalarını geçmenin birçok nedene bağlı olarak çok zor olduğu anlaşılmaktadır. 2015'ten bu yana AB tarafından finanse edilen SIHHAT Projesi (SIHHAT, 2022) kapsamında Suriyeli doktorlar, göçmen sağlık merkezlerinde görevlendirilmiştir. Yapılan bir çalışmada, projenin Suriyeli doktorların yetkinliğinden istifade etmek ve uyumunu kolaylaştırmak için bir ara formül olduğu fakat doktorların denklik işlemlerini alabilmesi için ciddi anlamda bürokratik süreçler ve dil noktasında desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır (Özekmekçi, Ark Yıldırım ve Komsuoğlu, 2020: 92).

Katılımcı diş hekimi ve doktorlar denklik sürecinin bilfiil öğrencilik yapmayı ve ciddi bir çalışmayı gerektirmesinden ötürü bu süreçte hem mesleklerini icra edemediklerini hem de ekonomik açıdan kayıp yaşamaya devam ettiklerini ifade etmişlerdir. İç savaş sonrasında Lübnan'da kayıt dışı bir şekilde göz doktoru olarak çalışan 130 Türkiye'ye

gelişi sonrasında yaşadığı sıkıntının ve ekonomik kaybın yıpratıcılığını dile getirmiştir. Benzer bir şekilde dış hekimi olmasına rağmen mesleğini denklik sebebiyle icra edemeyen G18 de vatandaşlığın ekonomik anlamda kendisine katkıda bulunmadığını ifade etmektedir:

“Türkiye’de vatandaşlığa sahip olmama rağmen tıp alanında çalışma fırsatı yoktu. Burada mülteci projesi (*SIHHAT Projesi*) kapsamında çalışmaktan 800 dolar alırken Lübnan’daki kazancım ise bunun birkaç katıydı. Ayrıca 2016 yılında Suriyeli doktorların diplomalarının denkliğini almasının imkanı yoktu. O yüzden yasal bir şekilde çalışma fırsatı yoktu... Lübnan’da mesleki çalışmalarım oldukça iyiydi. Ben Türkiye’ye tam da Lübnan’da durumlar kötüleştiğinde ve Türkiye’de doktorların diploma denkliğine müsaade edilmeye başladığı dönemde geldim. Ancak buraya geldim geleli tıp alanında çalışmıyorum. Tıbbi kitaplar okuyup, dili altı ay içerisinde öğrendim. Yani (*Türkçe*) söylenen herşeyi anlıyorum, okuyup yazıyorum fakat iyi bir şekilde konuşamıyorum... Tıbbi bilimleri Türkçe okudum. Diploma denkliği sınavına girip kazandım. ... Üniversitesi bünyesinde yedi aylık eğitim almam noktasında staj yapmamı istediler. Şimdi tıp diplomasını (*lisans*) almama iki ay kaldı... Burada (*Türkiye’de*) Sağlık Bakanlığı, konsolosluktan belge getirmedikçe uzmanlık için denklik başvurusunda bulunmamıza müsaade etmemekte. Konsolosluk ise bu belgeleri bana siyasi nedenlerden ötürü vermemektedir... Onlar (*Türkiye’deki ilgili birimler*) özel durumumuzu dikkate almıyorlar, çünkü konsolosluktan evrak alamıyoruz. Örneğin Suriye’nin, Almanya veya Brezilya konsoloslusunda diploma tasdiki yapılırken Türkiye’deki konsolosluk, diploma tasdiki yapmıyor. Çünkü Türkiye’yi düşman bir ülke addettiğinden doktorların burada yerleşmesini Suriye için beyin göçü olarak değerlendiriyor. Bu yüzden hem Türkiye’yi hem de doktorları bundan mahrum etmek istiyor. Bazı tanıdıklarımız Suriye konsolosuna doktorların tasdik işlemlerinin neden yapılmadığı hususunu sorduğunda, onlara açık bir şekilde Suriyeli doktorların Türkiye’de yerleşmesini ve yasal bir şekilde çalışmasını istemediklerini belirtmiştir... Ben 16 yıl boyunca göz doktoru olarak hizmet verdim, pratisyen doktor olarak çalışmam uygun değil. (*Pratisyen doktorluk için*) yeterli düzeyde bilgi ve deneyime sahip değilim... Denklik işlemi (*lisans*), herhangi bir işte çalışmaksızın bir buçuk yılını aldı. Üstelik ödediğim harçlar ve (*yaptığım*) masraflar var. Burada üniversiteye staj için yedi ay boyunca her ay bir asgari ücret ödemesi kadar ödeme yapıyorum. Uzun bir yol, fakat nihayetinde bunca uğraştan sonra ulaşacağın şey sana hak ettiğin işte çalışma imkanı sunmuyor” (İ30, E, 36-50).

“Vatandaşlık ekonomik anlamda bana bir katkıda bulunmadı. Eşim göz doktoru ve o da mesleğini icra edemiyor. Şu an sivil toplum kuruluşlarında çalışıyor. Ben Suudi Arabistan’da iken dış hekimliği diplomamın denkliğini orada İngilizce olarak aldım. Ama burada denklik işlemlerini başlatmaya dahi cesaret edemiyorum... Çünkü denklik işlemleri için seviye tespit sınavında başarılı olmak gerekiyor, staj gerekiyor ve zaman gerekiyor. Bu da süreci zor kılıyor. Denklik problemini aşmak için sınavın İngilizce dilinde gerçekleşmesini veya stajın sınava öncelenmesini talep ettik ama iki talep de kabul görmedi. Türkçemiz çok zayıf olduğundan sınavı başarmak için uzunca bir zamana ihtiyacımız var” (G18, K, 36-50).

Denklik işlemlerinde benzer zorluklarla hukukçular da karşı karşıya kalmaktadır. Hukuk lisans denkliğini alabilmek için seçilen bir üniversitede bazı derslerin başarılmaması şart koşulmakta ve bu derslerin başarıyla geçilmesi durumunda diploma denkliği yaklaşık iki yılda alınabilmektedir. Suriye’de avukat, hâkim-savcı ve bürokrat olup orta yaş ve üzeri olan kimselerin yeni baştan bir öğrencilik hayatına girişmesi ve Türkçe hukuk dilini anlayacak düzeye gelip mezun olması oldukça zor görünmektedir. Sahada üç yıl boyunca çabaladıktan sonra denklik için talep edilen derslerden başarılı olamayan hukukçuların denklik almaktan vazgeçtiği ve kendi mesleklerinin dışında farklı ve sürekliliği olmayan işlerde çalışarak geçinmeye çalıştığı gözlemlenmiştir. Uluslararası bir dernekte çalışan genç bir avukat katılımcı, vatandaşlığın ekonomik olarak hayatına doğrudan bir etkisinin olmadığını ve denklik işlemlerinin halledilmemesinden ötürü halihazırda kendi alanının dışında çalıştığını dolayısıyla kısmen bir iş istikrarının var olduğunu ifade etmektedir:

“Allah razı olsun bana ülkelerinin vatandaşlığını verdiler. Bu benim için güzel oldu. Çünkü vatandaşlık benim kısmen istikrarlı olmamı sağladı. Vatandaşlık, iş ve işlemlerimin kolaylaşması demek. Bu sayede ailemi Türkiye’ye resmî olarak getirebildim. Vatandaşlık benim için kısmen iş istikrarı demek, ama kısmen. Biliyorsunuz şimdiye kadar diplomalarımızın denkliğini alamadık” (§25, E, 36-50).

Diploma denkliğinin, vasıflı kimselerin mesleğini icra edebilmesinin ve ekonomik anlamda toparlanabilmesinin önündeki en temel engellerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki denklik işlemlerini halledenlerin mesleğini kolayca icra etme fırsatına sahip olduğunu söylemek güçtür. Örneğin, farklı branşlara sahip akademisyenlerin Türkiye’de diploma denkliğini almada başarılı olsalar dahi mesleğini icra etme imkânı yakalayamadığı görülmüştür. Vasıflı katılımcıların vatandaş olmasına rağmen iş bulmakta zorlandığı anlaşılmaktadır. Üstündağ’ın (2019: 96-98) Suriyelilerin iş bulmada diplomalarından ziyade sosyal ağlarının önemli bir rol oynadığı ve Cantürk’ün (2020: 153,156) vasıflı Suriyelilerin sosyal ağlar kanalıyla kendi niteliğine yakın bir iş bulmak için çabaladığı bulgusuyla paralel olarak eğitilmiş katılımcılar iş bulmada problem yaşadığını ifade etmişlerdir. İlgili katılımcılar

Türkiye’de bir teamül olarak var olduğunu düşündüğü iltimas-adam kayırmaya ilaveten “Suriyeli kimliğe” sahip oluğun işe erişimdeki engeline şöyle işaret etmiştir:

“2018 yılından bu yana henüz çalışma hayatına erişim sağlamam mümkün olmadı. Üstelik lisans, yüksek lisans ve doktora dâhil 2020 yılında bütün diplomalarımın denkliğini tamamlayalı bir yıl oldu. Birçok üniversiteye başvurum ama hala iş fırsatını yakalayamadım... Ben bir işe başvurduğumda -burada sosyal çevre etkili oluyor- iki kişi olarak başvurduğumuzda liyakat olarak ben daha iyi olsam da o tanınıp ben tanınmadığımdan onu alırlar, beni almazlar. Bakınız bu anlamda vatandaşlık bana fayda sağlamıyor. Sosyal ilişkiler daha etkili bir rol oynuyor” (M5, E, 36-50).

“*Katılımcı:* Hayır, (*vatandaşlığın işe erişimde*) asla faydası olmadı. Beş dil konuşmama rağmen bunları kullanacağım şekilde bir işe erişmem mümkün olmadı. Hatta tercümanlık yapmada dahi bir fırsata sahip olamadım.

Araştırmacı: Sizi bundan alıkoyan şey nedir?

Katılımcı: Beni engelleyen şey -özellikle Şanlıurfa’yı daha fazla detaylandırabilirim- Şanlıurfa’nın bir torpil yuvası olmasıdır. Burası insanların birbirini tanıdığı ve birbirine aracı olduğu bir yer. Dolayısıyla ilmi dereceler (*diplomalar*) belki bir noktaya kadar işe yarayabilir...” (Ş42, K, 18-35).

Cantürk’ün (2020: 175) bulgusuna paralel olarak vatandaşlık, kimi eğitimli gruplar ve dar gelirli için dezavantaja dönüşebilmektedir. Yabancı uyruklu öğretim elemanı statüsünde çalışan akademisyenlerin vatandaşlığı almak ile kendi iş pozisyonlarını korumak arasında bir seçime zorlandığı söylenebilir. Nitekim Suriyeli akademisyenler üzerine yapılan bir saha çalışmasında Suriyeli akademisyenlerin çok büyük bir çoğunluğunun işini korumak amacıyla vatandaşlık almaktan kaçındığı bulgulanmıştır (Erdoğan, Erdoğan ve Yavcan, 2017: 63). Buna karşın sahada vatandaş olunca ilişkisi kesilen onlarca akademisyenin varlığı tespit edilmiş olup bu durum kendileriyle müzakere edilmiştir. Yüksek vasıflı olarak addedilen ilgili kitlenin belirli bir yaştan sonra iş piyasasında yeni bir iş kovalaması mağduriyetle sonuçlanmaktadır. Vatandaşlık sürecinde vatandaş olması durumunda üniversite ile ilişkisinin kesileceğini öğrenen ve yabancı öğretim kadrosunda çalışan bir katılımcı bu durum üzerine vatandaşlığı seçerek işten vazgeçtiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Vatandaşlığı aldığımda işten atıldığımı söylemek isterim. Yani vatandaşlık ilk önce işimi kaybetmeme yol açtı... O zaman (*vatandaşlık sürecinde*) vatandaşlığı alanın üniversiteden-işten atılacağı meselesini duymaya başlamıştık. Kimisi (*bu haliyle*) işlemlerin devam etmesini istemiyordu. Bazı iş arkadaşlarım vatandaşlık işlemlerini durdururken bazılarıysa işlemleri devam ettirdi... Vatandaşlığı aldığım gibi işten atılacağımı biliyordum. Vatandaşlık sürecinde parmak izi verip kimliği aldığında işten atılacağımızı öğrenmiştik. Fakat kişisel düzeyde bunu bilmeme rağmen bu durum uzun vadede vatandaşlığı almaktan beni alıkoymadı. İlkın rızkın Allah’tan olduğu kanaatindeyim. İkinci olarak iş gelir de gider... İş her yıl gelebilir ama vatandaşlık her yıl gelmez. Realiteye yön verecek olan sosyal ve siyasi şartların nereye evrileceğini bilemiyoruz. Yani vatandaşlık politikası değiştirilebilir, dosyam kapatılabilir ve size vatandaşlık vermiyoruz diyebilirlerdi her an. Bu noktadan çok endişeleniyordum. O yüzden işten atılacağımı biliyordum ve sonuna dek devam ettim. İnancım şu ki rızık Allah’tan, vatandaşlık da Allah’tandır ve bütün her şey mukadder ve yazılıdır Allah’ın katında. Zarar görüp işten atılmama rağmen kimliği aldım, bir de ne mutluyum. Parmak izi vermeye gittiğimde -bu vesileyle şiir okumak istemiyorum (*gülerek*)- sevinerek gidiyordum” (İ32, E, 36-50).

Vatandaşlığın dar gelirli kimselerin ekonomik hayatına pozitif bir katkısının olmadığı hatta sığınmacı statüsünün kaybedilmesi nedeniyle uluslararası yardımlardan mahrum kalmanın kişinin ekonomik düzeyinin daha da gerilemesine neden olduğunu söylemek mümkündür. AB tarafından finanse edilen Sosyal Uyum Yardımı (SUY) yaklaşık 1.5 milyon Suriyeli mültecinin yararlandığı bir programdır. Katılımcılar tarafından kişi başı aylık 120 lira olarak belirtilen ve Kasım 2022’deki güncellemeye göre 230 lira olan bu yardımlar (Kızılay Kart, 2022) vatandaşlıkla birlikte kesintiye uğramaktadır. Dar gelirli ve kalabalık aileler için bu yardımlar küçük dahi olsa kişi başı verildiğinden temel ihtiyaçların karşılanmasına imkân sağlayarak geçim sıkıntısını nispeten azaltmaya yardımcı olmaktadır. Nitekim Erdoğan (2021: 268) son saha çalışmasında, vatandaşlık almak yerine geçici koruma ve mülteci statüsünde kalmak isteyen Suriyeli mülteci oranının 2019’da %9.9’dan 2020’de %19.2’ye yükseldiği bulgusunun, Suriyelilerin SUY ve benzeri yardımlarından mahrum kalmak istemediği şeklinde yorumlanabileceğini ifade etmektedir. Gaziantep’te ikamet eden dar gelirli ve çok-çocuklu bir katılımcı, vatandaşlık sonrası yardımların kesilmesine ve bunun olumsuz etkisine dikkat çekerken Şanlıurfa’da benzer koşullara sahip bir diğer katılımcı da yardım alamamadan yahut systemsiz ve yetersiz bir şekilde yürütülen belediye yardımlarından yakınmaktadır. Her iki katılımcı da ekonomik sıkıntılarla baş etme noktasında kızlarını evlendirme yoluna başvurduğunu ifade etmektedir:

“Vatandaşlık sonrası ekonomik hayatım olumsuz etkilendi. Maddi anlamda ekonomi piyasalarında pahalılık ve zamlar arttı. Sanki vatandaşlık doğru zamanda gelmedi. Çalışıyoruz mesela ama her şey üst üste zamlanmış olduğundan, kiralar arttığından geçimi sağlamak mümkün olmuyor. Evvela ilacı ücretsiz alıyordum. Hastanede ücretsiz tedavi görüyorduk. Şu anda ise ücretini ödüyoruz. Bu durumu vatandaş olarak yadırgıyorum. Geçici koruma altındayken Kızılay Kartı üzerinden yardım alıyordum. Şimdi Suriye ve Türk vatandaşlığına sahibim ve Türk vatandaşlığını aldım diye yardımdan mahrum mu bırakılmalıyım? Vatandaş olduk diye biraz daha ilgi beklerken tümüyle ilgisiz kalmak. Bari en azından Suriye vatandaşlığımız üzerinden aldığımız yardımları almaya devam etseydik, çünkü çifte vatandaşız. Sözelimi hasta çocuğu olan bir aile Kızılay Kartından kişi başı aylık 250 lira alıyor şimdi, 155 değil. Benim şimdi Kızılay Kartım olsaydı 2500 lira alırdım... Kızılay Kartı yardımları kesildiğinde yeşil kartın ismini duymuştuk, ondan yararlanabileceğimizi sanıyorduk. Fakat ondan hiçbir şekilde faydalanamadık” (G21, E, 36-50).

“Burada Suriyeli olarak gerçeklerle yüzleşince şok geçirdik. Benim burada hiçbir şeyim yok. Ben ve kocam yaşlı insanlarız. Hiçbir yardım ya da yardım kolisi falan almıyoruz. Belediye geldiğinde -vatandaş olarak- (yardım kolisi almaya) utandım. Bir daha yardım kolisi için yazılmayacağıma söz verdim. Bir kilo pirinç, bir kilo şeker, bir kutu yağ vermek bir belediyeye yakışmaz... Çocuklarım eğitim burslarından mahrum kaldı... Suriyeli öğrencilerin istifade ettiği belirli burslar vardı fakat çocuklarım bunlardan mahrum kaldı... Korona döneminde üniversite masraflarını karşılamak ve benim yükümü hafifletmek için çalışmak istediler fakat Şanlıurfa’da iş bulamadıklarından başka bir şehre gittiler. Ama orada onları dolandırdılar. Yani çok zorluklar çektik... Halihazırda biz iki arada bir derede kalmış durumdayız; ne Suriyeliyiz ne de (Türk). Oğlum iş için İŞKUR’a başvuru yaptı ama vatandaş olmasına rağmen öğrenci diye iş vermediler. Aynı pozisyonadaki Türk öğrenciler için çeşitli imkânlar tanınıyor. Bu bizim Türklerle aynı muameleye tabi tutulmadığımızı gösteriyor... Biz büyük mağduriyete uğrayan kimselerdeniz. Hatta şu an vatandaşlar için var olan elektrik indirimi hizmetinden de çocuklarımız on sekiz yaş üstü olduğu için faydalanamıyoruz. Halbuki genç çocukları olan ailenin masrafları daha yüksek. Özellikle sistemde üniversite öğrencisi gözükken aileler neden yardım alamıyor? Biz Suriyeliler olarak, maddi durumumuz sıfırın altındayız. Sana desem ki evimize etin girmesi için kurban bayramını dört gözle bekliyoruz, buna inan” (Ş26, K, 51-65).

Özetle bu temada, vatandaşlığın Suriyelilerin sosyo-ekonomik değişimindeki rolü ele alınmıştır. Yasal bir statü olarak vatandaşlık, istihdamın önündeki yasal engelleri ortadan kaldırması nedeniyle katılımcılarca değerli görülmektedir. Bu özelliği nedeniyle özellikle iş insanı, sanayici-tüccar kesimin faydalandığı ve sosyal sermayeye sahip sınırlı sayıda katılımcının genellikle STK’larda iş bulduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık hem vasıfsız sınıfın hem de vasıflı olarak addedilen akademisyen, doktor, diş hekimi, hukukçu, öğretmen gibi yüksek eğitilmiş sınıfın yer değiştirmeden dolayı yaşadığı sosyo-ekonomik statü kaybının vatandaşlık sonrası telafi edilmesi bir yana bu kaybın devam ettiği anlaşılmaktadır. Çalışmanın bu

bulgusu, Cantürk'ün (2020:189) vatandaşlığın Suriyelilerin sosyo-ekonomik kapasitelerini ve yaşam standartlarını yükselttiği, yüksek gelir grubu dışındaki orta ve düşük gelirli grupların Suriye'deki yaşam standartlarına eriştiği temel bulgusuyla uyuşmamaktadır. Yasal statünün, vatandaşlığa alınmış kimselerin diploma denkliği başta olmak üzere çalışma hayatına hazırlayan yasal prosedürlerle ilgili eksikliklerin ve toplumsal uyum kapasitesinin düşüklüğünün sosyo-ekonomik statü kaybını derinleştirdiği fark edilmiştir. Bu durum bir önceki başlıkta ifade edildiği üzere vatandaşlık alan ve iş imkânı bulamayan kimselerin *eşikte olma* halini diri tutarak müteakip göçe yönelmesinin de temel nedenlerinden birini meydana getirmektedir.

3.3. Vatandaşlığın Uygulama Alanı ve Tanınma Talebi: Katılım

Üyelikle edindiği yasal pozisyonun neticesinde vatandaşlığa ve belirli haklara erişebilen birey, bu haklarını koruyabileceği, müzakere edeceği sistem ile eşit haklara ve yükümlülüklerle sahip olduğu diğer vatandaşlarla uyumu katılım yoluyla yeniden ve sürekli bir şekilde inşa eder. Bu yönüyle katılım, Bloemraad'a (2000) göre, vatandaşlığın en önemli boyutlarından birini ifade etmektedir. Katılımın her ne kadar siyasi yönü ön plana çıkarılsa da, sivil toplum kuramcılarında olduğu gibi, katılımın çerçevesini sosyal katılımın bütününe içerecek şekilde genişletmek mümkündür (Kymlicka ve Norman, 2012: 199). Dolayısıyla katılım, kişinin toplumsal ilişkilerinin bütününe kapsamaktadır. Bundan hareketle bu temada, edinilen yasal statünün katılıma ne ölçüde imkân tanıdığı, katılımcıların katılıma dair deneyimleri ve görüşleri analiz edilmektedir.

Vatandaşlığa geçen Suriyelilerin katılımına iki yönlü bakmak mümkündür. Katılımın birinci yönü ev sahibi toplumun kendisiyle ilgiliyken ikinci yönü ise Suriyelilerin kendi aralarında tesis edip yürüttüğü ve uluslararası boyuta sahip olan katılımı ilgilidir. Katılımcılar vatandaşlığa geçişin önemli bir kazanım olmasına karşın vatandaşlığın çoğunlukla katılıma imkân vermediğini belirtmektedir. Katılımın önündeki engeller bir yönüyle bireyin kendisiyle ilgiliyken öte taraftan toplumun bireyi içinde değerlendirdiği kümeye veya bağlama karşı geliştirdiği önyargı yahut dirençlerle ilgilidir. Sınırlı sayıda katılımcı topluma katılım göstermemesini kendi

karakteristik özelliğiyle açıklama yoluna gitmiştir. Buna karşılık katılımın önündeki bariyerin genel hatlarıyla dil engeline ilaveten ev sahibi toplumdan kaynaklanması sebebiyle kesintiye uğradığı anlaşılmaktadır. Ev sahibi toplumun Suriyelilerle karşılaşma alanlarını sınırlı tutması, katılımın sınırlandırılmasına ve katılımcıların izolasyonuna giden yolun taşlarının döşenmesine yol açtığı görülmektedir. Ev sahibi toplumun katılımı sınırlandıran ve izolasyona neden olan tutumu bir sonraki başlıkta detaylandırılmıştır.

Katılımcıların oturduğu apartmanın-sitenin ve/veya meskûn olduğu ilçenin belediye meclis toplantılarına katılım düzeyi anlaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların azının bu toplantılardan haberdar olduğu ve çoğunluğun böyle toplantılara katılım sergilemediği anlaşılmaktadır. Buna karşılık ekonomik olarak orta ve üst sınıfa mensup G15, Ş22 ve İ30 gibi kimi katılımcıların özellikle Suriyelilerin yer almadığı semtlere yerleşerek hem apartman toplantılarına hem de kendi iş kollarıyla ilgili toplantılara katılım gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak M3 ve G17 gibi sınırlı sayıdaki katılımcı, dilin de engel olmaması sayesinde, apartman toplantılarına nadiren de olsa katıldığını ifade etmiştir. M7, G14, Ş23 gibi kanaat önderi ve siyasilere yerel düzeyde belediye ve valilik tarafından düzenlenen toplantılara katıldığını ifade etmiştir. İ30 katılım sergilediği bina toplantılarında gördüğü kabulü şöyle ifade etmektedir:

“Bina toplantılarına katılıyorum. Beni kabullenmelerini anlamak güzel bir his veriyor. Sana basit de olsa bir şey anlatmak istiyorum. Büyük bir araba aldım. Bu araba bana ayrılmış olan boş yere sığmıyordu. Bina bir araya gelip araba yerlerini değiştirdi. Benimle onlardan biriymiş gibi davranıyorlar. Yabancıymışım gibi davranmıyorlar” (İ30, E, 36-50).

Katılımcıların dernekler gibi çeşitli sivil toplum kuruluşlarına katılımına bakıldığında, Uzan’ın (2019: 87) bulgusuyla paralel olarak, büyük çoğunluğunun Türkiye kökenli sivil toplum kuruluşlarına katılım sergilemediği anlaşılmaktadır. Buna karşılık katılımcıların önemli bir bölümü, Suriyeli sosyal ağlara katılım sağlamaktadır. Suriye krizinden sonra Türkiye’de uluslararası düzeyde -sivil toplum kuruluşları ve farklı platformlar tarafından desteklenen- onlarca dernek kurulmuştur. Suriyelilerin bir kısmı için bu dernekler bir yönüyle topluluğun finanse edilmesi ve topluluk üyelerine

belirli becerileri kazandırması bağlamında önem arz etmektedir. Suriye’de sivil toplum örgütlerinin Hafız Esed yönetimi sonrası sıkı bir denetime tabi tutulması, Suriye’de STK’ların gerçek anlamda sivil ve fonksiyonel olmasını engellemiştir (Şensoy ve Rakipoğlu, 2019). Küresel Güney’deki sivil toplum geleneğinin zayıf olduğu iddiasıyla (İçduygu ve Senay, 2008: 303) paralel olarak Suriye’de bu deneyimin yoksunluğunun, katılımcıların genel anlamda Türkiye kökenli STK’lara teveccüh göstermemesinin nedenlerinden biri olduğu düşünülmektedir. Bu sivil toplum deneyimini edinmek ve sivil topluma katılımı yükseltmek amacıyla eğitimli bir grup Suriyeli çalışmalar yürütmektedir. Bu bağlamda Suriyeli derneklere katılım sağladığını belirten bir kadın katılımcı, halihazırda Ankara’da faaliyet gösteren yine Suriyeli bir derneğin çatısı altında, Türk akademisyenlerin ve STK üyelerinin de katılımıyla sivil toplum üzerine kafa yorduklarını, bunun da hem kendileri hem de Suriye’nin geleceği için oldukça önemli olduğunu belirtmektedir:

“Suriyeli derneklere katılım sağladım. Suriyeli çocuklara eğitim, faaliyet ve psikolojik alanlarda destek sağlıyorduk. Şimdi insani diplomasi alanında eğitim alıyorum. Türkiye deneyiminden faydalanıp Suriye’de sivil toplum kuruluşlarının nasıl inşa edileceği hakkında eğitim alıyoruz. Bizde sivil toplum var ama uluslararası ahlaki standartlara uygun değil. Esed’e bağlı sivil toplum mevcut ama genel anlamda ahlaki düzeyi yüksek bir sivil toplum söz konusu değil” (İ38, K, 18-35).

Öte yandan Suriyeli ve uluslararası dernekler, bir önceki temada da belirtildiği gibi, eğitimli kimseler için çalışma ve yeteneklerini sergileyebilme imkânı sunmaktadır. Saha çalışması esnasında farklı illerde farklı ülkeler tarafından finanse edilen Suriyeli dernekler ziyaret edilmiştir. Özellikle Körfez ülkelerinin devasa bütçelerle fonladığı derneklerin bu fonları etkin bir şekilde kullanamadığı kanaatine varılmıştır. Onlarca derneğin, bütçeyi yönetememe ve koordinasyon eksikliği sebebiyle, yapılması gereken ve hedeflenen etkinlikleri etkili bir şekilde gerçekleştirmekten uzak olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın bu bulgusu Cantürk’ün (2020: 193) ulusal ve uluslararası STK’ların koordinasyonsuzluğunun kaynak israfına yol açtığı ve kurslara katılım karşılığında verilen maddi desteğin projeleri gerçek amacından saptırdığı bulgusuyla uyumaktadır. Bundan hareketle katılımcılardan küçük bir grup,

derneklerin sistemsizliği ve yaşanan yolsuzluklar sebebiyle bu organizasyonlara katılımı kestiğini belirtmektedir:

“Derneklere katılmıyorum, gönüllü bir şekilde ben yardım faaliyetlerini yürütüyorum. Biz tüccar ve sanayiciler olarak ihtiyaç sahiplerine yardımlarımızı yapıyoruz. Ama bizim örgütlere, derneklere güvenimiz yok. Onlara güvenimiz sıfır maalesef. Onlara dışardan yardım geldiğinde bunun yüzde doksanını alıyorlar ve geriye kalan yüzde onu ise akrabalarına dağıtıyorlar. Dolayısıyla bizim onlara itimadımız yok. Dernekler kendilerini finanse edelim diye bize fazlaca geliyor ama biz onlara siz kendinizi finanse edin biz sizi finanse edemeyiz diyoruz...” (G15, E, 36-50).

“Suriyeli dernekler çok kötü. Bu derneklerde yolsuzluk had safhada. Bu dernekler Suriyelilerin meşru haklarını gasp ediyor. Derneklere Suriyeliler adına gelen yardımlar ve projeler; maddi destek, uyum, dil kursları ve kadın tekstil kurslarını içeriyor. Fakat bu dernekler dört beş adet makine alıyor ve on Suriyeli kadını da kursa yazdırarak her birine 200 TL verip kırk elli kadını iki bin lirayla çalıştırmış ve projeyi tamamlamış gibi gösteriyor. Bu tür faaliyetlerin dernekler tarafından değil Türk hükümeti tarafından yürütülmesi gerekmektedir” (G13, E, 36-50).

Göçmenler ve mülteciler yer değiştirmenin bir sonucu olarak birden fazla ülkeye bölünebilmektedir. Katılımcıların tamamına yakınının aile fertleri, Suriye-Türkiye ile Avrupa-Orta Doğu’nun farklı ülkeleri arasında bölünmüş vaziyettedir. Bu bölünme Bloemraad ve arkadaşlarının (2008) ifade ettiği uluslararası bir katılım sergilemeye de dönüşebilmektedir. Almanya’da çalışan ailenin bir ferdi Türkiye’deki ailesinin bir kısmına, aynı şekilde Türkiye’de çalışan bir kimse de Suriye’de “geride kalanlara” mali destek sunabilmektedir. Suriye’de akrabası bulunan katılımcılar onlara karşı sorumluluklarının olduğunu ve yardım edememe durumunda vicdan azabı çektiğini ifade etmektedir. Bunun dışında sanayici-iş insanı gibi sermaye sahipleri farklı ülkelerde kurduğu iş ağları sebebiyle uluslararası katılımın örneğini sergilemektedir. Uluslararası ekonomik katılımın yanı sıra siyasi katılımcılar farklı ülkelerde Suriye merkezli toplantılara ve konferanslara katılmaktadır. Bundan yola çıkarak neredeyse her toplumsal sınıfa mensup katılımcının yüz yüze yahut internet yoluyla uluslararası katılımı paydaş olduğu söylemek mümkündür.

Menş e ülkenin sosyokültürel yapısı demokratik kurumların ve teamüllerin yaygınlığı ve kişinin yetiştiği sosyo-politik ortam onun varış ülkesindeki katılımına yön

vermektedir (Just ve Anderson, 2012). Bu bağlamda katılımcıların Türkiye’deki katılım biçimi Suriye’nin sosyal yapısından bağımsız değildir. Suriye’nin Türkiye’yle olan sınır illerindeki kabilevî yapı Şam ve Halep’in merkezine nazaran daha güçlüdür. Türkiye’de Suriyelilerin bir araya gelip sosyalleştiği yerlerin genel olarak sivil toplum kuruluşları, Suriyelilere ait kafe-restoranlar ve bir kısım topluluğa açık meclisler olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşılık, gözlemlerden hareketle, özellikle Türkiye sınır illerinde ikamet eden ve daha çok sınır illerinden göçüp gelen Suriyelilerin, kendi illerinde var olan sosyal dokuyu devam ettirecek şekilde bir sosyalleşme ortamına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Suriye topluluğu, kendisine has derneklere ilaveten aile meclisleri yahut aşiret meclislerine de sahip olup bu meclislerden bazıları saha çalışması sırasında ziyaret edilerek aşiret şeyhiyle yahut meclisin büyüğüyle de mülakat gerçekleştirilmiştir.

Aile ve aşiret meclisleri, dayanışma ve sosyalleşme noktasında ideal bir ortam olarak görülmektedir. Çünkü göçmen ve mülteci dayanışma ağları, ulusötesi ağlar inşa etmenin yanı sıra ev sahibi ülkedeki göçmen ve mülteci topluluğun karşılaştığı zorlukları beraber aşmayı ve sahip olunan kültürel değerleri ve kimliği koruma imkânı sunmaktadır (İhlamur Öner, 2018a: 312-313). Bundan hareketle bu meclisler, Suriye’deki sosyal statülerin yaşatıldığı ve yeniden üretildiği ve Suriyeli topluluğun kendisini rahat bir şekilde ifade edebilme imkânına sahip olduğu mekânlar olarak inşa edilmektedir. Buna ilaveten, topluluğun kendi içerisinde yaşayacağı sorunları çözüme kavuşturma ve özellikle Şanlıurfa ve Mardin gibi illerde Türkiye toplumuyla yaşanacak problemleri diyalog yoluyla çözme görevi üstlenmektedir. Düğün, sünnet düğünü, gündelik oturmaların ve ortak sevinçlerin bir arada yapılabildiği/yaşanabildiği bu mekânlar, Suriyelilerin hayatın normal seyri içerisinde katılım gösterdiği yerlerdir. Şanlıurfa’da böylesine bir meclisin ileri geleni, “divan” olarak adlandırılan bu meclislerin sosyal ve kültürel buluşma yeri olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Vatandaşlığı aldıktan sonra artık misafir olmadığımı hissettim. Yasal, ahlakî ve dinî sorumluluklarım arttı. Dolayısıyla bu ülkenin itibarını düşünmeli ve kanunlara saygı duymalıyım. Vatandaşlıktan sonra aşiret mensuplarını bir araya getiren aşiret divanını kurduk. Normalde bu divanı vatandaşlıktan kısa bir süre önce hayata geçirmiştik ama vatandaşlık sonrasında divanı güçlendirdik. Taziye ve bayram etkinliklerinde

Suriyelileri temsil eden grup olarak esas problemleri gidermek adına Şanlıurfa’da yaşayan Suriye ... aşireti büyüklerini bir arada toplayarak görüşmeler gerçekleştirdik. Görüşmede insanlarımızı kanuna, toplumun örf ve adetlerine uyma noktasında yönlendirmemiz gerektiğini konuştuk. Bayram münasebetlerinde gençlerin bir arada toplanmamasının gerektiğini vurguluyoruz. Komşuya saygı duyulması gerektiğini, Türkiye’nin geleneklerine, toplumsal alışkanlıklara ayak uydurmanızın gerektiğini konuşuyoruz. Çünkü sonuçta misafir bir milletiz ve buradaki kanunlara da riayet etmeliyiz. Aynı şekilde avukatlarla, diyanet vakfıyla ilişkileri olan din adamlarıyla diyalog geliştirdik... Şanlıurfa’da birçok problem sosyal dayanışma sayesinde çözülüyor. Bu bizim yükümüzü hafifletiyor. Avukat doktor ve aşiret büyüğünden ve din adamlarından oluşan bir kanaat lideri grubumuz var. Şanlıurfa’daki Suriyeliler üniversite mezunu kimseler değil. Bu gruplar herhangi bir etkinlik ve münasebette bizim buradaki divanda toplanıyor. Bir müddet önce bir barıştırma münasebetiyle elliden fazla aşiret temsilcisiyle karma bir meclisimiz oldu. Aşağı yukarı her zaman bu konularda yönlendirici oluyoruz. Suriyeli insanlarımız dinî makama ve toplumsal rolü olan şahsiyetlere saygı duyuyor” (Ş23, E, 66-80).

Farklı etnik kökenlerden Suriyeliler, iç içe geçmiş yapılanmalar olan aşiret meclisleri, dernekler ve farklı sosyal dayanışma ağları kanalıyla Türkiye’de bir araya gelebilmektedir. Bununla beraber çok keskin sınırlara sahip olmasa da Suriyeli farklı grupların da kendine has toplanma alanlarına sahip olup, bu mekânlarda katılım sergilediği söylenebilir. Türkmen, Kürt ve Çeçen katılımcılar; dernekler ve meclisler yoluyla sosyalleşebilmektedir. İkinci bölümde değinilen vatandaşlığa kabul edilme şeklinden de anlaşılacağı üzere Türkmen ve Çeçen katılımcılar, kendi sosyal ağ ve derneklerinin kendi toplulukları nezdindeki önemine dikkat çekmişlerdir.

Katılımın en belirgin yönü siyasal katılımdır. Mülteciler için siyasal bir katılım olarak oy kullanma, edinilen yasal statünün tanınması ve vatandaşlığın deneyimlendiği bir alan şeklinde tanımlanmaktadır (Kuch, 2019: 167-169). Vatandaşlığa geçişle birlikte siyasal katılım kimi katılımcılar için cazip hale gelse de kimileri için de farklı nedenlerden ötürü uzak durulması gereken bir alan olarak görülmektedir. Suriye her ne kadar demokratik bir ülke olup seçimler belirli aralıklarla yapılsa da katılımcılar bunun sembolik bir seçim olduğunu ve asla kendilerinin bir özne olarak o süreçte yer almadığı noktasında hemfikirdir. Suriye’de seçme özgürlüğünün kısıtlanması nedeniyle karar ve inşa süreçlerinden dışlanan katılımcılar için seçimlerde gerçek anlamıyla oy kullanmak bir var olma ve özgürlük pratiği olarak tanımlanmaktadır. Bu duruma istinaden vatandaşlığın, kendilerinde seçimlerde oy kullanma motivasyonu oluşturduğunu ifade eden katılımcıların çoğunluğu, literatürdeki bulguyla (Uzan,

2019: 86; Cantürk, 2020:147-148) paralel olarak, siyasal katılımın ve seçimde oy kullanmanın mutluluğunu ve seçime katılmanın kendilerini değerli hissettirdiğini ifade etmektedir:

“Vatandaşlık, seçime katılma motivasyonumu arttırdı. Suriye’de seçimlere katılmak bir zorunluluktur. Ben askeriyede katıldım bir defa ve bir yerlere bastım ama nereye bastığımı bilmiyorum. Bildiğim bir şey var ki o da seçimin Esed için olduğuydu. Bu zorunluydu. Burada kendimi özgür hissettim. İlk defa bu duyguyu yaşıyorum” (G19, E, 18-35).

Siyasal olan her şeye mesafeli yaklaşma halinin, katılımcıların Suriye’deki olumsuz deneyiminden kaynaklandığı düşünülmektedir. Siyasetin kırmızı çizgi olduğu Suriye’de siyasi söylemler tehlikeli alana müdahale etmek olarak görülmektedir. Kimi katılımcılar bu olumsuz deneyimin bir yansıması ve devamı olarak siyasetle işlerinin olmadığını vurgulayarak siyasetle ilişkili bir konuyu kapatma yoluna gitmiştir. Bu “tehlikeli alandan kaçış” durumunu farklı toplumsal sınıflarda gözlemlemek mümkündür. Katılımcıların yaklaşık dörtte biri seçimlerde oy kullanmadığını veya kullanmak istemediğini ifade etmektedir. Bu bulgu Cantürk’ün (2020: 153-154), demokratik haklara erişimin bütün katılımcıların nezdinde vatandaşlığın en güzel yanı olduğu bulgusuyla uyuşmamaktadır. Seçimlerden uzak durmanın arkasında temel iki nedenin var olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenlerden birincisi katılımcıların vatandaşlığa rağmen kendisini misafir kabul etmesidir. İlgili katılımcılar, Uzan’ın (2019: 85-86) bulgusuyla paralel olarak, vatandaşlığın her ne kadar Suriyeliler ile Türkleri yasal düzlemde eşit kılarsa da Türkiye toplumuna “yeni katılmış” bireyler olarak bu toplumun dinamiklerine ev sahibi toplum kadar vâkıf olamadığı kanısındadır. Bu duruma istinaden ilgili katılımcılar, seçimlere katılmanın ahlaki açıdan doğru olmadığını ve bu sebeple seçimlere katılmayı tercih etmediklerini ifade etmişlerdir. Bu durumu bir katılımcı, Türk vatandaşlığının kendileri için ikinci vatandaşlık olması sebebiyle, siyaset gibi toplumun geleceğini etkileyecek konularda önceliğin ve kararların Türkiye’nin öz halkına bırakılması gerektiği şeklinde ifade etmiştir:

“Vatandaşlık bende seçimlere katılmak için motivasyon meydana getirmedi. Bende bir motivasyon meydana getirse dahi ben oyumu kullanmayacağım. Benim önceliğim siyasi kararların merkezinde yer almak değildir. İkincisi ben aslen Türkiyeli olmayıp vatandaşlığı sonradan almış bir insanım. Dolayısıyla ben toplumun yapısını, düşünme tarzını veya bir olayın neticesini bilmiyorum. Bu kararları buranın öz halkının özgürlüğüne bırakıyorum... Biz Suriyeliler savaş dönemlerine tanıklık etmiş ve farklı ülkelerden insanları topraklarımızda ağırlamış bir toplumuz. Örneğin 2003 yılında iltica eden Iraklılar, kırk yıldan fazladır Suriye’de yaşayan Filistinliler ve 2006 savaşından sonra gelen Lübnanlılar. Yani toplamda gelen bir milyon mülteci bizimle iç içe yaşamasına rağmen bunlar Suriye’nin siyasi kararlarına ve hayatımıza etki etmediler. Şimdi ise Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin de Türkiye’yi etkilememesi gerekiyor. Dolayısıyla Türkler kendi memleketinde daha öncelikli. Çünkü nihayetinde Türk vatandaşlığı bizim için ikinci vatandaşlık hükmündeyken onlar için birinci vatandaşlık hükmünde. Bundan dolayı kendi kaderlerini tayin etmede önceliğin asli vatandaşların seçimine bırakılması gerekiyor” (Ş42, K, 18-35).

Seçimlerde oy vermeden kaçınmanın ikinci nedeni ilgili katılımcıların kendisini yakın hissettiği partilerin var olmamasıyla ilgilidir. Kendisini seküler yahut solcu olarak tanımlayan katılımcılar seçimlere katılma motivasyonunun olmadığını dile getirmiştir. Vatandaşlığı veren bir iktidar partisi olarak AK Parti’ye yakınlık duymayan ama aynı zamanda sol yahut kendisini ideolojik anlamda temsil edecek partilerin Suriyeliler aleyhine politika izlemesi sebebiyle de o partilere de yönelemeyen bu kimseler seçimlerde oy vermemenin daha mantıklı olduğu kanısındadır. Bu dar katılımcı grubunun, kendi siyasi çizgileriyle siyasi partilerin Suriyeliler söylemi üzerinden yürüttüğü karşıtlık politikasının arasında kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durumu iki katılımcı şu şekilde ifade etmektedir:

“Araştırmacı: Oy kullanmadığınızı söylediniz, vatandaşlık size seçime katılma motivasyonu sunmadı mı?”

Katılımcı: Aksine, aksine. Ama beni burada anlamamı istiyorum. Anlamamı istiyorum. Ben laik bir insanım.

Araştırmacı: Siz kendi düşüncenize yakın bir partiye oy verebilirdiniz o halde?

Katılımcı: Kime?

Araştırmacı: Kimi kendinize yakın görüyor idiyse onlara.

Katılımcı: E, peki bir kişi sana karşı daha iyiye?

Araştırmacı: Hmm böyle düşünmemiştim. Dolayısıyla siz...

Katılımcı: Tarafsız kaldım. Hatta...” (İ33, K, 51-65).

“Doğrusu buraya ilk geldiğimde coşkuluydum. Vatandaşlığı, 2014’ün sonlarına doğru, aldıktan sonra Türkiye’de seçim yapıldı. Türkiye ile alakalı pek fazla bir şey bilmiyordum.... Suriye’de hayatımda seçime katılmamıştım... (*Vatandaşlığı aldıktan sonra*) birinci ve ikinci seçime –parlamento (*genel*) seçimleri olabilir- eşim ve oğlumla birlikte katılıp AK Parti’ye oy verdik. (*Oy vermede*) kendimizi özgür hissettik. Suriye’de hayatımız boyunca seçme hakkını kullanamamıştık. Formalite icabı seçimler oluyordu, Beşşar Esed’in son seçimde yaptığı gibi. Bu durum (*seçme hakkı*) sende özgür, irade sahibi ve bir şeyleri etkileyebileceğine dair bir duygu uyandırıyor. Bu durum sadece ilk yılda oldu (*vatandaşlığın ilk yılında*) -2015’te olabilir-, sonrasında seçimlere katılmadık çünkü Türkiye’nin siyasi yol haritasını gerektiği gibi bilmiyorduk. Suriyeli mültecilerin durumu AK Parti’yle muhalefet arasında bir anlaşmazlık konusu olarak yer alıyordu. Buna ilaveten Halep olayından sonra AK Parti’ye olan desteğimiz azaldı. Bu mesele (*Halep’in muhaliflerin kontrolünden çıkması*) bizi çok etkiledi... Seçime katılmak istemiyorum. Çünkü doğrusu AK Parti’ye oy vermek istemiyorum ama aynı zamanda diğer muhalif partilere de oy verme gerekçem yok, çünkü onları tanımıyorum. Buna ilaveten onların Suriyelilere karşı olumsuz tutumları var” (İ35, E, 66-80).

Çalışmada katılımcıların vatandaşlık sonrası siyasi partilere katılım, üye olma yahut yeni bir partinin kuruluşunda yer alma durumları da ele alınmıştır. Mülteciler, ev sahibi ülkede vatandaşlıkla birlikte edindikleri yeni yasal statüyü destekleme saikiyle iktidardaki hâkim partiye üye olma eğilimi gösterebilir (bkz. Kuch, 2019: 170). Uzan’ın (2019: 85) çalışmasındaki katılımcılarının hiçbirinin siyasi partilere üye olmadığı veya olmayı düşünmediği bulgusunun tersine, katılımcıların dörtte birinden fazlası parti üyesi olduğunu veya ihtiyaç duyulması halinde parti üyesi olabileceğini ifade etmiştir. Bunlardan üye olunan veya ilerde olunması muhtemel olan birinci parti açık ara farkla AK Parti iken ikinci sırada ise çok sınırlı olacak şekilde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) yer almaktadır. Parti üyeliğini siyasi ilgi ve yönelimlerin belirlemesi kadar sahip olunan statünün kırılma gücüne çare bulma ve kendisini güvene alma kaygısının da önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. İlgili katılımcılar, parti üyeliğini hem toplumsal kabulün hem de istisnai vatandaşlığın getirdiği tedirginliği hafifletmenin, *eşikte olma* halini aşmanın bir aracı olarak yorumlamaktadır. Bundan hareketle, toplumsal statüyü koruma ve yeniden inşa etmede partilerin bir araç olarak görüldüğü ve ihtiyaç duyulan güvenliğin gölgesinde adı geçen iki parti arasında dahi bir denge gözetme ihtiyacı hissedildiği anlaşılmaktadır. Bu durumu iki katılımcı şöyle ifade etmektedir:

“Şu kurt olan hangisiydi? (Yan masada oturan arkadaş ve akrabalarına sesleniyor), MHP. Ben ve çocuklarım, hepimiz (MHP’ye üye olduk)... O (kardeşini kastediyor) AK Parti’ye üye oldu, ben ise buna (MHP’ye) üye oldum (gülüyor ve el işaretiyle dengeli olmak gerektiğini ima ediyor). Hem orada (MHP’de) amca çocuğumuz ..., orada biz de yer almasak olmazdı. O yüzden bütün çocuklarımı üye yaptım. Dengeyi gözetтик” (M7, E, 36-50).

“Şu anda katılacağım bir parti yok. Eskiden biz MHP’ciydik. Ama şu an desen MHP’ye yine daha yakınım. Dedim ya biz milliyetçiyiz, aşırı milliyetçiyiz. Zaten Türkmenlerin çoğu, kime sorsan hepsi MHPci, hepsi şöyle yapıyor (eliyle bozkurt işareti yapıp gülüyor). Yani işte bozkurttuk biz. Ama çok katılmak istemem. Bazen düşünüyorum mesela -vatandaş olmadan önce de- yani kendimi daha fazla korumak için. Çünkü sonuçta bu kimlik istisnai bir kimlik. Yani bir koruma yok yani, bu kimliğin bir koruması (yok). Biz öyle düşünüyoruz. Bilmem hukuki tarafında bir koruması var mı yok mu bilmiyorum ama herhangi bir olayda, mesela burda ülkede şey (iktidar) el değiştirdiğinde, siyaset olarak el değiştirdiğinde, kimlik elimizden gidecek diye bir algı geliyor bize. O yüzden bir partiye katılırsak belki bizi daha fazla koruruz diye. Öyle bir düşünce oluyor yani” (İ41, E, 36-50).

Katılımcılar, Suriyelilerin siyasal temsiliyle ilgili farklı görüşlere sahiptir. Suriyelilerin siyasal temsili ve sorunlarının dillendirilmesi adına birkaç önerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan iki tanesi, Suriyelileri temsilen bir partinin kurulması yahut Türkiye’de bulunan Suriye Geçici Hükûmeti’nin aktifleştirilmesidir. Katılımcıların çok azı Suriyelilerden meydana gelecek bir partinin varlığının gerekliliğini düşünmektedir. Yine çok az sayıda katılımcı, çalışmalarına Türkiye’de devam eden Suriye Geçici Hükûmeti’ni siyasal temsil noktasında dile getirmesine karşın mevcut haliyle Geçici Hükûmet’in Suriyelilerin sorunlarını çözmekten uzak olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık katılımcıların bir diğer kısmı, Meclis’teki siyasal temsili, mevcut partilerden aday olan vekillerin varlığıyla sağlamanın daha mantıklı olduğu kanısındadır. Suriyelileri temsil eden bir partinin varlığının gerekliliğini bir katılımcı şöyle belirtmiştir:

“Hakikaten buna (siyasi parti) biz Suriyelilerin ihtiyacı var. Bizim yasal yoldan bir partiye veya Suriyeliler adına konuşacak bir yapıya ihtiyacımız var. Bir partinin veya bir yapının Suriyeliler adına konuşmasına, onların sorunları ve taleplerini dile getirmesine ihtiyaç var. Bu yolla Suriyelileri rahatsız eden şeyleri, Suriyelilerin

durumlarını iyileştirmeyi ve onları entegre etmeyi hükûmetle tartışacak bir yapının varlığı sorunların çözümü için iyi olacaktır” (§22, E, 36-50).

Mülteciler uzun yıllar dışlandığı siyasal hayattan sonra edindiği vatandaşlıkla aktif siyasetin içinde yer alarak ait olduğu topluluğun sorunlarını çözme ve siyasal bir özne olarak tanınma çabası sergiler (Kuch, 2019: 185-187). Buna paralel olarak katılımcıların yaklaşık dörtte biri, vatandaşlığa geçen Suriyelilerden vasıflı kimselerin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kendilerini temsilen yer alması gerektiğini ifade etmiştir. Bu düşünceye göre halihazırda gerek geçici koruma altındaki Suriyelilerin gerekse de vatandaşlığa kabul edilen Suriyelilerin problemleri vardır. Bu problemlerin ele alınıp yasal çerçevede çözüme kavuşturulacağı yer ise Meclis’tir. Dolayısıyla ilgili katılımcılara göre Meclis’te Suriye kökenli vekillerin bulunması sorunun çözümünde olumlu bir role sahip olacaktır. Vatandaşlığa geçen bir Suriyelinin milletvekilli olması fikri, İ34 gibi hâlihazırda oy vermekten kaçınan katılımcıların çoğunluğu tarafından da savunulmaktadır. İlgili katılımcı, Suriyeli birinin milletvekili adayı olması durumunda onu destekleyeceğini şu şekilde dile getirmektedir:

“İstanbul’da Suriye topluluğu var, muhalefetin temsilcisi Suriye koalisyonu da burada, İstanbul’da. Ama Türkiye’deki Suriyelilerin durumuna dönük yaklaşımları çok kötü. Suriyelileri nasıl iyi bir şekilde sunacaklarını bilmedikleri gibi tam tersine kötü bir şekilde sunuyorlar. Koalisyon ve Suriye topluluğuyla ilgili toplantılara katıldım fakat konuşmaları çok kötüydü. Bunların bazıları Türk hükûmetiyle özdeşleşip Suriyelileri dinlemeyi unutuyor diğerleri ise Suriyelilerin sorunlarını Suriyelilerle ele alıp bunu Türklere iletmeyi unutuyor. Bu çok kötü bir durum... Mecliste Suriyelilerin yer alması aradaki ayrılıkları gidermesi için hem Suriyeliler hem de Türkler açısından iyi olur. Biz Suriyeliler maalesef geçen yıllarda maruz kaldığımız ayrımcılıkları ve Türk toplumunda Suriyeliler hakkında yaygınlaşan yanlış bilgileri Suriyeliler olarak kendi aramızda ele alıyoruz lakin Türklere bunu iletemiyoruz. Suriyeli bir milletvekili yahut siyasi bir kimliğe sahip bir Suriyeli, Türklere Türkiye siyasetine uygun bir şekilde Suriyelilerin varlığını anlatabilir. Bu yolla Türklerin yabancı olan Suriyelilerden korkmaması gerektiği, onlara farklı açıdan bakarak topluma bir zenginlik katacağını, hayata karşı farklı bakış açısı bağlamında yeni bir alan sunacağını ve birçok konuda katkıda bulunabileceğini onlara iletebilir. Tabii ki Meclis’te vatandaşlığı alan bir Suriyeli siyaset hayatına atılması durumunda kendisini iyi bir şekilde destekleyeceğim. Tabi ben Suriyelilerin sürekli maruz kaldıkları ayrımcılıkları Türklere iletmeye geri planda durduğunu düşünüyorum. Her yıl siyasetçiler (*Türk siyasetçiler*) çıkıp Suriyeliler hakkında yalan yanlış bilgiler veriyor” (İ34, K, 18-35).

Meclis'te yer alacak vekilin Suriyelileri iyi temsil etmesi ve aynı zamanda Türklerle de iyi derecede anlaşabilecek düzeyde Türkçe bilgisine sahip olması gerektiği ifade edilmiştir. İlgili katılımcılardan kimisi vatandaşlığa geçen Arapların, özelde ise Suriyelilerin siyasi karar verme mekanizmasında yer almasının Türkiye'ye, hem Suriye politikasında hem Arap dünyasına dönük dış politikasında daha doğru zeminde kararlar alabilmesine yardımcı olacağını düşünmektedir. Batı demokrasilerinde bu örneklerle sıklıkla karşılaşmanın mümkün olduğunu belirten İ36 kodlu iş kadını katılımcı, bu duruma Türkiye'de de imkân tanınmasının hem Türkiye'nin hem bölgenin yarına olacağı kanaatindedir. Halihazırda takip edilen Suriye politikasında Suriyelilerin etkin bir şekilde yer almamasının Suriye ile Türkiye arasında duvarlar inşa ettiğini belirten ve Batı ülkelerinde uzun yıllar yaşamış olan iş kadını katılımcı, Türkiye'de bu duvarların aşılması için Suriyelilerin siyasi katılımının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. İ39 kodlu sanatçı katılımcı ise Türkiye'de yaşayan ve farklı Arap ülkelerinden gelen kimselerle ev sahibi toplum arasındaki mesafelerin kaldırılması için Meclis'te Arap kökenli bir temsilcinin yer almasının zorunlu olduğunu düşünmektedir:

“...Türk vatandaşı olan biri olarak Türk siyasetinde yer almayı düşünüyorum. Bunu istediğimi hissediyorum. Ama şu an bu (*isteğim*), dil engeline takılıyor (*güliyor*). İnşallah iki sene sonra sadece dile odaklanıp dil öğrenmeyi becerirsem -benim için sorun yok- Türkiye siyasetinde bir rolümün olmasını istediğimi hissediyorum... Biz daima Müslüman bir ülke olarak Türkiye'nin, İslam dünyasındaki deneyimine istinaden, en iyi örnek olduğunu düşünüyoruz. Şöyle ki, halkı Müslüman olan bir toplum için -başarılı bir şekilde- laik bir yönetimin olduğu bir devlet inşa etmeyi başardılar. Öncelikle, Türkiye siyasetinde yer almayı temenni ediyorum, çünkü -sana dediğim gibi- Türkiye'ye aidiyet duyuyorum ben. İkincisi, Türkiye'nin son yirmi yıllık deneyiminden gerçekten faydalanmalıyız. Üçüncüsü, bana göre, Filistin, Suriye davası gibi mazlum Arap davalarının veya herhangi bir davanın destekçisi olmak istersek uluslararası arenada ağırlığı olan karar alıcı devletlerin siyasi lobilerinde yer almamız gerekiyor. Demek istiyorum ki Türkiye'nin, Suriye ve kendisine komşu olan ülkelerle ilgili kararların alınmasında rolü ve siyasi bir ağırlığı var. Suriye kökenli Türk vatandaşı olan biri olarak Türkiye siyasetinde benim yer almam, (*yani*) Türkiye lobisinde veya siyasetinde o ülkelere vatandaş olmuş kimseler yer aldığında, alınacak kararların daima daha isabetli olacağını düşünüyorum. Türkiye'nin -kasıt olmaksızın- Suriye'ye dönük fazlaca hatası oldu. Yani Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde birçok bölgeyi kendi hatası nedeniyle teslim etti ve bunların karşılığında herhangi bir şey almadı... Bana göre Türkiye Sünnilerin Ortadoğu'daki sığınağı konumunda. Dolayısıyla ülkemizde (*Suriye'de*) bir şeyleri düzene koyma ümidimiz varsa Türkiye ile el ele çalışmamız gerekiyor. Çünkü Türkiye Ortadoğu bölgesinde ciddi anlamda bir role sahip olabilecek veya bizi savunabilecek olan yegâne ülkedir. Mesela Katar'a gelirse, Suudi Arabistan'ın Katar'a yaptığı darbeyi kim başarısızlığa uğrattı? Türkiye. Yani

Türkiye'nin bunda bir rolü var. Biz Türkiye'nin rolünün daha etkin olmasını istiyorsak (*vatandaşlığa alınan*) kişilerin (*siyasete/karar alma sürecine*) dâhil edilmesi gerektiğini düşünüyorum" (İ36, K, 36-50).

"Yalnızca Suriyeliler için değil. Yine aynı noktaya döneceğiz ama Türkler her Arapça konuşanı Suriyeli sanıyor. Hayır, burada fazlaca Iraklı var, fazlaca Filistinli, fazlaca Yemenli var. Türkiye, kapılarını çaresiz kalanlara açtığı için müteşekkirim, bu ülkelerden insanlar buraya geldiler. Bu kimseler için vatandaş birinin temsilci olması gerekiyor. Bunlar burada bir azınlık kitlesini meydana getiriyorlar. Bu yüzden kesinlikle gerekli. Bu kimse bir şeyler talep etmesi için değil halklar arasındaki mesafeleri, engelleri ortadan kaldırmasına imkân sağlayacak" (İ39 E, 18-35).

Göçmen karşıtı siyasi mesajların artması göçmenlerin siyasetle ilişkisinin zayıflamasına ve süreç içerisinde siyasal hayattan dışlanmasına neden olmaktadır (Simonsen, 2021a). Bu bağlamda kimi katılımcıların ev sahibi halkı gücendirmemek amacıyla siyasal alanda görünür olmaktan ve oy kullanmaktan kaçındığı görülmektedir. Nitekim Erdoğan'ın (2020: 116) Türk halkının yüzde 87.1'inin Suriyelilere "siyasi hak verilmemesi" gerektiğine inandığı yönündeki bulgusuna paralel olan Suriyelilerin siyasal bir araç şeklinde kullanıldığı söylemi kimi katılımcıların siyasal hayattan dışlanmasına neden olmaktadır. İlgili katılımcıların, yer değiştirmenin kendi hayatlarında yarattığı zorlukların üstesinden gelmeyi siyasal görünürlüğe tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bundan hareketle, katılımcıların sınırlı bir kısmı, Meclis'te Suriyeli bir milletvekilinin yer alması fikrini erken bulmakta yahut bunun toplumsal çatışmaları körükleyebileceğini düşünmektedir. Her ne kadar seçme ve seçilme yasal bir hak olsa da ilgili katılımcılar, Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar nedeniyle bu haklardan tam anlamıyla yararlanmanın mümkün olmadığı kanısındadır. Bundan hareketle toplumda halihazırda uyum merkezli faaliyetler üzerinde kafa yormanın siyasal temsiliyetten daha önemli olduğu ve hem Türkiye'yi hem de iktidar partisini zor durumda bırakacak davranışlardan uzak durulması gerektiği fikri, katılımcıların önemli bir kısmında esas görüş olarak ortaya çıkmaktadır. İ28 kodlu katılımcı Suriyeli milletvekilliği fikrinin erken olduğunu ve mevcut hükûmeti zor durumda bırakacağını savunurken İ41 kodlu katılımcı ise milletvekilliği fikrini savunmakla birlikte siyasal olarak görünür olunması durumunda istisnai vatandaşlığın iptal edilebileceği korkusunu dile getirmektedir:

“Bu düşünce (*Suriyeli birinin Meclis’te milletvekili olması*) Tükler tarafından kabul görmez. Ben bunu doğru bir adım olarak görmüyorum. En iyisi Meclis’te yer almamaktır. Ancak mahalle-belediye meclislerinde yahut il idarelerinde ortak bir platformda yer almaları mümkündür ama Meclis’te yer almaları zor. Bu hükûmet için büyük bir eleştiri konusu olacak. Bu durumda bu kimseler hükûmetin günah keçisi olacaklar. Meclis’e ilk defa giren başörtülü kadının hikayesini biliyorsunuz, bu konu da benzer bir şekilde olacak. Dolayısıyla bu kimse günah keçisi olarak ilan edilecek. Dolayısıyla doğrudan Meclis’te yer almak yerine belediye ve idarelerinde yer alarak daha temel birimle görev almak mümkün. İlla ki Meclis’te yer almasının bir anlamı yok. Çünkü nihayetinde Meclis’teki adam yüzde ikiden fazlasını temsil edemeyecek. Meclis’te bir şey yapmaya çalışsa bile yapamayacağından sadece konu mankeni olarak yer alacağından bir anlamı olmayacak. Ama ben partilerin vatandaşlık almış Suriyelilerle daha iyi bir uyum için istişareler ederek onlardan yararlanma yoluna gitmelerini temenni ediyorum” (İ28, E, 18-35).

Özetle bu temada, katılımcıların toplumsal ve siyasal katılım boyutuyla ilgili deneyim ve görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcıların, Türkiye toplumuyla aralarında var olan bariyerler nedeniyle kendi dernek ve sosyal ağlarına yoğun bir katılım içinde olduğu anlaşılmaktadır. Siyasal katılım noktasında ise vatandaşlığın katılımcıların çoğunluğuna seçimlere katılmada motivasyon sağladığı ve fakat katılımcıların yaklaşık dörtte birinin oy vermekten kaçındığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların oy vermekten kaçınmasının temelinde kendilerini Türkiye’de misafir olarak görmekten ve ideolojik yönelimleri nedeniyle oy verebileceği bir partinin olmamasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Parti üyeliği ve siyasal temsiliyet noktasında ise katılımcıların yaklaşık dörtte birinin partilere üye olduğu veya olacağı ve vatandaşlığa geçen bir Suriyelinin Meclis’te yer alması gerektiğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Buna karşılık katılımcıların önemli bir kısmında göç süreci nedeniyle yaşanan zorluklarla başa çıkmaya çalışılması nedeniyle toplumsal uyum eylem ve politikasının siyasal görünürlüğe öncelenmesi gerektiği fikri hâkimdir. Siyasal alanda görünür olmaktan kaçınma durumunun ev sahibi toplumu gücendirmeme ve iktidar partisini zor durumda bırakmama kaygısıyla da ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Siyasal ve toplumsal katılımın uyumu pozitif anlamda desteklemesi, onun türü ve şekline bağlı olduğundan (Schiefer ve Noll, 2017: 596-597) katılımcıların kendi topluluklarına ait STK’lara ve sosyal ağlara daha yoğun bir biçimde katılım göstermesi, ev sahibi

toplumla uyum sağlamada destekleyici olmadığı gibi onların izolasyonuna da yol açmaktadır. Bu bağlamda uyum ve izolasyon bir sonraki başlıkta detaylandırılmıştır.

3.3.1. Sınırları Zorlamak: Uyum ya da İzolasyon

Vatandaşlığın uyum boyutu vatandaşlığa kabul şekline ve süreçlerinden bağımsız değildir. Vatandaşlığı uyumun son halkası gören politikalar ile vatandaşlıkla uyumu birlikte yürüten politikalar göçmen kabul eden ülkelerin takip ettiği farklı politikalarla. Türkiye'nin ise vatandaşlığa kabulde uyumu dikkate aldığı söylenemez. Vatandaşlığın istisnai olarak verilmesi ve vatandaşlığa kabul kriterlerinin ve politikasının muğlaklığı, vatandaşlığın uyum noktasındaki katkısına gölge düşürmektedir. Vatandaşlıkla yasal zeminde eşit kabul edilip sorumlu tutulan toplumun yeni fertleri olan Suriyelilere uyumda temel kabul edilen dil eğitimi hizmetinin sunulmaması uyuma ciddi anlamda ket vurmaktadır. Katılımcıların önemli bir bölümü uyum için dil eğitiminin şart olduğunu ifade etmektedir. İlgili katılımcılar dil bariyerinin aşılması durumunda topluma daha rahat uyum sağlayabileceklerini savunmaktadır.

AB ülkelerinde mülteci ve göçmenlerin dil eğitimi, uyum politikasının temelini oluşturmaktadır (Hocaoğlu Bahadır, 2018). Kanada, ABD ve Almanya gibi geleneksel göç kabul eden ülkelerde, mültecilere asgari düzeyde yaşamlarını idame edecek düzeyde finansal destek sağlanarak onların dil eğitimi almasına ve uyum sürecini daha hızlı atlatmasına imkân tanınmaktadır (Balta Özgen, 2019: 91). Türkiye'de ise Suriyelilerin sayısal artışı üzerine MEB ilk defa “Yabancılar İçin Türkçe Öğretimi Modülleri” hazırlayarak Halk Eğitim Merkezleri (HEM) üzerinden Suriyelilerin dil eğitimine erişimine imkân tanımış ve 2014-2019 arasında 302.906 Suriyeli bu kurslara katılım sağlamıştır (Erdoğan, 2020: 39). Fakat HEM bünyesindeki dil kurslarının eğitmen ve müfredat açısından yetersiz oluşu, mekânsal olarak erişilebilir olmaması ve çalışma ile kursa katılma arasında zorunlu tercihte bulunmanın sıkıntısı nedeniyle Suriyelilerin verim alamadığı anlaşılmaktadır (Karaca, 2017: 61).

Türkiye’de Batı ülkelerindeki gibi devlet destekli dil eğitimi imkânı sunulmadığı gibi (Huddleston ve Tanczos, 2017: 46) dil, vatandaşlığa kabul öncesi ve sonrasında herhangi bir aşamada şart koşulamamaktadır. Buna paralel olarak, katılımcılar kursların ekonomik kaygıların gölgesinde kalması nedeniyle kendileri için sürdürülebilir olmadığını belirtmektedir. Öğrenciler dışında Türkçe eğitimi alan bütün katılımcılar dil eğitimini kendi imkânlarıyla aldığını ifade etmektedir. Vatandaşlığın dil bilmeyen katılımcılarda öğrenmeye karşı anlamlı bir şekilde istek yarattığını söylemek mümkündür. Fakat bu isteğin katılımcıların içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve psikolojik sebepler dolayısıyla eyleme dönüştüğünü söylemek zor görünmektedir. Bir katılımcı düzenli ve istikralı bir dil eğitiminin kendilerine sunulması gerektiğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Bu konuda (*Türkçe öğrenimi*) ciddi bir şekilde sıkıntı yaşıyoruz. Okula giden üç çocuğum var. Korona artı üçünün de okula yeni başlaması sebebiyle Türkçe eğitimi yok. Yani Türkçeden ötürü biz sıkıntı yaşıyoruz, öğretmen sıkıntı yaşıyor. Ben dil mi öğreneceğim yoksa çalışıp evimi mi geçindireceğim?.. Dil öğrenmek istiyorum ama elimden bir şey gelmiyor. Bu noktada hiçbir şekilde ne devletin ne de başkasının faydası bize dokunuyor. Hatta kendim ve çocuklarım için parayla özel kurslar ayarlamıştım ama bir faydasını görmedik... (*Vatandaşlığın*) hiçbir faydası dokunmadı. Dil olmadığı için beni herkes Suriyeli biliyor” (G19, E, 18-35).

Dil bilmek uyumun gerçekleşmesinde önemli bir faktör olsa da uyumun bütünü ifade etmemektedir. Türkçe dil düzeyi ileri olan katılımcılar dil düzeylerinin ileri olmasına karşın topluma uyum sağlayamadıklarını ifade etmektedir. Üniversite öğrencisi genç bir katılımcı neredeyse bütün eğitim hayatını Türkiye’de geçirmesine ve eğitim dili Türkçe olmasına rağmen, ilgili katılımcının topluma uyum sağlayamadığı görülmüştür. Genç katılımcının ders dışında hem becerilerini geliştirmek hem de bir gelire sahip olmak amacıyla tamamı Suriyelilerden meydana gelen bir ofiste çalıştığı ve Türklerle kesişmelerinin zorunlu alanlar dışına taşmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum dilin uyumdaki pozitif rolüne karşı hayati ve yeterli bir araç olmadığını doğrulaması bağlamında değerlidir. Benzer bir şekilde İ29 ve Ş42 kodlu katılımcılar dil düzeyleri iyi olmasına karşın ev sahibi toplumun dilini bilmenin uyum için yeterli bir faktör olmadığını şöyle ifade etmektedir:

“... Misalen Türklerle uyum sağlamaman için arkadaşlık kurarak onlarla devamlı oturup kalkman gerekiyor. Ben ise, hayır (*böyle değilim*). Ben Suriyeli toplulukla daha çok içli dışlıyım ve arkadaşlarımın çoğunluğu Suriyelilerden oluşuyor. Tabii bu, dilden kaynaklanıyor. Yani birisi senin dilinle konuştuğunda psikolojik açıdan kendini daha rahat hissediyorsun... Tanıdığım kimi Suriyeliler kendileri rağbet etmeleri sebebiyle Türklerle tamamen uyum sağladı... Fakat benim onlarda olduğu gibi uyum sağlamak için büyük bir rağbetim yok... Uyum sağlayabilmen için ya karşı tarafın yani Türklerin seninle uyum sağlamaya rağbet göstermesi ya da senin onunla (*ev sahibi toplumla*) uyum sağlamaya rağbet göstermen gerekiyor. Türkler (*uyum için*) rağbet gösterdiğinde, sözgelimi Türk biri seni ısrarla bir yerlere çağırdığında onunla birlikte ortama dâhil olur uyum sağlarsın. (*Benzer şekilde*) sen de bunu (*uyumu*) istediğinde dâhil olursun (*uyum sağlarsın*). Fakat (*uyum sağlamak adına*) senden ve ondan (*ev sahibi toplum*) rağbet olmadığında uyum sağlanmaz” (İ29, E, 18-35).

“Hayır sadece dil becerisinin olması, uyum için yeterli değil. Ben Şanlıurfa’da yıllardır (*yaklaşık on yıl*) yaşadığım için genel olarak Şanlıurfa bölgesinden bahsediyorum. Hayır, dilin varlığı uyuma hizmet etmedi. Çünkü Türkler kendilerini geri plana çekiyor. Ola ki Suriyeli birisiyle konuştuklarında dahi bir çıkar ilişkisi bağlamında yaklaşıyor ve ondan yararlanmaya çalışıyorlar yalnızca. Örneğin benim Türk arkadaşlarım vardı (*üniversitede*). Yanıma gelip bana ders için “hoca sana hangi bölümden soru soracağını söylemedi mi?” diye soru soruyorlardı. Onlara göre hocalar biz Suriyelilere soruları veriyor. Onlara, “hayır” diyordum. “Ama biz çalıştığımız için derste neyin önemli olup olmadığını biliyoruz. Buna karşılık siz dili bizden daha iyi bilmenize rağmen oturup çalışmıyorsunuz.” Biz Suriyelilerde genel olarak okumaya karşı bir rağbet var” (Ş42, K, 18-35).

Toplumsal uyum iki yönlü olup uyumun bir yönü vatandaşlığa geçiş yapanla ilgiliyken diğer yönü ise ev sahibi toplumla ilgilidir (Ager ve Strang, 2008: 177; Yıldız, 2017: 61). Literatürde Suriyelilerin Türkiye’ye uyum sağlama noktasında bir çaba içinde olduğu bulgusuyla (Erdoğan, 2021: 156) paralel bir şekilde katılımcıların büyük bir çoğunluğunun ev sahibi topluma uyum sağlamak amacıyla farklı alanlarda çaba harcadığı tespit edilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, dil öğrenme gayreti bu çabanın başında gelmektedir. Dil öğrenememiş yahut iletişim kurmada problem yaşayan katılımcıların büyük bir çoğunluğu bu durumdan ötürü mahcup olduğunu ve dil öğrenme eyleminin devam ettiğini vurgulamıştır. Evli-çocuklu olan ve yeterli Türkçe bilgisine sahip katılımcılar ise evde ikinci bir dil olarak Türkçeyi kullanmaya gayret ettiğini ifade etmektedir. Bu yolla çocuklarının eğitim kurumlarında yaşayacağı muhtemel sorunların önünü almak ve akademik başarıyı yükseltmek

hedeflenmektedir. İ34 kodlu kadın katılımcı nerdeyse bütün katılımcıların şikâyetçi olduğu zaman yokluğundan ve Suriyelilerle kuşatılmış olmaktan, Türkçe konuşacak kimse bulamamaktan dilinin gelişemediğini ifade etmektedir. G20 kodlu bir diğer katılımcı ise evde çocuğuyla Türkçe de konuştuğunu belirtmektedir. Evli katılımcıların neredeyse tamamı çocuklarının Türkçesinin ileri bir sevide olmasıyla övündüğünü ve çocuklarının kendi aralarında Türkçe de konuştuğunu ifade etmiştir:

“Türkçeyi iyi öğrenmeyi başaramadım, tabii hata benden kaynaklıyor. Türkçe dil eğitimi için çeşitli kurslara giderek B1 seviyesine kadar geldim. Yalnız Türklerle dirsek temasının az olması, onlarla sınırlı bir diyaloga sahip olmam dilimin ilerlemesini engelledi. Ben şimdi iyi derecede anlıyorum ama konuşmasını bilmiyorum çünkü esasen Türklerle kaynaşmıyorum. Çünkü muhitim büyük oranda Suriyelilerden olduğundan Türkçe kullanımım sadece sokaktaki basit konuşmalarla sınırlı kalıyor.. Tabi vatandaşlığı almam Türkçeyi öğrenmemi gerektiriyor ama maalesef öğrenmemem benim eksikliğim. Buna ilaveten Türkiye’de hayat tarzı dil öğrenmeme mani oluyor. Suriyeli bir dernekte çalışıyorum ve çevremde temas halinde olduğum herkes Suriyelilerden meydana geliyor. Bir de Türkiye’de çalışma hayatının temposu nefes aldırıyor çünkü çalışma saatleri baya uzun. Çalışma programıma Türkçe öğrenmeyi ekleyemedim bir türlü. Ayrıca Türklerle sosyal ilişkilerim yok. Bu benim kişisel tabiatımla ilgili bir durum çünkü ben komşularla sohbet edip kaynaşacak kadar sosyal biri değilim. Türkçe öğrenme mevzuu temel ve zorunlu bir şey özellikle vatandaşlığı almış olup da Türkçe bilmemek büyük bir ayıp addedilebilir. Türk vatandaşlığı olmup Türkçe bilmediğimi öğrenen Suriyeliler bile neden diye şaşırıyor. Dolayısıyla Türkçe öğrenmem şart, aksi takdirde Türk vatandaşlığının boş yere bana verildiği söylenebilir. Fakat hayatın doğası bana öğrenme fırsatı tanımadı... Dil bilmemek iletişimi kısıtlıyor. Birçok kez metroda birileri benimle sohbet etmek istiyor ama sınırlı konuşma yetkinliğim nedeniyle sohbet hemen sonlanıyor. Daha iyi konuşmayı becerebilseydim belki sohbetlere katılır ve daha fazla katılım sağlayabilirdim. Dolayısıyla dil bilmemek Türklerle uyum sağlamamı ve onlarla alışverişimi kısıtlıyor. Ama dil bilmeme hayatın doğasından kaynaklanan bir durum, dolayısıyla bilmemenin bütün sorumluluğunu kendime yükleyemem fakat bu durum Türkçe öğrenme sorumluluğumu devre dışı bırakmıyor, Türkçe öğrenmem gerekiyor” (İ34, K, 18-35).

“Bebeğim olduktan sonra evde artık Türkçe ve Arapça konuşmaya başladık. Bu şekilde kızımız büyüdüğünde Türk okullarında rahatlıkla okuyabilsin diye ona yardımcı oluyoruz. Ben Türkçe konuşuyorum, eşim ise Arapça konuşuyor” (G20, K, 18-35).

Katılımcıların bir kısmının, vatandaşlığa kabul edilmelerinden ötürü ev sahibi ülkeye faydalı olma noktasında sorumluluk hissettiği anlaşılmaktadır. Topluma faydalı olma noktasında sorumluluk hissetmeyi uyuma dair bir talep olarak yorumlamak mümkündür. Katılımcılar Suriye’de maruz kaldıkları insanlık dışı muameleye karşı

Türkiye’de kendilerine başta vatandaşlık olmak üzere sunulan imkânlar nedeniyle Türkiye’ye minnettar olduklarını ifade etmektedir. Buna karşılık katılımcıların bazıları, kendi sosyo-ekonomik sermayeleri çerçevesinde Türkiye’ye katkı sağlamaya çalıştığını ifade etmektedir. İ30 kodlu katılımcı oğlunun burada askerlik yapmasını istediğini ifade ederken İ39 kodlu bir diğer katılımcı ise Türkiye’nin güzel yüzünü dünyaya tanıtarak kendilerine yapılan iyiliğin karşılığını vermeye çalıştığını belirtmektedir:

“... genel olarak oğlum Suriye’de askerliğe gideceği zaman bunu reddederim fakat buna karşılık Türkiye’de askerliğe istendiğinde gitmesini isterim. Çünkü burada devletin kendisine sunduğu yeniden istikrara kavuşma veya deyim yerindeyse yeni bir kimlik yahut alternatif bir vatana karşı borcunu ödemesini isterim. Bu minnettarlık duygusu, doğal bir ortamda doğduğundan normal Türk vatandaşlarında olmayabilir ve içinde yaşadığı bu nimetin kıymetini bilmeyebilir belki” (İ30, E, 36-50).

“Sosyal medyada Arap aleminde bizler etkiliyiz. Bizim sosyal medya hesaplarımızı Türkiye dışından 5 milyonu aşkın insan takip ediyor. Biz dışarıya Türkiye’nin güzel yüzünü yansıtmaya çalışıyoruz. Türk hükûmeti vatandaşlık, turizm, limanların kapatılması veya bir sınır kapsının açılması ve benzeri alanlarındaki kararlarını biz alıp Arapçaya tercüme ederek sosyal medya hesabımızdan yayınlıyoruz ki bütün Arapların bundan haberi olsun. Bizim sayfalarımızı takip eden bilir ki bu yaptığımız vatandaşlık sonrası bir şey değil, bu bizim beş yıldır takip ettiğimiz politika... Hatta büyük Arap sanatçı ve aktörlere Türkiye’de yatırım yapma veya dizi çekimini burada yapmaları noktasında tavsiyelerde bulunuyoruz. Şimdi birtakım dizilerin Türkiye’de çekimi yapılıyor. Biz birçok oyuncuya bu ülkeye para girdisi olsun diye Türkiye’de çekim yapmasını öneriyoruz... Sosyal medya hesabımı bana değer verip vatandaşlığını veren bu ülkenin hizmetine amade kılıyorum” (İ39, E, 18-35).

Katılımcılarda uyuma dair gözlemlenen bir diğer güçlü yönelim azımsanmayacak derecede katılımcının isim yahut soy ismini Türkçeye uyarlama yahut daha radikal bir adımla Türkçe bir isimle değiştirme durumunun var olduğudur. Nitekim mülteciler ayrımcılığa maruz kalmamak ve fiili vatandaş olabilmek amacıyla kimliklerini gizleme yoluna başvurabilirler (Miletzki, 2014: 231). Katılımcılar da isim değiştirme yoluyla kimliğini gizlemeyi, toplumda yabancı olarak algılanmama ve çoğu kez çocuklarının okulda yaşayacağı muhtemel bir ayrımcılığın önüne geçmek için bir gereklilik olarak ifade etmiştir. Bu bulgu Suriyelilerin ayrımcılığa maruz kalmamak adına etnik kökenlerini gizleyerek kendilerini Türkiye’nin farklı illerinden tanıttığı

literatürdeki bulguyla da paralellik arz etmektedir (Cantürk, 2020: 153, İncetahtacı, 2020: 512-513). Katılımcılar bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Vatandaşlık istikrar ve güven veriyor. Sözelimi çocuklar okula Türk vatandaşı olarak bir Türk ismiyle gidiyor. Uyumun ilk aşaması isim-soyisimdir. Mesela ben Arapça olan soy ismimi Türkçe ile değiştirdim. Bu uyum için ilk aşama, kendini Türk toplumuna katılmış hissediyorsun. Ama değiştiremezsen bu sende uyum problemine yol açar. Yani Türklerin telaffuz edemediği bir ismin, soy ismin varsa bu onların onu hatalı okumasına yol açar ve bu senin uyumunu olumsuz etkiler ama eğer böyle bir problem yoksa sorun da yok. Dolayısıyla uyumun başlangıcı soy ismin değiştirilmesidir. Gerekli değişiklikleri yapman durumunda okula ve benzeri kurumlara girdiğinde senin Suriyeli olduğunu hissetmezler. Sözelimi ben bazen işlemler için bankaya gittiğimde bana doğrudan “buyurun Mehmet Bey” diye hitap ediyorlar” (İ28, E, 18-35).

“Vatandaşlıktan sonra bir gün hastaneye gittim. Kimliğimi verdim, kaydımı yaptıktan sonra “bu Suriyeli hastayı alın” dedi. Ona, sistemden adımlı sil lütfen çünkü ben başka bir doktora gideceğim dedim. Senin elinde Türk vatandaşı kimliği var, Suriye kimliği değil ve ben seninle Türkçe konuşuyorum, ben vatandaşım (*dedim*). Benim Türkçe konuşmam ve tepkim üzerine geri adım atıp “hoş geldiniz, kusura bakmayın sizi aşağılamak için Suriyeli demedim” dedi. Benim Suriyeli olduğumu kimlikteki ismimin yazılışından anlamıştı. Bu yüzden ismimi, yazılışını değiştirdim. Bu hem benim için hem de ailemin, çocuklarımla geleceği için iyi. Onların adının Türkçe olması uyumlarını da güçlendirecek” (Ş24, E, 18-35).

Ekonomik olarak üst tabakada ve kısmen orta tabakada yer alan katılımcıların sınırlı bir bölümü uyumu Türkiye toplumuyla daha sağlıklı bir ilişki kurmak ve uyumu hızlandırmak amacıyla Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı mahalle, semt veya ilçelerin dışında oturmayı tercih etmektedir. Bu durum Cantürk’ün (2020: 194) vatandaşlık sonrası Suriyelilerin semt değiştirdiği bulgusunu desteklemekle birlikte sadece sınırlı katılımcı için söz konusu olmasından hareketle de ilgili çalışmadan ayrılmaktadır. Buna karşın, semt yahut mahalle değiştiren katılımcıların sosyolojik ve iktisadi-pazar bağlamında Suriyeli topluluktan ve ağlardan ayrıştığını söylemek güçtür. İstanbul’da kendi isteğiyle Suriyelilerin çok yoğun olarak yaşadığı Fatih’ten ev sahibi topluma uyum sağlamak amacıyla taşındığını ifade eden İ30 kodlu bir doktor katılımcı, son tahlilde yaş faktörü ve kişisel çabaya istinaden uyumun tam anlamıyla gerçekleşebileceğine dair şerh koymaktadır. Suriyeli topluluktan uzak yaşamak beraberinde bazı zorlukları da getirebilmektedir. İ39 kodlu katılımcı Suriyelilerin daha

az olduğu İstanbul Beşiktaş'ta yaşarken ailesinin Beşiktaş'a uyum sağlayamama durumunu dikkate alarak Fatih'e yani Suriyeli topluluğun canlı olduğu ilçeye taşınma kararı almıştır. Katılımcılar uyuma dair çabayı ve uyum realitesini şu şekilde ifade etmektedir:

“Henüz ilişki ağı değişmedi. Suriyeli toplumla ilişkilerim daha fazla fakat komşu olarak binada tek Suriyeli benim. Fatih dışında yaşama kararını ben verdim ki Türk toplumuyla daha fazla uyum sağlayabileyim. Binada yirmi daireden bir tek ben Suriyeliyim ve ilişkilerim çok iyi. Oturup sohbet ederken beş on dakika konuştuktan sonra kelime hazinem bitiyor. Uzun sohbet edecek kadar yeterli bir dile sahip değilim. Sohbetin geri kalanında aktif konuşmacı olmak yerine dinleyici olarak bulunuyorum. Ancak genel olarak bu yaşındaki ilişkilerimle uyumumun Suriyeli topluluktan Türk toplumuna tamamen evrilmesinin mümkün olmadığını düşünüyorum ama bu durumun çocuklarımda vuku bulması mümkündür... Mesela çocuklarım hala vatandaşlığı almamaları nedeniyle Suriyeli ikametne sahip olmasına rağmen onları uluslararası ya da Suriyeli bir okula kaydettirmedim. Evet, bu seçenek mevcuttu ama çocuklarımda Türk toplumuna uyum sağlamasını istediğimden bunu tercih etmedim. Yalnız pandemi nedeniyle uyum süreci hızlı gerçekleşmedi” (İ30, E, 36-50).

“Fatih'e geri döndüm çünkü işimizin ve akrabalarımın hepsi Fatih'te. Yani annem de yoruldu artık... Kesinlikle (*Fatih beni cezbettiler*). Diyebilirim ki Fatih bizim Suriye'de büyüdüğümüz atmosfere daha yakın ve her şey bize tanıdık. Şimdi annem yaşlı bir kadın ve sokağa indiğinde Fatih'te Arapçayla konuşabileceği birilerini bulabilir -bu her ne kadar yanlış bir şey de olsa-. Fakat sen de bilirsin ki bizler bugün anne babalarımıza bir şeyler öğrenmesini dikte edemeyiz. Çünkü onlar bir şeyler öğrenecek yaşta değiller. Dolayısıyla mümkün mertebede Suriyelilerin olduğu bölgelerde oturmaya çalışıyoruz ki onlara bir şey lazım olduğunda (*ona yardımcı olabilsinler*). Ama bu yanlış bir şey” (İ39, E, 18-35).

Elit ve/veya seküler olarak tanımlanabilecek katılımcıların doğal olarak kendisine yakın bulduğu semtleri seçtiğini söylemek mümkündür. Bu dar tabakanın nispeten diğeri Suriyeli mültecilerle arasında belirli bir mesafenin olduğu da söylenebilir. Sınıfsal farklılığın elitlerin kendi arasında ve yerel elitlerle diyalog kurma şeklinde ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda İ35 kodlu Kadıköy'de yaşayan katılımcıyla ve İ33 kodlu Şişli'de yaşayan katılımcının kendisini elit olarak değerlendirdiği ve ona göre mahalle seçimi yaptığı anlaşılmaktadır.

“20...’de oğluma, İstanbul’da kalabileceğimiz bir ev araması için on beş günlük bir izin alıp Amerika’dan Türkiye’ye gelmesini istedim. Çünkü ben çok yoğundum. O dönemde ne İstanbul’u biliyoruz ne de kimseyi tanıyoruz. Oğlumun okuduğu üniversitede (*ABD’de*) Türk arkadaşlarına, ailemize İstanbul’da ev kiralamak üzere Türkiye’ye geleceğini ve bize nerede oturmayı tavsiye edeceklerini sordu. Onlar da Kadıköy ...’a/e gidin dediler. Dolayısıyla bu evi bizim için buldular ve gerçekten ailem için uygun bir ev. Ben ve eşim –çocuklarım ayrı yaşıyor- kendimizi rahat hissettiğimiz mükemmel bir bölgede yaşıyoruz... Orada okuyan öğrenciler (*ABD’de okuyan Türkler*) Türkiye’yi ve bu bölgeyi biliyorlar. Oğlumun hangi semtte oturmasının uygun olduğunu biliyorlar. Tavsiyeleri doğru ve tam yerindeydi. Burada çok sınırlı sayıda Suriyeli var. Ama Avrupa yakasına gidersen Esenyurt, Fatih ve Aksaray gibi bölgelerde ve Asya yakasının değişik yerlerinde farklı sınıflardan insanlar bulabilirsin” (İ35, E, 66-80).

Vatandaşlığın sosyal ağların değişimindeki rolü analiz edildiğinde, öncelikle yukarıda örneği verilen az sayıdaki elit ve ekonomik anlamda üst ve kısmen orta sınıfa mensup katılımcı dışındaki katılımcıların çoğunluğunun diğer Suriyelilerle yoğun düzeyde aynı mahalleyi ve/veya iş yerini paylaşmaya devam ettiği görülmektedir. İş sebebiyle farklı şehir veya mahalleye taşınan sınırlı sayıdaki katılımcı bunun istisnasını oluşturmakla beraber bu katılımcıların dahi meslek gruplarına bağlı olarak iş ve sosyal çevrelerinin Suriyelilerden oluştuğu görülmektedir. Uzan’ın (2019: 96) Suriyelilerin vatandaşlık sonrası iletişimlerinin genellikle yine Suriyelilerle olduğu bulgusuna paralel olarak katılımcıların tamamına yakını, vatandaşlığa geçiş sonrasında sosyal ağlarının değişmediğini ve vatandaşlığın bunda herhangi bir role sahip olmadığını belirtmektedir.

Sosyal ağların değişmemesi durumunun, farklı etnik kökene mensup katılımcıların bütününde benzer olduğu görülmektedir. Mardin ve Şanlıurfa’da göreceli olarak ev sahibi toplumla kurulan ağların temelde akrabalıklara yaslandığı ve vatandaşlıktan bağımsız olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’de yakın bir akraba çevresinin içerisinde yer almayan Mardin ve Şanlıurfa sakinlerinin sosyal ağları İstanbul ve Gaziantep’e kıyasla çok sınırlı bir gelişme gösterse de ağlarının temelde çeşitlenmediği görülmektedir. Örneğin M7 ve M8 kodlu katılımcıların Mardin’deki yakın akrabalık bağları sayesinde yerel halkla ağlarını geliştirdiğini görmek mümkünken böyle bir akrabalık ilişkisi bulunmayan M1 ve Ş27 gibi katılımcıların sosyal ağının sınırlılığının vatandaşlık sonrasında da devam ettiği anlaşılmaktadır. Literatürde Mardin’deki Suriyelilerin ev sahibi toplumla iletişim kurmada problem yaşamadığı ve ayrımcılık algısının zayıf

olduğu bulgusuna (Apak, 2014: 67; Ay, 2019: 95) paralel olarak Mardin ve Şanlıurfa'nın katılımcılar nezdindeki değeri, ev sahibi toplumla iletişim noktasında problem yaşanmamasından ve göreceli olarak sosyal sınırların keskin olmamasından kaynaklanmaktadır. Katılımcılar, vatandaşlık öncesinde olduğu gibi iletişimlerinin Suriyelilerle olduğunu ve çevre ağlarının değişmediğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Hayır (*sosyal ağım*) değişmedi, ilişkilerim aynı şekilde ilerlemeye devam etti. (*Vatandaşlık*) çocukların okul ortamında Türk olmamasıyla alakalı ayrımcılığa maruz kalma potansiyelini düşürmüş olabilir ama diğer konularda herhangi bir değişiklik yok. Vatandaşlığın bu konuda herhangi bir rolü yok. Çünkü ben vatandaşlık öncesi ve sonrasında vatandaşlığı olmayan Suriyeli arkadaşlarımla beraberim” (M2, E, 51-65).

“Toplumla kaynaşmadım. Oturduğum bina sakinlerinin hepsi Suriyeli” (Ş26, K, 51-65).

“Türklerle ağım sıfır. Çünkü tek başıma yaşıyorum ve insanlarla nasıl tanışayım, utaniyorum. Ben burada üniversitede de okumadım ki insanlarla ağım olsun. Oysa ben serbest meslek sahibiyim, evden çalışıyorum ve benim Türklerle karşılaşma alanlarım yok. Oturduğum bina sakinlerinin bütünü Suriyeli. Benim komşularımla Suriyeli olduğu bir durumda ben nasıl Türklerle tanışayım. Suriye topluluğunun içinde yaşıyorum” (G16, K, 18-35).

Vatandaşlığın sosyal ağlarda herhangi bir değişiklik meydana getirmemiş olmasının en belirgin nedenleri Suriyelilerin sosyo-ekonomik olarak birbirine bağlı olması ve ev sahibi toplumun yeni vatandaşları kabullenmemesidir. Bu durum doğal olarak Türkçe dil becerisinin gelişimini ve uyumun gerçekleşmesini ciddi anlamda geciktirmektedir. Suriyeliler aynı toplumda fakat ayrı kümelerde paralel bir şekilde yaşayan, kendisini sosyal ve ekonomik olarak döndüren bir topluluğa evrilmiş vaziyettedir (Erdoğan, 2020: 203). Metropol bir şehir olan İstanbul'da ikamet eden katılımcıların dahi çoğunun sosyal ağlarının değişmediği, bu sebeple ev sahibi toplumla uyum sağlayamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim İstanbul'da yapılan bir çalışmada Suriyelilerin “gettolaşma” düzeyinde Türklerle iletişimden kaçınarak kendi aralarında homojen bir ilişkiye sahip olduğu, yaşadıkları mahalleye kültür ve geleneklerini yansıttığı, kendi aralarında Arapça konuştuğu ve birbirinden alışveriş yaptığı bulgulanmıştır (Kavas, Avşar, Kadkoy ve Bilgiç, 2019: 88-90).

Sadece geçici koruma ve ikamet izniyle oturan Suriyelilerin 600 bin¹¹ civarında olduğu İstanbul’da Irak, Mısır gibi diğer Arap coğrafyasından gelen Arapların da varlığı dikkate alındığında, Suriyelilerin çevre ağının değişmeden süregitmesinin mümkün olduğu düşünülmektedir. Özellikle Katar ve Suudi Arabistan gibi Körfez sermayesinin İstanbul’da bulunması bir yönüyle Suriyeliler için çalışma imkânı yaratarak topluluğun idamesine katkıda bulunmaktadır. Buna ilaveten, bu topluluğun yeme-içme, giyim, hafif sanayi kollarında bir araya gelerek topluluğun hayatını sürdürebilmesi mümkün olabilmektedir. Sanayici-iş insanından serbest meslek sahibine kadar katılımcıların neredeyse bütünü topluluğun ya pazar döngüsünden çalışarak yararlanmakta ya da bu döngünün dışında çalışıyorsa sosyal bağlamda bu toplulukla sıkı bir ilişkiye sahip görünmektedir. Katar’ın finanse ettiği bir kuruluştaki çalışan İ32 kodlu katılımcı bu gerçekliğe işaret etmektedir. Öte yandan İ31 kodlu katılımcı İstanbul Güngören’de yoğunlaşan Türkmenlerin ayakkabıcılık sektöründe ön plana çıktığını ve kendi ağının Suriyelilerin dışına taşmadığını ifade etmektedir. Benzer bir şekilde Şanlıurfa’da esnaf olan Ş42 kodlu Kürt kadın katılımcı da iletişiminin Suriyelilerin pazar döngüsü çerçevesinde olduğunu ve ağının değişmediğini vurgulamıştır:

“Vatandaşlık ile Türkçe arasında, “vatandaş olduğumdan ötürü dil öğrenmeliyim” psikolojisinden başka hiçbir ilişki yoktur. Şu anda Türklerle ilgisi olmayan Suriyeli bir kuruluştaki çalışıyorum. Devlet daireleri dışında Türkçeye ihtiyaç duymuyorum. Örneğin nüfus müdürlüğüne herhangi bir belge için gidersem veya hastaneye gidersem Türkçeye ihtiyacım oluyor. O alanda dil var ama onun dışında Suriyeli Araplarla çalışıyorum ve Türkçeye ihtiyacım olmuyor. Market, sağlık ocağı, banka işlemlerinde ve yabancı bir numaradan telefonla arandığımda Türkçeye fazlaca ihtiyacım oluyor. Çünkü ya hastaneden, nüfus müdürlüğünden, ya da şirketten aranma olabildiğinden ve Türkçe konuşulduğundan o esnada arayanın kim olduğunu bilmiyorsun. Vatandaşlığa alınmadan önce Türkçeye dair iyi düzeyde bilgim vardı. Vatandaşlığa kabul edildikten sonra kişisel düzeyde becerilerimi geliştirdim. Çünkü kurumlara gittiğimde, Türk kimliğine sahip olmama rağmen Türkçe bilmediğime utanıyordum” (İ32, E, 36-50).

¹¹ Erdoğan (2021: 59), Uluslararası Göç Örgütü’nün Türkiye’yle birlikte 2018 ve 2019’da yürüttüğü “Migrant Presence Monitoring” saha çalışmasının verilerine göre İstanbul’daki Suriyeli sayısının 961 bini geçtiğini belirtmektedir.

“...Halihazırda Suriyeli toplulukla ilişkilerimiz daha çok. Türklerden de bazı kimseler var ama ilişkilerimin yüzde doksanı (*Suriyelilerden meydana geliyor*). Ağım değişmedi yani. Suriyeli toplulukla ve daha çok akrabalarla ilişki halindeyiz” (İ31, E, 18-35).

“İki toplulukla ilişkim var ama benim gelinlik dükkanım var. Bundan ötürü benim ilişkilerim Suriyelilerle daha çok. Çünkü benim müşterilerimin yüzde doksan dokuzu Suriyeli. Türklerle ilişkim ise sadece üniversite ile sınırlı olup belirli birkaç arkadaşaya dayanıyor” (Ş42, K, 18-35).

Uyumda dilin yeterli bir şart kabul edilmesi durumunda Türkmenlerin çok rahat bir şekilde uyum sağlaması beklenebilir. Yine benzer bir şekilde Arap ve Kürt katılımcıların Arap ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Mardin ve Şanlıurfa’da dil sorunu yaşamaması dolayısıyla rahatça uyum sağladığı varsayılabilir. Fakat Türkmen katılımcıların neredeyse bütününün uyumda zorlandığı ve ayrımcılıkla karşılaştığı görülmüştür. Bu bulgu Erdoğan’ın (2020: 151) anadili Türkçe olmanın veya Türkçe bilmenin uyum için yeterli olmayabileceği bulgusuyla örtüşmektedir. Aynı şekilde Kürt katılımcılar da Kürt olmalarına rağmen Suriyeli olarak tanımlandıklarını ifade etmiştir. Bu durum ev sahibi toplumun kabul düzeyinin katılımcıların uyumunda hayati bir role sahip olduğunu göstermektedir. Lise ve üniversiteyi Türkiye’de okumuş ve Türkçesi gayet düzgün olan bir Türkmen katılımcı topluma uyum sağlayamadığını şöyle ifade etmektedir:

“Topluma pek uyum sağlayamadım. Sadece belirli kişiler ve komşularla temasım var. O da iş yerimdeki komşularla temas kuruyorum. Evde ise pek fazla komşumuz yok. Pek diyalogumuz yok... Bence Suriyelilerle uyum sağlamayı isteyen bir kesim var fakat toplumun büyük kısmı Suriyelilerin Suriye’ye dönmesini istiyor. Çünkü bu kadar misafirlik yeter, böylesine uzun bir misafirlik olmaz diyerek Suriye dönmemizi istiyorlar. Fakat Suriye’de olup bitenlerin farkında değiller. Suriye’de durumlar çok kötü” (İ31, E, 18-35).

Buna karşın uyumun ilden ile farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Suriye’ye coğrafi ve kültürel yakınlığın uyumda pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcılar, Türkiye ve Suriye’nin kültürel benzerlik oranının sınır illerinde oran olarak daha yüksek olduğu, Türkiye’nin batısına doğru gidildikçe bu oranın düştüğü kanaatindedir. Yerel halkın çoğunlukla Arap ve Kürtlerden meydana geldiği Mardin

ve Şanlıurfa'da ikamet eden katılımcılarla Gaziantep ve İstanbul'da ikamet eden katılımcılar arasında uyumun düzeyi göreceli olarak farklılık arz etmektedir. Sınır illerinde ev sahibi toplumla akrabalık ilişkisi olan katılımcıların yine o illerde ikamet eden diğer katılımcılara nazaran daha fazla uyum geliştirme zeminine sahip olduğu görülmektedir. Çalışmanın bu bulgusu literatürde Mardin'deki Suriyelilerin etnik köken, dil ve kültür ortaklığı ve akrabalık bağları sayesinde uyumda zorlanmadığı bulgusuyla örtüşmektedir (Apak, 2014; Ay, 2019: 97). Literatürde Gaziantep'te var olan ayrımcılığa ve yoğun karşılaşmalara rağmen uyumun gerçekleşmediği bulgusuna (Deniz, Ekinci ve Hülür, 2016; Agcadağ-Çelik, 2021) paralel olarak Gaziantep, bir sınır şehri olmasına rağmen Şanlıurfa ve Mardin'den farklılaşarak uyumun zorlaştığı bir yer olmaktadır. Buna ilaveten metropol bir şehir olan İstanbul'daki mekânsal ayrışma ve sosyal sınırlara (Kavas, Avşar, Kadkoy ve Bilgiç, 2019; Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021) ek olarak kültürel hayatın görece farklılığı katılımcıların uyumunu zorlaştırmaktadır. Gaziantep'te dört yıl yaşadktan sonra Mardin'e taşınan M9 kodlu Kürt katılımcı, Mardin'in uyumu hissetme bağlamındaki pozitif rolüne dikkat çekmektedir. Benzer bir şekilde halihazırda İstanbul'da ikamet eden fakat Mardin ve Şanlıurfa'da da yaşama deneyimi olan İ32 kodlu katılımcı İstanbul'daki ilişkilerin zorluğuna işaret etmektedir:

“Vatandaşlık aldıktan sonra iki değişiklik oldu. İlk değişim Gaziantep'ten Mardin'e taşınmam (*oldu ve bunun sonucunda*) bütün ilişki ağlarım değişti. (*İkincisi*) burada Mardin'deki halkla daha fazla karşılaşma alanlarına sahip olduk. Gaziantep'teyken daha fazla Suriyeli topluluğun içerisindeydim. Mardin'de Suriyelilere ilaveten halkla diyalog kurdum. Mardin'de insanlarla ilişki kurmak, arkadaşlık inşa etmek daha kolay. Bu bağlamda hayatımda önemli bir değişikliğin olduğunu söyleyebilirim” (M9, E, 36-50).

“Türkiye çeşitli toplumlardan oluşuyor. Türkiye'nin güney illerindeki toplum, toplumsal ilişkiler bağlamında Türkiye'nin kuzeyinden daha iyi. Tabi ben hem burada hem orada çalıştım. Türkiye'nin güneyinde toplumsal ilişkilerim daha iyiydi fakat Türkiye'nin kuzeyinde ilişkiler ölü gibi. Ama bu durum sadece biz Suriyelilere karşı bir davranış biçimi değil anladığım kadarıyla. Türklerin kendi aralarındaki durumu da böyledir... Evet şu anda bulunduğum toplumda karşılaştığım zorluklar toplumsal ilişkiler bağlamında güneydeki toplumdan çok daha zor” (İ32, E, 36-50).

Vatandaşlığın katılım ve uyum boyutunun, cinsiyet faktörünün dışında etnisite ve yaş faktörleriyle arasında bir ilişki gözlemlenmemiştir. Uyumu katılımdan bağımsız düşünmenin zorluğu dikkate alındığında cinsiyet faktörünün önem arz ettiğini söylemek mümkündür. Türkiye’deki Suriyeli mültecilerde erkeklerin kadınlara oranla istihdam piyasasında açık ara önde olduğu görülmektedir (Pinedo Caro, 2020). Bundan hareketle, kadınların istihdam piyasasına katılımının sınırlı olmasının uyumlarını da zorlaştırdığı söylenebilir. Buna ilaveten, Suriyeli kadının sosyo-ekonomik gerçekliğin dışında Türkiye’deki kadın algısının da bu gerçekliğin yeniden inşasında etkili olduğunu ve bunun vatandaşlık deneyimini şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Ev sahibi toplumun Suriyeli kadına yaklaşımı ve bunun katılımcı kadınlardaki algısı dördüncü bölümde detaylandırılmaktadır.

Yaş faktörü ile uyum arasında bir ilişkinin olması beklenebilir. Çünkü gençler yaşlılara oranla dil ve benzeri becerileri daha hızlı edinerek toplumla kaynaşma ve biraya gelme fırsatlarına sahiptir. Özellikle eğitim ve sosyal ortam yahut iş ortamı bu durumda olumlu bir rol oynayabilmektedir. Buna karşılık bu çalışmada, uyum noktasında genç katılımcılarla orta ve üzeri yaş katılımcılar arasında bir farklılık gözlemlenmemiştir. Nitekim mültecilerin aile ve toplulukla kuşatılmış olması birey olarak hareket alanını kısıtlamakta ve son tahlilde ev sahibi topluma uyum sağlamasını engelleyebilmektedir (Rutter, Cooley, Reynolds ve Sheldon, 2007: 181). Bundan hareketle genç katılımcılar, üniversite gibi eğitim ve sosyal imkânlarından yararlanıp dili hızlı öğrenme becerisini edinse de son tahlilde, yukarıda da görüldüğü üzere, sosyal ağlarının Suriyelilerden oluştuğu uyum ve düzeylerinin zayıf olduğu görülmektedir.

Özetle bu temada, vatandaşlığın Türkiye toplumuyla yeni vatandaşlar arasında var olan engelleri kaldırmadaki rolü ve katılımcıların “sınırları zorlama” çabası ele alınmıştır. Bu bağlamda katılımcılar; dil öğrenme, ev sahibi ülkeye faydalı olma, isim-soy isim değişikliğiyle kimliğini gizleme ve sınırlı sayıdaki orta ve üst düzey gelir grubuna mensup olanların Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı mahallerin dışına taşınmak suretiyle uyum için çaba harcamaktadır. Fakat farklı ülkelerdeki deneyimlerden de anlaşıldığı üzere vatandaşlık, toplumsal ayrımcılığı sonlandırmada ve uyumu temin etmede tek başına yeterli değildir (Koser Akcapar ve Şimşek, 2018: 184). Çünkü uyumun önemli bir boyutunu ev sahibi toplumun sonradan dâhil olanlarla

ilgili kabul düzeyi belirlemektedir. Katılımcıların tamamına yakını, vatandaşlığın ev sahibi toplumla aralarında var olduğunu düşündükleri engelleri kaldırmadığını ve kendilerinin Suriyeli olarak tanımlanmaya devam ettiğini belirtmektedir. Bu durum kaçınılmaz olarak uyumu akamete uğratarak yeni üyelerin var olan gettolara itilmesine ve izolasyonuna neden olmaktadır.

İzolasyonun en belirgin nedeni, ev sahibi toplumun yeni vatandaşlara karşı gösterdiği reaksiyondur. Çalışmanın ev sahibi toplum tarafından çizilen sosyal ve sembolik sınırların uyumu akamete uğrattığı bulgusu, ev sahibi toplumun Suriyelilerle komşuluk yapmaktan kaçındığı ve Suriyelilerle uyum sağlamak istemediğini bulgulayan çalışmaları tamamlar mahiyettedir (Ataseven ve Bakış, 2018: 25; Erdoğan, 2020: 153; Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021: 103). Erdoğan'ın (2020: 202) kapsamlı saha çalışmasına göre Suriyeliler Türklere “çok yakın” pozisyonlar alırken Türklerin ise tam tersine çok güçlü “uzak” pozisyon aldığını göstermektedir. Böylesi bir durum toplumsal uyumu geciktirerek veya engelleyerek *eşikte olma* halini güçlendirmeye ve vatandaşlığın kıymetli evrak oluşu dışında herhangi bir hükmünün kalmamasına yol açmaktadır.

Siyasi partilerin Suriyelere dönük muhalif söylemlerinin uyumu olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Katılımcılar, Suriyeliler aleyhindeki siyasi söylemlerin toplumun Suriyelilere karşı öfke dolmasına neden olduğu kanısındadır. Bu durumun ev sahibi toplumla Suriyelilerin ortak bir zeminde buluşmasını engellemesi bir yana, katılımcılarda ev sahibi topluma benzemeye çalışsalar dahi reddedilecekleri düşüncesini uyandırmaktadır. Bu söylemler sosyal medyada ayrımcı dile ve nefret söylemine dönüşmekte ve bu durum katılımcıların izolasyonuna sebep olmaktadır. Katılımcılar mevcut siyasi ayrıştırıcı söylemin toplum üzerindeki olumsuz etkisinden yakınmakta ve bunun toplumla kendileri arasında uçurumların oluşmasına neden olduğunu belirtmektedir. Vatandaşlığın iki toplum arasındaki engelleri kaldırmadaki rolü ve siyasi söylemlerin vatandaşlığa geçen Suriyelilerin *eşiklik* algısını nasıl şekillendirdiği konusu dördüncü bölümde detaylandırılmaktadır.

3.4. Vatandaşlığının Ontolojik Anlamı: Güvenlik ve İstikrar

Savaş koşullarında yer değiştirmenin en temel amacı güvenli bir yer bulma çabasıdır. İkinci bölümde görüldüğü üzere katılımcılar, en temelde güvenli bir yer bulma amacıyla farklı ülkelere göç etmiştir. Türkiye’de bulunan Suriyelileri Türkiye mülteci olarak kabul etmediğinden Suriyeliler geçici koruma statüsüne sahiptir. Geçici korumanın bir statü olarak kırılganlığı ve beraberinde getirdiği “uzun süreli bekleme” halinin, mültecileri kontrol altında tutmaya ve günlük hayatını disipline etmeye imkân tanıdığı savunulmaktadır (Biehl, 2015). Nitekim Türkiye, Suriye iç savaşının başladığı 2011’den bu yana Suriyelileri “misafir” olarak kabul etmektedir. Misafirlik vurgusu, Suriye’ye geri gönderilmeme güvencesini tam anlamıyla sunmayan geçici koruma statüsüyle bir araya geldiğinde Suriyelilerde güveni sarsmakta ve istikrarsızlığa yol açmaktadır.

Diğer göçmen türlerinden farklı olarak mültecilerin, iltica süreçlerinin belirsizliği ve dönebilecekleri güvenli bir ülkenin olmaması vatandaşlığı güvenlikle daha fazla ilişkilendirmesine ve güvenlik için araçsallaştırmasına yol açmaktadır (Stewart ve Mulvey, 2014: 1032, 1034). Nitekim bu durum geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin vatandaşlık taleplerinin misafirlik statüsünün belirsizliğini aşmak ve kendisini güvende hissetmekle ilişkili olduğuna dair literatürdeki bulguyla (Gülyazar, 2017; Koser Akcapar ve Şimşek, 2018; Amman ve Altındış, 2019) da paralellik arz etmektedir. Katılımcılar, geçici koruma statüsünde olan Suriyelilerin Türkiye’de geleceği öngörememe nedeniyle kaygılı olduğunu ve bu yüzden Batı ülkelerine göç etmek istediğini ifade etmektedir.

“Avrupa’ya kapılar açıldığında binlerce, yüz binlerce insanın Avrupa’ya gideceğini görürsün. Çünkü Türkiye’de güven ve istikrarı hissetmiyorlar. Her an burayı terk edecekmiş gibi bir algıdalar” (Ş24, E, 18-35).

“Türk vatandaşlığı benim için istikrar anlamına geliyor. Bütün Suriyeliler 2023’te AK Parti’nin iktidara gelmeme ihtimalinin kaygısını yaşamaktadır. Böylesi bir durumda halimiz ne olur, nasıl bir yol takip edilir diye kaygılanıyorlar. Çünkü kimi insanlar iş yeri açıyor kimisi bilmem ne yapıyor yani bütün insanlar bu durumdan ötürü vatandaşlık

almak için vatandaşlığın peşinden koşuyor. Bu anlamda vatandaşlığın ilk verdiği şey istikrar duygusudur” (İ28, E, 18-35).

Mülteciler üzerine yapılan çalışmalardan, vatandaşlığın mülteciler için güvenlik ve istikrarla sıkı bir biçimde ilişkili olduğu anlaşılmaktadır (Morrell, 2009; Stewart ve Mulvey, 2014; Kuch, 2017; Birkvad, 2019). Bundan hareketle, güçlü bir yasal statü olarak Türk vatandaşlığı Suriyelilerin güvenlik ve istikrar algılamasına olanak tanımakta mıdır? Öncelikle katılımcıların güvenlik ve istikrar noktasında kafa karışıklığı içinde olduğu anlaşılmaktadır. Vatandaşlığın güvenlik ve istikrara yol açtığını düşünen katılımcıların Türkiye’deki güvenlik ortamını Suriye’nin anarşik ortamına kıyasen yaptığı fark edilmiştir. Buna göre Türk vatandaşlığı, yıkıcı bir iç savaş halini yaşayan kimselerin o ortama bir daha dönme zorunluluğunun olmaması konusunda bir istikrar ve güven vermiştir. Çünkü mülteciler için vatandaşlık, bir yönüyle resmî bir koruma sağlarken öte yandan belirsiz bir geleceğe karşı sigorta vazifesi görerek ontolojik güvenlik duygusunun yeşermesine imkân tanır (Nunn vd., 2016: 393).

Katılımcılar vatandaşlığın yasal statüdeki belirsizliği gidererek Suriye’ye gönderilmemeyi temin ettiğini ve bu anlamda güven sunduğunu ifade etmektedir. Nitekim güvenlik ve istikrar farklı göçmen türlerinde anlam farklılığına sahip olmakla beraber vatandaşlık mültecilerde yasal bir istikrarı yakalama ve sınır dışı olmaktan korunma anlamı içermektedir (Birkvad, 2019: 806-807). Siyasi kimliği nedeniyle üniversitedeki sözleşmesinin uzatılmadığını düşünen M2 kodlu katılımcı, vatandaşlığının olmaması durumunda sınır dışı edilebileceğini bu yönüyle vatandaşlığın kendisine sınır dışı edilmeme noktasında güven verdiğini ifade etmektedir. Ş23 ve İ34 kodlu katılımcıların ise vatandaşlığın ontolojik güvenlik bağlamındaki rolüne işaret ederek politik bir reaksiyon olarak geri gönderilme psikolojisinin vatandaşlığı alamayan kimseler için ne anlama geldiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Vatandaşlık yasal bağlamında ise, eğer ki ben vatandaş olmasaydım gençler (*güvenlik güçleri*) beni alıp sınırın öte tarafına atarlardı. Ve belki de bu planlanmıştı ama iyi hesap yapmamışlardı. Yani vatandaş olmasaydım ben, bir Suriyeli olarak seni işten attıktan

iki ay sonra seni sınır dışı ederlerdi. Fakat ben vatandaş olduğumdan kimse bunu yapamadı. Vatandaşlık yasal bir güvence verdi” (M2, E, 51-65).

“Biz savaştan ötürü oradan (*Suriye’den*) çıkıyorduk. Dolayısıyla sığınacak bir ülkeye ihtiyacımız vardı. Baktık ki kardeşim Türkiye -küresel siyasi meselelerden bağımsız olarak- zayıfların, mazlumların sığınağı olan bir ülkeydi... Doğal olarak Türkiye’ye bu yüzden (*mazlumlara kucak açması, güvenlik sunması nedeniyle*) geldik. Değilse Türkiye’ye vatandaşlık alma düşüncesiyle gelmedim. Düşündüğüm şey, Türkiye’nin zayıflar için bir sığınak ülke olduğuydu. Ben ise orada (*Suriye’de*) öldürülmek, idam edilmek istenen bir kişiydim. Dolayısıyla Türkiye’de güvende olmak istiyorum. Tabii ki bugün Türkiye benim için Suriye’den daha çok anlam ifade ediyor. Neden mi? Örneğin ben Suriye’de idam edilmek istenirken Türkiye’de ise güvendedim. Burada büyük bir fark var” (Ş23, E, 66-80).

“Türk vatandaşlığı almak bir karar değil doğrudan bir korunma şeklidir. Her gün kimliklerle veya oturma izinleriyle ilgili olarak değiştirilen kararlar duyuyoruz. Suriyeliler için buradaki yasal durum her zaman istikrarsız ve değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla vatandaşlık almak bizim için bir korunma olup vatandaşlığı almalı mı almamalı mı şeklinde üzerinde düşünülecek bir mesele değildir. Vatandaşlık aldığımız için şanslıyız çünkü vatandaşlık burada ikide bir gerçekleşen sınır dışı etme eylemlerinden endişe etmememiz için bir yasal koruma sağladı... Ben bu kaygıyı yaşamadım çünkü geçerli bir Türk kimliğim (*vatandaşlığım*) var ve hiç kimse bu kimliğe bakıp hemen git diyemez” (İ34, K, 18-35).

Vatandaşlık daimî bir statü olarak katılımcıların yaklaşık yarısı için güvenliği temin etmektedir. İstikrar ise farklı faktörlerden etkilenmektedir. Vatandaşlığın dar gelirli ve mesleğini icra edemeyen katılımcılara tam anlamıyla istikrar kazandırmadığı görülmektedir. Buna karşılık vatandaşlığın, iyi bir gelire sahip olan veya mesleğini icra eden katılımcılara, ana hatlarıyla bir istikrar kazandırdığı söylenebilir. Dar gelirli olan G21 kodlu katılımcı yüzleştiği toplumsal problemlere ilaveten yaşadığı ekonomik sıkıntının, istikrarını bozduğunu ifade etmektedir. Buna karşılık iş insanı olan G15 kodlu katılımcı ise ekonomik istikrarın pozitif anlamdaki etkisine değinerek vatandaşlığın kendisine Türkiye’de istikrar sunduğunu dile getirmektedir:

“Vallahi istikrar yok. Daha fazla istikrarlı olmayı temenni ediyoruz ama psikolojik olarak bu mümkün olmuyor... Burada imkânlarımızı geliştirme arayışındayız. Hayatın herkese dayattığı uğraşlar nedeniyle istikrarsızlık içindeyiz. Bir şekilde birden fazla iş yapıyorum. Tedavi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla akşamları bir fırında çalışıyorum, sabahları ise nakliyat işinde uğraşıyorum. Gerçekten istikrarı düşünecek, rahatlayacak

bir vaktimiz yok. Bütün düşüncemiz barınabileceğimiz bir ev bulmak. Biz şimdi buraya gelirken dahi ev sahibi benden evi boşaltmamı istiyordu. Gel de şimdi aylarca ev ara ki ev bulasın. Şimdi 850 lira ödüyorum. Ama ev bulmak için çok arıyorum ama 2000 lira istiyorlar” (G21, E, 36-50).

“Türk vatandaşlığı benim ve çocuklarım için istikrar anlamına geliyor. İstikrar derken bu güvenlik, sağlık, psikolojik rahatlık, ekonomik ve siyaset gibi her şeyi kapsadığını söylüyorum. Geçici koruma altındayken her konuda sıkıntı çekerdim ve hiçbir şey satın almazdım. Kazandığım her şeyi dolara çevirdim çünkü mülteci vasfımızdan ötürü her an göç etmemiz mümkündü. Ama vatandaşlığı aldıktan hemen sonra ev aldım, araba aldım, fabrika açtım, inek çiftliği açtım, arsa-arazi aldım. Yani elimdeki bütün dövizleri menkul-gayrimenkullere dönüştürmeye başladım. Yani istikrar var” (G15, E, 36-50).

Buna karşılık katılımcıların yarısından daha azı vatandaşlık sonrasında kısmen güven ve istikrar duygusuna sahip olduğunu ifade ederken çok azı bütünüyle güven ve istikrara sahip olmadığını ifade etmiştir. Bu durumun iki esas nedeninin olduğunu söylemek mümkündür: Birincisi, vatandaşlığın istisnai olarak verilmesi ve siyasi söylemlerle ilgilidir. Son yıllarda İngiltere başta olmak üzere Kanada, Hollanda ve Fransa gibi ülkelerde sonradan kazanılan vatandaşlıkların iptal edilmesi, bunun yasalaştırılması yahut yasalaştırma tartışmaları göçmen ve mültecilerin vatandaşlık almalarına rağmen güvenlik kaygısı içinde olmasına neden olmaktadır (Weil ve Handler, 2018). Türkiye örneğinde Suriyelilerin vatandaşlığa kabulünün istisnai yoldan olmasının ve vatandaşlığın bir hediye gibi takdim edildiği düşüncesinin kimi katılımcılar nezdinde vatandaşlığın daimiliğini ve koruyuculuğunu yitirmesine zemin hazırladığı anlaşılmaktadır. Bundan hareketle vatandaşlığın istisnai oluşu, toplumda var olan Suriyeli karşıtlığı ve vatandaşlığın Suriyelilerden alınacağı gibi siyasi söylemlerin yüksek sesle dillendirilmesi vatandaşlığın daimî statüsüne gölge düşürmekte ve vatandaşlık ile geçici koruma statülerinin arasının bulanıklaşmasına neden olarak güçlü bir *eşikte olma* hali yaratmaktadır. Çalışmada *eşikte vatandaşlık* olarak tanımlanan bu durum nedeniyle katılımcılar vatandaşlığın kısmen güven verdiğini veya güven vermediğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Türkiye’de şimdiye kadar güven var. Ama ileride meydana gelecek gelişmelerde bizi vatandaşlığımızdan edecek bazı gelişmelerin yaşanmasından endişeliyim. Bende bu korkular var... Bu anlamda vatandaşlık bana kısmi ve geçici bir güvenlik sağladı.

İstikrarı algılamıyorum... Ya bu hükümet değişirse, cumhurbaşkanı değişirse, iktidar partisi değişirse diye siyasi durum bizi endişelendiriyor biraz. Bu durumda bizler en zayıf halka olacağız. Nihayetinde o hep istisnai olarak devam edecek. Bu yüzden “vatandaşlığımız iptal edilir mi” diye devamlı endişelerimiz var” (İ40, K, 18-35).

Güven ve istikrara kısmen sahip olmanın veya bütünüyle güvensiz ve istikrarsız hissetmenin ikinci nedeni toplumsal kabul düzeyidir. Mültecilerin kendisini “evde” ve güvende hissetmesi, şiddete maruz kalmama ve toplumsal kabulle de yakından ilişkilidir (Miletzki, 2014: 48, 51). Araştırmanın bulgusuna göre vatandaşlığa rağmen katılımcıların neredeyse tamamı ev sahibi toplum tarafından Suriyeli olarak görülmektedir. Suriyelilerin bir bütün olarak görülmesi, katılımcılarda ev sahibi halkın muhtemel saldırılarına maruz kalma endişesi meydana getirmektedir. Bu durum güvensizlik ve istikrarsızlığın devam etmesine neden olmaktadır. Türkiye’de toplumsal kabullenmenin gerçekleşmemesi vatandaşlık statüsüne sahip katılımcıların kendisini güvende hissetmemesine veya kısmi güven hissetmesine neden olmaktadır. İ29 ve M1 kodlu genç katılımcılar vatandaşlık statüsünün kendilerini güvende hissetmeleri için yeterli olmadığını ifade etmektedir. G17 kodlu Türkmen katılımcı örneğinde olduğu gibi, kimi katılımcılar ise isim-soy isimlerini değiştirerek ve Suriyeli olduklarını gizlemek suretiyle bir güven ortamı inşa etme çabası içerisine girmektedir.

“Katılımcı: ... Vatandaşlığın öncesinde ve sonrasında herhangi bir fark yok, çünkü nihayetinde ben yine Suriyeli olarak kalıyorum. Suriyelilerle bir problem yaşansa ben de o Suriyeliler içerisinde değerlendiriliyorum. Ankara olaylarında olduğu gibi bir problem olursa ve benim evim Suriyelilerin olduğu mahalledeyse -her ne kadar vatandaşlık kağıdım olsa da- biz de ailece saldırıya maruz kalırız. Çünkü nihayetinde ailem Suriyeli ve bu evde Suriyelilerin yaşadığı biliniyor. Yani bir problem olursa ben de saldırıdan nasibimi almış olurum, bunun dışında kalmam.

Araştırmacı: O halde vatandaşlığın kendisi size güven vermedi mi?

Katılımcı: Eğer kastınız Türkiye’deki ırkçılığa karşı güven ise, hayır (güven vermedi). Türkiye’nin bizler için sağladığı güven Suriye’ye kıyasladır... Fakat geçici koruma statüsündeyken de vatandaştan da ben Suriyeliyim. Dolayısıyla Suriyelilerden rahatsız olan benden de rahatsız olmuş olacak, “bu vatandaşlık almış, ondan rahatsız olmayalım” demeyecek” (İ29, E, 18-35).

“Güvenlik konusunda Suriyeli olmakla Türk vatandaşı olmak arasında bir fark yok. Aynı muameleyi görürsün. Bir Suriyeli olup vatandaşlık alsam dahi bir zulüm-saldırı

durumunda bu beni de kapsar. Açıkçası (*vatandaşlığın olması*) benim için çok fark etmeyecek” (M1, E, 18-35).

“Ben burada gün geldi Suriyeli olduğumu bile inkâr ettim. Yani gelene ben Suriyeliydim vatandaş oldum demedim. Çünkü ben bir defa bir olayla karşılaştım. Bir yaşlı adam geldi buradaki Arapça yazıları tepikledi, ayağıyla böyle. Suriyeliler buradan gidecek dedi. Ben de çıktım amca sen ne diyorsun burası ... Turizm dedim. Ooo burası ... Turizm miymiş dedi. Yani o kadar o şekil insanlar var. Yani ben dediğim gibi burada çalıştığım zaman benim Suriyeli olduğumu bilen çok az. Ha benim ilk çalıştığım dönemlerde -2014’te- burada birkaç Arap müşteri vardı. Baba ile oğlan kapıdan geçiyordu. Çocuk girdi bir şey soracak(*ken*) Arapça konuştuğumuzu görünce gitti baba dedi Arap’mış, Suriyeliymiş deyince adam orada bir şeyler söylendi. O sebeple ben dediğim gibi burada yani benim Suriyeli olduğumu bilen çok az” (G17, E, 36-50).

Kimi katılımcılar, vatandaş olmadan önce Türkiye’de maruz kaldığı haksızlıklara karşı sahip oldukları kırılgan yasal statü nedeniyle karşı çıkamadıklarını ve kendilerini savunamadıklarını ifade etmiştir. Bu durumun temel nedeninin, geçici koruma statüsü nedeniyle sınır dışı edilebilme ve vatandaşlık alamama endişesi olduğu anlaşılmaktadır. İlgili katılımcılar, vatandaşlık sonrası kendilerini yasal bağlamda daha fazla güvende hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu durum bir yönüyle, vatandaşlığın geri gönderilmemeyi temin etmesi ve koruma sağlamasıyla ilişkilendirilebileceği bulgusunu doğrular niteliktedir (Aptekar, 2016: 1154-1155).

Bununla birlikte Türk vatandaşlığı Suriyeli mülteciler için güvenliği ve korunmayı ne ölçüde temin etmektedir? Vatandaşlığın istisnai yolla alınması, *eşikte olma* halinin devam etmesindeki en önemli faktördür. Yukarıda ifade edilen iktidarın değişmesi durumunda vatandaşlığın iptal edilebileceği endişesine ilaveten herhangi bir suça bulaşma veya suçlu görülme durumunda vatandaşlığın iptal edilebileceği endişesinin de canlı olduğu anlaşılmaktadır. Vatandaşlığı soy bağı üzerinden alan katılımcılar vatandaşlığın kendileri için doğal bir hak olduğunu ifade edip onun yasal çerçevesi hakkında şüpheleri olmamasına karşın sosyolojik olarak “Suriyeli kimliğin” kendilerine eşlik ettiğini belirtmektedir. Bu durum, yukarıda da ifade edildiği üzere, katılımcıların kendisini ev sahibi toplumun muhtemel bir saldırısı karşısında güvensiz hissetmesine neden olmaktadır. İ41 kodlu katılımcı istisnai vatandaşlık nedeniyle güvensizliğin devam ettiğini şöyle açıklamaktadır:

“...Ama işte biz sadece ülkemizde olmadığımız için, dışarda olduğumuz için sesimizi çıkartmıyoruz. İşte ona karşı ben diyordum yani, tamam biz yabancı olduğumuz için sesimizi çıkartamıyorduk şimdi vatandaş olduk niye hala sesimizi çıkartamıyoruz? İşte orda hemen aklıma şu geliyor ve bütün Suriyeliler aynen benim gibi düşünüyor bence yani: Korkuyoruz. Çünkü ben sesimi çıkarırsam elimden vatandaşlığımı alacak. Çünkü biz bu vatandaşlığı –sana dedim ya- istisnai vatandaşlığın kanunlarını bilmiyoruz. Yani bizden ne zaman alırlar, niçin alırlar bilmiyoruz yani” (İ41, E, 36-50).

Özetle bu temada, vatandaşlık statüsü edinmenin güvenlik ve istikrar ile olan ilişkisi analiz edilmiştir. Çalışmanın bulgusu, vatandaşlığın belirsizliği sona erdirdiği (Uzan, 2019: 93), geçicilik ve geri gönderilme riskini ortadan kaldırarak psikolojik güven sunduğu (Cantürk, 2020: 133-134) bulgusuyla paralellik arz etmektedir. Buna karşın elde edilen vatandaşlığın istisnai oluşu, vatandaşlığın iptal edilebileceğine dair siyasi söylemler, ev sahibi toplumun vatandaşlığa geçenleri kabullenmemesi ve Suriyelilere dönük toplumsal öfke katılımcıların neredeyse yarısının güvenlik ve istikrar duygusundan yoksun olmasına veya güvenlik ve istikrarı kısmen algılamasına neden olduğu bulguyla da bu çalışma ilgili iki çalışmadan ayrılmaktadır. Nitekim “Suriyeli kimliği” nedeniyle maruz kalınan fiziki saldırılar ontolojik güvenlik kaygısını beslerken ayrımcı tutum algısı ise güven ve istikrarın sarsılmasına neden olabilmektedir. Mülteci vatandaşlığının sunduğu güven içinde olma halinin ulusal ve ulusötesi sosyo-ekonomik katılıma imkân tanınması, uyum ve aidiyet için bir zemin hazırlaması mümkünken (Nunn vd., 2016: 393-394) vatandaşlığı alma biçiminin ve toplumsal dışlanmanın vatandaşlık statüsüne rağmen bir güvensizlik ve istikrarsızlık yarattığı ve *eşikte olma* halinin devamına neden olduğu anlaşılmaktadır. *Eşikte vatandaşlık* durumunu yaratan ayrımcı tutum algısının, siyasi söylemlerin ve medyanın, güvenlik algısına ve aidiyet-kimlik inşasına olan etkisi bir sonraki bölümde detaylandırılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SURİYELİ MÜLTECİLERDE VATANDAŞLIK İNŞASI, ALGISI VE KİMLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ

Bu bölümde vatandaşlığın kimlik ve aidiyet boyutu ele alınmaktadır. Türk vatandaşlığının Suriye kökenli katılımcılar için nasıl bir anlam ifade ettiğine, vatandaşlığın aidiyetle bağının olup olmadığına ve aidiyet inşasına odaklanılmaktadır. Bu çerçevede kimlik ve aidiyet literatüründe aidiyeti birey ve toplum arasındaki müzakere bağlamında ele alan literatürü (Antonsich, 2010; Simonsen, 2018) dikkate alarak kendisinden esnek bir çerçeve oluşturmada yararlanılmaktadır. Bundan hareketle kimliğin dönüşümünün ve aidiyet inşasının vatandaşlık algı ve deneyimlerinden bağımsız olmadığı savunulmaktadır. Buna ilaveten Suriyeli toplulukla ve ev sahibi toplumla kurulan sosyokültürel-siyasal ilişki ve karşılaşmanın, vatandaşlık algısını, kimlik ve aidiyet inşasını etkilediği ileri sürülmektedir.

4.1. Vatandaşlığı Tarihsel ve Kültürel Normlar Üzerinden İnşa Etmek

Türkiye ve Suriye 911 km sınır hattıyla karşılıklı olarak birbirinin en uzun sınırlarına sahiptir. Suriye'nin 400 yılı aşkın bir süre boyunca Osmanlı Devleti'nin bir parçası olması, iki ülkeyi kültürel olarak yakın kılmaktadır. Katılımcıların bir kısmının Türk vatandaşlığıyla ilgili algılarının bu tarihi arka plandan beslendiğini söylemek mümkündür. Bu arka plandan hareketle Türk vatandaşlığı yabancı bir vatandaşlık gibi algılanmamaktadır. Fakat buna karşın ülkelerin savaş, bağımsızlık gibi tarihsel kırılma anlarının izdüşümünün asırlar boyunca devam etmesi mümkün olabilmektedir (Volkan, 2006; Zertal, 2000). Bu kırılma anları siyasi otoriteler tarafından ulusun inşasında kullanılır. Bu durum aynı zamanda yeni ulusal kimliğin desteklenerek yaşamasının kolaylaştırılması için de önem arz etmektedir. Gerek Suriye'nin ve gerekse de Türkiye'nin resmî tarih yazımında, iki ulusun birbirini öteki olarak konumlandığı zamanlar olmuştur. Kimlik ve egemenlik sorunları Türkiye-Suriye ilişkilerinin gergin bir seyir izlemesinin ana nedenlerindendir (Ayman, 2012: 114-

115). Bu durum hem Suriyelilerin kimlik inşasını hem de Türklerin Suriyelilere bakışını biçimlendirmektedir. Modern-resmî tarihin ötekileştirmesine rağmen müşterek bir tarihe sahip olmak, Çanakkale gibi cephelerde birlikte savaşmak katılımcıların vatandaşlığı inşa talebinin önemli bir yönünü temsil etmektedir:

“Vatandaşlığın (*aidiyet duyma bağlamında*) etkisi var. (*Aidiyet*) hissediyorum çünkü burası Müslüman bir ülke ve beraber yaşamış olduğumuz ortak bir tarihe sahibiz... Vallahi fark olduğunu (*Türkiye ile Suriye’den birisine aidiyet duyma noktasında*) düşünmüyorum. Çünkü bizim tarihimiz ortak. Osmanlı tarihini ve Osmanlı’nın fütuhatını okuduğumda onunla iftihar ediyorum. Bunları Facebook’ta da paylaşıyor ve Kanuni Sultan Süleyman’ın fütuhatıyla iftihar ediyorum. Ayrıca Erdoğan’ın yaptıklarıyla övünüyorum... Vatandaşlık aldığımız için çok mutluyduk, tebrik ediliyorduk. (*Vatandaşlığı kazandığımızı*) sevincimizi Facebook’ta paylaşıp Erdoğan’a teşekkür mesajı yayınladım. Fakat Suriye’de bulunan rejimin taraftarları bana öfkeleniler ve onlar tarafından eleştirildim. Beni Osmanlıcı olmakla itham ediyorlardı... Bana, “Türkleştin, şimdi münafıklığa başladın ha” diyorlardı (*güliyor*). Ben onlara “hayır, benim Osmanlı hakkında bilgim eskiye dayanıyor, çünkü okuyorum” dedim. Biliyorum ki rejim tarih kitaplarında Osmanlı’ya haksızlık yapıyor ve onu kötü bir şekilde gösteriyor. Fakat okuyan gerçeği biliyor, ben onlara cahil kalmamaları için gerçek tarih kaynaklarını okumalarını tavsiye ediyorum” (§26, K, 51-65).

“Türkiye’ye geldiğimiz zaman içimizde gizli bir rahatlık vardı. Ben bir yerden bir yere sürekli taşınan bir asker olarak Suriye’nin bütün illerinde bulundum ve Suriye’nin her kesiminden -Hristiyan’ı vs.- insanlarla ilişki kurdum. Rahatlıkla diyebilirim ki savaştan önce dahi genel itibarıyla Suriye halkının Türkiye’ye karşı genel bir yönelimi söz konusuydu. İran Devrimi’nin olduğu zamanlarda bizler kendi aramızda Suriye’nin İran açılımını (*İran’la ilişkilerini derinleştirmesini*) neden Türkiye’ye yapmadığını tartışıyorduk. Çünkü bizim dedelerimiz askeri hizmetlerini Osmanlı’da yaptılar, Türkiye’de şehit oldular. Babalarımız bize Türkiye ile olan akrabalıkları, ilişkileri anlatıyordu. Hakikatken biz rejimin bizlere Osmanlı’nın emperyalist bir güç olduğunu sunan tarihi babalarımıza okuduğumuzda, onlara sorduğumuzda -ki babam yaşça büyüktü ve Türkiye ile ilişkileri vardı ve yüz yılı aşkın, uzun yıllar yaşamıştı- onların bize cevap olarak söylediği şeyler resmî tarihle çelişiyordu. “Bu doğru değil, şu şöyle olmalıydı” gibi şeyler anlatıyorlardı. Küçüklüğümüzden beri Türkiye’ye karşı onun daha güvenilir ve iyi olduğuna dair bir algıya sahiptik. Bir yandan da sınır komşumuz. Tabi aramızda bir tarih var. Tabii Osmanlı sadece Türkiye değil Arap olan olmayan bütün Müslümanların ülkesiydi” (§23, E, 66-80).

Simonsen’e (2016) göre bir ülkenin göç ve demokratikleşme geçmişi gibi tarihsel şartlar, ulusal kimlik tahayyülünün inşasına yön verdiğinden ev sahibi toplumun sınır çiziminin belirginleşmesine neden olmakta ve bu durum göçmenlerin ev sahibi toplumla olan aidiyet ilişkisine etki etmektedir. Türkiye’de referansını tarihten alan

Arapların Osmanlı'ya ihanet ettiği yönündeki söylem nedeniyle Araplara karşı oluşan sınır çiziminin Suriyelilerle toplumsal karşılaşmalarda kendisini hissettirerek Suriyelilerin aidiyet inşasını olumsuz etkilemesinin mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim literatürde, ev sahibi toplumun Araplara tarihten mülhem atfettiği sadakatsizlik ve onlara olan önyargılar ile Suriyelilere dönük olumsuz bir tutuma sahip olma arasında güçlü bir ilişkinin olduğuna dair bulgular vardır (Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021: 80-81; Güney, 2022: 523-524). Buna ilaveten Doğu milletlerinin gericiliği ifade ettiği, medeniyetten yoksun olduğu anlayışının da ev sahibi toplumun bilinçaltında yer edinmiş olduğu ve bunun gündelik hayatta ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Anlatılardan hareketle kimi katılımcının gündelik karşılaşmada ev sahibi toplumun tarihî sınır tahayyülünün yansımasıyla yüzleştiği anlaşılmaktadır:

“Şimdi insanların bize bakış açısı, çoğu kimse gelişimizin ilk zamanlarında sizde evler var mı, şöyle durumunuz var mı gibi bizi garipseyen Tükler var. Bize yönelttikleri sorularla taş devrinde yaşıyormuşuz gibi bizi düşündüklerini anlıyoruz. Hakikaten öyle. Sana daha tanışma ve benzeri şeyler olmadan bu soruları soruyorlar ve bizde apartmanların olmasına şaşıyorlardı. Yani Google diye bir şey var, savaş öncesi Suriye'nin durumuna girip oradan bakabilir, kültürüne dair bilgiler edinebilirsin. Bizler Biladüşşam olarak kadim bir ülke, kadim bir medeniyetiz. Biladüşşam eski bir medeniyet hakikaten. Tarihi olarak en kadim medeniyet. Buna rağmen oradan biri gelip sana “sen binada mı yaşıyorsun” veya “alışveriş merkezleriniz var mı” diye soruyor. Dolayısıyla Suriyeliler hakkında yaşamasını bilmeyen, görmemiş gibi bir önyargıya sahipler ki bu doğru değil” (M4, K, 36-50).

“Türkiye’de toplumsal ilişkiler bağlamında biri bizimle yani Suriyeli tüccarlarla, komşularla tanışmışsa onu sevmiştir ve onunla diyalog geliştirmiştir. Fakat bazılarının önyargıları var. Suriye’den geliyorsan sen ekmeğe muhtaçsındır. Tabi bu onların bakış açısı. Fakat Allah’ın izniyle kimse oradan açlıktan gelmedi ve biz buraya size yük olarak gelmedik. İfade edildiği gibi insanlar savaştan, varillerden, şundan bundan kaçtı ve buraya iltica etti, bu ülkeye iltica etti. Bazıları bizim çadırda yaşadığımızı ve oradan geldiğimizi sanıyor. Onlar, buraya geldiğimizde insan gördük, yemek gördük, bina gördük ve burada evlerde oturduk sanıyor. Konuşmamın başlangıcında da dediğim gibi Suriye’de benim oturduğum evin -Ebu (yanındaki arkadaşı) benim Suriye’deki evimin fotoğraflarını gördü- bir benzerini Türkiye’de görmedim emin ol. Düşün nerden nereye. Demek ki çoğu insan -sadece ben değil, ben belki insanlar arasında yine alt yerlerde olabilirim- nimet içinde yaşıyorken takdiri ilahi bu olaylar yaşandı. Allah bizi sınıyor olmalı” (G11, E, 36-50).

“...Türkler zaten Arapları baştan sevmiyor. Yani hep onlarda bir algı var, Araplar bize ihanet etti savaşta falan. Hep o algı var” (İ41, E, 36-50).

Ev sahibi toplumla göçmenler arasındaki din farklılığı göçmenlerin din faktörü üzerinden güçlü bir sınır algısına sahip olmasına yol açabilir (Simonsen, 2018). Literatürde Suriyelilerin Türkiye toplumuna müşterek dini değerler üzerinden yaklaşım gösterdiği (Balta Özgen, 2018: 157-158; Erdoğan, 2020: 148-149) bulgusuna paralel olarak katılımcıların da yaygın bir şekilde vatandaşlığı dini değerler üzerinden inşa talebinde olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu dini birlikteliğin pozitif rolüne vurgu yapmasına karşın bazı katılımcılar aidiyetin şekillenmesinde dini faktörün başat rol oynadığını dile getirmiştir. Müşterek din ve tarih üzerinden vatandaşlığı inşa talebi aynı zamanda modern milliyetçiliklere ve bu esasla çizilen sınırlara da bir reddiye içermektedir. Farklı etnik kökene mensup katılımcılardan gelen bu reddiye vatandaşlığın milliyetçilikle bağının anlamsızlığına işaret ederken ümmet fikrinin kuşatıcılığına vurgu yapmaktadır. Din aidiyetin merkezinde yer alırken vatandaşlık ise dini yaşantıyı güvence altına alan ve gündelik hayatı kolaylaştıran bir resmî evrak olarak görülerek araçsallaştırılmaktadır. İlgili katılımcılar, Türkiye'nin İslami kimliği ve İslam'ı rahatlıkla yaşayabilmenin, duyulan aidiyetin nedeni olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Ben bir birey olarak İslami bir kültür ve arka plana sahibim. Dolayısıyla ben Türkiye'ye Müslüman ve kadim İslami tarihe sahip bir ülke olarak bakıyorum. Ben Türkiye'ye böyle bakıyorum. Bu bakışım halihazırda iktidarda olan AK Parti'den bağımsız bir şekilde Türkiye'yi böyle değerlendiriyorum. Çünkü Türkiye'nin İslami kökenlere sahip bir tarihi var. Ben mevcut sınırları dikkate almıyorum. Neden mi? Bu sınırları sevmiyorum ve onların varlığını tanımıyorum. Çünkü bu sınırların mimarları İngiliz-Fransız olan Sykes ve Picot'tur. O dönemde buralar bir bütün olarak İslami bir imparatorluktu, öyle değil mi? Bir bütün olarak kadim İslami bir tarih ve aynı olan bir ümmet. Buna karşın ben neden sınırları tanıyayım ki?.. Sana dediğim gibi ben Türkiye'ye bir Müslüman ülke gözüyle bakıyorum. Dolayısıyla ona aidiyet duymayı seviyorum ve bunda herhangi bir problemim yok. Gerek Suriye ve gerekse de Türkiye'ye yani ben her Müslüman ülkeye aidiyet duymayı severim. Bu benim için bir destek. Uzun bir zaman önce ortada ne sınırlar ne de başka şeyler vardı. O zaman Müslüman birisinin vatandaşlığı onun inancının İslam oluşuyla ilgiliydi. Dolayısıyla o zaman Müslümanansa biri Türkiye'ye gelebilir, Suriye ve Bağdat'a gidebilirdi. Bu bakış açısı benim için çok önemli cidden. Örneğin orada herhangi bir sınır yoktu (*Müslüman ülkeler arasında*). Bir Türk Musul'a gidip evlenip dönebilirdi. Musul'dan birisi ise Mardin'e gelip burada evlenebilirdi. Mesela burada bazı mahalleler var; sakinleri Musul'dan, Mısır'dan, Suriye'den. Mesela Kahramanmaraşlı bazı aileler Halep ve Maraş arasında bölünmüş. Ortada bir sınır yoktu. Bakınız ben aidiyet hissini taşıyorum. Aidiyeti hissediyorum çünkü benim önümde Türkiye aleyhinde bir tartışma yürüdüğünde ben Türkiye aleyhindeki konuşmaları nedeniyle onlarla tartışıyorum ve

Türkiye’yi savunuyorum. Bu bayrağı seviyorum. Neden mi? Çünkü o İslami bir sembol. Bu bayrağı seviyorum ama bu sevgim milliyetçilik bağlamından kaynaklanmıyor. Ben milliyetçiliğin halkları dumura uğrattığını ve insanlar arasında ayrımcılığa yol açtığını ifade ediyorum. Benim bakış açım budur” (M5, E, 36-50).

“İnsanlardan biraz farklıyım bu konuda. Birçok insan benimle bu noktada aynı düşünmeyebilir ama ben sürekli bulunduğum, yaşadığım yerin vatanım olduğunu vurgularım. Bir vatandan ziyade dinime daha çok aidiyet duyarım doğrusu. Şam ve Suriye’yi seviyorum fakat orada aşağılanmış, zelil görülmüş bir şekilde yaşayacağımı ya da dini alışkanlıklarımı bütünüyle yerine getirmeyeceğimi hissediyorum. Burada dini ibadetlerimi yerine getirdiğimden dolayı kendimi rahat hissediyorum. Suriyeli oluşumla övünüyorum. Kimliğimi ve mensubiyetimi unutmam. Aslımdan, ahlakımdan ve giyim tarzımdan vazgeçmem. Türkiye’de insanların bir kısmının yetiştirilme tarzı bana uyduğundan onlarla birlikte olmaya çalışıyorum. Benim savunduğum bütün değerler burada mevcutken neden aslımdan vazgeçeyim ki?” (İ38, K, 18-35).

“Evde hissetmek”, samimi ilişkilerin tesis edilmesinde aracı rolünde olan din ve dili barındıran kültürel faktörlerle yakından ilişkilidir (Antonsich, 2010: 648). Kimliklerin bir anlatı olduğundan hareketle kültürel ve dini faktörlerin bireysel kimliğin şekillenmesinde ve aidiyet inşasındaki rolü önemlidir (Yuval-Davis, 2006: 202-203). Kimi katılımcılar vatandaşlığı ve aidiyeti bu öğelerle ilişkilendirme talebindedir. Türkiye ile Suriye aynı medeniyetin havzasında yer alan iki ülke olarak tanımlamaktadır. Aynı medeniyet havzasının modern iki ülkesi olan Türkiye ve Suriye’nin kültürel olarak ana hatlarıyla birbirine benzediği düşünülmektedir. Buna göre iki ülkedeki kültür ve gelenek, müşterek din ve tarihten beslenmekte ve iki kültür birbiriyle büyük oranda örtüşmektedir. Nitekim literatürde Suriyelilerin Türkiye’yi kültürel bağlamda yakın bulduğu bulgusuna (Koser Akcapar ve Şimşek, 2018: 182, 184; Yılmaz, 2019: 195) paralel olarak katılımcıların tamamı asgari düzeyde dahi olsa müşterek kültüre ve kültürel kurumlara dikkat çekmektedir. İki toplum arasında var olan farklılıklar ise modern iki devletin farklı modernleşme serüvenlerine sahip olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Her ne kadar modernleşme serüveni farklı olsa da tarihsel birliktelik iki toplum arasındaki benzerlik oranının yüksek olmasına imkân tanımaktadır. Bunun dışında aile kurumuna verilen önem, bayramlar, toplumsal değerler müşterekliği pekiştirme rolü oynamaktadır. Katılımcılar bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Tabi, biliyorsun ki Osmanlı Suriye’de hüküm sürdü. Bundan dolayı bizim Türk kültürüne dair bilgimiz varken onların da bizim kültüre dair bilgileri var. Aramızda kültür, düşünce, gelenek ve görenekler bağlamında bir yakınlık söz konusu. Yani hakkında hiçbir şey bilmediğimiz bir topluma gitmiş değiliz. Hayır, kesinlikle bizler Türkler hakkında bilgiye sahipken onlar da bizi biliyor. Bildiğin üzere uzun bir tarih. Osmanlı zamanından beridir böyle bir yakınlaşma var. Esasen bu yüzden Türkçede normalin dışında, fazlaca Arapça kelime mevcut. Osmanlıca Arap harfleriyle yazılıyor. Yani geçmişten gelen bir yakınlık var, birbirimizi yeni tanımıyoruz veya yeni bir kültürle tanışıyor değiliz. Waoow bu ne kadar bize uzak diyeceğimiz bir şeyle karşılaşmadık. Bununla beraber açıkçası Türkiye’de daha fazla medeniyet (*ilerleme*) var. Ben bu noktada Suriye devletine her açıdan sitem ediyorum. Maalesef ki Suriye’nin yollar, binalar gibi alanlarda daha fazla medeni (*ilerlemesi*) olması mümkündü. Ama biliyorsun Suriye’nin rejimi işte” (M4, K, 36-50).

“Yani diyebiliriz ki benzerlik oranı bazen yüzde yetmişe dayanır. Ama ikisinin tıpatıp olduğu söylenemez çünkü aramızda 100 yıllık bir ayrılık var. Suriye Fransız mandası altında yönetildi ve kültürel anlamda belirli bir yöne doğru evrildi. Türkiye ise bir başka yöne evrildi. Suriye daha sonra komünist bloğa katıldı, solculuk düşüncesi vs. Türkiye ise Batılılaşma ve liberal istikamette devam etti. Yani Türkiye’de bir yandan klasik İslami unsurlar fazlaca yerini korurken öte yandan Batılı unsurlar da fazlaca boy göstermeye başladı. Suriye toplumunda klasik İslam bütünüyle kalmadı ve Suriye toplumu Batı yönünde değil de kültürel olarak solcu ve Marksist bir yönde ilerledi. Dolayısıyla yaşama biçiminde vs. farklar oluştu. Bu farklı olduğumuzu söylemek anlamına gelmez. Ben yüzde yetmiş oranında bir benzerliğin var olduğunu söylüyorum. Benim hareket ettiğim esas nokta bizlerin bir toplumdaki meydana geldiğidir. Fakat bizi sınırlar ayırdı. Dolayısıyla aramızdaki farklılıklar yüzde otuz dolaylarında” (M2, E, 51-65).

Bununla beraber Suriyeliler sınır illerinde kültürel benzerliğin daha yüksek olduğu düşünülmektedir (Erdoğan, 2021: 186-187). Mardin ve Şanlıurfa’da algılanan yüksek derecedeki kültürel benzerliğe ilaveten Suriyelilerin bu illerdeki ev sahibi toplumla müşterek bir dile (Arapça yahut Kürtçe) sahip olması, aidiyet inşası için uygun bir zemin sunmaktadır. Ayrımcılık algısının diğer iki sınır iline oranla daha belirgin olduğu ve dil birliğinin olmadığı Gaziantep’te (Arap ve Kürt katılımcılar için) dahi, sınır ili olması hasebiyle, kültür ve geleneğin yakınlığından ötürü katılımcıların bir kısmı tarafından Türkiye’nin Batı’daki şehirlerine nispetle Gaziantep’in olumlandığı görülmektedir. Sınır illerinde özellikle de Mardin’deki katılımcılar Anadolu’nun farklı illerine yahut İstanbul gibi metropol bir şehre gittiklerinde kendilerini yabancı hissettiğini belirtmektedir. Nitekim Brocket (2020: 142-143, 147) ABD’deki ikinci nesil Filistinliler üzerine yaptığı çalışmada, ABD’de karşılaşılan siyasi ve sosyal

dışlanmalar sebebiyle Filistinlilerin ABD'ye aidiyet duymasına ve kendisini Amerikalı olarak hissetmesine engel olduğunu bulgulamıştır. Buna karşılık, New Jersey eyaletinin Filistinlilerin katılımına imkân tanıyarak onları dâhil etmesinin New Jersey'i "ev" olarak algılamasına imkân tanıdığı bulgusunu da eklemiştir.

Şehirlerin mülteci ve göçmenler için farklı söylem ve tahayyüle imkân tanıyıp aidiyet alanları oluşturabildiği dikkate alındığında (Rottmann, Josipovic ve Reeger, 2020: 243), özelde Mardin ve Şanlıurfa olmak üzere sınır illerinin, kültürel yakınlık ve müşterek dil nedeniyle yerel yahut parçalı aidiyetlere fırsat tanıdığı anlaşılmaktadır. Belirli şehirlere duyulan parçalı aidiyetin inşasında kişinin geldiği şehirle yerleşik olduğu şehrin kültürel yakınlığına ilaveten, sınır şehirleri arasındaki akrabalıkların ve Suriye iç savaşı öncesinde var olan karşılıklı ziyaretlerin de rolü göz ardı edilemez. Bu durum bir yönüyle Duyvendak'ın (2011: 38) "ev" in üç temel bileşeninden biri olarak saydığı aşinalığın, etkili olduğunu göstermektedir. Sınır şehirlerinde ikamet eden farklı etnisitelere mensup kimseler arasında sınır şehrine aidiyet geliştirme veya onu diğer şehirlere karşı öncelikleme noktasında herhangi bir farklılık gözlemlenmemiştir. İlgili katılımcılar duyduğu parçalı aidiyeti şöyle dile getirmektedir:

"Olaya makro düzeyde yaklaşırsan Türkiye toplumunun bir bütün olarak iç içe geçmiş bir toplum olduğu söylenemez. Türkiye toplumu kendi içerisinde farklılıkları barındırıyor. Türkiye büyük bir ülke ve onda farklı kültür ve farklı arka planlara sahip topluluklar mevcut. Dolayısıyla mevzu bir bütün olarak homojen bir toplumun var olması ve benim ona uyum sağlamam değil. Çünkü Türkiye'de farklı atmosfere sahip ve birbirinden farklı yerel topluluklar mevcut. Ben ise bu bölgenin kültürüne aidiyet duyduğumu yüksek bir oranda hissediyorum. Bu bölge yani Türkiye'nin bu parçasına duyduğum aidiyet, Karadeniz bölgesinden çok daha fazla" (M9, E, 36-50).

"(*Kültürel yakınlık*) çok çok yakın hakikaten. Sanki sen kendi şehrinde, Kamışlı'daymışsın gibi. Evet evet sanki kendi şehrinde. Ben sana Mardin'den bahsediyorum. İstanbul'da ise Avrupa'daymışsın gibi... Rahatlık ve psikolojik olarak burası bizim şehrimiz gibi oldu. Sanki Suriye'deymişsin gibi, kendini yabancı hissetmiyorsun. Sana söyleyeyim vallahi İstanbul'a gittiğimizde işimi hemen bitirip Mardin'e dönmek istiyorum. Uzaklaşamıyorsun buradan... Mardin benim için vatan oldu" (M7, E, 36-50).

"Anteb'i ben Suriye gibi görüyorum. Yakın olduğu için ama işte batıya gittiğin vakit ayrı doğuya gittiğinde ayrı bu şekilde yani. Bazıları cellabi (*geleneksel Arap kıyafeti*)

giyiyor diye ya bu ne falan kefen giymiş diyorlar ben de şu şekilde derim: Kardeşim şimdi sen Müslüman değil misin? Bu da eski Müslüman elbisesi... Mardin farklıdır, Karadeniz farklıdır, Diyarbakır farklıdır lehçe olarak. Yaşam tarzımız ise Suriye'deki ile aynı" (G17, E, 36-50).

Her ne kadar Suriyeli mülteciler Türkiye'yle kültürel benzerliğin yüksek olduğuna dair bir inanca sahip olsa da ev sahibi toplum tam tersi bir inanca sahip olarak Suriyelilerle kültürel farklılığın yüksekliğine vurgu yapmaktadır (Erdoğan, 2021). Özellikle İstanbul'daki kimi katılımcılar kültürel benzerliğe ek olarak kültürel farklılıklara da dikkat çekmektedir. Farklılıkları merkeze alan kimi katılımcıların mülakatın farklı yerlerinde yabancı oluşlarına vurgu yaptığı ve bunun aidiyet oluşumu bağlamında olumsuz bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Düşük bir oranda tanımlansa dahi Suriye ile Türkiye'nin mutfak kültüründen başlayarak diğer alanlara doğru genişleyen kültürel farklılığına işaret edilerek benzerliğin daha çok dini yaşantıda kesiştiği ifade edilmektedir. A. Kaya'nın (2021: 162) iki toplum arasında farklılaşan iş ahlakının iş piyasasındaki toplumsal kabulü etkilediği bulgusuna benzer olarak bu çalışmada da Türklerle Suriyeliler arasında çalışma saatleri ve çalışma düzenindeki farklılıklara dikkat çekilmiştir. İ32 kodlu katılımcıya göre çalışma yaşamının ritmi ve yaşamın modu iki ülke arasında ciddi anlamda farklılık arz etmektedir:

"Aynı değiller ve dünyada birbirine benzeyen iki medeniyet yok ama yüzde yetmişlik bir kesişme var. Kesişmeler çok fazla ama yüzde otuz oranında kesişmiyor. Sosyal adetler var mesela, bazı sosyal adetlerin tümü belirli bir oranda kesişmez. Türkiye'de eğitim tarzı, öğretene ve öğrenci açısından, aralarındaki ilişki tamamen farklıdır. İki toplum arasında büyük ve önemli bir kesişme vardır ve en önemli kesişme öncelikle dini yöndür. Çünkü birlikte namaz kılarız, birlikte secde ederiz, birlikte rükû ederiz ve bu çok önemlidir. Türkler muhafazakâr bir toplumdur bu arada. Yemek pişirme konusunda bile paylaştığımız alışkanlıklar var. Ortak yemekler, bazı yiyecekleri ve öğünleri paylaşıyoruz. Ama çocuklarımız Türk toplumu içinde yaşamaya devam edecek olursa farklılaştığımız yüzde otuz orandaki bazı alışkanlıkları telafi etmesini umuyorum. Bu istatistikler net değildir ama takribidir. Mesela Türkiye'deki sosyal ilişkilerin tarzını beğenmiyoruz. Komşu komşusunu tanımıyor mesela, bizde olmaz bu. Sadece bu değil, komşusunu görüp de ona selam vermeme durumu var. Burada ona selam veriyorsan, neden selamladığını sorabilir. Bu kısmı şaka babından söyledim (gülerek). Biz (Türkiye'deki) sosyal ilişkiyi seviyoruz ama hepsini değil bir kısmını. Ama genel olarak Türkiye'de sosyal ilişkiler bizim sosyal ilişkilerimizle aynı değil. Biz misafiri çok seviyoruz. Türkler misafir sevmez. Hatta Türkler bazı Suriyelilere ev kiralarken onların misafir getirmemesini şart koyuyor. Türk ekonomik yaşam tarzı bağlamında ne biz onlara ne de onlar bize benziyor. Hane halkı harcama tarzında da

onlarla aynı fikirde değiliz. Bunu örf ve adetlerle bağlamak ne kadar doğru bilmiyorum ama bir kilo et aldığınızı gördüğünde zengin olduğunuzu sanıyor halbuki siz zengin değilsinizdir. Çünkü o on kilo alabiliyorken 200 gram alıyor. Belki o Türkiye'de hayatın nasıl olması ve nasıl idare edilmesi gerektiğini biliyor olabilir ama ben farklı alışkanlıklarla geldim. Bizler farklıyız. Evde hareket etmeyi, misafir ağırlamayı ve insanların gidip gelmesini ve yüksek sesle konuşmayı severiz. Türklere gelince, hayır, onlar sakinliği seviyor. Kamusal alandaki hayat tarzımız farklıdır. Onlar bizden daha sakindir bunu kabul ediyoruz. Örneğin hastanede iki kişi olsak hastanedeki insanlar hepimizi duyabilir ya da otobüse binsek herkes duyar. Türklerin ise sesini duymazsın. Düzenliler, sırada duruyorlar, her iki kişi arasında polis varmış gibi. Biz böyle değiliz ama tabi ki bu daha iyi. Onların tarzları böyle, öyle düzenli sıralı olmayı seviyorlar. Onların öncelediği şeyler bizim önceliklerimizden farklı” (İ32, E, 36-50).

Katılımcılar kültürel yakınlığa ve farklılığa dair oranları kendi algıları doğrultusunda farklı oranlarla ifade etmişlerdir. Genel anlamda kültürel yakınlığın olumlandığını ve aidiyet inşasına katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Buna karşın Türkiye toplumunun Suriye toplumunda farklılaşan hayat tarzının kimi katılımcılarda olumlanması nedeniyle bunun aidiyet algısına pozitif katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Bir kadın katılımcı benzer ortak noktaların yanı sıra kültürel farklılıkları kendisine yakın bulduğunu ve bu durumun kendisi için Türklerle bir yakınlaşma unsuru olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Birbirine benzediği yerler söz konusu olduğu gibi birbirine uzak düşen yerler de var. Türklerin hayat tarzını seviyorum. Çalışkan, enerjik ve emekçi bir millet olduğunu hissediyorum. Erken uyanan milleti seviyorum ve Türkler erkenden uyanan bir millet. Suriyeliler geç uyanıyorlar ve ben bu alışkanlıktan nefret ediyorum. Ben uyanıp sabah namazı kıldıktan sonra ayakta kalırım, uyumam. Türklerin zevkini bilen bir millet olduğunu hissediyorum. Evlilik adetlerinin bize benzediğini hissediyorum. Köyden köye şehirden şehre değişiyor ama Türkiye pek fazla yabancı bir yer değil bize göre alışkanlık ve adetler konusunda ve öyle. Burada sosyal hayat hala devam ediyor. Avrupa’nın aksine anne baba çocuklarının hayatında önemli bir oynuyor. Nitekim Avrupa’da belirli bir süre sonra çocuklar anne ve babasını terk etmeye başlıyor. Burada hala sosyal bağlar varlığını sürdürüyor. Burası temiz bir millet ve temiz bir ülke. Türk lokantalarına gitmeyi seviyorum. Çünkü Türk lokantalarının Suriye lokantalarından daha temiz olduğunu hissediyorum. Onların ayırt edici birçok yönleri olmakla birlikte belli bir noktaya kadar benzeyen yönleri de var” (İ36, K, 36-50).

Kadın ve gençlerin hayattan zevk alma ve psikolojik ve sosyolojik problemlere karşı gösterilen dayanıklılık ve esneklikte iki kültür arasında anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmaktadır. Suriyeli kadınların daha bakımlı, daha sosyal ve rahat olduğu

yönündeki bulguyla (ASPB, 2016: 101; MAZLUMDER, 2014: 31) paralel olarak kadın katılımcılar Suriyeli kadınların ev sahibi toplumun kadınlarına göre daha bakımlı olduğu düşüncesindedir. Bu durum ev sahibi topluma mensup kadınların Suriyeli kadınları potansiyel olarak “kocalarını elinden alan” ve “yuva yıkan” kimseler olarak konumlandırmasına ve ötekileştirmesine neden olmaktadır (Özcurumez ve Mete, 2021). Suriyeli kadınların bakımlı olma ve kuaförlere gitme alışkanlığı sosyal medyada da zaman zaman kendisini gösteren tartışmalara sebep olmakta ve bu durum geçici koruma altındaki kimi Suriyelilerin kamu huzurunu bozduğu gerekçesiyle sınır dışı edilmesiyle sonuçlanabilmektedir.¹²

Suriyeli gençlerin kamusal alandaki görünürlüğü, Türkiye’yle Suriye toplumu arasındaki kültürel farklılığın en fazla göze ilişen yönünü temsil etmektedir. Suriyeli gençlerin kafeler, sahiller ve parklar gibi kamusal alanlarda nargile içmesi, denize girmesi ev sahibi toplum tarafından bir hoyratlık ve haddini bilmezlik olarak yorumlanmaktadır (Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021: 40-41). Nargile kültürünün süreç içerisinde bu kadar yaygınlaştığını ve Türkiye’de yeniden inşa edildiğini düşünen kimi katılımcılar nargilenin Suriyeliler tarafından keyiflenme arzusunun yanı sıra bir teselli olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Buna karşın katılımcıların bir kısmı Suriyeli gençlerin kültürel farklılıklara daha fazla saygılı olması gerektiği kanısındadır.

Özetle, temadan anlaşılacağı üzere katılımcıların önemli bir bölümü müşterek bir tarih ve kültürü aracı kılarak vatandaşlık inşa talebinde bulunmaktadır. Bu talep bir ilişkisel tanınma süreci ve ulus devletlerin biz ve öteki sınırını genişletme çabası olup (Bloemraad, 2018: 14,18) üyesi olunan yeni toplumda kendisine çizilen sınırlara karşı aktif bir müzakere ve inşa talebinde bulunarak (Simonsen, 2018: 120) dışlanmanın önüne geçmeyi ve uyumu kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Çalışmanın modern milliyetçilik anlayışına bir reddiye olarak kültürel-dini ve tarihi bağlar üzerinden

¹² En son 27.10.2021 tarihinde sosyal medyada ev sahibi toplumdan bir kadın, Suriyeli bir kız öğrenciye “kuaförden çıkmıyorlar, ben gidemiyorum. Siz bu parayı nereden buluyorsunuz” diye çıkışırken orada bulunan ev sahibi toplumdan bir diğeri de “kilo kilo muz alıyorlar ama biz yiyemiyoruz” ifadelerini kullanmıştır. Sosyal medyada bu videoyu muz yiyerek eleştiren Suriyelilerin videoların yayılması üzerine toplumda Suriyeliler aleyhinde tepkiler meydana gelmiştir. Bunun üzerine Göç İdaresi Başkanlığı “muz yeme akımı” başlatan 45 Suriyelinin sınır dışı edildiğini duyurmuştur (GİB, 2022d).

aidiyet inşa etme talebinin var olduğu bulgusu; Rottmann, Josipovic ve Reeger'in (2020) Suriyelilerin dini-tarihi müştereklik tahayyülünün etnisite farklılığının yerini ikame edecek şekilde bir zemin sunduğu bulgusuyla paralellik arz etmektedir.

4.2. Vatandaşlığı Ev Sahibi Toplumun Tutumları Üzerinden İnşa Etmek

“Ülkenize dönün dedikleri zaman elbette Suriye’ye olan hislerimi Türkiye’ye olan hislerimden daha derin ve daha büyük tutacağım” (İ34, K, 18-35).

Mülteci ve göçmenlerin dünya genelinde artan hareketliliği ve özellikle Suriyeli göçü, göç alan ülkelerde siyasal ve sosyal alanda yabancı karşıtlığının ivme kazanmasına neden olmaktadır (Nagel, 2016; Sayan, 2018; Simonsen, 2021b). Toplumsal karşıtlığın artması mültecilerin ve mülteci kökenli vatandaşların ikamet ettiği topluma uyumunu ve toplumla olan aidiyet bağını olumsuz etkilemesi mümkündür. Nitekim Antonsich'in (2010) tanımladığı üzere aidiyet bireyle toplum arasındaki bir müzakere olup toplumun bireyi kendisine ait olarak görmesi durumuyla yakından ilişkilidir. Simonsen (2018) de göçmenin kendisini ev sahibi toplumun gözüyle değerlendirerek “yabancı”lığını algılamasının kendisini ev sahibi toplumla özdeşleştirmesine engel olduğunu ileri sürmektedir. Bu başlık altında Simonsen'in (2018) “sınır algısı” kavramsallaştırmasından hareketle dâhil edilme ve dışarda bırakılma deneyim ve algısının vatandaşlık ve aidiyet inşasına olan etkisi analiz edilmektedir. Vatandaşlık ve aidiyet inşasının toplumsal tutumlardan ve bu tutumların algılanış biçiminden etkilendiği tespit edilmiştir.

Türkiye’de çok sayıda çalışma ev sahibi toplumun Suriyelilere karşı sembolik ve sosyal sınırlar çizerek ayrımcı-dışlayıcı bir tutum içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır (Yıldırım ve Erdoğan, 2019; Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021; Siviş, 2022; Unutulmaz, 2022). Vatandaşlık elde etmek, ev sahibi toplum tarafından “hayali cemaat”ın mensubu olarak görülmeyi ve eşit muameleyi garantilemez (İhlamur Öner, 2018b: 34). Nitekim Bolu’da yürütülen bir çalışmada, yerel halkın Türk vatandaşlığını ulusal sadakat ve aidiyetle ilişkilendirmesi ve vatandaşlığın ideolojik boyutunu

önemsemesi nedeniyle Suriyelilerin vatandaşlığa kabul edilmesine karşı çıktığı bulgulanmıştır (Güney, 2022). Bu bağlamda literatürde vatandaşlığa geçen Suriyelilerin vatandaşlığa rağmen dışlandığı ve öteki olarak konumlandırıldığı bulgusuna (Uzan, 2019: 98; Cantürk, 2020: 193) paralel olarak katılımcıların neredeyse tamamı ev sahibi toplumun vatandaşlığa kabul edilmelerine aldırış etmediğini ve kendilerini ısrarla “Suriyeli” olarak gördüğünü ifade etmektedir. Katılımcılar Suriyeli oldukları anlaşıldığında vatandaşlıklarına rağmen farklı bakışlara yahut ayrımcılığa maruz kaldığı algısındadır. Kimi katılımcılar için dışlanma, algının ötesine geçerek sözel yahut fiziki şiddete varabilmektedir. Edinilen vatandaşlık statüsüne rağmen yeni üyelerin “Suriyeliliğine” vurgu yapılarak dışarda tutulduklarına dair algı ve deneyime sahip olmasının *eşikte olma* hali yaratarak uyumu ve aidiyet inşasını olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.

Vatandaşlığa sahip olmasına rağmen ev sahibi toplum tarafından reddedilme, mültecilerin kendisini mülteci ve/veya öteki olarak konumlandırmasına neden olmaktadır (Rutter, Cooley, Reynolds ve Sheldon, 2007: 161). Buna paralel olarak ev sahibi toplumun Suriyelilere karşı tutumu yeni vatandaşların vatandaşlık algısını etkileyerek aidiyet inşasına yön vermektedir. Öncelikle katılımcıların neredeyse tamamının Suriyeli mültecileri karşılaması nedeniyle Türkiye’ye minnettarlık duyduğu görülmektedir. Azımsanmayacak sayıda katılımcı ilk zamanlarda ev sahibi toplumun daha hoşgörülü bir tutuma sahip olduğunu fakat sürecin uzaması sonrasında bu tutumun olumsuz bir hale evrildiğini belirtmektedir.

Katılımcıların çoğunluğu Türkiye toplumuna sosyo-ekonomik ve sosyokültürel dâhil olma talebine sınırla mukabelede bulunulduğu algısındadır. Sembolik ve sosyal sınır algısının temelde “Suriyeli olma”, “Arapça konuşma” ve “sahip olunan görünüş” üzerinden deneyimlendiğini söylemek mümkündür. Sınır algısının en fazla deneyimlendiği karşılaşma alanlarından biri Suriyelilerin ev veya iş yeri kiralama süreçlerinde ortaya çıkmaktadır. Literatürdeki bulguya paralel olarak (Şimşek,2018: 384; Balta Özgen, 2019: 88-89) “Suriyeli”ye emlak kiralamamak veya ev sahibi toplumdan birisinin aracılığı-kefaleti sonrasında kiralamaya razı olmak, katılımcılar için ait kabul edilmemenin en belirgin yüzleşmesidir.

“Katılımcı: ... İki hafta önce vatandaş olmama rağmen başımdan bir olay geçti. Bir lokanta için ticari mağazaların yoğun bulunduğu ... Caddesinde bir mekân kiralamak istedim ve mekân sahibiyle hava parası 400 bin olacak şekilde anlaştık. Her şey tamamken aslen Suriyeli olduğumu öğrenince vazgeçti. Aylık 90 bin liraya kiraladığım bir ..., para transfer ofisim ve çeşitli yatırımlarım var, istersen bunları sorabilirsin dedim. Hatta yatırımcı biri olduğumu, burada oyun oynamadığımı anlatmak için Erdoğan’la (Cumhurbaşkanı) çekildiğim fotoğrafı gösterdim. Ancak hiçbir şekilde ikna olmadı ve aslen Türk olan birine vermek istiyorum diyerek bana dükkânı kiralamayı reddetti.

Araştırmacı: Ne hissettiniz?

Katılımcı: Bir anlık vatandaşlık varken de yokken de rahat olmadığını hissediyorsun. Ona bir yılın kirasını peşin vermeyi teklif ettim yine de kabul etmedi. İlla aslen Türk birine kiralayacakmış” (İ36, K, 36-50).

“Katılımcı: Hayır değişmedi (vatandaşlık toplumun bana bakışını değiştirmede). Açıkçası ben kendimi tanıtırken Suriyeli olarak tanıtıyorum, Türk demiyorum. Burada normalde birbirine nerelisin diye sorarken hangi ilden olduğunu kastediyor. Ben ise kendimi Suriyeli olarak tanıtıyorum. Kendimi Suriyeli olarak tanıtmada bir sorun görmüyorum. Dolayısıyla herhangi bir fark yok. Ben kendimi, Adana’danmışım gibi göstermiyorum, ben Suriyeliyim. Bugün bir yer kiralamaya gittik, Suriyeli olduğumuz için bize kiraya vermedi.

Araştırmacı: Burada vatandaş olmanızın size bir katkısı yok mu?

Katılımcı: Ona Suriyeli olduğumu fakat vatandaş olduğumu söyledim ama razı olmadı... Herhangi bir evi kiralamaya çalıştığımızda Suriyeli oluşumuzdan ötürü kiraya vermek istemiyorlar. Telefonda konuşurken Suriyeli olduğunu söylediğinde, hayır kiraya vermek istemiyoruz diyorlar. Bu oturduğumuz evi kiraladığımızda açıkçası birilerinin araya girmesiyle kiralayabildik. Bir de aracıya ihtiyaç duyuyoruz Adana’da iyi mi! (gülüyor). Seninle birlikte Türk birisi geliyor, kefil gibi. Yani bir durum olduğunda o kefaleti üstlenmiş oluyor” (İ29, E, 18-35).

Sınır algısının en fazla hissedildiği ve karşılaşıldığı alanlardan bir diğeri eğitim kurumlarıdır. Katılımcıların ifadeleri dikkate alındığında, olumsuz tutuma maruz kalmanın eğitimin bütün aşamalarında var olduğunu söylemek mümkündür. Veli konumunda olan katılımcıların bir bölümünün çocukları, okulda akran baskısına veya eğitimci ve idari kadro tarafından ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Benzer bir şekilde Türkiye’de üniversite okumuş kimi katılımcılar da ayrımcılık algısından yakınmaktadır. Bu durum Suriyeli öğrencilerin eğitimin farklı aşamalarında karşılaştığı zorluklara ve ayrımcılığa dikkat çeken literatürle paralel bir sonuca varmaktadır (Şimşek, 2019b; Sarier, 2020; Y. Kaya, 2021). İ36 kodlu iş kadını katılımcı aynı zamanda AB üyesi bir ülkenin vatandaşlığı da sahip olan çocuklarını

özel koleje göndermesine rağmen kolejde akran ayrımcılığına maruz kaldıklarını ve nihai olarak Türkiye'ye uyum sağlayamadıklarından ilgili AB ülkesine geri döndüklerini ifade etmektedir. Kadın katılımcı, çocuklarında Türkiye aidiyetinin gelişmemesinin nedenini keskin sosyal ve sembolik sınır algısına bağlamaktadır:

“Çocuklarım büyük oğlum ... yaşına basacak kızım ... ve küçük oğlum ise ... yaşında. Onlar ... (*AB üyesi bir ülkeden*) vatandaşlık aldılar. Onları bir buçuk sene evvel Türkiye’de kalıcı yerleşmeleri adına Türkiye’ye getirtmiştim. Çocuklarımın hem ... (*AB üyesi ülkenin vatandaşlığı*) hem de Türk vatandaşlığı var. Maalesef okulda ayrımcı hareketlere maruz kaldıklarından asla uyum sağlayamadılar. Esasında namı olan özel bir okulda okuyorlardı. Kolej idare olarak saygılıydı fakat Türk öğrenciler tarafından kabul görmediler. Maalesef ki ırkçılık vardı. Ben her ne kadar bu özel okula para veriyorsam da ne yazık ki öğrencilerden yana kabul yoktu. Özellikle çocuklarımın Türkçelerinin zayıf olması etkiledi. Büyük oğlum her yıl ...’e/a geri döneceğim diyerek beni oldukça yordu. Açıkçası ... (*ilgili AB üyesi ülke*) uyum bağlamında onlara daha fazla kucak açtı. Bilhassa orada ayrımcılığın olmaması, Ortadoğu politikasına müdahale etmeyen bir ülke olması ve Fransa gibi İslam karşıtlığının olmaması da bu durumu etkiliyor. Dolayısıyla çocuklarım kendilerini ... (*ilgili AB üyesi ülkede*) rahat hissediyorlar. Orada Türkiye’dekinden daha fazla arkadaşlık kurmayı başardılar. Türkiye’de okula başladıklarında bir şok yaşadılar. Vallahi okul idaresi ile birlikte bu durumu aşmak için çok çalıştım ama maalesef (*başarılı olamadım*). Örneğin oğlumun okuduğu sınıfın bütünü Türklerden oluşuyordu ve onu “sen Suriyelisin burada ne işin var, ülkeneye git” tarzında cümlelerle taciz ediyorlardı. Yani ben para ödüyorum buraya, ama neylersin nihayetinde bu da zihniyet meselesi.... Bu çevrede (*muhafazakâr çevre*) çocuklarıma yönelik bu kadar ayrımcılığın yapılacağını beklemiyordum. Kızımın not ortalaması, başarısı Türk akranlarından daha iyi olmasına rağmen Türklerle arkadaşlık kurmayı başaramadı. Bu durumda Türkiye’de bir yıl kaldılar sonrasında onları ... (*ilgili AB üyesi ülkeye*) geri gönderdim. Açıkçası acı dolu bir seneydi, çocuklar da psikolojik olarak yıprandı... Oğlumu buraya getirdiğimde bir futbol takımında ileri düzeyli oynuyordu. Burada takımının altyapısında futbolcu olarak yer alması için tüm gücümle çaba sarf ettim ama takıma sadece Türkler alınabiliyor dediler. Halbuki oğlum Türk vatandaşı. Yani çok zorluklar vardı” (İ36, K, 36-50).

Kamusal alanda, herhangi bir devlet dairesinde yahut hastanede sınır algısını deneyimlemek mümkündür. Katılımcılar vatandaşlığa rağmen yaşadıkları olumsuz tutumlara dair deneyimlerini vatandaşlığın kendilerini bunlardan korumaya yetmediği şeklinde yorumlamaktadır. İyi düzeyde Türkçe konuşan bir kadın katılımcı Gaziantep’te farklı tabakalarda ve hemen hemen her mekânda sınır algısını deneyimlediğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Devlet dairelerinde söz konusu kabul yok. Örneğin kız kardeşimin veli toplantısında Türkçe konuşmama rağmen oradakiler beni kabullenmiyorlar. Hatta altı yaşındaki kız kardeşimin arkadaşının annesi kızına “bu kız Suriyeli onunla arkadaşlık etme” diyordu. Maddi açıdan durumları iyi olan kimseler tarafından da kabul görmüyorum maalesef. Bu durumda kesinlikle sen de rahat olamıyorsun. Örneğin güzel bir mekânda yemek yemeye gittiğimde aşağılayıcı bakışlara maruz kalıyorum. Öyle ki mekân sahibi dahi yemeğini bitir ve hemen ayrıl dercesine sana muamele ediyor. Demem o ki lüks mekânlarda dahi kabul oranı oldukça düşük, diğer yerler daha iyi gibi” (G20, K, 18-35).

Gündelik karşılaşmalarda ilden ile değişmekle birlikte sınır algısının deneyimlendiği anlaşılmaktadır. Bu algı, cinsiyet ve toplumsal statüye göre farklılık arz etmektedir. Bununla beraber ev sahibi toplum için Suriyelinin Türkmen, Arap, Kürt ve Çeçen olması dikkate alınmamaktadır. Türkiye’de toplumun kendilerini bağrına basacağını düşünen Türkmen katılımcıların çoğunun Türkiye’de hayal kırıklığına uğradığını söylemek mümkündür. Dil bilmeleri ve aynı etnisiteden olmaları nedeniyle olumsuz tutumlardan en az etkilenmesi beklenen Türkmenlerin sınır algılamada diğer etnisitelerden farklılaşmadığı anlaşılmaktadır. İstanbul Güngören’de esnaf olan genç bir Türkmen katılımcı, Türkmen olmasının ve vatandaşlık edinmesinin toplumsal ilişkiler bağlamında kendisine fayda sağlamadığını ve Suriye’deyken düşündüğünün aksine Türkiye’de ayrımcılık algıladığını şöyle ifade etmektedir:

“(Vatandaşlığın), farklılığı giderdiğini düşünmüyorum. Bazen ırkçı tavırlarla karşılaşıyoruz. Her ne kadar (vatandaş olsak da), yine de bir ırkçılık var... Türklerin gözünde sen Suriyelisin. İster Türkmen ol, ister Arap isterse de Kürt ol, sen Suriyelisin... (Türkmen kimliğimden ziyade) Suriye kimliğim (dikkate alınıyor), değilse Türkmen oluşumun herhangi bir faydası yok bana. Anadolu’da bazı öz Türkler belki bizi tanıyor olabilir-dikkate alabilirler ama burada İstanbul’da olanlar sanmıyorum bizi dikkate alsınlar... İnanılmaz bir zulüm var. (Suriyeliler hakkında) yanlış bilgiler (sözkonusu). Örneğin Suriyeli buraya gelerek vatanımızı işgal ediyor, maaş alıyor, Suriyeli buraya gelip sahilde oturup nargile içiyor. Yani bir olay olduğunda bir Suriyeli bir Türk’e vurduğunda, bunun üzerine Türkiye toplumu cezayı bütün Suriyelilere kesiyor. Peki bunun adı nedir, bunun adı ırkçılık değil midir? Doğru mu değil mi? Maalesef bunun adı ırkçılık... (Toplumsal) büyük kısmı ırkçı maalesef. Oranı tam olarak bilmiyorum ama bana temas edenlerden (hareketle) ırkçıların daha yüksek olduğunu söyleyebilirim. Öte yandan kimi insanlarda ırkçılık yok. Din, renk vs. gözetmeksizin sana kardeş muamelesi yapıyorlar” (İ31, E, 18-35).

Katılımcıların bir kısmı vatandaşlık almaları sebebiyle ev sahibi toplumun kendilerine karşı daha öfkeli olduğunu düşünmektedir. Bu öfke “işimizi elimizden aldılar” söylemiyle sıkı bir ilişkiye sahiptir. Nitekim ev sahibi toplumun dışlama ve sınır çizme eyleminin, ev sahibi ülkenin ekonomik kapasitesinden ve istihdam olanaklarından etkilenmesi mümkündür (bkz. Kesler ve Bloemraad, 2010). Suriyelilerin kayıt dışı ve daha ucuza istihdam edilebilmesi özellikle çalışma çağındaki genç katılımcıların “Suriyede savaşmayıp Türkiye’ye geldiği ve burada rahat yaşadığı” gibi tutumlara maruz kalmasının yolunu açmaktadır. İlgili katılımcılar; savaşta olması gerektiği farz edilen gençlerin kafede, sahilde yani kamusal alanda görünürlüğünün ev sahibi toplumu rahatsız ettiği algısındadır. Bu algıya göre, toplum Suriyelileri ve özellikle de Suriyeli gençleri hedef göstermekte ve onların marjinalleşmesine neden olmaktadır. Erkek olmanın savaşma zorunluluğuyla ilişkilendirilmesi, özellikle genç katılımcıların sınır algısının keskinleşmesine neden olmaktadır.

Kadın katılımcıların görünüş üzerinden daha fazla sınır algısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Başörtülü kadın katılımcılar, giyim tarzlarından ötürü kamusal alanda hızlıca fark edildikleri ve bundan ötürü olumsuz tutuma maruz kaldıkları algısındadır. Buna karşılık başörtüsü olmayan kadın katılımcılar ise ilk bakışta Suriyeli olduklarının anlaşılmamasının kendilerini bir dereceye kadar olumsuz tutumlardan koruduğunu düşünmektedir. Her iki grubun da temel anlatısı, dış görünümün sınır çizmede güçlü bir role sahip olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Dış görünüm noktasında ev sahibi toplumun bakışının farkında olunması ve bunun esas alınması dışlanma algısını canlı tutarak topluma aidiyet geliştirmenin önüne bariyerler inşa etmektedir. İstanbul’daki kadın katılımcılardan biri başörtüsünü bağlama şeklinin (Suriyelilere özgü bir biçimde) dışlanmaya yol açtığını belirtirken, bir diğeri ise kırmızı saçlarının Suriyeli olma görünümünden korunmak için bir pasaport hükmünde olduğuna işaret etmektedir:

“Türkler için vatandaşlık almam fark etmiyor, ben Suriyeliyim... Benim Türklerle (*Türk ifadesiyle ev sahibi toplum kastediliyor*) yalnız bir sorunum var ama bu Türklerin her birinin şahsıyla ilgili değil tabii ki. Belki “biraz, biraz” dindar olduğum için olabilir ama dini bilmeyen Türklerin (*dindar olmayanlar kastediliyor*), herkese kaba ve kötü davrandığını görüyorum. Örneğin bir şey almak istediğinde (*kadın muhatapları kastediyor*) “lütfen verebilir misin” demez, şöyle alır (*doğrudan*) mesela... Bunun

(olumsuz, kaba tutumun) büyük bir şekilde, insanların büyük bir kısmında var olduğunu gördüm... Peki neden (olumsuz tutuma maruz kalıyorum), Türkler gibi görünmediğim için mi yoksa durum böyle olduğu için mi? Bu bir sorun ve açıkçası bunu anlamıyorum... Mesela iki gün önce otobüsteydim. Maskemi yemek için hafifçe indirdim ... şekerimin düşmemesi için (bir iki lokma poğaçaya) yemek zorundaydım... Yolculardan biri (kadın) benimle tartıştı, bana bağırdı. Ona “ben iki doz aşılıyım, iki doz” dedim. O ve onun beraberindeki herkes -yani beraberindeki iki kişi- daha da ileri gittiler. Sonra şoförden beni indirmesini istedi. Şoför de beni indirmek amacıyla durdu. Şoföre “beni neden indiresin ki, ben zaten maskeliyim” dedim. Hakkı yok buna. Otobüs devam etti, beni indirmede. Ama ben bu duruma çok içerlendim ve ona “seni ilgilendirmiyor, senin benimle bu şekilde konuşmaya hakkın yok” şeklinde birkaç Türkçe cümle kurmaya çalıştım. Fakat onlar konuşmaya devam ettiler. Sanıyorum ki başörtümü Suriye’ye özgü bağlamasaydım belki de benimle bu şekilde konuşmayacaktı” (İ38, K, 18-35).

“Katılımcı: Türklerin gözünde maalesef ki ben Suriyeliyim. Kadın öğrencilerim bile Suriyeli kadınlara karşı üstenci bir bakışa sahipler... Sana şunu söyleyeyim, benim bu kırmızı saçlarım benim için geçiş kartı hükmünde. Mesela bir ortamdayken bana “saçların yakışmış, şöyle böyle, neler kullanıyorsun” diyorlar. Bazen beni genç kızlar durduruyor ve bana saçlarım için ne kullandığımı soruyor ben de onlara şöyle şöyle diye açıklıyorum. Yani diyebilirim ki benim dış görünüşüm bana geçiş kartı sağlıyor. Ben bunu fark ettim, sadece fark etmekle de kalmadım. Bak Mehmet,

Araştırmacı: Başörtülü olsaydınız ne olurdu?

Katılımcı: Beni kabul edeceklerini sanmıyorum. Şunu sana söyleyeyim, başörtülü Türk kadınları dahi başörtülü Suriyeli kadınlardan nefret ediyor... Burada şunu da fark ettim, örtülü olmayan Türk kadınları örtülü kadınlara karşı üstenci bir bakışa sahip. Bilmiyorum yanlış mı?” (İ33, K, 51-65).

Özellikle sınır illerindeki kadın katılımcılar ev sahibi toplumun “eşimizi aldılar” söylemiyle inşa edilen Suriyeli kadın algısının keskin sınırlarını algılamakta ve deneyimlemektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın Mardin, Şanlıurfa ve Gaziantep’ten hareketle hazırladığı rapora göre, Suriyeli kadınların Türklerle evliliğe veya çok eşliliğe razı olması, içinde bulunduğu kötü ekonomik koşullarla ve korunma ihtiyacıyla ilişkilendirilmektedir. Raporda ev sahibi toplumun Suriyelilerle genelde resmî nikah olmaksızın evliliği tercih etmesi ise bölgenin çok eşliliğe yatkın kültürel yapısı ve bu evliliğin maddi bir yükünün olmamasıyla ilişkilendirilerek, bu tür evliliklerin yaygınlığına işaret edilmiştir (ASPB, 2016). Crisis Group’un (2019) raporuna göre ise sadece 2015 yılına kadar Şanlıurfa’da 30.000 Suriyeli kadın Türklerle evlenmiştir. Özellikle dar gelirli katılımcıların ekonomik sorunlarını dile getirirken kızlarını evlendirme yoluna başvurdıklarını dile getirmesi bu bulgularla

uyum sağlamaktadır. Sınır illerinde Türklerin Suriyelilerle olan evliliğinin yaygınlaşması Suriyeli kadınları özellikle de genç kızları hem erkeklerin hem de kendi hemcinslerinin hedefi haline getirebilmektedir. Kadın katılımcılar, ev sahibi toplumun kadınlarının kendilerine “kocalarını ellerinden alan kimseler” olarak baktığını ifade etmektedir. Mardin ve Şanlıurfa’daki kadın katılımcılar bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

“İki üç ay geçiyor, binada birilerinin varlığından dahi emin olamıyorum. Neden böyle bilmiyorum. Acaba kapıyı açtıklarında onların üzerine hücum edip onları yiyeceğimizi mi düşünüyorlar, anlamadım. Özellikle komşularımız bizi görünce Azrail görmüş gibi oluyor. Acaba eşlerini ellerinden alırsız diye mi korkuyorlar, bilmiyorum. Çünkü insanlarda Suriyeli kadınların eşlerini kendilerinden alacağı korkusu var. Bize karşı böyle bir düşünceye sahipler. Bütün bina bu gözle bize bakıyor, ben böyle algılıyorum... Bir kere ben, yengem ve iki küçük kızıyla beraber binaya girerken kocasıyla olan kadın komşularımızdan biri bizi görünce “Suriyeliler geliyor, Suriyeliler geliyor” demeye başlayıp koştura koştura kendilerini asansöre attılar. Yani zaten sizin asansöre bindiğinizi görünce bizim binmeyeceğimizi biliyorsunuz, peki bu yaygara nedir? Çok garipler hakikaten” (M6, K, 18-35).

“Türkiyeli kadınların kendisi kocalarının Suriyelilerle evlenmek istediği şeklindeki kaygıyı yaygınlaştırıp biz Suriyeli kadınları kendi çocuklarına dahi nefret ettirir hale getirdiler. Bu nedenle çocuklarımızın çoğu şu ana dek Türkler tarafından şiddete maruz kalıyor. Çünkü anneleri bu tutumları cesaretlendiriyor... Kendisinden Türkçe eğitimi aldığım bir kadın öğretmenim bana “eşlerimizi ve çocuklarımızı bizden almaya geldiniz” diyordu. Bir başkası da bir Suriyeli kadının bir Türk ile evlendiği için “neden erkeklerimizi elimizden alıyorsunuz” diye azarlandığımı biliyorum” (Ş26, K, 51-65).

“Ben Türkiye’deki Suriyeli kadınların nakış dikiş gibi alanlardan istifade etmesi için Birleşmiş Milletler’in finanse ettiği bir proje hazırlamıştım. Suriyeli kadınlara nasıl ulaşacaktık? (*Bu kapsamda*) muhtarları topladık ve onlara her mahalleden on-on beş Suriyeli kadın istediğimizi söyledik. Bir tane muhtar yanıma gelip bana ne söylese iyi? “Keşke onlara (*Suriyeli kadınlara*) Türkiye’de ikinci bir evliliğin yapılmayacağı noktasında eğitim verseniz, kültürlenseler biraz.” Tabi ben başta Türkçe konuştuğum için benim Suriyeli olduğumu bilmiyordu ve bu konuşmayı bütün rahatlığıyla yaptı. Bunun üzerine ben ona dedim ki; Suriyeli bir kadın bir muhtar olarak senin yanına geldiğinde senden ne istiyor? Yardım ve benzeri şeyler değil mi? Çünkü bu tarz yardımlar için muhtarlıkta kayıt yapılıyor. Eğer sen Suriyeli kadına karşı bakışını değiştirirsen Suriyeli kadın oturup da bu konuda seni düşünmez, doğru mu değil mi? Eğer sen Suriyeli kadına bir anne bir kardeş ve Türkiye’de kimsesi olmayan birisi olarak bakarsan (*sorun kalmaz*). Bana göre öncelikle sizi toplayıp Suriyeli kadına nasıl bakmanız gerektiğiyle ilgili bakış açışınızı değiştirmem gerekiyor. Ona bütün açıklığıyla anlattım yani, aşağı yukarı yirmi beş kişi vardık. Doğrusu Suriye kadını hakkındaki bu durum beni kızdırmıştı, bana dokundu gerçekten. Kadın çünkü bu süreçte

fazlaca zarar gördü, o erkek gibi değil yani. Türkiye toplumunda biliyor musun ona (*Suriyeli kadına*) basitmiş (*hemen sahip olunabilirmiş*) gibi yaklaşıyorlar. Dolayısıyla ona (*muhtara*) size bir eğitimin verilmesi gerekiyor dedim” (M4, K, 36-50).

Katılımcılardaki sınır algısı ilden ile değişmektedir. Mardin ve Şanlıurfa’da kadın katılımcılar hariç diğer katılımcıların büyük çoğunluğunda ayrımcılık algısının zayıf olduğu görülmüştür. Ayrımcılık algısının en fazla olduğu iller ise Gaziantep ve İstanbul’dur. Bu iki ilin bir sıralamaya konulması pek mümkün gözükme de Gaziantep’teki katılımcıların daha keskin sınır algısına sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Ekonomik olarak üst sınıfa mensup katılımcıların bir kısmında sosyal sınır algısı, orta ve alt sınıftakilere kıyasla daha zayıf görünmektedir. Bu kimselerin olumsuz tutuma maruz kalmama algısının bir yönü oturduğu muhitte ilgiliyken diğer yönü ise topluma verilen “size yük değilim” mesajıyla ilgili gözükmektedir. Bu kimselerin iletişim halinde olduğu ev sahibi topluma karşı gösterdiği eli açıklığın, bulunduğu muhitten kendisine yönelebilecek olumsuz tutumların da önünü almasıyla ilgili olabilmektedir. İlgili katılımcılar, Suriyeliler için çizilen sınırın dışında yer alarak ve fail olma duygusuyla hareket ederek ev sahibi toplumla sınırları müzakere edecek şartları oluşturmanın hareketliliği içindedir. Suriyeli bir birey olarak topluma katkı sunmanın sınırların müzakeresine imkân tanıyacağına ve sınır algısının esnetilebileceğine dair inancı, sanayici-iş insanı bir katılımcı şöyle dile getirmektedir:

“Buraya geldiğimden beridir ben herhangi bir sorunla karşılaşmadım. Mesela geçenlerde eşim arabayla bir kaza yapmıştı, bir arabayla çarpışmıştı. Normalde haksız olan karşı taraftı. Eşim benimle irtibata geçince ona dedim ki ona söyle senin arabanın bütünüyle tamirini biz üstleneceğiz ve senin cebinden bir kuruş çıkmayacak. Hakikaten de onun arabasının tamirini ben üstlendim ki -eşimin Suriyeli olduğunu fark etmemiş olsa bile- kimsenin bizden sıkılmasını veya bizden şikâyetçi olmasını engellemek için” (Ş22, E, 36-50).

Türkçe bilmemeyi katılımcıların çoğu olumsuz olarak değerlendirmektedir. Fakat Türkçe bilen az sayıda katılımcı, Suriyelilerin Türkçe bilmemesini maruz kaldıkları ayrımcılığı anlamaması açısından değerlendirmekte ve dil bilmemeyi olumlamaktadır. Ev sahibi toplumun dilini bilmek uyum sağlamada kolaylaştırıcı rol oynarken kimi

zaman da sınır algılarının keskinleşmesine neden olabilmektedir. Nitekim toplumun Suriyeliler aleyhindeki konuşmasına ve onları dışlamasına tanıklık etmenin katılımcıların vatandaşlıkla kurduğu bağı olumsuz etkilediği görülmektedir. Katılımcılar bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“... Mesela işte Arapça, adam zaten Arap, vatandaş olmuş dil bilmediği için o adamlar zorluklarla daha çok karşılaşır. Ha, bizimki daha zor oluyor. Niye bizimki daha zor oluyor? Biz ne dediğini anlıyoruz. O adam ise anlamıyor ne dediğini. Sövsen bile bilmiyor, tamam diyor. Türkçe ne dediğini anlamıyor. O şekilde. Ben bazen derim bizim Suriyelilere, biz derim bazen siz hata yapıyorsunuz bizim zorumuza daha fazla gidiyor, Suriyelilere konuştuğu zaman biz anladığımız için sana sövsen sen anlamıyorsun” (G17, E, 36-50).

“Türkçe konuşmama rağmen çok sıkıntı yaşıyoruz. Biliyorsunuz benim çok Arap arkadaşım var. Mesela metroya çıkıyoruz Arapça konuştuğumuzda baya böyle bir garip bakıyorlar insanlar. Yani siz aradığınızda hatta dün size Türkçe konuşalım dedim. (Çünkü) ben sevmiyorum bana böyle garip garip baktıklarında. Şimdi orda Türkçe bildiğim için, bir de bu sıkıntı var yani. Bunu ben kaç defa arkadaşlara da söyledim, Facebook’ta da paylaştım. Yani dedim ki iyi ki bütün Suriyeliler Türkçe öğrenmediler yani. Çünkü bu Ankara olayları patladı mesela -en yakın dönemi söyleyeyim- ya metroya çıkıyorum Suriyeliler konuşuluyor, yolda yürüyorum Suriyeliler, haberlerde Suriyeliler. Artık siz şöyle çok garip bir duyguya giriyorsunuz. Yani evet ben o ülkede (Suriye) doğdum büyüdüm ama ben oraya dönmeyi bile düşünmüyorum ama yine de böyle çok garibime geliyor yani. Niye bu nefret ben anlayamıyorum, ben bu nefreti çözemiyorum yani... Sana diyorum ya yolda, metroda her yerde bizi konuşuyorlar. Bu durum çok şey oluyordu, içimde çok garip bir duygu yaşıtıyordu Türkiye’yle ilgili. Yani bilmiyorum bazen buradan çıkmayı bile düşündüm. İlk başlarda çok seviniyorduk, mutluyduk Türkiye’ye geldiğimiz için. Yani sonuçta anavatanımıza döndüğümüz için baya mutluyduk. Ama işte olaylar büyüdüğünde olaylar farklı yerlere gittiğinde baya bir değişiyor insan ister istemez” (İ41, E, 36-50).

Özetle bu temada, katılımcıların vatandaşlığı ve kimlik inşasını ev sahibi toplumun tutumları üzerinden algılama ve inşa etme çabası ele alınmıştır. Çalışmanın bulgusu Balta Özgen’in (2018: 158-159; 2019: 136) İstanbul’daki Suriyelilerin kültürel yakınlık, sahip olduğu yüksek sosyoekonomik statü gibi avantajlara rağmen olumsuz tutum algısının aidiyet inşasını zorlaştırdığı bulgusunu desteklemektedir. Ev sahibi toplumun ayrımcı tutumunun kimlik inşasını olumsuz etkileyip (Eastmond, 1998; Birkvad, 2019) aidiyeti yok ettiğini (Brocket, 2020), buna istinaden vatandaşlığın bir kimlik ve aidiyetten ziyade bir resmî bir evrak olarak görülüp araçsallaştırıldığını

(Lindholm, 2020) bulgulayan literatürle uyumlu olarak, sembolik ve sosyal sınır algısının katılımcıların aidiyet inşasını olumsuz etkileme gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların ev sahibi toplum tarafından hiçbir surette kabul görmeyerek dışlandığını düşünmesi ve gittikçe sınır algının keskinleşmesi *eşikte olma* halini yaratan önemli unsurlardan birini meydana getirmektedir.

4.3. Vatandaşlığı Siyasal Söylemler ve Medya Üzerinden İnşa Etmek

Vatandaşlık algısı ve kimlik inşası yaşanan ülkenin vatandaşlık mevzuatından, siyasi partilerin programlarından, siyasi söylemlerden ve medyadaki kişinin kendisine ve mensubu olduğu topluluğa karşı kullanılan dilden bağımsız değildir. Vatandaşlık ediniminde belirli kuralların ve süreçlerin olmaması durumunda mülteci ve göçmenlerin vatandaşlığı iktidar partilerinin bir lütfu şeklinde görme eğiliminde olması muhtemeldir (Tanzanya'daki mülteciler için bkz. Kuch, 2019: 170-172). Katılımcıların önemli bir bölümü Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını iktidar partisi olan AK Parti üzerinden inşa etmektedir. İktidar partisinin Suriye iç savaşında muhaliflerin yanında yer alması, milyonlarca Suriyeliye kapısını açması ve nihayetinde Suriyelilere vatandaşlık vermesi bu inşanın en önemli nedenleri olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim iktidar partisinin sıklıkla kullandığı “ensar-muhacir” metaforu, özellikle sürecin ilk başlarında ev sahibi toplumda karşılık bularak (A. Kaya, 2021: 175; Morgül, Savaşkan ve Mutlu, 2021: 73) ev sahibi toplumun Suriyeli mültecileri karşılama biçimine yön vermiştir. Bu kamusal yanıt ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın dillendirdiği din temelli kardeşlik söylemi, kırılğan yasal statülerine rağmen Suriyelilerde aidiyet inşasına katkıda bulunmaktadır (Rottmann, Josipovic ve Reeger, 2020: 248). Her ne kadar nihai noktada katılımcıların önemli bir bölümü Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Suriyelilere büyük miktarda harcama yapıldığı söylemine katılmasa da Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Suriye iç savaşında rejimin yanında yer almamış olması, Türkiye’ye gelen mültecileri kabul etmesi ve muhafazakâr yönü katılımcılar tarafından değerli görülmektedir. Bir katılımcı, Avrupa

ile tarihi bir hesaplaşmanın başarıya ulaşmasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın temel bir aktör olduğunu ve Suriyeliler nezdindeki değerini şöyle ifade etmektedir:

“...Avrupa'nın kendisi Osmanlı'nın gemileri denizden geçerken kilise çanlarını çalmaktan korkardı, (*Osmanlı'ya*) vergi verirdi. Bugün ise Avrupa, Arap ve İslam ülkelerini mahvetti. Bu anlamada ümidimiz önce Allah'tan sonra Türkiye ve Erdoğan'dan. Erdoğan bütün mazlumların yanında yer aldı. Bizim Suriyeli mağdurları barındırdı. Biz vatandaşlığı aldık ama bizim annemiz Türkiye'den. Fakat Erdoğan vatandaşlığı doktor, mühendis gibi Suriyeli kardeşlerimize vererek onları ülkeye kazandırdı. Onlara burası sizin ülkeniz buyurun burada çalışın dedi. Şimdi bir Suriyelinin Türkiye'yi bir Türk'ten daha fazla savunması muhtemeldir. Çünkü bazı Türkler Türkiye'yi eleştirirken Suriyeliler öyle değil. Çünkü Türkiye dışında Suriyeli mazlumları kimse barındırmadı. Maalesef ki Arap ülkeleri de Suriyeli mültecileri kabul etmedi. Buna karşılık Suriye'nin bütün dünyaya katkısı var. Dünya savaşında ta Avrupa'dan insanlar Suriye'ye iltica ediyordu, Lübnan savaşında insanlar Suriye'ye iltica etti. Irak'tan aynı şekilde. Ama şimdi hiçbirisi kapılarını Suriyelilere açmadı, Türkiye hariç. Biz Türkiye'ye duruşundan ötürü ömrümüz boyunca ona minnettarız” (M7, E, 36-50).

Türkiye'yi AK Parti üzerinden sevmek veya yasal ve toplumsal uyumun imkânını iktidar partisiyle ilişkilendirmek, kolektif kimliğe aidiyet inşa etmek yerine vatandaşlığın kazanıldığı dönemin iktidarı ile ilişkili bir ilişkilendirmenin ifadesi olarak okunabilir. Oysa vatandaşlığın bu şekilde bir yoruma ve aidiyet inşasına dönüşmesini sadece iktidar partisiyle ilişkilendirmek yeteri düzeyde açıklayıcı olmaktan uzaktır. Muhalefet partilerinin mülteci aleyhindeki söylemlerinin katılımcıları vatandaşlık kazanımını devlet merkezli olarak algılamaktan parti merkezli algılanmaya sevk ettiğini söylemek mümkündür. İlgili katılımcılar bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Muhalefetin tutumu bu ülkenin daha fazla yararına çalışmam için itici motivasyonum kaynağım oluyor. Fakat bu muhalefet kazanırsa yani televizyon ve basında her gün Suriyeliler aleyhine konuşanlar iktidara gelirse Türkiye'yi şu an sevdiğim kadar sevmeyeceğimi hissediyorum. Türkiye'yi seviyorum çünkü iktidarın bizden, mazlumdan yana olduğunu ve bizi birbirimize bağlayan ortak bir geçmişe ve inanca sahip olduğumuzu hissediyorum. Fakat velev ki vatandaş dahi olsam bunların hepsi ortadan kalkarsa ve seni her gün oturduğu yerden yargılayan, eleştiren ayrımcılık/ırkçılık yapan birileri iktidara gelirse muhtemeldir ki benim Türkiye'ye bakışım değişecek” (İ36, K, 36-50).

“Muhalefet bir gerilim ortamı yaratıyor. Bazen endişeleniyorum çünkü çocuklarım henüz vatandaşlığa alınmadı. Ben ise uyum sağlamak uğruna hayatımı, zamanımı, paramı feda ettim. Eğer bir iki yıl sonra politikalar değişirse ve başka bir ülkeye taşınmak zorunda kalırsam emek ve zaman harcayarak temeli atılan bir bina inşaatının tamamlanmadan yarıda kalması gibi durum kötü olacak. Şu an bizler temel atıyoruz. Daha ben vatandaşlıktan yasallık ve güvenlik dışında hiçbir şeyden faydalanmış değilim” (İ30, E, 36-50).

Vatandaşlığın anlamı, göçmenlerin vatandaşlığı edinme motivasyonundan bağımsız değildir (Aptekar, 2016). Katılımcılarca güvenlik ve geleceği öngörme ile sıkıca ilişkilendirilen vatandaşlığın statüsüne dönük sahip olunan algının, farklı oranlarda olsa da endişe ve güvensizlik hali yaratmış gözükmektedir. Nitekim ulusal göç mevzuatının ve mültecilik süreçlerinin mültecilerin güvenlik algısında önemli bir role sahip olduğu (Stewart ve Mulvey, 2014: 1030-1031) dikkate alındığında katılımcılardaki bu kaygı ve güvensizliğin temelinde vatandaşlığın veriliş şekli olan *istisnai* vatandaşlık olduğu anlaşılmaktadır. Vatandaşlığın istisnai verilebilmesi gibi geri alınabilir de olduğu algısı vatandaşlığı istisnai yolla almış katılımcıların büyük çoğunluğunun görüşme sırasında ve sonrasında dile getirdiği bir korkudur. Vatandaşlığın geri alınabileceği algısının temelini olup olmaması bir yana, esas olan böyle bir algının katılımcıların büyük bir çoğunluğunda var olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla istisnai vatandaşlığın yasal statüsüne dair güvensizlik, aidiyet inşasının da olumsuz etkilenmesine ve sekteye uğramasına neden olmaktadır.

Kuch (2019), Tanzanya’da vatandaşlığa alınmış Burundili mülteciler üzerine yaptığı çalışmada Burundililerin vatandaşlık deneyimini “askıda vatandaşlık” (*probational citizenship*) şeklinde tanımlamaktadır. Burundili mülteciler yetkililerin söylemlerinden hareketle devlet tarafından gözetildiklerine, vatandaşlıklarının keyfi olarak geri alınabileceğine yaygın bir şekilde inanmakta ve bu durum ise vatandaşlığın statüsünü kırılgan bir hale getirerek öngörülemeyen geçiciliğin güvensizlik yaratmasına neden olmaktadır (Kuch, 2019: 301-303). Buna paralel olarak literatürde, Küresel Kuzey’de “güvenlik tehdidi” başta olmak üzere farklı nedenlerle artan mülteci-göçmen vatandaşlık iptallerinin mültecilerin ontolojik güvenliğini sarsarak istikrarsızlık yarattığı bulgusu vardır (Nunn, 2016: 394-395; Birkvad, 2019: 807).

Türk vatandaşlığına istisnai yoldan kabul edilen Suriyelilerin vatandaşlık statüsüne dönük endişeleri, ulusal ve uluslararası faktörlerden beslenmektedir. Ulusal faktörler vatandaşlığın “istisnailiğine” karşı duyulan kuşku ve muhalefetin Suriyeliler aleyhindeki siyasi söylemlerdir. Nitekim siyasi söylemler sadece birinci kuşak göçmenleri değil ikinci kuşak göçmenleri de eşit derecede de olumsuz etkileyerek onlarda bir hayal kırıklığına ve siyasi bir dışlanmaya yol açar (Simonsen, 2021b). Muhalefet partileri hükûmetin Suriye politikasına karşı çıkmaktadır. Ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi, iktidarları döneminde Suriye ile ilişkilerin yeniden tesis edileceğini ve Suriyelilerin geri gönderileceğini deklare etmektedir. Bu siyasi söylem muhalefetin diğer önemli partisi olan İyi Parti tarafından da desteklenmekte, Zafer Partisi tarafından ise bu söylem daha ileri boyutta dillendirilmektedir. Muhalefetin siyasi söylemleri ve vatandaşlığın istisnailiği, vatandaşlığın katılımcılar nezdindeki belirsiz yasal çerçevesiyle bir araya geldiğinde, katılımcılarda vatandaşlığın geri alınabileceğine dair bir korkuya ve bununla bağlantılı olarak *eşikte olma* haline yol açmaktadır. Vatandaşlığın statüsüne ve geleceğine dair bilinmezlik ve kaygının eğitim seviyesinden bağımsız olduğu anlaşılmaktadır:

“... İşte orda hemen aklıma şu geliyor ve bütün Suriyeliler aynen benim gibi düşünüyor bence yani: Korkuyoruz. Çünkü ben sesimi çıkarırsam elimden vatandaşlığımı alacak. Çünkü biz bu vatandaşlığı -sana dedim ya- istisnai vatandaşlığın kanunlarını bilmiyoruz. Yani bizden ne zaman alırlar, niçin alırlar bilmiyoruz yani... Çünkü sonuçta bu kimlik istisnai bir kimlik. Yani bir koruma yok yani, bu kimliğin bir koruması (*yok*). Biz öyle düşünüyoruz. Bilmem hukuki tarafında bir koruması var mı yok mu bilmiyorum ama herhangi bir olayda, mesela burda ülkede şey (*iktidar*) el değiştirdiğinde, siyaset olarak el değiştirdiğinde, kimlik elimizden gidecek diye bir algı geliyor bize” (İ41, E, 36-50).

“Vatandaşlığın kişiyi en çok yoran boyutu istisnai olmasıdır. Akademisyen, hoca olduğumu iddia ediyorum ama istisnainin ne anlama geldiğini bilmiyorum. Acaba hükûmet değiştiğinde yahut farklı bir zamanda Sudan’da olduğu gibi vatandaşlıklar geri alınabilir mi? Malum Sudan’da Ömer el-Beşir döneminde Suriyeli ve Iraklılara vatandaşlık verildi fakat Ömer el-Beşir devrildiğinde Suriyelilerden vatandaşlıklar alınarak onları belgesiz konumuna düşürdüler ki zaten onlar resmî belgelere sahip kimseler değildi. Bu olay birçok tanıdığımızın başına geldi. Biz de bu soruyu soruyoruz: Türk vatandaşlığımız iptal edilebilir mi? Bu bizi Türk vatandaşlığı noktasında kaygılandırıyor. Peki bu bizi neden endişelendiriyor? Çünkü muhalif Türk partileri hitaplarında Suriyelileri memleketlerine geri göndereceklerini sürekli söylüyorlar. Soruyorum, bununla beni de kastediyorlar mı? Vatandaşları da kastettiklerini de

duymadım ama bu bizi, vatandaş olan kesimi de bağlıyor mu? Bizler genel olarak mülteci akrabalarımız dönerken, ilkelerimiz gereği biz burada sadece bu evraklara sahip olduğumuz için kalmayı reddediyoruz. Eğer gönderilirlerse biz de geri gideceğiz, çünkü değerlerimiz böyle bir şeye müsaade etmez. İstisnai vatandaşlık meselesi korku veriyor. Soy yoluyla vatandaşlığı alan çok az arkadaşımıza ben iki kez hayırlı olsun derken istisnai olarak alanlara bir kez hayırlı olsun diyorum (*güliyor*). Çünkü bir gün iptal edilmesinden korkuyoruz. Bu konu bizi kaygılandırıyor. Neden biliyor musun? Türk toplumuyla iç içe yaşayacak olan çocuklarımız biz ölüp gittikten sonra da hala istisnai vatandaşlıkla mı anılacaklar yoksa artık Türk mü kabul edilecekler? Bunu sorma hakkımız var. Yüzde doksan dokuz oranında onların Türk olarak kabul edildiğini düşünüyoruz ve hem de yasal kanıtlarımız var. Nasıl? Biz vatandaşlığı aldığımızda askerliğe gitmiyoruz fakat onlar askerlikle yükümlüler. Sorunuza ilişkin birçok şey daha var. Arkadaşlarımız, AK Parti giderse vatandaşlığımız devam edecek mi yoksa bizden vatandaşlığı geri mi alacaklar diye daima sorguluyor” (İ32, E, 36-50).

Muhalefetin iktidar olması durumunda vatandaşlığı geri alacağı görüşü katılımcılarda yaygındır. Öncelikle mülakatlar devam ederken yukarıda İ32 kodlu katılımcının da ifade ettiği gibi, bu söylemin doğrudan muhalefet partilerinin resmî beyanlarında yer aldığına rastlanmamıştır. Buna karşın farklı muhalefet partilerinin alt kademelerinde yer alan kimi siyasilerin sosyal medyada “istisnai vatandaşlık kanunen geri alınabilir” söylem ve iddialarının katılımcıları ciddi anlamda tedirgin etmek için yeterli olduğu görülmektedir. Mülakatlar tamamlandıktan sonra Zafer Partisi’nin Suriyelilerden vatandaşlığı geri alacağına dair doğrudan beyanları popülerlik kazanmıştır. Bu söylemin mülakatlar esnasında olmuş olması durumunda vatandaşlığın geri alınma endişesinin daha da yükselmiş olacağı kuvvetle muhtemeldir. Bu siyasi söylemler, Suriyelilerin vatandaşlığa kabul sürecinde yaşadığı belirsizlikle birlikte düşünüldüğünde, katılımcıların kaygı düzeyinin daha da yükselmesine neden olmaktadır. Siyasi söylemler, vatandaşlığın yasal çerçevesi ve toplumsal olaylar vatandaşlık almış kimseleri *eşikte* bırakarak onların istikrarını olumsuz etkilemekte ve aidiyetlerinin gelişmesine mâni olmaktadır. Katılımcılar bu durumu şöyle ifade etmişlerdir:

“Vatandaşlığın iptal edilmesi hususu büyük bir problem. Zira vatandaşlığı kazanan Suriyeli yatırımcılar iki milyar dolar tutarında yatırım yapmışlar. Örneğin burada 400 bin liralık bir evim var diyelim, vatandaşlığımın iptal edilmesi durumunda evi yarı fiyatına satmak zorunda kalacağım. Fırsatçılar fiyatları yarıya düşürmek için çalışacak. Tabi eğer vatandaşlığa geçen Suriyelilerin bütün mallarına el konulma kararı çıkartılmazsa. Ben böyle bir karardan korkuyorum ve buna ihtimal veriyorum. Çünkü

bazı siyasi parti liderleri ve belediye başkanları maalesef ki duyguları ile akılları arasına bir denge gözetemiyorlar. Bir oy almak, birinin görüşünü değiştirmek veya siyasi rakip bir grubu destekliyor diye o gruba mı saldırılır? Bunlar kötülüğün tohumunu ekiyorlar, fitne ateşini tutuşturuyorlar. Fitne ise birisini öldürmekten daha kötüdür” (G13, E, 36-50).

“Son dönemde muhalefet birçok alanda insanları etkiledi. İlk etapta bazı kimseler vatandaş olmada tereddütte düştü. Neden? Kardeşim diyor muhalefet benim vatandaşlığımı bir gün alabilir ve benim yatırım yapmamı engelleyebilir. Dışardaki adam burada yatırım yapmak istemiyor çünkü diyor ki kardeşim bir gün muhalefet benim mallarıma el koyabilir, beni küçük duruma düşürebilir bana cezalar verebilir. Burada bir etki söz konusu oldu. Bu (*muhalefetin tutumu*) sanki dışardan alınmış bir tüyo gibi. İkinci olarak muhalefet toplumsal bir çatlağa neden oldu ve bu çatlak üzerine çalışıyor. Türkiye’nin medyadaki bu söylemlerde kontrolü sağlaması gerekiyor. Açıkçası bunun sınırlandırılması gerekiyor. Bu devletin yararına olan bir şey değil. Basında (*yer alan söylemler*) ekonomik açıdan yatırımlar açısından çok olumsuz etkiledi. Aynı zamanda bu bilim adamlarının yurtdışına, Almanya’ya gitmelerini tetikledi” (Ş23, E, 66-80).

Katılımcılar vatandaşlığın geri alınabileceği korkusunu yakın bir zamanda Suriyelilerin yaşadığı uluslararası bir olayla ilişkilendirmektedir. Sudan’daki Suriyelilere Türkiye’ye benzer bir şekilde istisnai vatandaşlık verilmiştir. Fakat Ömer el-Beşir iktidarının Nisan 2019’da darbeyle devrilmesi sonrasında binlerce kişinin vatandaşlığı iptal edilmiştir (Al-Monitor, 2021). Suriyelilerin Sudan’da yaşadığı bu olumsuz deneyimin, katılımcılarda iktidar değişiminde Türkiye’de de tekrarlanabileceği algısını diri tutmaktadır. Bir katılımcı Sudan’da vatandaşlık alan bir kardeşinin vatandaşlığının iptal edildiğini, bunun bir benzerinin Türkiye’de de yaşanabileceğine dair taşıdığı endişe nedeniyle vatandaşlığın statüsünün kendisi için kırılğanlaşarak *eşikte olma* hali yarattığını şöyle ifade etmektedir:

“Medyada yer alan ve bizim de takip ettiğimiz haberlere göre vatandaşlık (*Türk vatandaşlığı*) geri alınabilir. Ben vatandaşlığı istisnai olarak aldım ve çoğu kimse bize istisnai vatandaşlığın geri alınacağını söylüyor ki biz bu tecrübeyi yaşadık doğrusu. Kardeşim Sudan’da yaşıyor. O, Sudan vatandaşlığını Cumhurbaşkanı el-Beşir’in iktidarı döneminde aldı. Askeri darbe sonrasında el-Beşir devrilince yeni gelen iktidar, el-Beşir döneminde verilen bütün vatandaşlıkları geri aldı. Dolayısıyla o (*kardeşim*) Sudan vatandaşıydı ve vatandaşlığı ondan geri alındı. Kardeşim vatandaşlığı geri alınan kimselerden. Tabii bu olumsuz bir deneyim. Onlara e-posta üzerinden vatandaşlığı geri almak isteyenlerin yeniden gerekli evraklarla birlikte gelip başvuru yapmaları halinde dosyalarının değerlendirmeye alınacağı bilgisi verildi. Vatandaşlığın adının istisnai

vatandaşlık olarak geçmesi insanın istikrarlı olmasını engelliyor ve ona fazla itimat etmemesine ve bel bağlamamasına neden oluyor. Yani bize dense ki biz size Türk vatandaşlığı vereceğiz –velev ki istisnai yoldan olsa dahi- bu vatandaşlık diğer Türk vatandaşlarıyla aynı haklara sahip olacak bu durumda insan kendisini güvende hissedebilir, istikrarı algılayabilir. Fakat bu istisnai sözcüğü ve her zaman internette Arapçaya tercüme edilmiş şekilde dolaşan veya benim Türkçe bilmem hasebiyle Türkçe olan, muhalefetin iktidar olmamız halinde Suriyelilerden vatandaşlığı alacağız söylemi insanın istikrarını engelliyor yani” (§42, K, 18-35).

Katılımcıların önemli bir bölümü muhalefetin iktidar olması durumunda Suriyelilerin geri gönderileceğini düşünmektedir. Vatandaşlık alan kimseler olarak katılımcılar, Suriyelilerin geri gönderilmesinin ilk etapta kendilerini etkilemeyebileceğini ifade etse de kendi ailelerinden geçici koruma statüsünde olanların geri gönderilme ihtimalinin olduğunu ve bu durumda kendilerinin de doğrudan olumsuz etkileneceğini ifade etmişlerdir. Suriyelilerin vatandaşlığa kabulü istisnai vatandaşlık yoluyla ve çoğunlukla bireysel olarak yapıldığından ebeveynler dâhil olmak üzere aile dışarda bırakılmaktadır. Bu durum doğal olarak vatandaş olanla olmayan aile bireylerinin, Suriyeli mültecilerle ilgili üretilen siyasi söylemin kaygısını müşterek yaşaması anlamına gelmektedir. Ailesinden yalnızca kendisi vatandaşlığa kabul edilen bir katılımcı Suriyelilerin olası geri gönderilme durumunda kendisinin de bu durumdan etkileneceğini şöyle ifade etmektedir:

“Tabi bu durum beni de etkiliyor. Çünkü beni gönderebilirler, ailemi gönderebilirler. Tabii ki, bizi gönderebilirler. Tabi ben Suriye sorununu istismar eden muhalefetin tutumundan bahsediyorum. Eğer onlar iktidar olurlarsa evet, Suriyelileri göndermeleri mümkündür. Bu nihayetinde siyasi bir karar. Ben bunu istemem kesinlikle. Ama devlet böyle bir karar aldığında ben bir birey olarak bunun karşısında nasıl durabilirim ki? Tabii ben de etkilenirim. Burada yerleştikten sonra birilerinin bizi çıkarmasını istemem” (§25, E, 36-50).

Vatandaşlığa alınmış Suriyelilerle geçici koruma altındaki Suriyelileri birbirinden ayırmak güç görünmektedir. Üçüncü bölümde detaylandırıldığı üzere tabi olunan yasal statüye bakılmaksızın Suriyeli topluluğun katılımcıların sosyo-ekonomik ağlarının merkezinde yer almaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Bundan hareketle iş insanları ve esnafların Suriye topluluğuna bağımlılığı düşünüldüğünde, Suriyelilerin geri gönderilmesinin kendilerini olumsuz etkileyeceğini belirtmişlerdir. Katılımcı iş insanı,

geçici koruma altındaki Suriyelilerin gönderilmesi durumunda kendisinin de gideceğini ifade ederek, bu geri dönüşün hem etik açıdan hem de iş pazarı olarak Suriye topluluğunun birbirine duyduğu ihtiyaçtan kaynaklandığını ifade etmektedir:

“Ben de Suriyelilerle beraber giderim. Çünkü benim burada işim kalmaz. Türklerin bir kısmı da bizimle beraber hareket edip Suriye’ye gelebilirler. Çünkü onlar burada Suriyelilerden fayda görüyorlar. Şimdi burada birçok fabrikanın işi yüzde doksan oranında sadece Suriyelilerle. Bunlar Suriyelilerden faydalanıyorlar, ben onları tanıyorum. Bazı kimseler de Suriyelilerin pazarından yararlanıp işlerini geliştirdiler” (G11, E, 36-50).

Katılımcıların önemli bir bölümünün istisnai vatandaşlığın geri alınabileceği ile alakalı kaygı yaşamasına karşın kimi katılımcılar bunun kendileri için önemli olmayacağını belirtmiştir. Katılımcılar Suriye’de iç savaşta yaşadıkları travmanın buradaki vatandaşlığın alınıp alınmayacağı endişesiyle karşılaştırılamayacak kadar büyük olduğu kanısındadır. Bununla beraber vatandaşlığa rağmen yasal statünün kırılğan olmasının memnuniyetsizliğini dile getirmişlerdir. Özellikle sanayici-iş insanı gibi ekonomik seviyesi yüksek olan katılımcılar başka ülkelere gidebilme seçeneklerinin olduğunu da dillendirerek tek bir seçeneğe mahkum olmadıklarını vurgulamaktadır:

“Vatandaş olmuş olan bizlerden vatandaşlığı alıp almayacaklarını bilmiyoruz. Ben kendim bireysel açıdan bu anlamda endişe yaşamıyorum ama kimi insanlar vatandaşlık verilse dahi vatandaşlığın geri alınabileceğini düşünüyor” (§22, E, 36-50).

“Hayır (*siyasi söylemler ve vatandaşlığın geri alınmasının yarattığı endişe*). Çünkü Suriye’de olan şeylerden sonra hiçbir şey bizi endişelendirmiyor. Vatanimizden olan şeyden daha büyük bir şey ne olabilir? Suriye’de yaşadığımız, başımıza neyin geldiği bir bilinse! Ondan sonrası bizi hiçbir şey endişelendirmiyor. Vatanı terk ettik, vatan ki en önemlisi. Bazısı annesini, bazısı babasını, bazısı çocuklarını orada terk etti. Dolayısıyla bizde bir endişe yok, Allah ne yazdıysa o olacak” (G11, E, 36-50).

“Hayır (*siyasi söylemler ve vatandaşlığın geri alınmasının yarattığı endişe*). Ben bu ülkeye bir kötülükte bulunmadım. Ben burada fabrika açtım, vergimi ödüyorum, ev, arsa, emlak satın aldım ve çalışıyorum. Bana çık dediği anda ben İsviçre’ye giderim. Beni her devlet çekmek ister. Ama Türkiye bunu yapmaz. Neden mi? Çünkü ben Türkiye toplumuna faydası dokunan bir bireyim. Ben inanıyorum ki genel olarak Türk

siyasiler fikir olarak medyada bazen yer alan saçmalıklardan daha zeki ve daha büyüktür” (G15, E, 36-50).

Siyasi partilerin söylem ve tutumları sadece göçmen ve mültecilerin algısını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda ev sahibi toplumun göçmenlere karşı tutum almasında da önemli bir rol oynar (Bohman, 2011; Helbling, Reeskens ve Stolle, 2015). Katılımcıların muhalefet partilerinin söylemlerinin yanı sıra iktidar partisinin sıklıkla “Suriyelilere biz bakıyoruz” söyleminden de rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır. Efe (2019: 63), Suriyelilerin yardıma muhtaç ve pasif aktörler olarak tasvir edilmesi muhalif medyada iktidarın bir eleştirisi şeklinde yankı bulurken iktidarı olumlayan medyada ise iktidarın kendisinin olumlu bir inşası olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Katılımcıların tamamına yakını Suriyelilerin aldığı sınırlı miktardaki yardımın Avrupa Birliği tarafından finanse edildiğine işaret ederek yardıma muhtaçlık söylemini örtük veya açık bir şekilde eleştirmektedir. Katılımcılar bu söylemin halkın Suriyelilere karşı yanlış algıya sahip olmasına neden olduğunu, bu durumun da kendilerinin toplumla diyalog kurabilmesinin önüne set çektiğini ifade etmektedir:

“Hükûmetin yaptığı açıklamadan ötürü ayrımcılık seviyesi artıyor. Türkler benden alıp ona (*Suriyeliye*) veriyorsun minvalinde bir şeyler düşünüyor. Ben uluslararası derneklerde çalıştığım için Türkiye’ye Avrupa Birliği tarafından Suriyeliler adına gelen yardım miktarını biliyorum. Türkiye Suriyelileri kabul edip onlara kucak açtığı için minnettarız ve Türkiye’nin yüklendiği rolü küçümsemiyorum. Lakin burada esas mevzu Türkiye kendi bütçesinden kimseye bir şey vermedi yani Türk milletini kaynaklarından mahrum bırakıp Suriyelilere dağıtmadı. Yardımlar uluslararası anlaşmalar gereği tamamen Avrupa Birliği’nden geldi. Dolayısıyla Türkiye başka ülkelerden gelen yardımları dağıtıyor. Lakin (*hükûmetin*) Avrupa’yı tehdit amaçlı kullanılan hitap biçimi Türkleri ve Suriyelileri olumsuz bir biçimde etkiliyor. Türkler, Suriyelilere kendi mallarından (*Türkiye’nin bütçesinden*) para verildiğini zannediyor, halbuki öyle değil” (İ36, K, 36-50).

Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve devamındaki AB-Türkiye Mutabakatı, karşılıklı sorumlulukları barındırmaktadır. Zaman zaman Türkiye’de iktidar partisinin Avrupa Birliği’nin finansal yardım, vize serbestisi gibi taahhütleri yerine getirmeyerek anlaşmaya uymadığını dillendirmesi ve Türkiye’nin Suriye’nin kuzeyinde güvenli bir bölge kurulmasını talep ederek Suriye göçünü Suriye’de tutma önerisine AB’nin

destek vermemesi, Türkiye'nin Şubat-Mart 2020'de olduğu gibi AB sınırlarını açmasına ve mültecilerin AB sınırına doğru hareketine sebep olmuştur.¹³ “Suriyelilere biz bakıyoruz” söylemine paralel bir şekilde iktidarın Suriyeliler üzerinden Avrupa ile medya aracılığıyla çatışması, Avrupa'yı Suriyelileri Avrupa'ya salmakla tehdit etmesi ve onları bir “pazarlık” aracı olarak kullanması (Bayır ve Aksu, 2020: 336-339) katılımcılar tarafından farklı bir yoruma tabi tutulmaktadır. Kimi katılımcılar AB'nin Türkiye'nin mülteci yükünü paylaşmaması nedeniyle Türkiye'nin haklı olduğu kanısındadır. Bu görüşe göre Türkiye, tek başına bütün AB ülkelerindeki mültecilerden daha fazla mülteciye ev sahipliği yaptığından AB hem finansal açıdan hem de Suriyelileri AB'ye kabul anlamında Türkiye'ye daha fazla yardımcı olmalıdır. Kimi katılımcılara göreyse yapılan pazarlıklar yaralayıcıdır. İlgili katılımcılar, Türkiye'nin kendi hedeflerine ulaşmak amacıyla Suriyelileri kullandığı kanaati taşımaktadır. Bu durum şöyle ifade edilmiştir:

“Her iki taraf da birbirini kullanmak istiyor. Avrupalılar, kendilerine yönelik göç olayını engellemesi için Türkiye'yi kullanıyor. Türkiye de *(Avrupa'yı mültecilerin akınından)* koruma görevini güzel yürütüyor. Türkiye ise -bir devlet olmanın haklılığıyla- hedeflediği kazanımlara ulaşmak adına baskı kurarak Avrupalıları kullanmak istiyor. Türkiye Avrupa'nın sınırında yer almasına karşın şu an AB üyesi değil ve AB'nin bir parçası olmak istiyor” (İ32, E, 36-50).

“Suriyelileri kendi aralarında bir top gibi şutlamaları bir mahcubiyet yaratıyor. Suriyelilerin varlığını Suriyelilerin kendisinden bağımsız olarak siyasi kazanımlar elde etmek amacıyla kullanmak hazin bir durum. Tamamıyla hazin.... Bakın birçok Suriyeli Türkiye'yi ve AK Parti'yi kendisi için bir dayanak görüyordu. Fakat “hadi sınırı açtık, hücum edin” söylemi, onun bir dayanak olmadığını ve bizim krizimizi kullanmak istediğini ortaya çıkardı. Nihayetinde biz içinde olduğumuz durumun hiçbirini seçmedik. Hakikaten Avrupa'daki Suriyeli Avrupa'da olma seçiminde bulunmadı ve Türkiye'deki Suriyeli de Türkiye'de bulunma seçiminde bulunmadı. Seçme lüksümüz yok yani. Yani Suriyelinin istediği yerde yaşaması gibi bir seçeneği yok. Suriyelinin seçme düşüncesi normal bir insanın seçme eyleminden çok farklı. Yani senin bir evinin yıkıldığını düşün. Dolayısıyla sen asgari düzeyde güvenliğin, yaşam koşullarının olduğu yerde yaşamaya çalışırsın. Yani bir Alman pasaportuna sahip olarak senin önüne bütün yeryüzü serilmiş vaziyette istediğin yere gitme durumun yok. Durum böyle değil” (M9, E, 36-50).

¹³ Türkiye-AB arasında Şubat-Mart 2020 aralığında gerçekleşen olayların medyadaki yansımaları için bkz: (Yeni Şafak, 2020; Hürriyet, 2020)

Vatandaşlık algısını etkileyen bir başka faktör de medyadır. Kamusal söylem sadece vatandaşlık almış birinci nesil göçmenlerin değil aynı zamanda ikinci nesil göçmenlerin de kimlik algısını etkileyip dönüştürebilecek bir güce sahiptir (van Heelsun ve Koomen, 2016: 287). Güney (2010), İngiltere’de Asya kökenli İngiliz Müslüman gençler üzerinde yaptığı çalışmada İngiliz medyasındaki olumsuz Müslüman tasvirinin Müslüman gençlerin İngiltere’ye ve İngiliz kimliğine olan aidiyetini olumsuz etkilediğini ve öteki olma duygularını pekiştirerek gençleri Müslüman kimliğini inşa etmeye sevk ettiğini bulgulamıştır.

Türk basınında ve sosyal medyada Suriyeliler ülkenin ekonomisine, kültürüne ve bütünlüğüne bir tehdit olarak tasvir edilmekte, Suriyelileri terörize ederek marjinalleştiren ayrımcı bir dil kullanılmaktadır (Efe, 2019; Sakız, 2019; Aldemir, 2020; Bozdağ, 2020). Literatürdeki bulgulara paralel olarak medya dilinin olumsuz ve dışlayıcı olduğu katılımcılarca da desteklenmiştir. Saha çalışması devam ederken Ağustos 2021’de yaşanan Ankara olayları¹⁴ ve onu takip eden İçişleri Bakanlığı’nın Ankara’nın belirli ilçelerinde başta olmak üzere bazı illerde mültecilerin iskanını sınırlandıran kararı, katılımcıları oldukça etkilemiş gözükmektedir. Yaşanan olaylar sosyal medya başta olmak üzere uzun bir süre medyada gündem olmuştur. Katılımcılar bu saldırıların kendilerine de yönelebileceğini, vatandaşlık almış olmanın saldırıya maruz kalınmayacağı anlamına gelmediğini düşünmektedir. Bundan hareketle, sosyal medyada belirli aralıklarla Suriyelileri hedef alan içeriklerin üretilmesi yahut münferit olayların bütün Suriyelileri etiketleyecek şekilde sunulması katılımcılarda sınır algısını keskinleştirerek *eşikte olma* halinin yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Özellikle Türkçe bilen ve medyayı takip eden katılımcılar, sosyal medyadaki nefret dilinin, zaman içerisinde ev sahibi toplumla ilişkisini ve vatandaşlığa dair algısını olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. İlgili katılımcılar Suriyeliler hakkında paylaşılan içeriklerin ve nefret söylemlerinin kendileri için güvensizlik yarattığını ve aidiyetlerini zayıflattığını, medyanın aidiyet üzerindeki etkisini doğrulayan yukarıdaki literatürle paralel olarak şu şekilde ifade etmektedir:

¹⁴ 10 Ağustos 2021’de Ankara Altındağ’da Suriyeli ve Türk gençleri arasında yaşanan kavgada genç bir Türk, genç bir Suriyeli tarafından bıçaklanarak hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Battalgazi mahallesinde toplu olarak yaşayan Suriyelilerin dükkanları ev sahibi halk tarafından tahrip edilmiş, evlerine saldırılar düzenlenmiştir (BBC, 2021).

“(Muhalefetin söylemleri) büyük bir tehdit oluşturuyor. Ekonomik açıdan.. Mesela ben ev alırsam artık almıyorum. Suriye vatandaşı olan iki kardeşimin arabalarını kendi adıma tescil ettirdim. Senin de gördüğün üzere yaşanan herhangi bir olayda iş yerlerine, evlere saldırıda bulunuyorlar. Sana nasıl anlatayım, vatandaş olmama rağmen fazla açılmak istemiyorum çünkü her an sana git diyebilir. Vatandaş olmana rağmen her an yaşanacak bir olayda evini terk edip gidebilirsin. Ben bu yüzden ev satın almak istemiyorum. Bu yüzden yeni bir araba almak istemiyorum gerçekten. İş yerimi yenilemiyorum bu sebepten. Bu durumun ekonomik açıdan ülkeye büyükçe bir etkisi oldu. Ben çok insan tanıyorum vatandaş olduktan sonra ev, araba, tarla almaya başlıyor. Ama şimdi biri almaya kalksa -sen ne yapıyorsun kardeşim diye- toplum (Suriyeliler) onu uyarıyor. Çünkü burada ne olacağını bilmiyorsun, ülke bir cinin avucunda (ne olacağı belirsiz anlamında bir deyim). Türkiye Suriyeliler için istikrarlı bir yer değil. Ev almak istiyorum ama kardeşlerim, annem bırakmıyor. Bana “ey oğlum bizi her an buradan atabilirler, ne yapıyorsun sen?” diyorlar. Yerimi görüyorsun değil mi? Bozuklukları alçı ile düzenlemek istiyorum ama boş ver diyorum. Bir şeyler satın almak için de çoğu kez düşündüm ama her an burası Suriyeliler için cehenneme dönüşebilir diye vazgeçiyorum. Hocam, mesela dün Ankara’daki olayları izleyince benim gözümde otorite sarsıldı. Senin Suriyelileri koruman gerekiyorken onları göç ettirdin. Devlet onlara biz sizi koruyamayız dedi. Sen burada ne yapıyorsun o zaman? Hiç. Önce kullan sonra at, her an atılman mümkün. Devlet seni koruyamıyorsa! Sorun şu ki ben bir problem çıkarmışsam siz beni sorgulayın; neden benim kardeşim, kuzenim komşum benim ateşimle yanıyor? Ama bunun yerine bütün Suriyeliler hesaba çekiliyor. Niye biz askeriyede miyiz?... Senin bu ülkeye ait olmadığımı sana hissettiriyorlar. Vatandaşlık alsan bile sana senin bu ülkeye ait olmadığımı hissettiriyorlar. Yani senin akıbetin ülkeden atılmak veya birileri tarafından öldürülmek olabilir. Allah’a yemin olsun ki bu olaylardan sonra Mısır’a, Katar’a gitmeyi düşünüyorum. Belki İstanbul’a bir yıl gitsem de sonrasında buradan kaçmayı düşünüyorum. Bilemezsin her an bir sorunla karşılaşabilirsin” (G19, E, 18-35).

“Katılımcı: Doğrusu ben muhaliflerin söylemlerinden ziyade sosyal medyadaki o haberlere, Türkler tarafından yapılan yorumlara kızıyorum. Örneğin Ankara olayları olduğunda orada Suriyelilerin yaşadıkları durum bir tarafa o haberlere yapılan yorumlar insanı rahatsız ediyor. Yorumlarda “helal olsun, elinize sağlık” gibi ifadeler kullanılıyor. Yani insan orada Suriyelilere saldıranlara kızmıyor bunu bu şekilde yazanlara daha fazla kızıyor.

Araştırmacı: Bu ve benzeri durumlar size ne hissettiriyor?

Katılımcı: Bu durum genel itibarıyla Türkiye’de istenmediğimiz anlamına geliyor, gerçek bu. Yani şimdi Suriyelilerin gidip gitmemesiyle ilgili bir oylama yapılsa yüzde yetmişden daha fazla bir oranla Suriyelilerin gitmesi istenecek. Hatta iktidar partisini destekleyen halkın çoğunluğu da Suriyelileri istemiyor. Onlar da “misafirlik uzadı, yeter, misafirlik bitti” diyor. Belki de haklılar adamlar bilemem, sıkılmışlardır. Bizim burada kendi keyfimizden kaldığımızı düşünüyorlardır... Şimdi kalkıp beni istemeyen, Suriyelileri dövenlere helal olsun diyen kimselerle uyum sağlayamam. Benimle o insanlar arasında büyük mesafe var. Eğer uyum sağlayacaksam dahi bu uyum sağlayacağım kimseler Suriyelilerle problemi olmayan insanlar olacak. Ama Suriyelilerle problemi olan kimselerle benim uyum sağlamam mümkün değil. Senden nefret eden insanla nasıl uyum sağlayabilirsin?” (İ29, E, 18-35).

“Valla bu tarz söylemler, ben bazen Facebook’ta da yorumlara da bakarım yani yorumların tümünü okuyamam, çok rahatsız olurum. Şimdi o siyasi partiler Suriyeliler hakkında sürekli o şekilde eylem yapıyorlar. Acaba bu Suriyeliler olmasaydı kimin hakkında konuşacaklardı; hep Suriyeliler, hep Suriyeliler” (G17, E, 36-50).

Özetle bu temada; vatandaşlığın siyasi partiler, siyasi söylemler ve medya üzerinden inşasına odaklanılmıştır. Katılımcıların önemli bir bölümü Türk vatandaşlığını iktidar partisi olan AK Parti üzerinden inşa etmektedir. Muhalefet partilerinin iktidar partisinin Suriye politikasını eleştirmesi, beraberinde Suriyelilerin geri gönderileceği ve vatandaşlığın iptali gibi korkuların gelişmesine neden olmaktadır. İstisnai vatandaşlık statüsünün katılımcılar nezdindeki bilinmezliği, muhalif siyasi söylemlerle bir araya geldiğinde vatandaşlığa rağmen bir güvensizliğin süregittiği anlaşılmaktadır. Siyasilerin vatandaşlık statüsüne dair siyasi söylem ve faaliyetlerinin vatandaşlığın daimî statüsüne gölge düşürebilecek önemli faktörlerden birisi olduğu görülmektedir. Nitekim Balta Özgen (2019: 105, 111-112), Kanada ve ABD’nin her ikisinin de yeniden yerleşim ülkesi olmasına ve Suriyelilerin yasal durumlarının her ikisinde de benzer olmasına rağmen Suriyelilerin Kanada’dakilerin tersine ABD’de Trump’ın öncülüğünü yaptığı mülteci karşıtı söylemler nedeniyle kendilerini kalıcı görmediğini ve oraya aidiyet geliştirmedeğini bulgulamıştır. Vatandaşlığın statüsüne duyulan güvensizlik ve onun her an geri alınabileceği tehdidi, vatandaşlığa geçen bireylerin sosyal ve siyasal haklara erişimindeki önemli bir bariyerdir (Kuch, 2019: 319). Bundan hareketle siyasal söylemlerin ve dışlayıcı dilin medyada ve ev sahibi toplumda karşılık bulması sınır algısını keskinleştirerek güvensizliği, geçiciliği ve doğal olarak *eşikte olma* halini pekiştirdiğinden bu durum aidiyet inşasının yavaşlamasına veya sekteye uğramasına neden olmaktadır.

4.4. Farklı Ülke Algısı ve Vatandaşlık Karşılaştırması: Ekonomik ve Dini Sınırlar Aracılığıyla Aidiyet İnşa Etmek

“Gelecekte işimin daha iyi olması için Batı’da yaşamak isterim. Ama kültürel farklılıklar vesaire zorlanırım muhtemelen” (İ37, E, 18-35).

Mülteci ve göçmenler yaşam şekilleri ve koşulları gereği birden fazla ülkeye dair bilgi ve algıya sahiptir. Suriyeli mülteciler Suriye'ye komşu ülkelerin yanı sıra Avrupa ve Amerika kıtalarına da yayılmıştır. Katılımcılar, deneyim sahibi olduğu yahut aileleri-akrabaları ve sosyal ağları üzerinden edindiği bilgi ve algı sonucu farklı bir vatandaşlığı Türk vatandaşlığıyla karşılaştırma yoluna gitmiştir. Katılımcıların sıklıkla Türk vatandaşlığına alternatif olarak Batı ülkelerini seçtiği ve karşılaştırmayı Batı ülkeleri üzerinden yaptığı görülmüştür. Katılımcıların Batı dışı ülkelere ve özellikle de Arap ülkelerine yönelmemesinin en önemli sebebi Arap ülkelerinin vatandaşlık rejimleriyle ilgilidir. Kimi katılımcılar, uzun yıllar Suudi Arabistan'da bulunmalarına rağmen ancak ikamet iznine sahip olabildiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcılar için Türk vatandaşlığını Avrupa, Kanada ve ABD gibi vatandaşlıklarla karşılaştırmanın açmazları vardır. Bu karşılaştırma, temelde dini-kültürel, sosyo-ekonomik temalar ve vatandaşlığa kabulün kurumsallaşması üzerinden yapılmaktadır. Çalışmanın farklı yerlerinde de ifade edildiği gibi katılımcılar, dini-kültürel bağlamda Türkiye'yi öncelemektedir. Buna karşın aynı durumun sosyo-ekonomik şartlar ve vatandaşlığa dair kurumsal bir uygulamaya sahiplik ve vatandaşlığa geçen yeni bireylerin dayanıklılığının yükseltilmesi noktasında Avrupa'yı öncelediği görülmektedir. Katılımcıların vatandaşlık karşılaştırması aşağıda bu üç temel faktör bağlamında detaylandırılmıştır.

Batı'daki din-kültür farklılığının katılımcıların önemli bir bölümü için ciddi bir engel olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcılar aynı dine mensubiyeti oldukça önemsemektedir. Kanada, ABD, Almanya ve Türkiye'deki Suriyeli mültecileri karşılaştırmalı olarak ele aldığı çalışmasında Balta Özgen (2019), Suriyelilerin geçici koruma statüsü nedeniyle yaşadığı yasal belirsizliğe, diğer ülkelere nazaran sosyal yardımlardan neredeyse hiç yararlanmamasına ve toplumsal kabulün zayıflığına rağmen Türkiye'deki katılımcılarının yaklaşık yarısının Türkiye'yi seçme nedeninin temelinde dini-kültürel benzerlik algısının var olduğunu ifade etmektedir. Buna ilaveten, sınırlı da olsa, Batı ülkelerindeki kimi katılımcıların sosyal refahı ve vatandaşlığa giden adımları oluşturan yasal statü güvencesini bırakıp dini müsterekliği öncelemesi nedeniyle Türkiye'ye döndüğünü veya dönmek istediğini bulgulamıştır (Balta Özgen, 2019: 118). Cantürk'ün (2020: 114-116) Suriyelilerin Türkiye'yi

seçmesinde müşterek kültürün oldukça önemli bir rol oynadığı bulgusu da bunu destekler mahiyettedir.

Bu tez çalışmasında edinilen katılımcıların önemli bir kısmının dini hassasiyet nedeniyle Batı'ya mesafeli olduğu bulgusu, Balta Özgen ve Canturk'ün bulgularını desteklemektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı dini birlikteliğin kendilerini rahatlatıldığını ifade etmiştir. Katılımcıların sosyal ağlar üzerinden bilgi sahibi olduğu ülkeler hakkındaki algısı, onların Türk vatandaşlığıyla ilgili algısına da yön vermekte ve bu durum aidiyet inşasına da yansımaktadır. Örneğin Batı'daki Suriyelilerin baskın olan Hristiyan dini ve kültürü sebebiyle sıkıntı yaşadığı bilgi ve algısı, katılımcıların Batı'ya karşı bir rezerve sahip olmasına yol açmaktadır. Buna karşın Türkiye'deki dini ve kültürel müştereklik algısı, ilgili katılımcıları Türkiye'de yaşadığı ayrımcılığı yahut işsizliği büyük oranda tolere etmesine ve buna rağmen Türkiye'de yaşamını sürdürmeye ikna etmektedir. Bir kadın katılımcı Türkiye'deki keskin sosyal sınır algısına rağmen Türkiye'yi Avrupa'ya tercih etmesini şöyle gerekçelendirmektedir:

“Türk vatandaşlığı için en azından dinimi, ahlakımı ve düşüncelerimi değiştirmem hiç istenmiyor. Dört yıldır hiç kimse bana Hristiyan olmadan ya da benden farklı bir topluma entegre olmadan vatandaşlığı alamazsın demedi. Dolayısıyla bu büyük bir lütuf. Orada (*Avrupa'da*) öyle değil, oturum veya bir evrak alabilmesi için insanın dinini ahlakını ve fikirlerini değiştirmek zorunda kalıyor... (*Bu anlamda*) Türk vatandaşlığı dışında tercih ettiğim başka bir ülke yok. Ezan sesini dinlerken kendimi cennette hissediyorum. Avrupa'da yaşayan bazı insanlara (*çevrimiçi*) ders veriyorum. Ders esnasında ezan okunması halinde “lütfen bekleyin ezan sesini duymak istiyoruz” diyorlar. Türkiye, ülkemiz (*Suriye*) ve gelişmiş ülkeler arasında orta düzeyde bir yerde. İyi elhamdülillah mutluyum. Türkiye'de benim bir problemim var o da ayrımcılığa maruz kalmak. Bu durumda da öfkeleniyorum. Aslında bu durumda yanıt vermemek daha makbul olsa da bazen haksızlığa karşılık veriyorum. Mesela bir gün Zeynep kardeşim hastanede doğum yaparken hemşire kimliğimizi gördüğünde siz Türkçeyi iyi bilmediğiniz halde nasıl Türk vatandaşısınız diye çıkıştı. Normalde haklı ama bu onun işi değil ve karışmaması lazım. Ona kızarak kardeşimin Türkçeyi anladığını fakat çok iyi konuşamadığını o yüzden benim de yanında yer almak istediğimi söyledim. O da (*devam ederek*) vatandaş olup nasıl konuşamazsınız dedi. Bunun üzerine dedim ki ona; ben İngilizce, Arapça ve az bir şey Fransızca biliyorum ayrıca ziraat mühendisiyim, okumalarım devam etmekte olup işletme okuyorum. Peki ya senin mezuniyetin ve dillerin neler? Biraz sonra Türkçe bilmeyen birilerine tercüme etmem için beni çağırdı, yani bana muhtaç oldu ve o zaman sustu. Çoktan vatandaş olan bir arkadaşım ile konuştum ve olanları anlattım ne yapayım dedim. O da bana sürekli sana ne diyerek geç dedi. Değirmek istediğim nokta, tamam Türk vatandaşsınız ve iyice Türkçe konuşamıyoruz ama çabalıyoruz” (İ38, K, 18-35).

Türk vatandaşlığını edindikten sonra Avrupa’da herhangi bir vatandaşlık edinmenin kimi katılımcılar tarafından rağbet görmediği anlaşılmaktadır. Batı’daki vatandaşlık süreçlerinin insanı kısıtlayan yönüne ve hayatın kurallarla kuşatılmış olmasının yoruculuğuna işaret edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin dini-kültürel boyutunun yanı sıra Suriye’ye coğrafi yakınlığının da psikolojik bir rahatlık sunduğuna dikkat çekilmektedir. Aile kurumunu oldukça önemseyen katılımcılar, Türkiye’deki maruz kalınan ayrımcılığa ve sosyal sınır algısına rağmen özellikle evli erkek ve muhafazakâr kadın katılımcılar Batı’yı kendi çocukları için kayıp olma haliyle eşdeğer tutmaktadır. “Kayıp gelecek nesil” anlatısı, dış görünümünden ve dininden ötürü ırksallaştırmaya maruz kalma gibi endişe ve algılar, Batı dünyasıyla ilgi katılımcılar arasında sınırların örülmesine neden olurken Türkiye’yle duygusal bağın kurularak Türkiye’de yaşam sürmeye dair bir motivasyona zemin hazırlamaktadır. Buna karşın bu gruptaki ilgili katılımcıların neredeyse yarısı, Türk vatandaşlığına kabul edilmemiş olsalardı -yasal statünün belirsizliği nedeniyle- Türkiye’yi terk etmiş olacaklarını ifade etmişlerdir.

“Neden Türkiye’yi Avrupa’ya tercih ediyorum? Türk pasaportu Alman pasaportundan veya Fransız pasaportundan daha güçlü olduğu için değil kesinlikle (*Türk pasaportu daha güçlü değil*). Fakat bir birey olarak bana göre Türkiye’deki hayat Almanya ve Fransa’daki hayattan daha iyi. Avrupa’ya gittiğinde oradaki hayatın nasıl da yasalarla kuşatıldığını görürsün. Açıkçası ben burada 150 metrekare büyüklükte bir evde yaşıyorum ama Avrupa’da bir şehirde evimin 70 metrekare olması durumunda oldukça şanslı olurum. Doğru mu? Bunu insanlar pek dikkate almıyor olabilir ama ben kişinin yaşadığı evin alanının onun refahına ve hayattaki mutluluğu açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Öncelikle küçük yüzölçümü olan bir yerde yaşamak insan için bir stres hem de büyük bir stres. Bu benim Türkiye’deki hayatın daha iyi olduğunu hissetmeme neden olan sebeplerden biri. Sen (*Türkiye’de*) her zaman ve her yerde birçok yasayla kuşatılmış değilsin. (*Avrupa’da ise*) yapılan her şeyin yasalarla sınırlandırılması, rutinler, gelip giden postalar bütün bunlar bir yük, hayat için bir yük. Örneğin arkadaşım Almanya’da evinin anahtarını kaybetti. Yani gidip birisini getirip kilidi kırarak içeri girmen mümkün değil. Önce gidip belirli işlemleri yürütüyorsun sonra işi kapıları açmak olan bir uzman geliyor ve tam bilmemekle beraber 400-500 Euro para ödüyorsun ki evine yeni bir kapı kilidi taktırıyorsun. Bu toplumlar o kadar gelişkin ki birçok düğünden meydana gelmiş. Yani toplum fazlaca düğümlere sahip. Çünkü fazla ilerlemiş. Uyman gereken her şeyin kuralları, tabelaları mevcut. Bunu ben istemiyordum. Avrupa’da bir mülteci olmak, yani sen orada en az üç yıl onların mülküsün. Sen onların mülküsün. Onlar sana ev, yaşayabileceğin kadar yeme içmeyi temin ediyorlar ve seni çalıştırıyorlar. Sana git dil öğren, git-gel, gel sana şurada iş bulduk çalış gibi (*direktiflerle*) hayatını kontrol ediyorlar. Tabi bunu uyum kılıfı altında yapıyorlar fakat senin hayatını bilfiil kontrol ediyorlar. Eğer ben bu tecrübeyi yaşamak

isteseydım giderdim ve üç-dört yıl sonra vatandaşlığı alırdım ve daha rahat ederdim. Yani orada dil öğrenip iş bulabildikten sonra daha rahat ederdim. Fakat ben bu tecrübeyi yaşamak zorunda mıydım? Ben kendimi bu tecrübeyi yaşamaya zorunlu hissetmedim... Bir milyon sebep neden Türkiye'nin seçilip Avrupa'nın seçilmediğine dair. Temel olarak öncelikle Türkiye'ye geldiğimden beri şükür ki hem gazetecilikte hem de araştırmalarda işim iyi ve kendime fırsatlar yaratabiliyorum ve çalışabiliyorum. Bu çok temel bir mevzu, eğer Türkiye'de iyi bir işe sahipsen, gelirin varsa mutlu, rahat yaşarsın. İkinci nokta burada göz ardı edemeyeceğim vazgeçemeyeceğim bir ailem var. Üçüncü nokta ise bu ülke nispeten bana daha fazla tanıdık, daha fazla sevimli geliyor. Burayla uyum sağlamam bir başka ülkeye göre daha kolay. Çünkü ikliminden güneşine, toprağından insanların geleneğine kadar (*benzerlik var*). Türkiye ile Suriye arasında kültürel anlamda fazlaca fark var, fark yok değil. Özellikle Mardin bağlamında konuşacak olursak fazlaca fark var. Fakat bu farklar kesinlikle bir Avrupa ülkesiyle karşılaştırılacak büyüklükte değil" (M9, E, 36-50).

"Avrupa'nın bazı olumlu yönleri var ama Avrupa ile Türkiye arasında tercih yapsam her zaman Türkiye'yi tercih ederim ama neden? Örneğin bugün İsveç'ten biri ile (*evlenmek için*) tanışma fırsatım vardı. Bana onunla konuşabileceğim, onun da beni İsveç'e götürebileceği söylendi ki bu seçenek benim için en başından beri mevcut. Kardeşim İsveç'e gittiğinden bu yana bana hep burada seninle evlenebilecek birçok genç var diyor ama Avrupa'ya gitmek istemedim ve istemiyorum da. İsveç vatandaşlığını Türk vatandaşlığına tercih etmem. Türkiye halkı kültürel ve dini olarak Suriye'ye yakın. Irkçılık mevzuuyla ise hem Türkiye'de hem de Avrupa'da yüzleşmek mümkündür. Yasal açıdan Avrupa'daki yasalar daha fazla koruyor olabilir ama ben Türk vatandaşlığını alan bir kimse olarak Türkiye'yi bırakıp Avrupa'ya gideceğim demem asla. Hayır, çünkü burada yasal olarak koruma altındayım Avrupa'ya gitmeyi tercih etmeme gerek yok. Türk vatandaşlığım olmaması durumunda İsveç'e gitmeyi göz önünde bulundururdum çünkü beni himaye edecek olan vatandaşlığı daha sonra süreç içerisinde almam mümkündür. Fakat şimdi Suriyeliler yedi-sekiz-on yıldır buradalar ama hepsi Türk vatandaşlığını almış değil. Bütün Suriyelilerin vatandaşlık alacağını düşünmüyorum çünkü bunu sağlayacak bir çerçeve yok. Vatandaşlık ancak çalışma izni, istisnai kıstaslar, diplomalılar (*lisans, yüksek lisans ve doktorahılar*) ve işletme sahibi kimselere tanınan belirli şartlar neticesinde veriliyor. Fakat sıradan Suriyeli insanlar için Türkiye'de bulunduğu süre kendisine vatandaşlık hakkını tanımıyor. Öte yandan Avrupa'da ülkede bulunma süresi hem vatandaşlık hem de koruma sağlıyor. Bu yüzden Suriyeliler orayı seçip göç ettiler ve hala buradan göç eden insanlar var. Çünkü burada yasal bir koruma edinme güvencesi ufukta görmüyor. Ben burada yasal güvenceyi edinmiş vaziyetteyim dolayısıyla Avrupa'ya gitmeme gerek yok. Kendim gitmek istemiyorum ve Avrupa'yı Türkiye'ye öncelemiyorum. Türk halkı örf adet kültür ve din açısından Suriye'ye yakın olduğu için sürekli ilk tercihim olarak kalacak. Avrupa'da Suriyeli olduğum için ırkçılığa maruz kalmam belki ama tesettürlü, Müslüman olmam nedeniyle ve çeşitli konularda ırkçılığa maruz kalırım. Burada Türkiye'de ise eğer ırkçı bir duruma maruz kalıyorsam bu Suriyeli olmamla ilgili bir durumdur" (İ34, K, 18-35).

Dini-kültürel ve fiziki yakınlık anlamında Türkiye tercih sebebiyken sosyo-ekonomik haklara erişim bağlamında ise Batı ülkeleri Türkiye'ye tercih edilmektedir.

Katılımcıların çoğu karşılaştırma yaparken Batı ülkelerini ekonomik açıdan ve haklar bağlamında daha özgürlükçü ve tatmin edici bulmaktadır. Suriyelilerin göç alan Batı ülkelerinde sosyal refahtan pay aldığını, buna karşılık Türkiye’de böyle bir uygulamanın söz konusu olmadığına vurgu yapılmaktadır. Dar gelirli veya işsiz katılımcıların tamamı vatandaşlık sonrası dayanıklılığı arttırmak adına Avrupa’da verilen desteklerin hayati rolüne işaret etmekte ve Türkiye’deki bu eksikliğin hayatlarındaki olumsuz etkisine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda dar gelirli katılımcılarda, vatandaşlık sonrası kendi kaderlerine terk edildiği algısı hâkimdir. Bundan hareketle kimi katılımcılar da dar gelirli kimselerin vatandaşlık almasının onların yararına olmadığını ifade etmektedir.

Bir benzer algıya diploma denkliklerinde sorun yaşayan yahut denklik sonrası iş imkânı bulamayan yüksek vasıflı-eğitilmiş kimseler de sahiptir. Yüksek vasıflı katılımcılar Türkiye’deki prosedürlerden ve yaşadıkları engellerden yakınlıkla Avrupa’ya göç eden Suriyelilerin daha hızlı bir şekilde kendi mesleklerini icra edebildiğini ifade etmektedir. Doktor-diş hekimi katılımcılar doktorluk mesleğini icra edebilmenin imkânları noktasında Türkiye’yi Batı ülkeleriyle karşılaştırmaktadır. Bundan hareketle; Özekmekçi, Ark Yıldırım, ve Komsuoğlu’nun (2020) bulgusuyla paralel olarak Türkiye’de denklik süreçlerinde doktorların fazlaca engelle karşılaştığı ve sürecin çoğu doktor için dayanılmaz olduğu, göçmen sağlık merkezlerinde çalışmanın ise geçici bir çözüm olduğu ifade edilmektedir. Buna ek olarak bir kısım katılımcı, Avrupa ile Türkiye arasında sosyo-ekonomik bağlamdaki genel farklılıklara işaret ederek Avrupa’da sistemin oturmuş olmasının kendilerine güven verdiğini ifade etmektedir. Bahsedilen sınıflara mensup katılımcıların bir bölümü Türkiye’nin bütün olumlu yanlarına karşın ekonomik kırılganlığının sürmesi ve/veya kendi mesleklerini icra edememeleri durumunda istem dışı bir şekilde Avrupa’ya göç etmeyi bir seçenek olarak masada tuttuklarını belirtmektedir:

“... O zaman Türkiye’ye tam olarak yerleşme kararı almamıştım çünkü Almanya’ya göç etmeyi düşünüyordum. Zira Almanya’da tıp fakültelerinin denklik işlemleri net. Arkadaşlarımızın tecrübelerinden edindiğimiz bilgiye göre belirli bir süre zarfında belirli yükümlülüklerin yanı sıra sınavlara girerek ve hastanede bulunup bu sorumluluklarını yerine getirdiğinde denklik işlemlerini halledebiliyorsun. Tabi bu

süreçte cüzi bir ücret alıyorsun. Burada ise sana ruhsat verilmiyor ve çalışma hakkın yok, üstüne üstlük ödeme yapıyorsun. Bu yolun sonu da görünmüyor. Sekiz yıl geçmesine rağmen halen uzman doktor belgesini almayan doktorlar mevcut. Bu yolun zorlu olması birçok insanın bu işe (*denklik işlemlerine*) başlamasına mâni oluyor. Çünkü insanların bir işte çalışma zorunluluğu nedeniyle bu süre zarfında (*sınavı kazanma, ders alma, staj*) bir iki yıl gelirsiz bir şekilde idame etme gücüne sahip olamıyor. Ben maddi durumumun iyi olmasından dolayı böyle bir deneyime kalkıştım fakat maalesef ki bu yolun sonu şu ana kadar belli değil... Burada bir Suriyeliyi doktorun ben doktorum demesi ayıplanır oldu. Çünkü Suriyeli doktorların diplomaları fahri diploma haline geldi (*Suriyeli doktorlar, doktorluk mesleğini icra edemiyor*)... Beni yakından tanımayanlara ben çalışmıyorum diyorum. Doktorların bazıları göçmen sağlık merkezinde çalışmayı tercih etti. Bu durum maddi açıdan orta düzeydeki bazı doktorlar için bir fırsat olabilir. Fakat bu durum uzman doktorlar, ailesi geniş olanlar veya ileri yaşı olanlar uygun bir seçenek değil. Çünkü uzmanlığı dışında çalışıyor, geliri oldukça sınırlı ve istikrarsız bir iş. Avrupa Birliği'yle bu anlaşma bittiğinde işsiz kalacaklar çünkü bunlar geçici sözleşme ile çalışıyor" (İ30, E, 36-50).

"Avrupa'da benim için farklı olan temel mevzu devletin insandan sorumluluk meselesidir. Orada iş bulmada, kendini çaresiz hissettiğin anlarda, çok daha güvende olduğunu hissediyorum. Buna ilaveten orada vatandaşlık belli başlı kurallara bağlanmış vaziyette olduğundan bilindiği üzere vatandaşlığı alan kimseyi hiç kimse vatandaşlığından mahrum edemez. Orada bununla ilgili yasalar teferruatlı ve oturmuş vaziyettedir. Yani Avrupa'daki devlet sistemi Türkiye'den farklı. Türkiye'ye yönelik algımız Türkiye'nin doğulu ve bizlerin kendisinden duyduğumuz korkuların eksik olmadığı yönündedir. Bununla beraber köklü demokratik Avrupa ülkeleri kadar olmasa da Türkiye'nin de demokratik bir ülke olduğu kanaatindeyim. Çünkü Türkiye göreceli olarak daha genç bir cumhuriyet olup kadim bir geçmişe ve bir parlak bir geleceğe sahiptir. Fakat nedenini bilmiyorum ama burada korku her daim sana eşlik eder. Yani burada devletin insana karşı sorumluluğu değişiklik arz ediyor. Sözgelimi benim bir çocuğum olduktan sonra vefat etsem bu çocuğun sorumluluğunu kim yüklenecek, malum benim ailem burada değil ve onların benim vatandaşlığım üzerinden Türkiye'ye gelmesi mümkün değil. Mesela annem benim yanıma gelmek için turistik ikamete sahip ve onu yenilemek için belirli aralıklarla Türkiye'ye gelmesi gerekiyor. Ama mesela daimî bir ikamet izni yok ki ben psikolojik açıdan rahatlamış olayım, herhangi bir durumda annemin yanıma geleceğini düşünebileyim. Avrupa'da ise böyle bir durumda insan çocukları adına da endişe duymuyor. Çünkü senin başına herhangi bir musibetin gelmesi durumunda devletin senin çocuklarından sorumlu olduğunu biliyorsun. İşten atıldığında yaşamını idame edebilecek işsizlik maaşının olacağı biliyorsun. Buna karşılık buradaki işsizlik maaşları belirli şartlar altında sana veriliyor ve miktar olarak da oldukça düşük olduğundan verilen parayla bir oda dahi kiralaman mümkün değil. Bunlar Türkiye ile Avrupa arasındaki temel ayrımlar. Değilse Türkiye'nin toplumsal yapısı ve Suriye'ye olan yakınlığı açısından bizim için bulunmaz bir nimet" (İ40, K, 18-35).

Katılımcıların Türkiye'yi Batı ile karşılaştırdıkları üçüncü nokta ise vatandaşlığa kabulün kurumsallığıyla ilgilidir. Bu kurumsallık vatandaşlık öncesi ve sonrasındaki süreçlerin şeffaflığını ve öngörülebilirliğini büyük oranda temin etmektedir. Aynı

zamanda vatandaşlığa eşlik eden ekonomik desteğe ilaveten mültecilere sağlanan ücretsiz dil eğitimi, istihdama ve toplumsal uyuma katkıda bulunmaktadır. Katılımcılar Türkiye’deki vatandaşlık politikasının Batı ülkelerindeki kurumsal vatandaşlık politikasından uzaklığına işaret etmektedir. Çalışmanın farklı yerlerinde de ifade edildiği üzere, vatandaşlığın istisnai oluşu ve hediye gibi sunulması onun partiler üzerinden algılanmasına ve yasal statüsünün sorgulanmasına yol açmaktadır. İstisnailik ve vatandaşlığa kabulün partilerle ilişkilendirilmesinin, ev sahibi toplumun da yeni vatandaşlarla uyumunu olumsuz etkilediği ve sosyal sınır algısını keskinleştirdiği ifade edilmektedir. Katılımcılar sıklıkla Türkiye’nin Avrupa benzeri bir politika takip etmemesi nedeniyle dil öğrenemediklerini, sosyal ağlarının değişmediğini ve nihai olarak ev sahibi topluma uyum sağlayamadıklarını dile getirmektedir. Bir kadın katılımcı bu durumu şöyle dile getirmektedir:

“Yaşanan mülteci krizinde Avrupalıların ve Türklerin göçe karşı reaksiyonunu karşılaştıracak olursak Türklerin bu konuda birçok hata yaptığını söylememiz mümkündür. Türkler gelen Suriyelileri entegre etmediler, gelenlere zorunlu dil dersi verme konusunda Avrupalıların yaptığı gibi yapmadılar. Avrupa’da bir kişi oraya gelir gelmez çalışmaya başlayabilmesi için dil kurslarından geçmesi zorunludur. İşe başlamadan önce dili tam olarak öğrenmek zorunda kalıyor ama devlet o süreçte onu finanse ediyor. Türkiye böyle yapmadı ve Suriyelileri misafir olarak adlandırdı. Suriyelilerin bu şekilde adlandırılması Suriyelilere haklar bakımından olumlu ve olumsuz yansımaları oldu. Türkiye Suriyelileri maddi anlamda finanse etmedi, onlara Türkçe öğretmekle ilgilenmedi ve onları buna zorlamadı. Bazen zorlama olumsuz değil olumlu olabilir. Belki de Türkçeyi baştan öğrenmiş olsaydım bu zorluklarla karşılaşmazdım. Türk halkıyla uyumum en düşük seviye kalmaz, belki de entegrasyonum daha yüksek olabilir ve Türklerle etkileşimim daha fazla olabilirdi. Size söylediğim gibi bir çalışma fırsatı buldum o yüzden işe gittim çünkü maddi ihtiyaçlarım vardı. Türkiye benim bu maddi ihtiyacımı karşılamadı. Türkçeyi öğrenseydim Türk halkına baştan beri uyum sağlardım” (İ34, K, 18-35).

Bu üç temel başlığa ek olarak Batı ülkeleriyle karşılaştırmada pasaport vurgusu da ön plana çıkmaktadır. Aidiyet inşasında olan kimi katılımcılar Türk pasaportunu hem hareketlilikte bir anahtar hem de inşaya kaynaklık eden kültürel ve dini müştereklik üzerinden bir iftihar vesilesi olarak değerlendirmektedir. Buna karşılık, vatandaşlıkla aidiyet arasında bağ kurmayan diğer katılımcılar, Türk pasaportunu uluslararası hareketlilikte önemli görmekle birlikte onu AB ülkeleri, Kanada ve ABD gibi ülkelerin

pasaportuyla karşılaştırarak Batı ülkelerinin pasaportunun Türk pasaportundan daha güçlü oluşuna dikkat çekerek vatandaşlığın kendileri için araçsal boyutunun önemini dolaylı olarak teyit etmektedir.

Özetle, temadan anlaşılacağı üzere katılımcılar Türkiye ile Batı ülkelerini dini-kültürel, sosyo-ekonomik açılardan ve vatandaşlığa kabulün kurumsallığı olmak üzere üç temel başlıkta karşılaştırma yoluna gitmektedir. Dini-kültürel yakınlık bağlamında Türkiye ağır basmakta ve katılımcıların neredeyse yarısı Türkiye’de hayat kurmanın planını yapmaktadır. Buna karşılık, Türk vatandaşlığının kurumsal olmayışı bir yandan katılımcının dil desteği ve istihdama erişim gibi uyumunu destekleyen tamamlayıcılardan yoksunluğunu ön plana çıkarırken öte yandan ev sahibi toplumun yeni vatandaşları dışlamasına neden olmaktadır. Bu durum ilgili katılımcılarda vatandaşlığa rağmen toplumsal retle beraber şekillenen, Türkiye’deki kendi yasal statülerinde kırılma algısının yükselerek *eşikte olma* halinin belirginleşmesine, vatandaşlığı araçsallaştırarak müteakip göçü masada tutmasına neden olmaktadır. Çalışmanın keskin sosyal sınır algısına sahip olan, istihdam piyasasına erişemeyen dar gelirli ve yüksek vasıflı kimi katılımcıların müteakip göçü düşündüğü bulgusu, Cantürk’ün (2020: 193) vatandaşlığa kabul edilen Suriyelilerin Avrupa’ya gitmeye rağbet etmediği bulgusundan ayrılmaktadır.

4.5. İki Vatan Arasında: Kimliğin Dönüşümü

Mülteci veya göçmen kimliğinin dönüşümü ve yeniden inşası, menşe ülkeyle varış ülkesi arasında gerçekleşmektedir. Mültecinin geldiği ülkenin durumu ve orayla kurduğu bağlar ile varış ülkesindeki karşılanma biçimi, yaşam koşulları ve sahip olduğu yasal haklar, aidiyetinin inşasında ve kimliğinin dönüşümünde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bundan hareketle bu çalışmada Türk vatandaşlığının Suriyeli mülteci katılımcılarda aidiyet inşasındaki rolü anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu başlık altında öncelikle kişinin menşe ülkesiyle kurduğu bağa dikkat çekildikten sonra varış ülkesiyle ilgili aidiyet algısı ve kimlik inşası ele alınmaktadır.

Mülteci yahut göçmen bir bireyin kimlik inşasının önemli bir boyutu menşe ülkenin durumuyla ilişkilidir. Menşe ülkenin siyasi yapısı, ortak kimlik anlayışının var olup olmadığı ve menşe ülkenin kimliğinin bireyi ne derece dâhil ettiği/dışladığı önem arz etmektedir. Bireyin yaşamını geçirdiği, eğitim gördüğü, sosyal statüsünü ve ilişkilerini edindiği ve hatıralarını biriktirdiği bir yer olarak hayatında her daim merkezî bir konumda olan anavatanın (menşe ülke) manevi ve duygusal olarak kimliğin oluşumunda etkisi büyüktür (Antonsich, 2010: 647). Sınırlı bir katılımcı grubu dışındaki diğer bütün katılımcılar bir çalışmadaki bulguya (Tanrıverdi ve Ulu, 2020) paralel olarak Suriye'nin kendileri için paha biçilmez olduğunu dile getirmişlerdir.

“Suriye vatanımdır. Şairin dediği gibi: Gönlünü istediğine versen de/Gönlün ilk aşkına esir kalacak/Delikanlı ne kadar ev değişirse de/Özlemi ilk yuvasına ait olacak” (G13, E, 36-50).

“Suriye benim vatanım, toprağım ve benim için onurum... Suriye beni temsil ediyor. Çünkü sana dediğim gibi o benim anam ve babamdır, o benim toprağım ve namusumdur. Biz Suriye’de doğduk, orada büyüdük ve serpildik. Yani insan anne ve babasından vazgeçmez ve o bizim toprağımız, toprak ise bizim asabiyemiz yani gücümüz” (G12, E, 18-35).

Suriye’ye aidiyet duymadığını ifade eden ve keskin sınırlar çizen sınırlı sayıdaki katılımcının anlatıları dikkate alındığında, Suriye’yi rejimle özdeşleştirdiği anlaşılmaktadır. Bundan hareketle ilgili katılımcılar Suriye’yi, aile fertlerinin ölümünden ve yaşadıkları sosyo-ekonomik kayıptan sorumlu tutmaktadır. Suriyeli mültecilerle yapılan bir çalışmada da katılımcıların bir kısmının can ve mal güvenliğini tehdit eden ülkeyi vatan olarak görmediği bulgulanmıştır (Demirbaş, Dikmenli ve Gafa, 2018). Bundan hareketle, Suriye’ye aidiyet duyduğunu belirten kimi katılımcılar da devlet ile millet arasına sınır çekerek devletin, daha doğrusu devletle özdeşleşen rejimin ulusal bir aidiyet inşasındaki başarısızlığına ve kolektif Suriye kimliğinin kırılganlığına dikkat çekmektedir.

Bugünkü Suriye Arap Cumhuriyeti ulusal merkezîyetçi bir siyasi yapıya sahiptir. Demokrasi ile yönetilmesine karşın 1970’te Hafız Esed’in askeri darbesi sonrasında yönetim babadan oğula geçecek şekilde bugüne değin devam etmiştir. Tezin

katılımcılarının ortak ifadelerine göre, bu yönüyle Suriye otokratik bir yönetim anlayışına sahip olarak görülmektedir. Bundan hareketle kimi katılımcılar, Suriye rejiminin ortak bir kimlik yaratma gayesinin olmadığını ifade etmektedir. Buna bağlı olarak ilgili katılımcıların algısında, mezhepsel, etnik ve sosyal grupların yönetimden dışlanması, kolektif kimliğin ortaya çıkmasını engelleyen önemli faktörlerden bir tanesidir. Bu katılımcıların ifadelerinde, iktidarın belli bir zümrenin elinde olmasının, beraberinde baskıyı, rüşveti ve başarının karşılık görmediği bir durumun var olmasını meydana getirdiği vurguları mevcuttur. Bu tespitlerle ilişkili olarak katılımcılar, bu durumun bireylerin yaşadığı toplumdan uzaklaşmasına ve yaşadığı ülkeye dair aidiyetinin zayıflamasına neden olduğunu öne sürer gözükmektedir. İlgili katılımcılar bu durumun ileri derecede bir problem olduğunu şu şekilde dile getirmektedir.

“Kötü (*Suriye kimliğini tanımlamam*). Kötü ve ben şimdi Suriye pasaportunu attım. Biz Türkiye’ye geldiğimizde ve buradaki Türk hükümetinin sunduğu hizmetleri, toplumun imkânlarla ve insan haklarına nasıl sahip olduğunu gördüğümüzde Suriye kimliğimizden kati bir surette vazgeçtik. Bu bana özel olan bir durum. Ben sana kendi özelimden hareketle anlatıyorum. Ama Suriyelilerden çoğu kimse bu görüşüme katılmıyor ve saygı duymuyor. Bana göre ben bir kanun ülkesine (*kanunlarla yönetilen ülkeye*), faydanın olduğu bir ülkeye geldim. Yani ben Suriye’de fabrikamın ruhsatını alabilmek için 100 bin dolar rüşvet verdim. Evet Rüşvet, 100 bin dolar ve iki yıl boyunca onun sıkıntısını çektim. Burada Türkiye’de ise fabrikamın ruhsatını 24 saat içerisinde aldım. Devlet beni, çocuklarımı barındırdı ve bana vatandaşlık verdi. Yolsuzluk (*Suriye’de*), yolsuzluk her tarafa sirayet etmiş. Ülkede aldığın nefes için veya içeceğin bir bardaklık içecek için rüşvet ödemek zorundasın. Suriye’de ülke rüşvet üzerine inşa edilmiş. Hükümet yolsuzluk ve açık bir mezhepçilik üzerine kurulu ve –Beşşar Esed, amca çocukları ve akrabaları- devletin bütün imkânlarını çalışıyorlar. Büyük bir esefle” (G15, E, 36-50).

“Şu anki Suriye’ye değil de farazi bir Suriye’ye aidiyet duyabilirim. Toplumsal ve siyasi anlamda olumsuz yanları bu kadar kötü olmasaydı biraz daha aidiyet duyardım. Ama gerçekten çok bir aidiyet duymuyorum. Burada psikolojik düzeyde insanlık onurumu Suriye’dekinden daha fazla hissediyorum. Suriye’de uzun zaman dilimi yaşadım. Mesleki bir geçmişim, binlerce hastam vardı ve bir hastanede bölüm başkanıyım. Ama orada sürekli olarak insaflı, adil olmanın ve sıradan bir hayat yaşamamanın mümkün olmadığı fikrindeydim. Tüm dünya ülkelerinde adaletsizlik vardır fakat Suriye’de adaletsizlik had safhada ve daha kötü. Bu yüzden ben pek bir aidiyet duymadım. Burada (*Türkiye*) kendimi toplumda hala misafirmiş gibi hissediyorum. Buraya aidiyeti pekiştirmek için daha çok zamana ihtiyacım var ama burada onurlu olduğumu hissediyorum” (İ30, E, 36-50).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, ulusal bir devlet olarak örgütlenen Suriye Arap Cumhuriyeti baskın etnisite olan Arap halkına yaslanmaktadır. Buna karşılık Suriye; Kürt, Türkmen ve Ermeni gibi halklara da ev sahipliği yapmaktadır. Suriye kolektif kimliği, adı geçen bütün etnisiteleri içermekten uzaktır. Araplar dışındaki Kürt, Türkmen ve Çeçen katılımcıların büyük bir çoğunluğu, alt kimliklerinin dışlandığını ve belirli müşterekliğe rağmen kapsayıcı bir ulusal kimliğin inşa edilmediğini ifade etmektedir. Kürt katılımcıların tamamı Suriye kimliğinin kendilerini temsil etmekten uzak olduğunu belirtirken Türkmen katılımcıların neredeyse yarısı algıladıkları ayrımcılığa dikkat çekmişlerdir. Bundan hareketle Araplar dışındaki farklı etnik kökene sahip olan katılımcılar iddia edilen Suriye kimliğinin dışlayıcılığına işaret ederek onun hem kırılğanlığına hem kendi algılarındaki yabancılığına işaret etmişlerdir. Bu yönüyle kendilerinin tam olarak Suriye kimliğin bir parçası olmadığını katılımcılar şu şekilde ifade etmektedir:

“Bakınız ben Suriye’de iken Suriyeliydim ama Kürt bir Suriyeliydim. Evet, ikinci sınıf bir vatandaşım. Bilmiyorum Suriye’deki azınlık olarak Kürtlerle ilgili bir fikriniz var mı ama biz devletin sisteminin tamamıyla dışındaydık. Yani Kürt milletvekilleri bulamazsın, bakanlar bulamazsın, devlette yüksek makamlarda Kürt kimseler bulamazsın, Suriye’de öyle bir şey yok. Ben Kamışlı’da yaşadım ve Şam’da eğitim gördüm. Yani daima senin Kürt Suriyeli olman nedeniyle sana karşı bir ayrımcılık vardı. Yani sen Suriye’nin en ücra köşesinde yer alan ve devlete karşı aidiyeti, vatana karşı ihlası şüpheli olan bir kimseydin. Biz gözlerimizi dünyaya açtığımızda bu durum mevcut olan bir şeydi ve akrabalarımız bunun sıkıntısını bizden önce çekti. Dolayısıyla kimlikte bu ikilik söz konusuydu... (*Suriye’de*) Kürt Kürt’tü, Dürzi Dürzi idi, Hristiyan Hristiyan’dı. Ulusal kimlik ise tekrarlanan boş sloganlardan ibaretti ama hakikatte onu bulamazdın. Yani Kamışlı’ya gittiğinde bir mahallenin Hristiyanlara ait olduğunu, bir diğer mahallenin Kürtlere, diğer mahallenin ise Araplara ait olduğunu görürsün. Yani bir mekânda üç şehir, yani bir şehir değil. Suriye kimliği çok kırılğandı çünkü devlet kimlik inşası için çalışmadı. Devlet istibdat için çabaladı ve bir kimlik dikte etti ama bir kimlik yaratmak için çalışmadı. Bir Suriyeli Kürt olarak, adı Suriye Arap Cumhuriyeti olan bir şeye aidiyet duymak benim için oldukça zor bir şeydi. Güzel de ben Arap değilim ve eğer bu Cumhuriyet yalnızca Araplara özgüyse benim onda yerim yok ve ben ona aidiyet duymam. Burada mevzu sloganlar değil ama esas olan bu sloganların önce nasıl proje olarak ardından bir siyaset olarak vücut bulup idari, lojistik olarak nasıl insanların hayatına yansıdığıdır. Bu bizim için büyük bir sorundu. Yani gerçekte bir vatansever Suriye kimliği ortaya çıkmadı. Çünkü rejim despottu. Suriye’de topluluklar arasında ağlar kurup bunlardan büyük bir vatansever kimlik yaratmak yerine onun amacı toplumu daha küçük parçalara ayırmak ona daha fazla hâkim olmak şeklindeydi. O bu şekilde var olan karşıtlıklar üzerinden oynayıp toplumu bölüyordu ki topluma egemen olması daha da kolaylaşsın. Bilmiyorum siz tarihsel olarak Suriye rejiminin Suriye’de kültürel çeşitliliği, milliyetçiliği ve dini nasıl yönettiğini biliyor musunuz ama

o tamamıyla bunları kendi iktidarını ayakta tutmak için kullanıyordu. O bunları ulusal kimliği zenginleştirecek bir kültürel zenginlik olarak ele almadı. Ulusal kimlik bizim her günün sabahında derse girmeden tekrarladığımız fakat beş dakika sonra unuttuğumuz bir slogandan ibaretti. Başat olan ise yerel kimliklerdi” (M9, E, 36-50).

“Biz ordayken bile Osmanlı gözüyle görülüyorduk yani, okulda askerde bile. Ben askere gittim askerde bile sen Osmanlısın diye baya kötü muamele görüyorduk orda. O yüzden mesela bizim içimizde hep o nefret vardı bu rejime karşı. Hatta büyük Esed (*Hafız Esed*) öldüğünde bu (*Beşşar Esed*) teslim aldığında -orda bile- bi on beş gençle (*beraber*) biz protestoya çıktık yani. Baya tehlikeli(ydi). Yani benle beraber üç kişi kurtulduk o on beş kişiden. (*Geriye kalan*) on iki kişinin nerde olduğunu bilmiyoruz, öldüler mi yaşıyorlar mı aileleri bile bilmiyor şu ana kadar... Sana dedim ya o sıkıntıları yaşadığımız için, işte böyle muhalif bir ailede büyüdüğümüz için Suriye’nin içinde olmamıza rağmen işte Türk görüyorduk kendimizi, hatta orda bile Türk görüyorduk yani. Elimize fırsat geçtiğinde hep Türkçe konuşurduk yani. Bi dönem, hatta Suriye’de bi dönem 82’lerde Türkçe konuşmak yasaktı. Hatta Türkçe konuşanı hapse aldılar bile. Babamın amcasının oğlu 20 yıl hapiste kaldı, sadece Türkmen olduğu için. Çıktıktan sonra ondan özür dilediler, düşün yani 20 yıl sonra... (*Suriye kimliği benim için*) hiçbir şey (*güllüyor*). Sana dediğim gibi biz Türkmenler olarak orada çok kötü muamele gördük. Onun için yani. Ama şöyle şimdi bazen insan bir şey oluyor yani bi gidiyim, göreyim diye geliyor akla ama yani hiç düşünmüyorum geri dönüp orada yaşamayı yani” (İ41, E, 36-50).

Mülteci veya göçmenlerin kimlik inşasına yön veren bir diğer boyut varış ülkesiyle ilişkilidir. Varış ülkesinde mültecinin yasal statüsü, ekonomik durumu, toplumsal uyumu ve kabulü mültecinin aidiyet geliştirmesinde önemli bir role sahiptir. Mülteci vatandaşlığında varış ülkesinin sunduğu güvenlik ortamı ve hareketlilik imkânı mültecilerin aidiyet geliştirmesine zemin hazırlar (Nunn vd., 2016: 391-392). Diğer göçmen türlerinden farklı olarak mülteciler, ev sahibi ülkenin vatandaşlığını edinmeyi, maddi faydalar edinmeye ek olarak vatansız kalma tehdidiyle karşı karşıya olmaları nedeniyle de aidiyetle ilişkilendirme eğilimindedir (Birkvad, 2019: 810). Bunu destekleyecek şekilde katılımcıların yarısından fazlası, vatandaşlığın aidiyet duymadaki pozitif rolüne vurgu yapmıştır. Daimî yasal bir statü olarak vatandaşlığın aidiyetin gelişmesine katkıda bulunacağını katılımcılar farklı sebeplere dayandırarak ifade etmişlerdir. Vatandaşlık her an sınır dışı edilmeyi engellemesi nedeniyle değerlidir. Bu temel gerçeğe ilave olarak Suriye’nin içerisinde bulunduğu durum katılımcıların Türk vatandaşlığına daha farklı bir gözle yaklaşmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda

Türk vatandaşlık algısı ve aidiyetin inşası katılımcıların geride bıraktıkları Suriye realitesiyle çok yakından ilişkilidir.

Mültecilerin menşe ülkede maruz kaldığı baskı, menşe ülkeye olan aidiyetlerinin zayıflamasına ve ev sahibi ülkeye dönük minnet duyarak onu yeni evi olarak algılamasına zemin hazırlar (Leitner ve Ehrkamp, 2006: 1626; Morrell, 2009: 36). Nitekim Suriye’de, Arap Baharı olarak isimlendirilen süreçte birinci derecede yakınlarını kaybeden yahut ağır bir şekilde sosyo-ekonomik statü kaybı yaşayan kimi katılımcıların geride bir vatan bıraktıkları duygusundan uzaklaştıkları ve vatandaşlığın da yardımıyla Türkiye’yi yeni bir vatan olarak görme eğilimi gösterdikleri gözlenmiştir. Temelde rejimle ilişkilendirilen, 1982’de Suriye’nin Hama şehrinin kuşatılması olayından günümüzde yaşanan iç savaşa değin, varoluşsal korkunun ve yaşanan kayıpların ilgili katılımcıların Suriye’ye olan aidiyetlerinin çözülmesine yol açmış gözükmemektedir. Bundan hareketle, bir topluluğa güven eksenli bir aidiyet inşa eylemi, güvensizlik ve belirsizliğe son verip bir anlam yakalama isteğinin de bir sonucudur (Lambert, ve diğerleri, 2013). İ36 kodlu kadın katılımcı 1982 Hama olaylarından bu yana ailesine olan baskının iç savaşta babasını ve eşini kaybetmesiyle zirve yaptığını, Ş23 kodlu katılımcı ise iki genç oğlunun iç savaşta rejim tarafından öldürüldüğünü belirtmiştir. İ28 kodlu diğer katılımcı da Suriye’de yaşadığı ekonomik kayba ve zulme dikkat çekmektedir. Sınırlı sayıdaki bu katılımcıların Türkiye’ye aidiyetlerinin arka planını Suriye ile travmatik ilişkileri meydana getirmektedir:

“1981 olaylarından beri Fransa’ya gitmiş bir aileyiz. Babam doktordu ve dindar kesimden insanları tutukluyorlardı. Babam Müslüman Kardeşler mensubu değildi ama camiye giden muhafazakâr bir adamdı. Dolayısıyla Fransa’ya ben 6 aylıkken gittik ve Suriye’ye 12 yaşındayken döndük.. Siyasi bir aile olduğumuzu söyleyebilirim. Kardeşim devrimden dokuz sene evvel 2003’te tutukluydu. Rejime karşı siyasi aktivitelerimiz mevcuttu. ... Örgütü tarafından buna ilişkin bir ödül aldım... Ben Türkiye’ye vatandaşlıktan önce de aidiyet duyuyordum. Çünkü vatandaşlıktan bağımsız olarak inanç, kültür ve tarih konularında beni bu ülkeye bağlayan birçok ortak zemin mevcut. Fakat vatandaşlık kökleştiriyor ve bağlanma hissini yükseltiyor... Suriye dâhil Türkiye’ye diğer ülkelerden daha çok aidiyet duyuyorum. Burada rahatlığı buldum özgürlüğüme kavuştum. Burada onurlu bir şekilde yaşıyorum. Burası vatandaşlarına değer veren bir yer. Hizmet veriyor ve gelişmeye imkân sağlıyor. Başarılı olma fırsatı tanıyor. Bunca şey Suriye’de yoktu. Suriye, kahr ülkesi olmuştu. Orada (*Suriye’de*) çok kahr çektik ve işkence gördük. Beni Suriye’ye bağlayan şey toprak davasından fazla ümmet davasıdır. Artık orada akrabalarım yok, kardeşlerimin hepsi dışarıda. Beşşar

Esed bugün düşse de Suriye'ye dönmeyi düşünmem. Türkiye'de yaşamaya devam edeceğim. Suriye'ye ziyaretçi olarak dönebilirim. Ama artık Şam'da yaşamayı düşünmüyorum" (İ36, K, 36-50).

"Suriye kimliği, doğrusu benim için sadece doğduğum yere tekabül ediyor. Maalesef ki biz orada bir vatan bulamadık. Çünkü vatan, içinde rahat bir şekilde yaşayıp ürettiğin yerdir. Değilse vatan kendisinden korktuğun ve ondan kaçtığın yer değildir. Bu anlamda açıkçası Suriye benim için sadece doğum yeri... Bana Türkiye'ye mi yoksa Suriye'ye mi daha fazla aidiyet duyuyorsun diye sorarsan ben Türkiye diyeceğim. Çünkü Suriye'de kendimi güvende hissetmedim. İstikrar için inşa etmeye çalıştığım iş hayatım yok olup gitti. Burada iki yıllığına gittiğiniz askerlikte sizler refah içinde eğitim alıp etkinliklerde bulunurken bizler Suriye'de o süreyi sefalet, rezillik, işkence ve kahır dolu geçiriyor ve (*askerliğin*) bir an önce bitmesini temenni ediyoruz. Sen bu iki, iki buçuk yılı bitirdiğinde -ki yirmili yaşlar insanın bahar yıllarıdır- sende ömrünün baharını çalmışlardır. Sen bütün bu zorlukları yaşadktan sonra sen ülkenin herhangi bir şeyine aidiyet duyar mısın?.. Dolayısıyla sana dediğim gibi devrim öncesi biz bu zulümlere maruz kalıyorduk. Dolayısıyla devrim belirdiğinde bu bizim fikirlerimizi dile getirmek ve sahip olduğumuz hayat tazını diriltmek için bir fırsattı. Bu seksenlerde babalarımızın, akrabalarımızın yapamadığını yaparak bu zulmü başımızdan def etmek için bir fırsattı. Fakat ne yazık ki ülkelerin müdahaleleri beklediğimiz yönde değildi ve hayal kırıklığına uğradık. Hatta yaşadığımız bu dram kendi şehirlerimizdeki kimileri için görünür değildi" (İ28, E, 18-35).

"Suriye'ye aidiyet duymuyorum" diyen sınırlı katılımcının karşı kutbunda yer alan aynı sınırlılıkta katılımcı Türkiye'ye hiçbir şekilde aidiyet duymadığını ifade etmiştir. Yasal statüye rağmen aidiyetin yokluğu belirli nedenlere dayanmaktadır. Aidiyet duymayan katılımcıların bir kısmı vatandaşlığın aidiyetle ilişkisinin olduğunu düşünmesine karşın Türk vatandaşlığının kendilerinde bir kimlik inşasına dönüşmediğini belirtmektedir. Aidiyetin inşa edilmemesinin temelinde Türkiye'yi kendi iradeleriyle seçmemiş olmaları ve geride bıraktıkları kaos ortamının kendilerinde yarattığı vicdani sorumluluk olduğu anlaşılmaktadır. Geride kalanlara karşı vicdani sorumluluk sadece aidiyet duymayanların dile getirdiği bir durum olmayıp aynı zamanda diğer katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir. Bir kadın katılımcı Türkiye'ye aidiyetinin oluşmamasını Suriye'ye karşı algıladığı sorumlulukla ilişkilendirdiğini şu şekilde ifade etmektedir:

"Vatandaşlık yasal olarak tabii ki faydalı ve hatta gelecek açısından da fayda sağlıyor ama şimdi ben Türk vatandaşlığını yeni bir vatanın anahtarı olarak göremiyorum, peki neden? Çünkü bir önceki vatanıma bağlıyım ve buraya kendi isteğimle gelmedim. Eğer

Türkiye'yi vatan olarak seçseydim Türk halkıyla yaşamayı ve Türk kültürünün bir parçası olurum. O zaman belki de Türk vatandaşlığı, benim için gerçekleşmiş bir hayalim olurdu ve belki de gerçekten talep ettiğim istikrar olurdu. Ancak ben ve Suriyelilerin çoğu, kendi isteğimizle vatanımızdan ayrılmadık bu yüzden duygularımız ve ruhumuz büyük bir şekilde Suriye'yle ilintili olduğundan oranın vatan olduğu duygusundan uzaklaşamadık. Şimdi Türk vatandaşım ve belki de Suriye'deki savaş bittikten sonra Suriye'ye dönmeyi tercih etmeyebilirim. O zaman eğer istikrar sağlanırsa Suriye'de, Suriye'ye dönük taşıdığım bu büyük insani yükten kurtulduğumu hissedebilirim... Ülkemizde 3 ay boyunca elektriksiz kalmıştık. Dolayısıyla Türkiye'ye geldiğimizde benle annem ışığı açar açmaz hemen kapatmıştık. Bir suçluluk hissine kapılmıştık çünkü, ülkemizdeki akrabalarımızın elektriği yoktu. Kurtulanın kendisini suçlu hissetmesi bilinen psikolojik bir vakadır. Kurtulan kişi geldiği, kurtulduğu yeri özler ve oraya bir şey takdim etme gereği duyar. Çünkü akrabalarımızın çektiği zorlukları ve onları saran tehlikelerin farkındayız. Bizim burada güvende olmamız büyük bir lütuf ve bu konuda onlara hiçbir katkımız yok. Onlara karşı yerine getirmemiz gereken görevimiz var... Elbette (*vatandaşlığın aidiyetle ilgisi vardır*) ama vatandaşlık bana bir aidiyet duygusu kazandırmadı... Bana sorarsanız şimdi Türkiye devleti, (*vatandaşlık vererek*) beni tanıdı. Ama aynı zamanda da dediğim gibi ben hala kültürüme aidiyet duyuyorum ve hala Suriye'ye bağlıyım. Suriye savaşı bitmesi durumunda güvenlik ve istikrarın da sağlandığını varsayarak Suriye'ye dönmek veya burada kalmak arasında bir seçeneğim varsa o zaman gerçekten Türk toplumuna mı ait olmak istediğimi yoksa Suriye'ye mi dönmek istediğimi anlayacağım. Suriye toplumuna olan aidiyetim asla silinmeyecek fakat belki Türkiye'ye olan bağlılığımı arttırmayı tercih edebilirim" (İ34, K, 18-35).

Mülteci ve göçmenlerin vatandaşlıkla kimlik arasına sınır çizmesi, ev sahibi ülkenin vatandaşlığını araçsallaştırma eğiliminde olduğu şeklinde okunabilir. Zira mültecilerin ev sahibi ülkenin vatandaşlığını almadaki nihai hedefi bir aidiyet inşasından ziyade pragmatist bir düşünceden hareketle ayakta kalabilmek ve yaşamı kolaylaştırmaktır (Mavroudi, 2008; Morrell, 2009: 34-37). Bu bağlamda literatür, mültecilerin vatandaşlığı bir kimlik olarak algılamaktan daha çok güvenlik, sınır dışı edilmeme, sosyo-ekonomik haklara erişim ve hareketlilikten yararlanma şeklinde kavramsallaştırdığını ortaya koymaktadır (Leitner ve Ehrkamp, 2006; Mavroudi, 2008; Birkvad, 2019; Lindholm, 2020). Bundan hareketle kimi katılımcılar, vatandaşlığın aidiyetle bağının olmadığını veya en azından her vatandaşlığın bir aidiyet boyutunun olma zorunluluğunun söz konusu olmadığını belirtmekte ve Türk vatandaşlığının kendileri için bir aidiyetten ziyade resmî iş ve işlemlerin kolaylaştırmasındaki rolüne işaret etmektedir. Özellikle çalışma çağındaki katılımcıların vatandaşlığın aidiyet boyutundan çok sunduğu refah ve geçim imkânlarına odaklandığı görülmüştür. Mülakatın yapıldığı dönemde yurt dışına

çıkmayı planlayan İ29 kodlu genç işsiz bir katılımcı, vatandaşlığın refah boyutuna ve iş imkânına vurgu yaparken İ40 kodlu kadın katılımcı ise Suriye’ye aidiyet duymanın haricinde diğer vatandaşlıkları kendi yaşamını kolaylaştırmak bağlamında değerlendirdiğini ve kendisi için esas yönlendirici olanın maddi imkânlar ve sunulan hizmetler olduğunu belirtmektedir:

“Katılımcı: Hayır (aidiyetin vatandaşlıkla bir bağı yok), Mesela Avrupa’da insanlar sadece vatandaşlığı almak için bir kadınla evleniyor. O bu şekilde o toprağa aidiyet duymuyor ama vatandaşlık amacıyla bunu yapıyor. O vatandaşlığı alarak pasaporttan yararlanmaya çalışıyor. Dolayısıyla o, o toprağa aidiyet duymuyor ve toprak onun için bir şey ifade etmiyor. Onun için önemli olan şey pasaportu almak yalnızca... Suriye’ye ziyaret olarak gitmek isterim. Ama ikamet anlamında Türkiye’yi tercih ediyorum. Türkiye’de sunulan hizmetler Suriye’de ancak yüz yıl sonra olabilir. Dolayısıyla Suriye’ye ziyaret olarak gitmeyi isterim sonuçta biz orada yetiştik. Fakat yaşamak için Suriye’yi asla tercih etmem.

Araştırmacı: Başka bir ülkeden vatandaşlık alabilseydiniz Türkiye’yi tekrar seçer miydiniz?

Katılımcı: Bu zor bir soru, zor bir soru (gülüyor). Şimdi eğer Türk vatandaşlığını Kanada vatandaşlığıyla karşılaştırırsan Kanada vatandaşlığının faydaları daha fazla, Kanada pasaportu mesela daha fazla avantajlı. Ama ben Türkiye’de ikamet etmem hasebiyle Türkiye benim için daha iyi. Ben Türkiye’de olduğum için Türk vatandaşlığı benim için daha iyi. Ama genel hatlarıyla –herkesin bildiği gibi- Kanada vatandaşlığı Türk vatandaşlığından daha güçlü” (İ29, E, 18-35).

“Kendimi Suriyeli olmak dışında tanıtamam. Suriye dışında başka bir şeye aidiyet duyan hiçbir yanım yok. Suriye kimliğim benim için her şeydir ve o bütün aidiyetlerin olduğu şeydir... Mesela ben Türkiye’de bulunduğum süre zarfında eğitim bursu üzerinden İngiltere’ye gitmeye çalıştım. Lakin burada yüksek maaşlı bir iş teklifi geldi bana. Türkiye’de kalmayı tercih ettim ama bu Türkiye için değildi. Burada kalışım maaşımın cazip olması sebebiyledir. Ben o zaman bir karşılaştırma yaptım: Oraya (İngiltere) gidip eğitim vs. gibi sıfırdan başlayacaktım ve orada benim Türkiye’deki maaşım gibi maaşla bir birikim yapma imkânım olmayacaktı. Dolayısıyla kendimi ekonomik açıdan sağlama almayı tercih ettim -ki zaten 2015’te biz vatandaşlık alma beklentisi içerisinde de değildik-” (İ40, K, 18-35).

Bununla beraber vatandaşlığın kimlikten arındırılması ve araçsallaştırılması, ev sahibi ülkede algılanan sosyal sınırlardan bağımsız değildir. Resmî olarak vatandaşlıktan dışlanmasına rağmen ev sahibi toplumun mültecileri tanınması ve onlarla yoğun ilişki kurması, mültecilerin fiili bir vatandaşa dönüşmesine ve ev sahibi topluma aidiyet geliştirmesine imkân tanıyabilmektedir (Miletzki, 2014: 253). Mülteci ve göçmenlerin

ev sahibi toplumdaki yüksek ayrımcılık algısı ise ev sahibi ülkeye karşı aidiyetinin sekteye uğramasına, toplumla arasında duygusal bariyerlerin yükselmesine ve böylesi bir durumda menşe ülke olan “ev”e ve kendi topluluklarına yönelmesine ve aidiyet geliştirmesine yol açabilmektedir (Eastmond, 1998: 172; Verkuyten ve Yıldız, 2007; Lindholm, 2020). Bu durumda ev sahibi ülkede ayrımcılık algısından hareketle örülen duvarların mültecilerin izolasyonuna, izolasyonun ise mekânsal ayrışmaya yol açması imkân dahilinde gözükmemektedir. Ev sahibi toplumun kendilerini istemediği ve her an kendilerine zarar verebileceği algısı, katılımcıların aidiyetinin oluşmamasının nedenlerinden biridir:

“Aidiyet duymak için bazı yardımcı etkenlerin var olması gerek fakat ben bu etkenleri göremiyorum. Benim herhangi bir yere aidiyet duyabilmem için bu yerin bana bir şeyler sunması gerekir. Doğru mu? Eğitim, barınma, iş, güven gibi bir çok alanda yani. Örneğin ben özel üniversiteler dışında -ki o üniversiteler de çok pahalı olması hasebiyle benim talep edilen ücretleri ödemem mümkün değil- eğitimden şimdiye kadar yararlanmadım. Barınma noktasında ise sana dediğim gibi ben kiralık ev bulma gibi konularda sıkıntı yaşıyorum. Şu ana kadar mesela benim ev sahibim şu an evini satsa ben sokakta kalırım ve bana kimse Suriyeli olduğum için ev vermeyecek. Dolayısıyla bana bu desteği (*vatandaşlık*) vermedi. Güven noktasında ise sana anlattığım gibi burada kendimi güvende hissetmiyorum. Bu etkenler bende bir araya gelmediği için ülkeye bir aidiyet hissetmiyorum. Şimdi birileri gelip bana Suriye’de işler normalleşti, döner misin dediğinde, evet kesinlikle dönerim derim, burada kalamam. Dolayısıyla hayır ben en başta dönecek kimselerin başında yer alırım. Suriye’nin düzelmesi her ne kadar zaman alsa da en azından buranın (*Suriye’nin*) bir nevi benim ülkem olduğunu hissederim ve ülkemle daha fazla ilişki kurabilirim. Bu durum benim burada kalıp Suriyeli oluşumdan ötürü ikide bir kendimi hakarete uğramış hissetmekten, iki de bir eğer buradan kovulursam benim gidebileceğim bir mekânım yok hissinden daha iyidir. Burayla (*Türkiye*) orası (*Suriye*) arasındaki fark budur” (G20, K, 18-35).

“Açıkçası hayır (*aidiyet duymuyorum*). Bunun sebebi size dediğim gibi ben kabul görmedim. Ben bir Suriyeli olarak Türkiye halkı tarafından bir Türk vatandaşı olarak kabul edilmedim. Yani bana Suriyeli olarak davranmaya devam ediyor(*lar*). Ben bu durumda yapamam, neye dayanarak aidiyet duyacağım?.. Aidiyet sadece benimle ilgili bir durum değil aynı zamanda karşı tarafın da beni kabul etmesiyle de ilişkili bir durum. Çünkü ben esasında yabancı bir yerdeyim ve o beni kabullenmeyip beni reddederse (*aidiyet duyamam*). Şimdi ben evine misafir olarak geldiğimde sen beni memnuniyetle karşılamazsan ben evde özgür davranamam. Bu durum aynı şekilde devlet ve aidiyet düzeyinde de böyledir. Dolayısıyla beni esasında reddeden bir topluma aidiyet hissedemem. O beni reddediyor, ben neye dayanarak aidiyet duyayım?” (M1, E, 18-35).

Türkiye’ye aidiyet vurgusu yapan ile aidiyet duymadığını ifade eden iki zıt kutup arasında yer alan katılımcıların neredeyse yarısının, aidiyet noktasında bir inşa uğraşısı içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Yeni bir toplumda aidiyet inşasının; ev sahibi ülkenin sunduğu seyahat, işe erişim, güvenlik, özgürlük gibi maddi imkânlar ve manevi değerler üzerinden şekillenmesi mümkün gözükmemektedir. Buna ek olarak, önceki başlıklarda da ele alındığı üzere aidiyet inşa talebi; müşterek din, coğrafya, tarih, kültür ve gelenekler; siyasi söylemler ve ev sahibi toplumun tutumları gibi faktörler üzerinden temellendirilmek ve güçlendirilmek istemektedir. Fakat aidiyet inşası ve kimliğin dönüşümü uzun bir zamanı gerektirmektedir. Nitekim Brettell’in (2006) ABD’de dört farklı göçmen grubu üzerinde yaptığı çalışmada vatandaşlığın kültürel aidiyeti zorunlu kılmadığını, kimliğin süreç içerisinde menşee ve ev sahibi ülke tarafından birlikte şekillendirildiğini ve son tahlilde çoklu kimlik ve aidiyetlerin mümkün olduğunu bulgulamıştır. Buna paralel olarak, süreç içerisinde katılımcılarda anlam kazanan birinci ve ikinci vatan söylemi, kimliğin dönüşümüne işaret etmektedir.

İki zıt kutup arasında kalan katılımcıların bütünü, Suriye’nin anavatan olması nedeniyle birincil aidiyetlerinin Suriye’ye olduğunu belirtmektedir. Buna karşılık bu aralıktaki katılımcıların yaklaşık dörtte biri, literatürde vatandaşlığa kabul edilen Suriyelilerin Türkiye’yi “ikinci vatan” (Uzan, 2019: 95) ve “yeni vatan” (Cantürk, 2020: 177) olarak gördüğü bulgusuyla paralel olarak Türkiye’nin kendileri için ikinci vatan olmaya başladığını ifade etmektedir. Türkiye’nin ikinci vatan olarak görülmesinde vatandaşlığa geçişe ek olarak daha önce farklı bağlamlarda ifade edilen kültürel-dini-tarihi birlikteliğin ve sunulan hareketlilik-güvenlik gibi faktörlerin de önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Bunun yanında vatan algısı ve aidiyet inşası bireyin kimliğinden ve kolektif kimliğe dair beklentilerinden bağımsız değildir. Bu bağlamda bireyin kimliğinin tanınmasının aidiyet inşasını kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. İ39 kodlu katılımcı maddi imkânlardan ve manevi değerlerden hareketle Türkiye’nin ikinci vatan olduğunu ifade ederken M3 kodlu katılımcı ise aidiyet inşasının kolektif kimlikle ilişkisine dikkat çekmektedir:

“Vatandaşlıkla artık ikinci bir vatana sahip olduğumu biliyorum. Eşimi, annemi ve kız kardeşimi güven içerisinde bırakabileceğim bir yere sahibim. Bu ülkede bir gün

muhtemel bir problem yaşadığımda beni koruyacak yasaların olduğuna inanıyorum. Tıpkı yanlış bir şey yaptığımda beni cezalandıracak bir yasanın olması gibi. Senden bunu gizlememeliyim, Türk vatandaşlığı bana birçok kapıyı aralıyor. Örneğin ünlü bir ... olmama ve ... rağmen Suriye pasaportuyla Avrupa vizesine üç kez başvurdum ama vize alamadım. Şimdi ise bende ki evraklara ilaveten Türk pasaportuyla Avrupa vizesini almam çok daha kolay. Bu benim hayatımda iş ve işlemlerimi daha fazla kolaylaştırıyor... (*İstikrar bağlamında*) ben daima bizim Suriye’de var olan “rızkının olduğu yere yapış” deyiminden yanayım. Ben burada bu ülkeye ve güzel insanına müteşekkirim bana vatandaşlığı verdiler, bu bir ödüldür. Bilhassa sana dediğim gibi işimiz gereği ben çok fazla yolculuk yapıyorum. Örneğin şimdi bana Kanada’dan ... teklifi geldi. Benim Suriye pasaportuyla vize almam mümkün değil veya vizeyi farazi 10 bin dolar parayla satın almak zorunda kalırım. Ama Türk pasaportuyla vize almaya çalıştığımda herkes gibi müracaat edebilirim” (İ39, E, 18-35).

“Ben Türkiye’ye ikinci ülke olarak bakıyorum. Suriye’ye birinci ülke olarak, Türkiye’ye ise ikinci ülke olarak bakıyorum. Lakin Suriye ve Türkiye (*ulusal*) kimliklerinin bende bir aidiyet meydana getirmesinin beklentisi içindeyim. Bunların anayasal metinler uyarınca kapsayıcı birer kimlik olmasını arzu ediyorum. Öyle ki bu kimlik bana belirli bir milliyetçiliğin kimliğini dayatmamayı temin etmeli. Bana Türkiye’ye ait olan bir kimliği, halka ait olan kimliği sunmalı... Örneğin ben Türk’sem eğer Türk olduğumu söylemekten memnuniyet duyarım lakin Kürt olmam durumunda Kürt olduğumu söyleyebilmem durumunda mutlu olacaktım. Fakat ben kendimi tanımlarken Türk vatandaşı, Türk (*diyerek*) yani Türkiye’de anayasal metnin bana dayattığı milliyetçi ibareyi kullanmış oluyorum. (*Anayasal ibareye göre*) Türkiye topraklarında yaşayan her vatandaş milliyetçi açıdan Türk’tür. Bu, ifade ettiğim gibi bir milliyeti reddetmek değildir. Allah-u Teâlâ, biz bu dünyaya geldik ve biz öncelikle esas olarak beşeriz, insanız. Lakin belirli aidiyetlerimiz var din, milliyet, coğrafya ve benzeri açısından. Dediğim gibi ben Suriye’ye ve Türkiye’ye aidiyet duyuyorum, aynı zamanda kimliklere de aidiyet duyuyorum. Fakat bu kimliklerin beni daha büyük bir biçimde tanımlamasını arzu ediyorum” (M3, E, 18-35).

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu aidiyet inşasının belirli faktörler tarafından desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu noktada, edinilen vatandaşlığın yasal statüsüne dair endişeler, dışlanma ve sosyal sınır algısına ek olarak ekonomik durumun da aidiyet inşasını etkilediği anlaşılmaktadır. Antonsich’e (2010: 648, 650) göre ekonomik istikrar, aidiyet duygusunun şekillenmesindeki en önemli faktörlerden biridir. Kişinin istihdam piyasasına erişimi yahut kendi mesleğini icra edebilmesi aidiyet inşasını olumlu anlamda etkilemektedir. Ekonomik belirsizlik ve kendi kapasitesinin altında çalışmaya zorlanma ise aidiyet oluşumunun önündeki önemli engellerden biridir. Özellikle iş istikrarsızlığı yaşayan yahut mesleğini icra edemeyen katılımcılar, sahip olunan müşterekliğe rağmen aidiyetin şekillenemeyeceğini ifade

etmektedir. Diğer destekleyici faktörlerle birlikte ekonomik kapasite düzeyi yüksek olan katılımcıların aidiyet inşası için uygun bir zemin yakaladığını söylemek mümkündür. Örneğin G15 ve Ş22 kodlu sanayici-iş insanı katılımcılar, Türkiye’de yakaladığı ekonomik istikrara vurgu yapmakta ve Türkiye’ye aidiyet duyduğunu belirtmektedir. Buna karşılık Türkiye’ye geldiğinden beri işsiz olan M5 kodlu katılımcı ise istihdam piyasasına erişimin sadece ekonomik sonuçları olan bir eylem olmadığını, aynı zamanda topluma katılım sağlaması yönüyle aidiyet inşasında olumlu bir role sahip olduğunu ifade etmektedir:

“Suriye’de doğup orada eğitim almam dolayısıyla, arkadaşlarım ve işim sebebiyle evet Suriye’ye bir nevi aidiyet hissediyorsun. Lakin savaş ve olanlardan sonra Türkiye’ye geldim. Buna rağmen diyorum ki eğer burada iş bulup istikrarı yakalayabilirsem Türkiye’de kalıp burada hayatımı yaşamayı, işimi yapmayı istiyorum. Çocuğum burada okuyor, o buraya aidiyet duyacak. Oğlum buraya, Türkiye’ye aidiyet duyacak ve Türk vatandaşlığına sahip olacak. Eşim de aynı şekilde. Dolayısıyla bizim için bir fark yok. Bir Müslüman ülke olarak ben Türkiye Cumhuriyetine aidiyet duyuyorum ve bu ülkeyi geliştirmek, onun inşasına katkı sağlamak ve aynı zamanda bu ülkeyi savunmak istiyorum... Vatandaşlık (*topluma uyum sağlamada*) bir kapı aralıyor ama sana dediğim gibi bunun işle veya öğrencilikle tamamlanması gerekiyor” (M5, E, 36-50).

Çoklu kimlik inşası özellikle bir sonraki nesle kültürel aktarım konusunda ve aidiyet inşasında göçmenlerde kafa karışıklığına neden olmaktadır (Brettell, 2006: 95). Özellikle Türkiye’yi ikinci vatan olarak görme eğiliminde olan kimi katılımcıların, kültürel mirasın bir sonraki nesle nasıl aktarılacağıyla ilgili endişe ve kaygı içinde olduğu anlaşılmaktadır. Çocukların Türkçe eğitim almasında bir memnuniyet gözlemlenmekle beraber anadilin unutulacağı endişesine karşı kimi katılımcılar destekleyici dil kurslarına başvurabilmektedir. Bir katılımcının bu konuda dile getirdiği ikilem aynı zamanda kimliğin zorunlu bir dönüşüm içinde olduğunu da göstermektedir:

“İçimde bir amansız bir mücadele var. Acaba çocuklarım Arap kültüründen bağımsız olarak tamamıyla Türk kültürüne mi aidiyet duymalı yoksa Arap kültürüne mi? Bu içimde yaşadığım bir mücadele. Dolayısıyla durumlar düzelirse gider misin sorusunun cevabı içimde yaşadığım krizin bir parçası hükmünde. Sorunuza bir cevabım yok, dolayısıyla sorunuza soruyla cevap vereceğim: Çocuklarım Türk vatandaşı olduğu için

Türkçe mi konuşmalı, eğitim almalı, yazmalı ve yaşamalı yoksa övündüğümüz Arap kültürüyle mi? Bu içimde var olan bir şey. Cevap bende değil. Bu soruyu çocuklarıma sormalısın bana değil. Dönecek misiniz kalacak mısınız? Orada bir şeyleri yok maalesef” (İ32, E, 36-50).

Ev sahibi topluma aidiyet duymamanın veya aidiyet inşasında olmanın toplumsal uyuma katkı sağladığı (Schiefer ve Noll, 2017) dikkate alındığında, müştereklikten yola çıkarak talep edilen aidiyet nedeniyle uyum sürecinin sağlıklı yürümesi beklenebilir. Fakat “evde hissetmek” sadece kişinin kendisiyle ilgili olmayıp ev sahibi toplumun bunu onaylaması, sosyo-mekânsal dâhil edilmeye de ilgilidir (Antonsich, 2010: 649). Bundan hareketle katılımcıların çoğunun ev sahibi toplumla uyumunu zayıf olarak değerlendirdiği görülmektedir. Toplumsal kabul ve uyum düzeyinin düşüklüğü, son tahlilde katılımcının ev sahibi toplumla sosyo-mekânsal katılımını sınırlandırarak aidiyet inşasını olumsuz etkilemektedir. İlgili katılımcıların çoğu uyum sağlayamamanın esas sorumlusunun ev sahibi toplum olduğunu ifade ederken çok azı uyum problemini kendi kişisel özellikleriyle açıklama yoluna gitmektedir. Suriye’ye oradaki adaletsizlik nedeniyle aidiyet duymadığını, buna karşılık kendisine kucak açan Türkiye’ye aidiyet duyduğunu belirten ve uyum sağlamak için isim-soy isim değiştiren katılımcı dahi kendi uyum düzeyini zayıf olarak değerlendirmektedir:

“Uyumumun yüzde yirmi beş olduğunu söyleyebilirim. Olmuyor. Daima aramızda bir engel var. Şöyle anlatayım: Özbekler Türk vatandaşlığını aldığı anda ona sen Özbek’sin demiyorlar, ona artık Türk olarak bakılıyor. Lakin bir Arap Türk vatandaşlığını aldığı anda, Türklerdeki engeller var olmaya devam ediyor ve sen onlar için bir Arap’sın. Uyum benimle ilişkili değil yalnızca, ötekiyle de ilişkili. Sana şunu söyleyeyim, biz iş yerinde üç kesimden meydana geliyorduk: Suriyeliler, Türkler ve çoğunluğu vatandaşlığı almış olan Özbekler. Özbeklere baktığında onların Türklerle bir olduğunu görüyorsun, aralarında herhangi bir problem yok. Bize gelince ise engeller var. Özbek olunca ona çalışma izni, sigorta ve ne gerekiyorsa yapılıyorken Suriyeliye bu yapılmıyor. Dolayısıyla aramızda ayrımlar ve engeller var. Uyum ise uyum sağlamak isteyenenden ziyade ev sahibi toplumun istekli olmasında yatıyor” (İ28, E, 18-35).

Bireyin doğup büyüdüğü anavatan dışındaki toplumsal karşılaşmalar bireyi kendi ulusal kimliğini ve aidiyetini müzakere etmeye sevk edebilir. Aguilar (1999: 321) uluslararası hareketliliğin hem göçmenlerde hem de ev sahibi toplumlarda ulusal

kimlik tahayyülünü yeniden canlandırıp sağlamlaştırmasının mümkün olduğuna işaret etmektedir. Nitekim aidiyet ve kimlik inşası farklı toplumlardaki günlük etkileşimlerden, yapısal düzenlemelerden ve siyasi söylemlerden etkilenmekte (Stewart ve Mulvey, 2014; Lindholm, 2020) ve elde edilen vatandaşlık aktif bir aidiyet müzakeresine imkân tanımaktadır (Leuchter, 2014: 787). Bundan hareketle anılmaya değer bir katılımcı kitlesi Suriye’deyken ulusal kimliği müzakere etmediğini fakat Türkiye’de Suriye kimliğinin algılarında bir değişime ve yeni bir inşaya doğru dönüştüğünü ifade etmektedir. Bu durumun anavatana dönük algının güçlenmesine ve ev sahibi topluma dönük var olan mesafelerin açılmasına zemin hazırlamasının mümkün olduğu gözükmektedir. Bazı katılımcılar, Suriye’deyken sistemin dışında konumlandırılmaları sebebiyle Suriye kimliğinin kendileri için bir anlam ifade etmemesine karşın Türkiye’ye göç sonrasında “Suriyeli kimliği”nin farkına vardıklarını ifade etmişlerdir. İlgili katılımcılar Suriye kimliğinin bütün kırılğanlığına karşın 2011 sonrası olayların ve göç sürecinin kimliğin billurlaşmasına sebep olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Suriye’de bizim kimlik konusunda bir kaybolma hali var hakikaten. Yani Suriye kimliğinde bir çatlaklık var. Yani biz Suriye’de iken Suriye kimliğinin farkında değildik. Bazısı kendisini Kürt, bazısı kendisini Sünni Arap, bazısı kendisi Alevi, Hristiyan hissedirdi. Aramızda yaşamışlıklar var ama bu Suriye kimliği aşamasına ulaşamadı. Aramızda müştereklik var ama onurlu bir şekilde ben Suriyeliyim deme aşamasına varamadık. Yahut en azından bir kere dahi biz Suriyeliler olarak ötekilerden daha önde olduğumuzu hissetmedik hiçbir zaman. Biz her zaman mesela Suriyeli Kürtler olarak Suriye dışındaki siyasi projelere bağlı olup ve nihayetinde kendisini ona ait hissedir. Araplar da benzer bir şekilde onun büyük bir Arap devleti projesine, Arap birliğine sahip olup merkez olan Mısır’ın her zaman peşinde olma hali söz konusu. Yani biz daima Suriye kimliğimize karşı bir yabancı olma halindeydik. Ne zaman Suriyeli kimliğimizin farkına vardık? Suriye’den ayrılınca. Ötekiler bizi Suriyeli olarak tanımlayınca o zaman terk ettik ve gerçekte Türkiye toplumu gibi diğer toplumlarla karşılaşınca 100 yıldır birlikte yaşamışlığımızı ve aramızdaki var olan müşterekliği keşfetmeye başladık. Varılan bu durumu siyasiler yani devlet bunu bir devlet kimliğine dönüştüremedi. Lakin Suriye’de tarihi olarak bir arada yaşamamanın bir sonucu olarak – mesela bir Arap ve Kürt olarak aynı şehirde yaşamamız nedeniyle- müşterek bir hafızaya sahip olduk. Aynı şehirde yaşadık, aynı orduda askerlik görevimizi yaptık vs. Bu öz halindeki müşterek hafıza üzerine bir kimlik inşa etmek mümkündü. Lakin takip edilen siyasetler neticesinde (*bu olmadı*). Örneğin Suriye devlet diye tanımlanmıyor, Suriye bölge olarak tanımlanıyor. Bölge ise devlet değildir, bir başka devlete dönüşme sürecinde olan bir şeydir. Suriye bölgesi Büyük Arap Devletinin bir parçasıdır. Tabii ki Kürtlerin de dış bağlantıları vardı, aynı şekilde Hristiyanların da. Bütün bunlar siyasi olarak bir kimliğe evrilmedi. Var olan durum kimliğin bir öz halindeki varlığıydı. Bu

durumun bütünsel bir vatan kimliğine dönüşmesi için siyasi bir mihmandarlığa, siyasi bir plana ihtiyacı vardı ama dönüşmedi. Kimliğe dair bu özü biz Suriye'nin dışında idrak etmeye başladık. A sen Suriyelisin!..” (M2, E, 51-65).

“... 2011’de devrim başladığında durumlar değişti. Sana hakikaten diyorum ki ben ilk defa Suriye’ye ait olduğumu, Suriyeli olduğumu hissetmem 2011 sonrasıydı. Olaylar başlayıp Beşşar Esed rejimine karşı gösteriler ve hareketlenmeler başladığında Suriyelilerde, vatana dair gerçekçi işaretler ortaya çıkmıştı. Ama daha öncesinde yoktu (*aidiyet*), hayır yoktu... Bakınız etnik, dini, bölgesel gibi alt kimliklerin başat rol oynamasına ve ulusal kimlikten daha güçlü olmasına rağmen esasında biz bir vatanın içerisinde yaşıyorduk, aynı ekonomik zorlukların sıkıntısını çekiyorduk, özgürlükler noktasında aynı sıkıştırmalara maruz kalıyorduk, devlet dairelerindeki yolsuzluklara aynen maruz kalıyorduk. Bundan dolayı hakikaten aramızda müşterek noktalar vardı. Bu müştereklik 2011 sonrasında rol oynadı. Ben Suriye’nin en kuzeyindeki Kamışlılı bir Kürt olarak bana Suriye’deki en uzak nokta olan Deraa’dakinin sıkıntısını çektiği ve benim de aynı şekilde sıkıntısını yaşadığım şey için rejime isyan ettiğini görünce birden kendimi Deraa’nın yanında buluverdim. Ben onu destekliyorum, ona yardımcı oluyorum ve onun zafer kazanmasını istiyorum. Hikaye böyle başladı” (M9, E, 36-50).

Aidiyetle cinsiyet, etnisite ve yaş faktörü arasında bir ilişki gözlemlenmemiştir. Cinsiyet bağlamında kimi kadın katılımcıların Suriye’ye, kiminin de Türkiye’ye aidiyet duyduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber az sayıda kadın katılımcı, yetiştiği kültürel havzanın bir sonucu olarak aidiyet mevzuunun eşten ve aileden bağımsız düşünülmemeyeceği kanaatindedir. Halepli ve Şamlı iki bekâr kadın aidiyetlerinin pekişmesinde, ileride yapacakları evliliğin belirleyici olduğunu belirtmişlerdir:

“Muhtemelen bu durum kadınlar ve erkekler arasında göreceli kanımca. Benim görüşüme göre kadınlar erkeklere göre daha esnek bu konuda. Kadın kocasına aidiyet duyar. Kadının kocası nereye giderse kadın da oralı olur. Dolayısıyla kadın gittiği yeri kabullenmeye daha açık” (İ38, K, 18-35).

“Doğrusu cevapta hileli davranmak istemiyorum ama benim Suriye’ye aidiyetim çok büyük fakat Türkiye’ye karşı oldukça vefalı olduğumu söyleyebilirim. Ben bu ülkede yaşadım, havasını soludum ve bana bu ülkenin vatandaşlığını verdiler. Dolayısıyla kesinlikle Türkiye’ye karşı vefa sahibiyim. Ama aidiyet dersin bunun için erken. Belki Türk birisiyle evlenir ve Türk çocuklar edinirsem olabilir ki aidiyet düzeyim yükselir. Ya da şu da olabilir, herhangi bir yurtdışı seyahatinde bulunursam belki Türkiye’ye dair duygularımı test etme imkânı yakalamış olurum. Şu an için ben bu ülkeye ne derece alıştığımı ve onu ne kadar özleyebileceğimi bilmiyorum” (G16, K, 18-35).

Araplar dışındaki katılımcılardan yalnızca bir Çeçen ve bir Türkmen, birincil aidiyetinin Türkiye'ye olduğunu ifade etmiştir. Farklı etnisitelerden meydana gelen katılımcılar Suriye'nin alt kimlikleri resmîyette tanımamasına rağmen kendilerini büyük oranda o toplumun bir parçası gördüklerini ifade etmişlerdir. Kişinin kendisini Suriye'nin bir parçası olarak görme algısını Suriye'deki yaşam tecrübesinden bağımsız görmek mümkün değildir. Orada ayrımcılığa maruz kalmayan yahut Suriye'den ayrıldıktan sonra Suriye kimliğini başka toplumlarda yeniden inşa eden kimi katılımcılar Suriye'ye olan aidiyetlerinin yüksekliğine işaret etmişlerdir. Bunun dışında toplumun bir parçası olma algısının ortak kültür, din ve coğrafya üzerinden de kurgulandığını görmek mümkündür. Etnik farklılığa rağmen Suriye'ye aidiyet duyduğunu Türkmen ve Kürt katılımcılar şöyle ifade etmişlerdir:

“Öncelikle Suriye kimliğim vatan anlamına gelmektedir. Kimlik, doğduğum, yaşadığım ve seni yaşatan ülke. Her ne kadar farklı bir etnisiteden olsan da senin vatanın olan yer. Nerede olsan, nereye gitsen senin adın Suriyeli. Hangi etnisiteye, mezhebe veya dine mensup olursan da kimlik ve vatan senin için aidiyet duyacağın yer anlamına gelir... Türkmen olmama karşın tabii ki doğduğum ülke olan Suriye'ye daha fazla aidiyet duyuyorum... Biz Suriye'de yüz yıldır yahut iki yüz yıldır yaşıyor değiliz. Aşağı yukarı Selçuklular döneminden bu yana o topraklarda yaşıyoruz. Hatta bazı tarihçilere göre Selçuklulardan önce, 1071'ten önce, yani deniliyor ki yaklaşık bin yıla yakın zamandır Suriye topraklarında bulunuyoruz” (İ31, E, 18-35).

“... ben Türkiye Kürdü ile iletişim kurduğumda benimle onun arasında bir ayrığın var olduğunu hissediyorum. Bu hissettiğim ayrığı Suriyeli Arap birisiyle iletişim kurarken hissetmiyorum. Örneğin ben ve Ebu Ahmet (*Suriyeli Arap arkadaşı*) birbirimizle saatlerce vakit geçiriyoruz ve aramızdaki müşterek olayları, dertleri konuşuyoruz ama benimle Türkiye Kürdü arasında bu şekilde dertler yok mesela. Çünkü ben 100 yıl dolaylarında bir Suriyeli hafızasına sahip oldum. Bu Suriye hafızası beni Suriyeli Arap'a, Suriyeli Türkmen'e yaklaşık 100 yıldır koptuğum bir Türkiyeli Kürt'e göre daha fazla bağlı kılıyor. Ben tabii ki Türkiye Kürtleriyle iletişim kurabiliyordum lakin benim Suriyeli Araplarla kurduğum iletişim çok daha kolay, çok daha rahattır. Bir Türkiyeli Kürde doğru bir adım atmadan önce bir milyon kez bu adımın hesap kitabını yaparım. Ben sana burada insanların kötü olduğunu söylemiyorum, hayır. Aksine diyaloga açık insanlardı, Araplar da öyle” (M2, E, 51-65).

Aidiyet süreç içerisinde gelişir ve uyuma paralel olarak derinlik kazanır. Yaş faktörünün toplumsal katılım ve aidiyet üzerine etkisinin olduğu varsayılmaktadır. Janoski ve Gran'a (2002) göre vatandaşlık bilinci doğrusal bir süreç takip etmemekte

ve yaşın ilerlemesine bağlı olarak vatandaşlığa dair sorumluluklarda azalma meydana gelmektedir. Bundan hareketle ileri yaşlarda yapılan göçlerin kişilerde yeni ülkeye karşı aidiyet duygusunun oluşumunu olumsuz etkilemesi muhtemel görünmektedir. İstanbul’da Suriyeli çocuklarla yapılan bir çalışmada katılımcıların çoğunluğunun Suriye’yi anavatan, Türkiye’yi de vatan olarak gördüğü ve yetişkin göçmenlerden farklı olarak Suriye ile Türkiye’yi eşit oranda kabullendiği bulgulanmıştır (Şengül, 2019). Bununla paralel olarak yaşlı bir katılımcı ileri yaşta yeni kimlikler inşa etmenin zorluğuna işaret etmektedir. Fakat bu tez çalışmasında aidiyetle yaş faktörü arasında bir ilişki gözlemlenmemiştir. Kimi ileri yaşlı katılımcılar Suriye’yle travmatik ilişkileri nedeniyle Türkiye’ye aidiyet duyarken kimi genç katılımcıların Suriye’ye aidiyet duyduğu ve Türkiye’ye hiçbir şekilde aidiyet duymadığı tespit edilmiştir. Buna karşın İ35 kodlu katılımcı, vatandaşlığın aidiyetin oluşumunda etkisi olsa da ileri yaşlarda yeni aidiyetler yerine eski kimliklere bağlılığın devam ettiğini ve aidiyet inşasının zamana ve ev sahibi toplumda kabul ve saygı görmeye bağlı olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Aidiyetin oluşumunda vatandaşlığın etkisi var tabi ama vatandaşlığı alır almaz aidiyet oluşmuyor. Vatandaşlık aidiyetten ziyade esasen yasal bir işlem den ibarettir. Aidiyet duygusu zamanın ilerlemesine bağlı olarak oluşur ve ferdi olduğun toplumla bütünleşme neticesinde ortaya çıkar. Özellikle toplumla uyum sağlamış yani toplum dışına itilmemiş vaziyetteysen aidiyetin gelişmesi mümkündür. Yani siyasi hayata-etkinliklere, sosyal etkinliklere, sivil toplum kuruluşlarına katılım sağladığında toplumda bir role sahip oluyorsun. Ama bütün bunlar gençler için geçerli, çünkü yaşıml artık bunlar için elverişli değil. Çocuklarım büyük ihtimalle Suriye’ye dönmeyecek. Çünkü Türkiye’yi vatan olarak bellemek istiyorlar. Hatta ileride birinci vatanımız Türkiye, ikincisi Suriye diyebilirler. Ama bunun zamana ihtiyacı var. Diğer ülkelerde olduğu gibi belirli bir zaman geçmeden aidiyet oluşmuyor. Uyum sağlamaması durumunda insanlar sorun yaşıyor ve birinci vatanla ikinci vatan arasında bir savrulma yaşıyor. Ancak uyum sağlanması durumunda kimlik ve aidiyet noktasında dönüşüm başlar. Örneğin çocuklarım Türklerle evlenirse onların çocukları kendisini Türk görüp Suriye’yi asla bilmezler ve hatta Arapça bile konuşmayabilirler. Çocuklarım evli değil fakat farz edelim ki kızım yahut oğlum bir Türk’le evlendiğinde çocukları Türk olacak ve dolayısıyla kimliği ve aidiyeti de Türkiye’ye olacak.. Torunlarım Türkçe konuşmak zorunda kalacak, tıpkı Almanya’da yaşayan Türklerin örneğinde olduğu gibi. Uzun zaman yaşadıktan sonra oradaki Türkler Almanlaştılar ve Türkiye’ye akrabalarının ve hatıralarının mekânı olması yönünden özlem duyuyorlar. Uyum sağlamak yeni ülkede kurduğün hayatta başarılı olmana ve yeni mekâna aidiyet geliştirmene imkân sağlıyor. Özellikle kişi Suriye’de değil de kendisini yeni ülkede gerçekleştiriyorsa. Aynı şekilde Almanya’da yaşayan Türkler ticaret sanayi ve bilim alanlarında başarılı merkez haline geldiler. Türk kökenli olabilir doğru ama orada başarılı olmasıyla övünüyor. Bu

ülkesinden göç eden her insan için geçerli ama bunun için uzun zaman geçmesi ve uyumun olması gerek. Uyumu sağlamadığı sürece kişi kendini gurbetçi hisseder... Yaşım dolayısıyla Suriye'ye aidiyet duyuyorum. Başka kimliğe ya da farklı bir aidiyet inşa etmeye ömrüm müsaade etmiyor" (İ35, E, 66-80).

Özetle bu tema, mülteci vatandaşlığının kimlik ve aidiyetle zorunlu bir ilişkiye sahip olmadığını ve kimliğin vatandaşlıktan ayrılma eğiliminde olduğunu (Joppke, 2007b) destekleyen bulguları ihtiva etmektedir. Vatandaşlıkla milliyet arasındaki bu ayrışma vatandaşlıkla aidiyetin ayrışmasına veya çoklu bir hal almasına zemin oluşturmaktadır (Brettell, 2006). Türkiye ve Suriye'nin kültürel ve tarihi müşterekliği, iktidar partisinin dinî metafor üzerinden kardeşlik söylemi aidiyet inşasına güçlü bir zemin hazırlamakta; bu durum Suriye'yle travmatik ilişkiye sahip olan sınırlı katılımcının vatandaşlığı, anlam yakalama ve aidiyetle ilişkilendirmesine imkân sunmaktadır (Lambert, ve diğerleri, 2013; Birkvad, 2019). Buna karşılık otobiyografik ve ilişkisel faktörlerden (Antonsich, 2010) hareketle Suriye'ye karşı duyulan aidiyet, ev sahibi toplumda Suriyelileri hedef alan muhalif siyasi söylemler ve üretilen sosyal ve sembolik sınırlar (Simonsen, 2016, 2018), ev sahibi ülkeye aidiyet duymanın önünde bir bariyer olarak yükselmekte ve topluluk içi dayanışmanın güçlenmesine yol açmaktadır. Mültecilerin bu arka plandan hareketle ev sahibi ülkede tabi oldukları güvensiz statülerden kurtulma ve kısıtlanan failliklerini yeniden kazanıp haklara erişebilmek amacıyla vatandaşlığı "araçsallaştırma" yoluna gittiği ve ona aidiyet atfetmek yerine "pragmatik" bir eğilime sahip olduğu anlaşılmaktadır (Aguilar, 1999; Mavroudi, 2008; Lindholm, 2020). Kimlik ve aidiyet, Suriye'nin içinde bulunduğu durumla ev sahibi toplumun tepkileri arasında yeniden müzakere edilmekte, talep ve beklentiler çerçevesinde dönüşmekte ve yeniden inşa edilmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu tez çalışmasında Türk vatandaşlığına kabul edilen Suriyelilerin vatandaşlık deneyim-algısına ve kimlik inşasına odaklanılmıştır. Bu bağlamda Suriyelilerin yoğun bir şekilde yaşadığı İstanbul, Gaziantep, Şanlıurfa illerinde ve bunlara kıyasla daha az Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan Mardin ilinde vatandaşlığa geçen 42 Suriyeliyle derinlemesine mülakat yapılmıştır. Değerlendirme ve sonuç bölümü, sahadaki veriden hareketle elde edilen temel bulgularla açılmakta ve ardıl çalışmalara ve politika yapıcılara önerilerle son bulmaktadır.

Suriyelilerin hareketliliği, göçü anlamada sıklıkla başvurulanan itme-çekme teorisi bağlamında ele alındığında katılımcılar için *temel itici faktörlerin*; güvenlik, temel ihtiyaçları karşılama ve siyasi-ahlaki kaygılar olduğu görülmektedir. Buna ek olarak orta ve üst sınıflara mensup katılımcı göçünün sosyo-ekonomik statüyü koruma, refah ve öngörülebilir bir gelecekle de ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. İç savaş sürecinde sahada IŞİD ve YPG gibi silahlı terör örgütlerinin varlık göstermesi, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere dış müdahalelerin artması güvenlik kaygısının zirve yapmasına neden olduğu gibi; Suriye'nin yakın bir zamanda düzelebileceğine olan inancın da yok olmasına neden olmuştur. Bütün itici faktörlerin doğal olarak Suriyelilerin göçünün hızlanmasına neden olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin dünyada en fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapmasında *çekici faktörlerin* önemli bir rolü vardır. Çalışmanın bulgusuna göre beş temel çekici faktörün varlığı söz konusudur. Bunlar; coğrafi yakınlık, Türkiye'nin izlediği açık kapı politikası, Türkiye'nin hazmetme kapasitesi, kültürel-dini yakınlık ve sosyal ağlar şeklindedir. Müşterek dil ve kültüre rağmen katılımcıların Suriye'ye komşu ülkelere yönelmemesinin temelinde, ilgili ülkelerin yetersiz ekonomik kapasitesi ve yasal bir güvence sunamaması yatmaktadır. Göç sürecinde bütün katılımcıların sosyal ve ekonomik sermaye kaybı yaşadığı, kimi katılımcıların ise yakın aile fertlerini kaybettiği anlaşılmaktadır. Bu kayıpların, bireylerin ev sahibi ülkenin vatandaşlığını kavramsallaştırmada ve aidiyet inşasında önemli bir role sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Türkiye'nin mültecilere yönelik takip ettiği vatandaşlık politikası ve yasal vatandaşlık süreçleri belirsizlik içermektedir. Soy bağı ve evlilik yoluyla vatandaşlık alanların dışında Suriyeliler *istisnai* yolla vatandaşlığa kabul edilmekte, ancak takip edilen bu vatandaşlık politikasında da belirli ve tutarlı bir kriter setinin olmadığı anlaşılmaktadır. Vatandaşlık, vasıflı olarak addedilen kimi Suriyeli mülteciyi dışlarken vasıfsız olan kimisini de dâhil etmekte ve somut bir uyum veya belirli bir ikamet şartı aramamaktadır. Genel olarak bakıldığında vatandaşlık süreci, yetkili makamlardan gelen davetiyeyle başlamakta ve süreç ortalama sekiz ayda tamamlanmaktadır. Buna karşın Suriyelilerin çalıştığı kurumların, öneri listeleri hazırlayabildiği bilgisi verildiği gibi; bazı vatandaşlık davetiyelerinin devletin üst kademelerinden de gelebildiği ve sürecin hızlandırılabilirdiği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak kimi katılımcıların, İl Göç İdarelerine isim yazdırdığı ve uygun görülmesi halinde de vatandaşlık süreçlerinin başladığı anlaşılmaktadır.

Vatandaşlığa davetle ilgili çalışmanın kritik sonuç bulgularından biri Türkmen ve Çerkes-Çeçen derneklerinin veya Suriye Türkmen siyasi hareketinin vatandaşlığa alım süreci için öneri listeleri oluşturduğuna dair anlatılardır. Bu durumlarda vatandaşlığın sadece ilgili bireye ve altsoya verilmesinin ötesinde üst ve yansoya da verildiği gözlemlenmiştir. Bu yolla vatandaşlık alan katılımcılarda etnik kökenin öncelendiği ve vasıflı olma şartının aranmadığı tespit edilmiştir. Bundan hareketle Türkmenlerin vatandaşlık sürecinin kolaylaştırıldığı bilgisi ve/veya algısı, gerçeğe aykırı olarak kimi Suriyelilerin kendisini Türkmen olarak tanıtmaya yol açmış gözükmektedir. Mülakatlardan elde edilen ve çalışmada detaylıca bahsedilen bu çeşitli uygulamalar, mülteci benzeri statüye ilişkin vatandaşlık süreçlerinde Türkiye'nin net bir uygulama yürütmediğine dair çıkarımı besleyen temel bulguları oluşturmaktadır.

Vatandaşlık sürecinin ilden ile değişmesi ve vatandaşlık dosyasının herhangi bir neden belirtmeksizin kapatılabilmesi, bir teminat olarak vatandaşlık güvencesinin elde edilmesinde suiistimal kanallarına kapı açmaktadır. Vatandaşlık politikasının muğlaklığı ve sürecin öngörülemezliği nedeniyle meydana gelen bu deneyim ve algıların vatandaşlık edinen katılımcıların kiminde, vatandaşlığın süreçte netlik içermeyen uygulamalar sebebiyle iptal edilebileceği kaygısını meydana getirmektedir. Ayrıca vatandaşlık politikasının belirli ve tutarlı bir düzleme oturtulmamış olması,

vatandaşlığın iktidar partisinin uygulamaları ilişkilendiriliyor olmasını getirmekte ve vatandaşlık statüsünün kırılgan bir hale bürünmesine neden olmaktadır. Son tahlilde, Türkiye’de resmî olarak izlenen vatandaşlık politikası, ifade edilen nedenlerle katılımcıların önemli bir bölümü tarafından eleştiriye tabi tutulmaktadır.

Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne koyduğu coğrafi çekinceyi devam ettirmesi, Suriyelilerin mülteci statüsü yerine geçici koruma statüsünde kabul edilmesine ve sığınmacı olarak tanımlanmasına sebep olmaktadır. Geçici koruma statüsü, her ne kadar geri göndermemeyi belli bir oranda temin etse de son tahlilde siyasi otoriteye takdir yetkisi vermektedir. Ek olarak, geçici koruma statüsündeki bireyin haklara erişimi sınırlı olmakta ve normal şartlarda bu statüden vatandaşlığa erişim yolu mümkün olmamaktadır. Bu sebeple katılımcılar için vatandaşlık edinmek, yasal tanınma ve bir özne olabilme anlamına gelmektedir. Vatandaşlığın yasal tanınma için zorunluluk arz etmesi nedeniyle katılımcılar vatandaşlığı haklara erişmek adına *araçsallaştırmakta* ve pragmatik bir vatandaşlık düşüncesiyle hareket etmektedir.

Vatandaşlığın araçsallaştırıldığı noktaların başında ulusal ve uluslararası hareketlilik gelmektedir. Suriyelilerin şehirlerarası hareketliliğinin izne tabi tutulması ve hareketliliğin engellenmesi, vatandaşlığın hareketlilikle ilişkilendirilmesine yol açmaktadır. Bundan hareketle, katılımcılar için vatandaşlığın en güçlü anlamlarından biri, kısıtlanan hareketliliği aşma talebidir. Uluslararası hareketlilik bağlamında ise; Suriye pasaportunu -uluslararası hareketlilikte değersizleşmesine karşın- edinmenin ekonomik ve siyasal koşullar nedeniyle zor olması, Türkiye Cumhuriyeti pasaportunu edinmeyi daha zorunlu ve anlamlı kılmaktadır. Türk pasaportu edinmek orta ve üst gelir gruplarına mensup sanayici-iş insanı gibi katılımcılar için uluslararası hareketliliğin temini ve sosyo-ekonomik kapasiteyi geliştirme imkânı sunması nedeniyle hayatî olarak görülmektedir.

Türk pasaportunu edindikten sonra katılımcılar için uluslararası hareketlilik veya müteakip göç için iki esas rotanın varlığı dikkati çekmektedir. Birinci rotanın Katar başta olmak üzere daha çok Körfez ülkeleri olduğu görülmektedir. Körfez ülkelerinin seçimi; vasıflı kimseler için iş bulma, ticari ilişkiler geliştirme veya lisansüstü eğitime devam etmeyle ilişkilidir. Avrupa Birliği ülkeleri ikinci rota olup, bir hareketlilikten

daha çok müteakip göç şeklinde ortaya çıkmaktadır. AB-Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması ve AB-Türkiye Mutabakatı nedeniyle AB'ye göç edemeyen Suriyelilerin vatandaşlık sonrası AB'ye giden yolu kısaltmak amacıyla T.C. vatandaşlığını araçsallaştırdığı anlaşılmaktadır. Vasıflı ve işsiz katılımcıların bir kısmının Türkiye'de kendi mesleklerini icra edememesi, toplumsal ve siyasal alanda dışlanma algısının keskinleşmesi nedeniyle Avrupa'ya göç etme seçeneğini masada tuttuğu ve bunu gerçekleştirmeye meyilli olduğu anlaşılmaktadır.

Mevcut göç literatüründe mültecilerin kayıt dışı istihdamı ile ilişkili emek sömürüsüne ilişkin güvenilir bulgulara tez çalışmasında referans verilmiştir. Bu literatüre göre, Türkiye'de geçici koruma statüsü nedeniyle istihdamın önündeki yasal engellerin piyasanın ucuz işgücü bulma talebiyle bir araya gelmesi, Suriyelilerin kayıt dışı ve güvencesiz bir şekilde istihdam edilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Tez çalışmasında da katılımcıların, vatandaşlığı iş piyasasının önündeki yasal engelleri aşma noktasında araçsallaştırma eğiliminde olduğu bulgulanmıştır. Ancak, vatandaşlığın sosyo-ekonomik kapasiteyi geliştirme noktasında herkese eşit fırsatlar sunduğu söylenemez. Sanayici-iş insanı katılımcılar için vatandaşlık, yasal engelleri ortadan kaldırması ve yukarıda da ifade edildiği gibi, uluslararası hareketliliğe imkân tanınması nedeniyle ekonomik kapasitenin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca vatandaşlık, çok sınırlı da olsa kimi katılımcılara güvenceli bir şekilde istihdama katılma fırsatını sunmuştur. İlgili katılımcılar, daha çok Suriyeli mültecilerle ilgili alanlarda faaliyet yürüten, Suriyeliler tarafından veya uluslararası inisiyatiflerce kurulmuş derneklerde çalışma imkânı yakalamıştır.

Daimî yasal statü sunmasına rağmen vatandaşlığın; dil engeli, diploma denkliği ve sosyolojik faktörler nedeniyle katılımcıların çoğunluğuna, adil bir şekilde istihdam edilme imkânı tanımadığı sonucuna erişilmiştir. Denklik işlemleri özellikle tıp, diş hekimliği, hukuk gibi alanlarda emek, zaman ve maddi yeterlilik istemesi nedeniyle vasıflı katılımcıların kendi mesleklerini icra etmesinin önünde ciddi bir engel olarak durmaktadır. Farklı branşlarda denklik problemi aşılsa dahi toplumun ucuz iş gücü ile "Suriyelilik" arasında kurduğu ekonomik-pragmatik bağ ve Suriyelilere yönelik sosyal sınırlar nedeniyle, iş gücüne erişmenin katılımcılar için kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Yasal statüye rağmen Suriyeliliğin bir dezavantaj olarak algılanması

durumunun sadece ev sahibi toplumun içinde değil, aynı zamanda farklı bakanlıkların koordinatörlüğünde eğitim ve sağlık alanında yürütülen PİKTES ve SIHHAT gibi projelerde de mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Bu tür projelerde ilgili katılımcıların Türk kökenli çalışma arkadaşlarından daha az ücrete tabi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu, vatandaşlığın Suriyelilik algısını dönüştüremediğine ilişkin bir bulgu olarak okunmaya elverişlidir.

Vatandaşlık, yasal temelde eşit bir istihdamın kapısını aralayamaması bir yana, dar gelirli ve akademisyenler gibi kimi gruplar için dezavantaja dönüşebilmektedir. Sosyal Uyum Yardımlarından ve sağlık başta olmak üzere farklı alanlarda mülteci yahut sığınmacı statüsü gereği ücretsiz bir şekilde yararlanan dar gelirli katılımcıların, vatandaşlıkla birlikte bu desteklerin kesilmesi nedeniyle vatandaşlığın kendileri için dezavantaja dönüştüğünü belirttiği görülmüştür. Akademisyenler gibi kimi vasıflı kişilerin, ek olarak ise dar gelirli katılımcıların durumu dikkate alındığında vatandaşlığın göç sürecinde yaşanan sosyo-ekonomik kaybı telafi etmeye mutlak bir zemin hazırlamadığı ve bazı durumlarda bu kayıpların daha da derinleştiği tespit edilmiştir. İş piyasasına erişememe ve sosyo-ekonomik kaybın devamı, katılımcıları Suriye topluluğuyla daha fazla ilişkili olmaya ittiğinden, bu durumun ev sahibi topluma uyum süreçlerinin sağlıklı işlemesine ve ev sahibi toplum ile ortak bir kimlik inşa edilmesine engel olduğu gözlemlenmiştir.

Sosyal ve siyasal katılım vatandaşlığın önemli boyutlarından biri kabul edilmektedir. Vatandaşlığın, farklı sosyal statülerden az sayıdaki katılımcı dışındaki diğer katılımcıların sosyal katılımına sosyal sınırlar nedeniyle sağlıklı bir zemin hazırlayamadığı gözlemlenmiştir. Ev sahibi topluma katılım eksikliği, katılımcıların kendi topluluklarına yönelmesinin de nedenlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Ev sahibi toplumdaki sosyal sınırlara ek olarak Suriye’de STK’ların devlet tarafından gözetim altında tutulması nedeniyle sivil toplum geleneğinin zayıf kalması, katılımcıların Türkiye’de ev sahibi toplum tarafından kurulmuş STK’lara katılmamasının bir etkeni gibi gözükmemektedir. Buna karşılık Suriyelilerin oluşturduğu STK’lara katılımın yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Mülteci ve göçmenlerin varış ülkesindeki katılım şekli menşe ülkenin sosyokültürel ve siyasal yapısıyla yakından ilişkilidir. Özellikle sınır illerinde divan diye adlandırılan aile ve aşiret meclislerinin,

Suriyeli topluluğun toplumsal statülerinin muhafaza edildiği ve yeniden üretildiği sosyalleşme alanları olduğu anlaşılmaktadır. Suriyeli STK'lar, kafe-restoranlar ve aile meclisleri, katılımcıların Suriyeli toplulukla ilişkilerini güçlendirdiği ve ev sahibi toplumla ilişkilerini biçimlendirdiği yerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siyasal katılım bağlamında ise vatandaşlık, katılımcıların çoğunluğuna seçimlerde oy kullanma motivasyonu sunmuştur. Buna karşılık katılımcıların yaklaşık dörtte birinin kendisini misafir olarak görmesi veya kendisine yakın bir partinin olmadığını düşünmesi nedeniyle seçimlere katılmayı tercih etmediği anlaşılmaktadır. İdeolojik yakınlığın yanı sıra, vatandaşlığı iktidar partisiyle ilişkilendirmek veya *istisnai* vatandaşlığın istisnailiğine karşı kendisini korumak düşüncesinden hareketle katılımcıların dörtte birinden fazlasının parti üyesi olduğu veya ihtiyaç halinde üye olacağı anlaşılmaktadır. Suriyelilerin siyasal temsili bağlamında Suriye kökenli partinin kurulması, Türkiye'de faaliyetlerini yürüten Suriye Geçici Hükûmeti'nin aktifleştirilmesi ve vatandaşlığa geçen Suriyelilerin TBMM'de temsili için milletvekili olması gibi üç temel görüş ortaya çıkmıştır. İlgili katılımcılar Meclis'te milletvekili olarak yer alma fikrini diğer iki seçeneğe kıyasla daha yoğun bir şekilde desteklemektedir. Buna karşılık katılımcıların çoğunluğu, halihazırda ev sahibi toplumun Suriyelilerin siyasal temsiline hazır olmadığı, toplumsal uyum konularının daha öncelikli olması gerektiği gibi görüşlere sahip olduğundan, Meclis'te yer alma fikrine mesafeli bir yaklaşım sergilemektedir. Böylece siyasal temsil konusunda öne çıkan milletvekilliği seçeneği, aşamalı olarak destek bulmuş gözükmektedir.

Türkiye'nin vatandaşlık ve uyum politikasının, göç alan Batı ülkelerinden farklılaştığı görülmektedir. Türkiye'de uyum sağlama sorumluluğunun daha fazla yeni üyelere bırakılmasına istinaden katılımcıların uyum için dört noktada çaba harcadığı görülmüştür. Birincisi dil eğitiminin devlet tarafından desteklenmesi talep edilmektedir zira dil öğrenimi için bireysel çaba harcanmaktadır. Fakat dil bilmenin uyum için yeterli bir faktör olmadığı, sınır algısının uyumun gerçekleşmesinin önünde önemli bir bariyer olduğu anlaşılmaktadır. Uyum talebinin ikincisi, kimi katılımcıların sosyal ve ekonomik sermayeleri ölçüsünde ev sahibi ülkeye faydalı olma çabasıdır. Uyuma dair üçüncü çaba ise, azımsanmayacak sayıda katılımcının toplumda yabancı olarak algılanmamak amacıyla yaptığı isim-soyisim değişikliğidir. Son olarak, orta ve

üst gelir grubuna mensup sınırlı katılımcının, Suriyelilerin daha az yaşadığı mahallelere taşınarak uyumu hızlandırma çabası içinde olduğu görülmektedir. Burada sınıfsal faktörün devreye girdiği gözlemlenmiştir.

Yukarıda ifade edildiği gibi, kısmen orta ve üst gelir gelir grubuna mensup sınırlı sayıdaki katılımcı dışında katılımcıların büyük bir çoğunluğu, Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde yaşamaya devam etmektedir. Bu durum kaçınılmaz olarak sosyal ağların çeşitlenmesini de engellemektedir. Ayrıca, Suriyelilerin birbirine sosyo-ekonomik olarak bağlı olması ve ev sahibi toplumun sosyal ve sembolik sınır algısı katılımcıların sosyal ağlarının çeşitlenmesinin önündeki en önemli engel olarak durmaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, Suriyelilerin daha az yaşadığı mahallelerde yaşasa bile, sosyo-ekonomik olarak Suriyelilerle aynı ağın içerisinde yer almaya devam etmektedir. Sosyal ağların çeşitlenmesinde etnik farklılığın ve yaşın anlamlı bir değişken olmadığı anlaşılmaktadır. Kültürel ve coğrafi yakınlığın, Mardin ve Şanlıurfa özelinde olduğu gibi müşterek dilin, karşılaşma alanlarını artırma imkânı sunması nedeniyle uyumu pozitif anlamda ve göreceli olarak etkilediği anlaşılmaktadır.

Mülteci vatandaşlığının güvenlik ve istikrarla olan yoğun ilişkisi dikkate alındığında, vatandaşlığın katılımcıların yaklaşık yarısını her an geri gönderilme korkusundan kurtardığı ve bu anlamda güvenliği temin ettiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık çalışmanın merkezî bulgularından biri, katılımcıların yarısının güvenliği kısmen veya bütünüyle hissetmemesi durumudur. Bu durumun temelde birkaç nedeni vardır. Bunlar istisnai vatandaşlık statüsüne karşı duyulan güvensizlik, vatandaşlığın iptal edilebileceğine dair siyasi söylemler ve katılımcılara sosyolojik olarak “Suriyeliliğin/Suriyeli kimliğinin” eşlik etmesi şeklindedir. Her ne kadar vatandaşlığı soy bağı üzerinden alan katılımcılar vatandaşlığı bir hak olarak değerlendirip ilk iki nedenden endişe duymasa da ev sahibi toplum nazarındaki sosyal sınırların ve Suriyeliliğin, onları fiziksel saldırıya açık hale getirmesi nedeniyle güvenliği tam olarak hissetmedikleri veya kısmen bir güven hissettikleri anlaşılmaktadır. İstikrarın ise yasal statüyle birlikte ekonomik durumla da yakından ilişkili olduğu, dolayısıyla dar gelirli veya mesleğini icra edemeyen katılımcıların istikrarsızlık hissettiği tespit edilmiştir.

Vatandaşlığın kimlik boyutunun belirli parametrelerce biçimlendiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların bütünü asgari düzeyde olsa bile kültürel benzerliğe vurgu yapmaktadır. Buna karşılık katılımcıların önemli bir bölümünün müşterek tarih ve kültür algısı üzerinden aidiyet inşa talebinde olduğu görülmektedir. Kimi katılımcılar vatandaşlığı, dini yaşantının devamına imkân tanınması bağlamında ele alarak araçsallaştırma eğilimi içinde olmaktadır. Bu bağlamda müşterek din-kültür ve tarih algısı üzerinden aidiyet inşa talebi, ev sahibi toplum tarafından çizilen sembolik ve sosyal sınırları aşmayı hedeflemektedir. Sınır şehri olan Mardin ve Şanlıurfa’da kültürel benzerliğin daha yüksek olarak algılanmasının, ortak dilin varlığının ve akrabalık ilişkilerinin daha canlı olmasının katılımcıların ulusal bağlamdan ayrı olarak parçalı (şehir veya bölgeye dönük) bir aidiyet inşasına yönelmesine zemin hazırladığı tespit edilmiştir. İstanbul’da ise kültürel farklılığın sınır illerine göre daha keskin algılanması, kimi katılımcıların kendisini yabancı hissetmesine ve aidiyet inşasının olumsuz etkilemesine neden olmaktadır.

Aidiyet kurulmak istenen ev sahibi toplumun tutumları, aidiyetin şekillenmesi noktasında kritik öneme haizdir. Katılımcıların sembolik ve sosyal sınır algısının aidiyet inşasına ciddi etki ettiği tespit edilmiştir. Vatandaşlığın ev sahibi toplumun katılımcılara yönelik tutumlarını değiştirip daha adil ve eşit düzlemde ilişki kurmaya kapı aralamadığı anlaşılmaktadır. Bundan hareketle katılımcıların neredeyse tamamının, vatandaşlığa rağmen “Suriyeli” olarak görüldüğü ve bundan hareketle büyük çoğunluğunun sosyal sınırlarla muhatap olduğu tespit edilmiştir. Sosyal sınırlar; konut kiralamada, eğitim kurumlarında, hastanede özetle kamusal alanda ve gündelik karşılaşmalarda her an deneyimlenebilmektedir. Mardin ve Şanlıurfa’da erkek katılımcılarda ayrımcılık algısı diğer iki ile nispetle daha zayıftır. Buna karşılık kadın katılımcıların dış görünüm ve sınır illerinde yaygın olan ikinci evlilikler nedeniyle keskin sınır algısına sahip olduğu görülmektedir. Ekonomik olarak üst sınıfa mensup katılımcıların bazılarında Suriyeliler için çizilen sınırların dışında yer alıp sınırları müzakere etme çabası nedeniyle sınır algısının zayıf olduğu da gözlemlenmiştir.

Vatandaşlık algısı ve kimlik inşası ev sahibi toplumun vatandaşlık mevzuatından, mensubu olduğu topluluğa karşı üretilen siyasi ve medyadaki söylemlerden etkilenmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmının vatandaşlığı iktidar partisi

üzerinden anlamlandırdığı tespit edilmiştir. Bu anlamlandırmada Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemleri ve tutumu oldukça önemli bir role sahiptir. Katılımcıların vatandaşlığı iktidar partisiyle ve özelde Cumhurbaşkanı Erdoğan ile ilişkilendirmesinin bir yönü, Suriyelilere din temelli bir kardeşlik söylemi üzerinden ev sahipliği yapma ve vatandaşlık vermeyle ilgiliyken; öte yandan muhalefetin Suriyeliler aleyhindeki söylemlerinin katılımcılarda inşa ettiği hassasiyet ile ilişkilidir. *İstisnai* vatandaşlığın yasal statüsüyle ilgili katılımcıların sahip olduğu algı nedeniyle vatandaşlığın geri alınabileceği endişesi vardır. Bu durum, muhalefet partilerinin Suriyelilerin geri gönderileceği söylemiyle bir araya geldiğinde vatandaşlığın geri alınabileceğine dair endişelerin yükselmesine sebep olmaktadır. Sudan'da vatandaşlık alan Suriyelilerin Ömer el-Beşir iktidarı sonrasında vatandaşlıklarının iptal edilmesi örneği, katılımcıların Türkiye'de de iktidar değişiminde vatandaşlığın geri alınacağına dair güvensizliğini beslemektedir.

Muhalefet partilerinin Suriyeliler aleyhindeki söylemlerine ek olarak iktidar partisinin de bazı siyasi söylemlerinin katılımcıları olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Örneğin katılımcılar, "Suriyelilere biz bakıyoruz" söylemine karşı çıkmakta ve bu söylemin ev sahibi toplumu yanlış yönlendirerek Suriyelilerle ev sahibi toplum arasında var olan sınırların keskinleşmesine neden olduğunu belirtmektedir. Buna ilaveten, iktidar partisinin Suriyeliler üzerinden AB ile yürüttüğü ilişki, katılımcıların bir kısmında ciddi bir hayal kırıklığına neden olmuş gözükmektedir. Hem iktidarın hem muhalefetin Suriyelileri pasif ve edilgen unsurlar olarak sunan siyasi söyleminin aidiyet inşasını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Siyasî söylemlere ek olarak medyada Suriyelilere yönelik kullanılan dil de aidiyet inşasını olumsuz etkilemektedir. Hem medyada hem de sosyal medyada Suriyelere ilişkin olumsuz algı oluşmasına yol açan yahut Suriyelileri yardıma muhtaç olarak tasvir eden ayrımcı ve bağışlayıcı dilin, Türkçe bilen ve medyayı takip eden katılımcıların aidiyetini olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Özellikle Suriyelileri sosyal medyada hedef haline getiren paylaşımların yapılması ilgili katılımcılarda ontolojik güvensizliğe neden olarak sınır algısının keskinleşmesine ve aidiyet inşasının sekteye uğramasına neden olmaktadır.

Mülteci ve göçmenler hareketliliği ve sosyal ağları nedeniyle farklı ülkelere dair bilgi ve/veya algıya sahiptir. Katılımcıların Türkiye'yi ve Türk vatandaşlığını temelde Batı

lkeleriyle olacak Şekilde dini-kültürel, sosyo-ekonomik ve vatandařlıĝa kabulün kuramsallıĝı olmak üzere  başlıkta karşılaştırma yoluna gittiĝi anlaşılmaktadır. Dini-kültürel ve coĝrafi yakınlık, algılanan sosyal sınırlara raĝmen Türkiye'nin Batı ülkelerine karşı öncelenmesine ve Türkiye'de bir gelecek öngörmelerine yönelik güçlü bir zemin hazırlamaktadır. Diĝer iki başlıkta ise Batı lkelerinin Türkiye'ye karşı ncelendiĝi anlaşılmaktadır. Kimi dar gelirli ve farklı nedenlerle mesleĝini icra edemeyen yüksek vasıflı katılımcıların kazanılan yasal statüye ve kültürel yakınlıĝa raĝmen toplumsal ve ekonomik Şartların kendi aleyhlerine devam etmesi durumunda müteakip göçü masada tuttuĝu anlaşılmaktadır.

Mülteci ve göçmen kimliĝi, menşe ülkeyle ev sahibi ülke arasında yeniden inşa edilmektedir. Sınırlı bir katılımcı grubu dışındaki diĝer bütün katılımcılar Suriye'nin kendileri için deĝerli ve vatan olduĝuna vurgu yapmaktadır. Sınırlı bir katılımcı grubu Suriye'yi rejimle özdeőleřtirerek Suriye'ye hiçbir Şekilde aidiyet duymadıĝını ifade etmektedir. Burada aidiyet yokluĝunun temelde can ve mal kaybı gibi travmatik nedenler, etnik-mezhepsel baĝlamda dışlanma ve yaygın olan adaletsizlikle ilişkili olduĝu anlaşılmaktadır. Bundan hareketle, bu sınırlı katılımcı grubunun büyük bir oĝunluĝunun vatandařlıĝa aidiyet baĝlamında anlam atfettiĝi ve Türkiye'yi vatan olarak konumlandırıĝı anlaşılmaktadır. "Suriye'ye aidiyet duymuyorum" diyen sınırlı katılımcı grubunun tam karşısında aynı sınırlılıktaki bir katılımcı grubu, Türkiye'ye hiçbir Şekilde aidiyet duymadıĝını ifade etmektedir. Türkiye'ye kesin ve net çizgilerle aidiyet duymamanın birkaç nedene yaslandıĝı söylenebilir. Bunlar; Türkiye'nin iradi olarak seçilmemiő olması, Türkiye'deki keskin sınır algısı ve vatandařlıĝın resmî evrak olarak görülmesi Şeklindedir. Bu katılımcı grubunun pragmatist bir düşünceden hareketle vatandařlıĝı arasallařtırdıĝı anlaşılmaktadır. Bu duruma pragmatik vatandaşlık kavramı ile referans verilmiştir.

Yukarıda belirtilen iki zıt kutup arasında kalan katılımcıların neredeyse yarısının bir aidiyet inşası içinde olduĝu anlaşılmaktadır. İlgili katılımcıların bu inşa çabasında; güvenlik, hareketlilik, özgürlük gibi maddi imkân ve manevi deĝerleri veya müşterek kültür-din ve tarih gibi paydaları ön plana ıkardıĝı görülmektedir. Buradaki katılımcı grubunun bütünü birincil aidiyetlerinin Suriye'ye olduĝunu ifade ederken katılımcıların yaklaşık dörtte biri Türkiye'nin kendileri için ikinci vatan hükmünde

olduğunu dile getirmiştir. Bu gruptaki katılımcıların büyük bir çoğunluğu; vatandaşlık statüsüne dair şüphelerin giderilmesi, ev sahibi toplumun kabul düzeyinin artırılması ve sosyo-ekonomik desteğin sağlanması gerektiğini ifade ederek aidiyet inşasının desteklenmesini talep etmektedir. Aidiyetin gelişebilmesi için bireylerin kimliklerini özgürce ifade edebilmeleri ve toplumun eşit bireyleri olarak kabul görmeleri gerekmektedir (Antonsich, 2010; Duyvendak, 2011). Bunun sağlanması durumunda ilgili katılımcıların çoklu kimlik inşasına açık olduğu anlaşılmaktadır.

Çoklu kimlik inşasına açık olmak veya ev sahibi ülkeye aidiyet duymak sadece mülteciyle ilişkilendirilemez. Keskin sosyal sınırların aidiyet talebinde olan katılımcıların aidiyet inşasını ve uyumunu olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Bunun yanında ayrımcılık algısının yüksekliğinin katılımcıların “Suriyeli kimliğini” yeniden müzakere etmesine zemin hazırladığı ve onları Suriyeli sosyal ağına zorunlu bir şekilde yönlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu durum kaçınılmaz olarak bütün müşterekliğe ve inşa talebine rağmen katılımcıların ev sahibi toplumla arasına duvarların örülmesine neden olmakta ve aidiyet inşasını sekteye uğratmaktadır. Bu bağlamda aidiyetin inşasında etnisitenin, yaşın ve cinsiyetin anlamlı bir değişken olmadığı gözlemlenmiştir.

Özetlemek gerekirse vatandaşlık, mültecilerin ve benzeri statüdekilerin dâhil edilmesinin/içerilmesinin teminatını vermemektedir. Türk vatandaşlığının, vatandaşlığa kabul şekli, siyasi söylemler ve keskin sosyal sınırlar nedeniyle yeni üyeleri tam dâhil etmediği ancak sunduğu yasal statü nedeniyle de tam anlamıyla dışlamadığı anlaşılmaktadır. Vatandaşlığa kabulde uyum politikasının mülteciyi ve ev sahibi toplumu birbirine yakınlaştırmada aktif bir rolünün olmaması, toplumsal karşılaşmalar bağlamında ilişkilerin eşit düzlemde kurulmasına mâni olarak *eşikte olma* durumunu keskinleştirmektedir. Bu tez kapsamında önerilen bir kavram olarak *eşikte vatandaşlık*, vatandaşlığa ve müştereklikler üzerinden kimlik inşa talebine rağmen vatandaşlığın iptal edileceğine dair artan siyasi söylemlerin ve ev sahibi toplum tarafından neredeyse bütün katılımcılara ısrarla giydirilen “Suriyelilik” gömleğinin güven ve istikrarı baltalaması durumudur. Tam içermeme ancak tümüyle dışlamama halini ifade eden bu kavram, çelişkili gibi gözükken mevcut durumu kuşatıcı bir kavram olarak tez çalışması tarafından sunulmaktadır.

Her akademik çalışmada olduğu gibi bu tez çalışmanın da belli başlı sınırlılıkları vardır. Yöntembilimsel sınırlılık, çalışmanın ilk sınırlılığını meydana getirmektedir. Çalışmada nitel yöntem kullanıldığından çalışmanın temsiliyet iddiası olmayıp, bulguları genellenebilir değildir. Çalışmada kesitsel desenin seçilmesi, bir diğer sınırlılığı meydana getirmektedir. Ankara olayları (Ağustos 2021), Suriyelilere dönük ayrımcı söylemlerin görünürlüğünün artması ve hızlı değişen sosyal-siyasal iklim, katılımcılar üzerindeki etkinin farklılaşmasına neden olduğundan bu farklılaşmanın tespiti için kesitsel desen yerine boylamsal desenin seçilmesinin çalışmanın bulgularını güçlendireceği düşünülmektedir. Finansal ve zamansal faktörler, çalışmanın üçüncü sınırlılığını meydana getirmektedir. Anılan sınırlılık nedeniyle saha çalışması sadece dört ilde gerçekleştirilebilmiştir. Fakat Türkiye'nin diğer illerinde veya Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı Almanya gibi Batı ülkesinde mukim olan Suriyelilerin vatandaşlık deneyiminin karşılaştırmalı olarak ele alınmasının vatandaşlık ve kimlik çalışmaları adına zengin bir veri sunması mümkündür. Etnik ve dini azınlığa mensup kişilere ulaşma zorluğu, kültürel-politik arka planın yarattığı sınırlılıklar olarak son sınırlılığı meydana getirmektedir. İlgili kişilere ulaşmak, Suriye'deki kültürel ve olumsuz politik arka planın varlığı nedeniyle oldukça zor olmuştur. Ardıl çalışmalarda bu sınırlılıkların dikkate alınmasında fayda vardır.

Tez çalışması için gerçekleştirilen mülakatlar deşifre ve analiz edildiği aşamada kendisinden haberdar olunabilen az sayıdaki katılımcının, Avrupa'ya mülteci statüsüyle iltica ederek müteakip göçte bulunduğu ve bazı katılımcıların da buna hazırlandığı bilgisi edinilmiştir. Tez çalışması, mülteci vatandaşlığı çalışmalarıyla ilgili bütüncül yaklaşım önerisinde bulunmaktadır. Bu çalışmada vatandaşlık üzerinden ele alınan *eşiklik* halinin, sosyo-kültürel, psikolojik ve ekonomik gibi farklı boyutlardan meydana genel bir halin devamı olması mümkün gözükmemektedir. Bundan hareketle, bu fenomenin çok katmanlılığını ele alan holistik/bütüncül çalışmalara duyulan ihtiyaç gittikçe artmaktadır. Psikolojik, yasal ve sosyal eşiklik halinin anlaşılabilmesi adına farklı disiplinlerin birbirine kulak kabartmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ardıl çalışmalar, edindiği Türk vatandaşlığıyla Suriye ile zorunlu bir yasal bağdan sıyrılan ve faillik kazanarak uluslararası hareketlilik imkânı yakalayan Suriyelilerin müteakip göçünü de interdisipliner ve karma yöntemle analiz etmelidir.

Bu yolla müteakip göçün nedenlerine tam anlamıyla ışık tutulabileceği gibi zorunlu göç ve müteakip göçün farklılaşan nedenlerinden hareketle kimlik inşasının ve dönüşümün anlaşılmasına da katkı sağlanabilecektir.

Eşikte vatandaşlık, daimî ve güvenilir addedilen vatandaşlık statüsünün de bir dönüşüm ve kırılımına işaret etmektedir. Özellikle dünyada artan göçmen ve mülteci vatandaşlık iptalleriyle birlikte değerlendirildiğinde vatandaşlık statüsünün tehlikeli dönüşümü daha da iyi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, vatandaşlığa geçen Suriyelilerin sayısının gittikçe arttığı göz önüne alındığında, vatandaşlık politikasının gözden geçirilmesinin hem ev sahibi toplum hem de vatandaşlığa yeni geçenler açısından bir zorunluluk arz ettiği düşünülmektedir. Bu çalışma, vatandaşlık politikasının temelde iki hususa gerekli önemin verilmesi durumunda *eşikte olma* halinin azaltılabileceğini ve uyumun güçlendirilebileceğini öngörmektedir. Birincisi, istisnai vatandaşlığın statüsüne dair şüphelerin giderilmesi ve vatandaşlığa kabulün bir devlet politikası haline getirilip günlük siyasi tartışmaların dışına çıkarılmasıdır. Bu bağlamda, vatandaşlık kriterlerinin ve sürecinin büyük oranda muğlak olduğu ve bunun da vatandaşlığın anlamına etki ettiği dikkate alındığında, vatandaşlık politikasının daha şeffaf olabilmesi adına iki adımlı bir sisteme dönüştürülerek önce mülteci statüsüne ve sonra da vatandaşlığa başvuru yolunun (Erdoğan, Kirişçi ve Uysal, 2021:42) açık hale getirilmesi önerilebilir.

Politika yapıcılarının üzerinde durması gereken ikinci nokta, vatandaşlığa kabulün uyum politikasıyla el ele yürütülmesinin gerekliliğidir. Uyum politikasının hem Suriyeli mültecilere hem de ev sahibi topluma dönük yürütülmesinin bir zorunluluk olduğu düşünülmektedir. Nitekim çalışmanın da bulgusundan anlaşılabileceği üzere ev sahibi toplumun olumsuz tutumu, sosyal sınırların keskinleşmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda takip edilecek uyum politikasıyla toplumsal kabul düzeyinin yükseltilmesi muhtemel çatışmaların önünü alması bağlamında bir mecburiyet gibi gözükmemektedir. Uyum politikasının diğer yönü Suriyeli mültecilerle ilişkilidir. Bu bağlamda uluslararası yardım fonlarından hareketle vatandaşlığa kabul edilen mültecilere refah desteğinin sağlanması mümkündür. Refah desteğiyle birlikte yeni üyelerin dil, mesleki beceri, denklik işlemleri ve işe erişim noktasında desteklenmesi uyumlarına da katkıda bulunacaktır. Süreli ve ihtiyaca binaen yapılacak bu desteğin,

vatandaşlığa alınmış mültecilerin direncini arttırıp topluma katkı ve değer sağlamasına imkân tanıyacağı öngörülmektedir. Aynı zamanda sosyo-ekonomik uyum desteği istikrar duygusuna katkıda bulunacağından ev sahibi toplumla mekânsal ayrışmayı ve/veya müteakip göçe duyulan ihtiyacı azaltarak *eşikte olma* halinin azaltılmasına katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- Abas, M. A., 2008 “Türk Hukukunda ve Irak Hukukunda Vatandaşlığın Kazanılması”, Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- AFAD, 2017 Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması, Ankara.
- Agcadağ-Çelik, İ., 2021 “Suriyelilerin Sınır Kentlerdeki Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma”, **OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 17/37, 4784-4823.
- Ager, A., & Strang, A., 2008 “Understanding Integration: A Conceptual Framework”, **Journal of Refugee Studies**, 21/2, 166-191.
- Aguilar, F., 1999 “The Triumph of Instrumental Citizenship? Migrations, Identities, and the Nation-State in Southeast Asia”, **Asian Studies Review**, 23/3, 307-336.
- Ağalday, B., & Özdemir, M. İ., 2022 “Information Vulnerability Amid the Covid-19 Pandemic: Syrian Refugees in Turkey”, **Siyasal: Journal of Political Sciences**, 31/2, 369 – 383.
- Ağaoğulları, M., 2013 **Kent Devletinden İmparatorluğa**, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları
- AIDA, 2018 **Ülke Raporu: Türkiye.** ecre, (Çevrimiçi), https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2020/02/report-download_aida_tr_2018update_turkish.pdf 12.05.2022.
- AIDA, 2020 **Country Report: Turkey.** ecre. (Çevrimiçi), https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2021/05/AIDA-TR_2020update.pdf, 20.06.2022.
- Akdemir, A., 2019 “Syrians in Turkey: A Review of Literature”, **International Journal of Cultural and Social Studies**, 5/1, 323-336.
- Aldemir, A., 2020 “Kötülüğün Sıradanlığı ve Sosyal Medya: Twitter’da Suriyeli Mülteciler Örneği”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 66, 200-219.
- Al-Monitor, 01.03.2021 “Syrian refugees are no longer guests in Sudan”, (Çevrimiçi), <https://www.al-monitor.com/originals/2021/03/sudan-syria-refugees-resident-travel.html> 10.06.2022

- Amman, M. T., & Altındaş, E., 2019 “İstanbul’da Yaşayan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Türk Vatandaşlığına İlişkin Görüşleri”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, 5/9, 1-20.
- Antonsich, M., 2010 “Searching for Belonging – An Analytical Framework”, **Geography Compass**, 4, 644–659.
- Apak, H., 2014 “Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği”, **Mukaddime**, 5/2, 53-70.
- Appadurai, A., 1993. “Patriotism and Its Futures”. **Public Culture**, 5/3, 411–429.
- Aptekar, S., 2016 “Making Sense of Naturalization: What Citizenship Means to Naturalizing Immigrants in Canada and the USA”, **Journal of International Migration and Integration**, 17, 1143–1161.
- Aslantürk, O., & Tunç, Y. E., 2018 “Türkiye’de Yabancıların Çalışma İzinleri: Suriyeliler Örneği”, **Ombudsman Akademik**, 5/9, 141-180.
- ASPB, 2016 **Suriyeliler ile Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları Arasındaki Evlilik İlişkileri Araştırması**, (Çevrimiçi), <https://www.aile.gov.tr/media/36348/suriyeliler-ile-turkiye-cumhuriyeti-vatandaslari-arasindaki-evlilik-iliskileri-arastirmasi.pdf>, 13.07.2022
- Ataç, İ., Heck, G., Hess, S., Kaşlı, Z., Ratfisch, P., Soykan, C., & Yılmaz, B., 2017 “Contested B/Orders. Turkey’s Changing Migration Regime”, **Movements Journal**, 3/2, 9-21.
- Ataseven, A., & Bakış, Ç., 2018 **Türkiye’de Sosyal Uyum. İstanbul: İPM-İNGEV**, (Çevrimiçi), <https://ingev.org/raporlar/SosyalUyumRaporu.pdf>, 10.06.2021
- Ay, M., 2019 “Siyasal Göçün Sığınmacı Hali ve Uyum: Mardin Örneği”, Mardin Artuklu Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Aydemir, E., 2022 “İstisnai Yoldan Türk Vatandaşlığının Kazanılması”, Antalya Bilim Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Aygün, M., 2018 “Vatandaş veya İmtiyazlı Yabancı Olma Yönünde Kabul edilen Düzenlemelere Sığınmacılar Açısından Eleştirel Bir Bakış: Uzun Dönem İkamet İzni, Turkuaz Kart Sahipliği ve Vatandaşlık Hakkı Çerçevesinde”, **B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 37/2, 167-194.

- Aygün, M., & Kaya, C., 2016 “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 7/1, 87-142.
- Ayman, S., 2012 **İyi Komşuluğun Formülü: Türk Dış Politikasında Teritoryal Sorunlar**. İstanbul, Yalın Yayıncılık.
- Baban, F., Ilcan, S., & Rygiel, K., 2017 “Syrian refugees in Turkey: pathways to precarity, differential inclusion, and negotiated citizenship rights”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 43/1, 41-57.
- Bal, H., 2015 “Siyaset Teorisinde Vatandaşlık Modelleri: Herman R. Van Gunsteren’in Sınıflandırması”, **Turkish Studies**, 10/14, 17-36.
- Balta Özgen, A., 2018 “Politika Entegrasyonu Nasıl Şekillendiriyor? İstanbul'daki Suriyeliler Örneği”, içinde N. A. Şirin Öner, & S. G. Ihlamur Öner (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Göç: Olgular, Aktörler ve Politikalar**, İstanbul, DER Yayınları, 149-162.
- Balta Özgen, A., 2019 “Refugee Integration in Comparative Perspective: Syrians in Canada, Germany, Turkey, and the United States”, State University of New York at Buffalo, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Banting, K., Harell, A., & Kymlicka, W., 2022 “Nationalism, Membership and the Politics of Minority Claims-Making”, **Canadian Journal of Political Science**, 55/3, 537-560.
- Baran Çelik, N., 2017 “Güncel Gelişmeler Işığında Türk Vatandaşlığının İstisnai Haller Kapsamında Kazanılması”, **TBB Dergisi (130)**, 357-418.
- Batalla, L., & Tolay, J., 2018 **Toward Long-Term Solidarity with Syrian Refugees? Turkey’s Policy Response and Challenges**, Washington DC.: Atlantic Council.
- Bauböck, R., 1994 **Transnational Citizenship: Membership and Rights in International Migration**, Edward Elgar Publishing Limited.
- Bauböck, R., 2006 **Citizenship and Migration - Concepts and Controversies**. R. Bauböck içinde, *Migration and Citizenship: Legal Status, Rights and Political Participation* (s. 15-31). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bauböck, R., Kraler, A., Martiniello, M., & Perchinig, B., 2006 “Migrants’ Citizenship: Legal Status, Rights and Political Participation”, içinde R. Penninx, M. Berger, & K. Kraal (Ed.), **The Dynamics of International Migration and Settlement in Europe**, Amsterdam: Amsterdam University Press, 65-98.

- Bayır, K. D., & Aksu, F., 2020 “Açık Kapı Politikasından Güvenlik Tehdidine: Türkiye’de Suriyeli Sığınmacılar Olgusu”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, 8/2, 324-356.
- BBC, 11.08.2021 “Altındağ’da neler yaşandı, mahalle halkı yaşananlar için ne diyor?”, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58180854>, 25.07.2022.
- Benhabib, S., 2005a “Borders, Boundaries, and Citizenship”, **PS: Political Science and Politics**, 38/4, 673-677.
- Benhabib, S., 2005b “Disaggregation of Citizenship Rights”, **Parallax**, 11/1, 10-18.
- Betts A., & Collier P., 2017 **Refuge: Transforming a Broken Refugee System**. London, Allen Lane.
- Biehl, K., 2015 “Governing Through Uncertainty: Experiences of Being a Refugee in Turkey as a Country for Temporary Asylum”, **Social Analysis**, 59/1, 57-75.
- Biriz Karaçay, A., 2018 “Türkiye-Avrupa Göç Sistemi: Misafir İşçilikten Ulusötesi Kimliklere”, içinde S. G. İhlamur Öner, & N. A. Şirin Öner (Ed.), **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar** İstanbul: İletişim. 399-416.
- Birkvad, S. R., 2019 “Immigrant Meanings of Citizenship: Mobility, Stability, and Recognition”, **Citizenship Studies**, 23/8, 798-814.
- Bloemraad, I., 2000 “Citizenship and Immigration: A Current Review”, **Journal of International Migration and Integration** (1), 9-37.
- Bloemraad, I., 2015 “Theorizing and Analyzing Citizenship in Multicultural Societies”, **The Sociological Quarterly**, 56/4, 591-606.
- Bloemraad, I., 2018 “Theorising the Power of Citizenship as Claims-Making”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 44/1, 4-26.
- Bloemraad, I., Korteweg, A., & Yurdakul, G., 2008 “Citizenship and Immigration: Multiculturalism, Assimilation, and Challenges to the Nation-State”, **Annual Review of Sociology**, 34, 153-179.
- Bohman, A., 2011 “Articulated Antipathies: Political Influence on Anti-immigrant Attitudes”, **International Journal of Comparative Sociology**, 52/6, 457-477.
- Bonjoura, S., & de Hart, B., 2021 “Intimate Citizenship: Introduction to the Special Issue on Citizenship, Membership and Belonging in Mixed-Status Families”, **Identities**, 28/1, 1-17.

- Bosniak, L., 2000 “Citizenship Denationalized”, **Indiana Journal of Global Legal Studies**, 7/2, 447-509.
- Bostan, H., 2018 “Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskân Sorunu”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, 4/2, 38-88.
- Bozdağ, Ç., 2020 “Bottom-up Nationalism and Discrimination on Social Media: An Analysis of the Citizenship Debate about Refugees in Turkey”, **European Journal of Cultural Studies**, 23/5, 712-730.
- Braun, V., & Clarke, V., 2006 “Using Thematic Analysis in Psychology”, **Qualitative Research in Psychology**, 3/2, 77-101.
- Braun, V., & Clarke, V., 2021 “To Saturate or not to Saturate? Questioning Data Saturation as a Useful Concept for Thematic Analysis and Sample-Size Rationales”, **Qualitative Research in Sport, Exercise and Health**, 13/2, 201-216.
- Brettell, C. B., 2006 “Political Belonging and Cultural Belonging: Immigration Status, Citizenship, and Identity Among Four Immigrant Populations in a Southwestern City”, **American Behavioral Scientist**, 50/1, 70-99.
- Brockett, T., 2020 “From “in-Betweenness” to “Positioned Belongings”: Second-Generation Palestinian-Americans Negotiate the Tensions of Assimilation and Transnationalism”, **Ethnic and Racial Studies**, 43/16, 135-154.
- Brubaker, R., 1994 **Citizenship and nationhood in France and Germany**, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Brubaker, R., 2010 “Migration, Membership, and the Modern Nation-State: Internal and External Dimensions of the Politics of Belonging”, **The Journal of Interdisciplinary History**, 41/1, 61–78.
- Brubaker, R., 2012 “Fransa ve Almanya'da Göç, Vatandaşlık ve Ulus-Devlet: Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Çözümleme”, içinde A. Kadioğlu (Ed.), **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara** İstanbul: Metis, 55-92.
- Brubaker, R., 2014 “Beyond Ethnicity”, **Ethnic and Racial Studies**, 37/5, 804–808.

- Can, A., 2019 “Toplulukçu Vatandaşlık Teorisinin Grup Farklılıklarına Yönelik Tutumu”, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Cantürk, S., 2020 “Türkiye’deki Nitelikli Suriyeli Sığınmacıların Vatandaşlığa Geçiş Sürecinde Sosyo-Ekonomik Kapasitenin Rolü”, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Chatty, D., 2017 “The Duty to be Generous (Karam): Alternatives to Rights-Based Asylum in the Middle East”, **Journal of the British Academy**, 5, 177-199.
- Corbin Dwyer, S., & Buckle, J. L., 2009 “The Space Between: On Being an Insider-Outsider in Qualitative Research”, *International Journal of Qualitative Research*, 8/1, 54-63.
- Cortes, K. E., 2004 “Are Refugees Different from Economic Immigrants? Some Empirical Evidence on the Heterogeneity of Immigrant Groups in the United States”, **The Review of Economics and Statistics**, 86/2, 465–480.
- Çağlar Hekimoğlu, K., 2021 “Suriye Krizi Bağlamında Rusya’nın Suriye Politikası”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 35/4, 1405-1422.
- Çakır Demirhan, D., 2020 “Türkiye’de Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Ulusal Vatandaşlık Rejimine Etkisi”, Hacettepe Üniversitesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Çelik, Ç., & İçduygu, A., 2019 “Schools and Refugee Children: The Case of Syrians in Turkey”, **International Migration**, 57, 253-267.
- ÇSGB, 2022a **Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Uygulama Rehberi**, (Çevrimiçi) <https://www.cs.gb.gov.tr/media/47594/gecici-koruma-saglanan-yabancilarin-calisma-izinlerine-dair-uygulama-rehberi.pdf>, 01.09.2022.
- ÇSGB, 2022b **Yabancıların Çalışma İzinleri**, (Çevrimiçi), <https://www.cs.gb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/resmi-istatistik-programi/yabancilarin-calisma-izinleri/>, 15.09.2022.
- de Hoon, M., Vink, M., & Schmeets, H., 2020 “A Ticket to Mobility? Naturalisation and Subsequent Migration of Refugees after Obtaining Asylum in the Netherlands”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 46/7, 1185-1204.

- Delanty, G., 2002 “Communitarianism and Citizenship”, içinde E. F. Isin, & B. S. Turner (Ed.), **Handbook of Citizenship Studies** London: SAGE, 159-174.
- Demirbaş, Ç. Ö., “Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Vatan Dikmenli, Y., & Algısına İlişkin Görüşleri”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 13/2, 253-266.
- Deniz, A. Ç., Ekinci, “Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Y., & Hülür, A. B., Mekanizmaları”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, 27, 17-40.
- Donato, K. M., & “Refugee Integration in Canada, Europe, and the United States: Ferris, E., 2020 Perspectives from Research”, **The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science**, 690/1, 7–35.
- Duyvendak, J. W., **The Politics of Home: Belonging and Nostalgia in Western Europe and the United States**, Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Eastmond, M., 1998 “Nationalist Discourses and the Construction of Difference: Bosnian Muslim Refugees in Sweden”, **Journal of Refugee Studies**, 11/2, 161-181.
- Efe, İ., 2019 “A Corpus-Driven Analysis of Representations of Syrian Asylum Seekers in the Turkish Press 2011–2016”, **Discourse & Communication**, 13/1, 48-67.
- Ehrkamp, P., 2005 “Placing Identities: Transnational Practices and Local Attachments of Turkish Immigrants in Germany”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 31/2, 345-364.
- Erdal, M. B., & “Birthplace Unknown’: On the Symbolic Value of the Passport Midtbøen, A. H., for Identity-Construction Among Aaturalised Citizens”, **Identities**, 1-19.
- Erdoğan, M., 2015 **Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum**. Ankara, HUGO Yayınları.
- Erdoğan, M., 2018 **Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi**. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M., 2020 **Suriyeliler Barometresi 2019: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi**, Ankara, Orion Kitabevi.
- Erdoğan, M. M., **Suriyeliler Barometresi-2020 Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi**. Ankara, Eğiten Kitap Yayıncılık.

- Erdoğan, M. M., Erdoğan, A., & Yavcan, B., 2017 **Elite Dialogue: Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Akademisyen ve Üniversite Öğrencilerinin Durumu, Sorunları ve Beklentileri Araştırması**, Ankara, HUGO-İGAM. <https://igamder.org/uploads/belgeler/ELITE-DIALOGUE-01102017-TR.pdf> adresinden alındı
- Erdoğan, M. M., Kirişçi, K., & Uysal, G., 2021 **Improving Syrian Refugee Inclusion in the Turkish Economy How Can the International Community Help?**, (Çevrimiçi), <https://wrmcouncil.org/publications/research-paper/improving-syrian-refugee-inclusion-%e2%80%a8in-the-turkish-economy-how-can-the-international-community-help/>, 10.07.2022
- Erkan, M., 2019 “Türk Vatandaşlığı Kanununda 7039 Sayılı Kanun ile Yapılan Değişikliklerin İncelenmesi”, **Public and Private International Law Bulletin**, 39/2, 415-446.
- Ertorer, S. E., 2021 “Asylum Regimes and Refugee Experiences of Precarity: The Case of Syrian Refugees in Turkey”, **Journal of Refugee Studies**, 34/3, 2568–2592.
- Falk, R., 1996 “The Making of Global Citizenship”, içinde B. van Steenberg (Ed.), **The Condition of Citizenship**, London, SAGE, 127-140.
- FitzGerald, D. S., & Arar, R., 2018 “The Sociology of Refugee Migration”, **Annual Review of Sociology**, 44/1, 387-406.
- Fusch, P. I., & Ness, L. R., 2015 “Are We There Yet? Data Saturation in Qualitative Research”, **The Qualitative Report**, 20/9, 1408-1416.
- GİB, 2022a **Geçici Koruma**, (Çevrimiçi), <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, 10.11.2022.
- GİB, 2022b **Uyum Hakkında**, (Çevrimiçi), <https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda>, 10.10.2022.
- GİB, 2022c **Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler**, (Çevrimiçi), <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>, 10.10.2022.
- GİB, 2022d **12.11.2021 Tarihli Basın Açıklaması**, (Çevrimiçi), <https://www.goc.gov.tr/12112021-tarihli-basin-aciklamasi>, 10.10.2022.
- Goodman, S. W., 2010 **Naturalisation Policies in Europe: Exploring Patterns of Inclusion and Exclusion. Fiesole-Italy: European University Institute**, (Çevrimiçi), <https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/19577/Wallace>

[Goodman Naturalisation Policies Europe.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://www.goodman-naturalisation-policies-europe.pdf?sequence=1&isAllowed=y), 10.09.2022.

- Uluslararası Göç Örgütü, 2009 **Göç Terimleri Sözlüğü**, Ed. Bülent Çiçekli, Cenevre, Uluslararası Göç Örgütü Yayınları.
- Göç ve Uyum Raporu, 2018 “Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu” Mülteci Hakları Alt Komisyonu, Ankara.
- Gökalp Aras, N. E., & Mencütek, Z. Ş., 2021 “Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma”, içinde A. Kaya, S. B. Rottmann, N. E. Gökalp Aras, & Z. Ş. Mencütek, (Ed.), **Koruma, Kabul ve Entegrasyon: Türkiye’de Mültecilik**, (Çev., A.Ç. Deniz), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 5-110.
- Göksel, G., 2019 **Göçmen Entegrasyonu ve Tanınma Teorisi: Adil Entegrasyon**, İstanbul, Pinhan Yayınları.
- Gülyaşar, M., 2017 “Suriyeliler ve Vatandaşlık: Yerel Halk ve Suriyeli Sığınmacılar Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, **OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 7/13, 678-705.
- Güney, Ü., 2010 “‘We See Our People Suffering’: The War, the Mass Media and the Reproduction of Muslim Identity Among Youth”, **Media, War & Conflict**, 3/2, 168-181.
- Güney, Ü., 2022 “Syrian Refugees between Turkish Nationalism and Citizenship”, **Journal of Immigrant & Refugee Studies**, 20/4, 519-532.
- Hampshire, J., 2011 “Liberalism and Citizenship Acquisition: How Easy Should Naturalisation Be?”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 37/6, 953-971.
- Harpaz, Y., & Mateos, P., 2019 “Strategic citizenship: negotiating membership in the age of dual nationality”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 45/6, 843-857.
- Hazan, J. C., 2018 “Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler”, içinde S. G. İhlamur Öner, & N. A. Şirin Öner, (Ed.), **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 183-197.
- Heater, D., 2007 **Yurttaşlığın Kısa Tarihi. (M. D. Üst, Çev.)**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- Helbling, M., Reeskens, T., & Stolle, D., 2015 “Political Mobilisation, Ethnic Diversity and Social Cohesion: The Conditional Effect of Political Parties”, **Political Studies**, 63/1, 101-122.

- Held, D., 1995 **Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance**, Stanford, California, Stanford University Press.
- Hocaoğlu Bahadır, N., 2018 “Avrupa Birliği Entegrasyon Politikalarında Dil Boyutu”, içinde N. A. Şirin Öner, & S. G. Ihlamur Öner, (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Göç: Olgular, Aktörler ve Politikalar**, İstanbul, DER Yayınları, 129-148.
- Huddleston, T., & Tanczos, J., 2017 **Türkiye ve AB Ülkeleri Arasında Karşılaştırma: Bir Koruma Biçimi Olarak Uyum**. İGAM, (Çevrimiçi), https://igamder.org/uploads/belgeler/KarsilastimaliRapor_tr-eng_baski.pdf, 10.01.2022
- Hürriyet, 29.02.2020 “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kapıları açtık bundan sonraki süreçte de kapatmayacağız”, (Çevrimiçi), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-kapilari-actik-bundan-sonraki-surecte-de-kapatmayacagiz-41458102>, 06.02.2022
- İçduygu, A., & Diker, E., 2017 “Labor Market Integration of Syrians Refugees in Turkey: From Refugees to Settlers”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, 3/1, 12-35.
- İçduygu, A., & Senay, B., 2008 **Making Citizenship an Instrument for Empowering Migrants**. N. 1. Trends in social cohesion içinde, *Reconciling Migrants' Well-Being with the Public Interest Welfare State, Firms and Citizenship in Transition* (s. 297-311), Belgium, Council of Europe Publishing.
- İçduygu, A., & Şimşek, D., 2016 “Syrian Refugees in Turkey: Towards Integration Policies”, **Turkish Policy Quarterly**, 15/3, 59-69.
- Ihlamur Öner, S. G., 2018a “Ulus-Ötesi Göç Sürecinde Dini Ağlar ve Örgütler”, içinde S. G. Ihlamur Öner, & N. A. Şirin Öner (Ed.), **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 309-333.
- Ihlamur Öner, S. G., 2018b “Yöntemsel Milliyetçilik Bağlamında İnsan Hareketliliği ve Uluslararası İlişkiler”, içinde N. A. Şirin Öner, & S. G. Ihlamur Öner (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Göç: Olgular, Aktörler ve Politikalar**, İstanbul, DER Yayınları, 21-46.
- Ihlamur Öner, S. G., 2018c “Zorunlu Göç Çalışmalarında Kavramsal Tartışmalar ve Disiplinler Arası Diyalog”, içinde N. A. Şirin Öner, & S. G. Ihlamur Öner (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Göç: Olgular, Aktörler ve Politikalar**, İstanbul, DER Yayınları, 183-208.

- İncetahtacı, N., 2020 “Gaziantep’teki Suriyeli Ailelerin Baş Etme Stratejileri”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 2, 499-525.
- İneli Ciğer, M., 2016 “Uluslararası Hukuka Uygun Geçici Koruma Rejiminin Unsurları Üzerine”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, (3), 62-92.
- IOM. 2021 Migration and migrants: A global overview. M. McAuliffe, & A. Triandafyllidou içinde, *World Migration Report 2022* (s. 1-45). Geneva: International Organization for Migration. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022> adresinden alındı
- International Crisis Group, 2019 **Mitigating Risks for Syrian Refugee Youth in Turkey’s Şanlıurfa**, (Çevrimiçi), <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/253-mitigating-risks-syrian-refugee-youth-turkeys-sanliurfa>, 02.02.2022.
- International Crisis Group, 2018 **Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler: Kentsel Gerilimleri Azaltmak**, (Çevrimiçi), <https://www.crisisgroup.org/tr/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/248-turkeys-syrian-refugees-defusing-metropolitan-tensions>, 10.02.2022
- Isin, E., & Nyers, P., 2014 “Globalizing Citizenship Studies”, içinde E. Isin, & P. Nyers (Ed.), **Routledge Handbook of Global Citizenship Studies**, New York, Routledge, 1-11.
- Işın, E. F., 2021 “Şarkiyatçılık Sonrası Yurttaşlık”, (Ö. Çakmak, Çev.), **Cogito**, 102, 124-143.
- Jacobsen, K., 1996 “Factors Influencing the Policy Responses of Host Governments to Mass Refugee Influxes”, **The International Migration Review**, 30/3, 655–678.
- Janoski, T., & Gran, B., 2002 “Political Citizenship: Foundations of Rights”, içinde E. F. Işın, & B. S. Turner (Ed.), **Handbook of Citizenship Studies**, London, Sage Publication, 13-52.
- Jarvis, L., & Lister, M., 2013 “Disconnected Citizenship? The Impacts of Anti-Terrorism Policy on Citizenship in the UK”, **Political Studies**, 61/3, 656–675.
- Joppke, C., 2007a “Beyond National Models: Civic Integration Policies for Immigrants in Western Europe”, **West European Politics**, 30/1, 1-22.

- Joppke, C., 2007b “Transformation of Citizenship: Status, Rights, Identity”, **Citizenship Studies**, 11/1, 37–48.
- Joppke, C., 2008 “Immigration and the Identity of Citizenship: the Paradox of Universalism”, **Citizenship Studies**, 12/6, 533–546.
- Jurado, E., 2008 *Citizenship: Tool or Reward? The Role of Citizenship Policy in the Process of Integration*. London: Policy Network Paper.
- Just, A., & Anderson, C., 2012 “Immigrants, Citizenship and Political Action in Europe”, **British Journal of Political Science**, 42/3, 481-509.
- Kadıoğlu, A., 2012a “Vatandaşlığın Ulustan Arındırılması: Türkiye Örneği”, içinde A. Kadıoğlu (Ed.), **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, İstanbul, Metis, 31-54.
- Kadıoğlu, A., 2012b “Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları”, içinde A. Kadıoğlu (Ed.), **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara** İstanbul, Metis Yayınları, 21-30.
- Karaca, S., 2017 **Türkiye’de Mültecilerin Entegrasyonu: İhtimaller ve Mevcut Kapasite**. İGAM, (Çevrimiçi), https://igamder.org/uploads/belgeler/UlusalRapor_tr-eng_baski.pdf, 08.05.2021
- Karaoğlu, A. O., 2020 Ali Edip’in ‘Hukuk-u Düvel’ Eseri Işığında 19. Yüzyıl Osmanlı Uluslararası Hukuk Düşüncesinde Vatandaşlık Kavramının Dönüşümü, **TAAD**, 41, 65-93.
- Kavas, A., Avşar, İ., Kadkoy, O., & Bilgiç, E. Ç., 2019 **İstanbul’da Suriyeliler ve Savaş Sonrası Suriye Gettolar**, Ankara, TEPAV.
- Kaya, A., 2000 “Yurttaşlık, Azınlıklar ve Çokkültürlülük”, içinde T. H. Marshall, & T. Bottomore (Ed.), **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**, (Çev., A. Kaya), Ankara, Gündoğan Yayınları, 135-180.
- Kaya, A., 2021 “Geçiçi Koruma Altındaki Kişilerin Kabulü”, içinde A. Kaya, S. Rottmann, N. Gökalp Aras, & Z. Şahin Mencütek (Ed.), **Koruma, Kabul ve Entegrasyon: Türkiye’de Mültecilik** (Çev., A. Deniz), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 111-189.
- Kaya, Y., 2021 ““If Only They Forgot that I was Syrian and an Arab, I am a Human Beings too.” Syrian University Students' Experiences of Being a Foreigner: A Phenomenological Study”, **International Journal of Intercultural Relations**, 83, 43-54.

- Kazdal, M., 2018 “İran’ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak”, **Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**, 1/1, 1-15.
- Kesler, C., & Bloemraad, I., 2010 “Does Immigration Erode Social Capital? The Conditional Effects of Immigration-Generated Diversity on Trust, Membership, and Participation across 19 Countries, 1981-2000”, **Canadian Journal of Political Science / Revue Canadienne de Science Politique**, 43/2, 319-347.
- Kibreab, G., 2003a “Citizenship Rights and Repatriation of Refugees”, **The International Migration Review**, 37/1, 24-73.
- Kibreab, G., 2003b “Displacement, Host Governments' Policies, and Constraints on the Construction of Sustainable Livelihoods”. **International Social Science Journal**, 55, 57-67. doi:
- Kılıç Oğuz, A., 2007 **Fedakar Eş Fedakar Yurttaş Yurttaşlık Bilgisi ve Yurttaş Eğitimi 1970-1990**. İstanbul, Kitap Yayınevi.
- King, N., 2004 “Using Templates in the Thematic Analysis of Text”, içinde C. Cassell, & G. Symon (Ed.), **Essential Guide to Qualitative Methods in Organizational Research**, London, Sage, 256-270.
- King, R., 2012 Theories and Typologies of Migration: An Overview and a Primer. *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations* 3/12. Malmö: Malmö University.
- Kızılay Kart, 2022 **Sosyal Uyum (SUY) Programı**, (Çevrimiçi), <https://kizilaykart.org/suy/tr/index.html>, 15.10.2022.
- Kızıllan, Z. B., 2018 “Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Suriyeli Mültecilerin Dayanıklılığını Geliştirme Stratejiler”, **Mukaddime**, 9/1, 95-114.
- Koyuncu, A., 2018 “Misafirlikten Vatandaşlığa Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler”, **Middle East Journal of Refugee Studies**, 3/2, 171-195.
- Koser Akcapar, S., & Şimşek, D., 2018 “The Politics of Syrian Refugees in Turkey: A Question of Inclusion and Exclusion through Citizenship”, **Social Inclusion**, 6/1, 176-187.
- Kraler, A., 2006 “The Legal Status of Immigrants and Their Access to Nationality”, içinde R. Bauböck (Ed.), **Migration and Citizenship: Legal Status, Rights and Political**

- Participation**, Amsterdam: Amsterdam University Press, 33-65.
- Kuch, A., 2017 “Naturalization of Burundian Refugees in Tanzania: The Debates on Local Integration and the Meaning of Citizenship Revisited”, **Journal of Refugee Studies**, 30/3, 468-487.
- Kuch, A., 2019 “Citizenship and Displacement: Naturalisation of Burundian Refugees in Tanzania 2010-2017”, Edinburgh Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kymlicka, W., 1998 **Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**. (Çev., A. Yılmaz), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Kymlicka, W., 2012 “Çok Kültürlülük: Başarı, Başarısızlık Ve Gelecek”, (Çev., F. Öztürk), **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 70/2, 297-332.
- Kymlicka, W., & Norman, W., 2012 “Vatandaşın Dönüşü: Vatandaşlık Kuramındaki Yeni Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, içinde A. Kadioğlu (Ed.), **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, İstanbul, Metis, 185-217.
- Lambert, N. M., Stillman, T. F., Hicks, J. A., Kamble, S., Baumeister, R. F., & Fincham, F. D., 2013 “To Belong Is to Matter: Sense of Belonging Enhances Meaning in Life”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 39/11, 1418–1427.
- Leitner, H., & Ehrkamp, P., 2006 “Transnationalism and Migrants' Imaginings of Citizenship”, **Environment and Planning A**, 38/9, 1615-1632. doi:10.1068/a37409
- Leuchter, N., 2014 “Creating Other Options: Negotiating the Meanings of Citizenships”, **Citizenship Studies**, 18/6-7, 776-790.
- Lewis, H., Dwyer, P., Hodgkinson, S., & Waite, L., 2015 “Hyper-precarious Lives: Migrants, Work and Forced Labour in the Global North”, **Progress in Human Geography**, 39/5, 580-600.
- Liamputtong, P., 2007 **Researching the Vulnerable**, London, Sage
- Lindholm, H., 2020 “Emotional Identity and Pragmatic Citizenship: Being Palestinian in Sweden”, **Diaspora Studies**, 13/2, 133–151.

- Linklater, A., 2002 **Cosmopolitan Citizenship.** E. F. Isın , & B. S. Turner içinde, *Handbook of Citizenship Studies* (s. 317-332), London, SAGE.
- Lister, M., & Pia, E., 2008 **Citizenship in Contemporary Europe,** Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Malkki, L. H., 1995 “Refugees and Exile: From “Refugee Studies” to the National Order of Things”, **Annual Review of Anthropology**, 24, 495–523.
- Marshall, T. H., 2000 **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar.** T. Marshall, & T. Bottomore içinde, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar* (s. 13-82), Ankara, Gündoğan.
- Mavroudi, E., 2008 “Palestinians and Pragmatic Citizenship: Negotiating Relationships Between Citizenship and National Identity in Diaspora” **Geoforum**, 39/1, 307–318.
- MAZLUMDER, (2014). **Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu,** (Çevrimiçi), [https://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DI%C5%9EINDA%20YA%C5%9EAYAN%20KADIN%20SI%C4%9EINMACILAR%20RAPORU\(9\).pdf](https://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DI%C5%9EINDA%20YA%C5%9EAYAN%20KADIN%20SI%C4%9EINMACILAR%20RAPORU(9).pdf), 03.03.2021.
- Mevzuat Sistemi, 2022a Bilgi Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, **Türk Vatandaşlığı Kanunu,** (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5901&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, 08.09.2022.
- Mevzuat Sistemi, 2022b Bilgi Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, **Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu,** (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6458&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, 09.05.2022.
- Mevzuat Sistemi, 2022c Bilgi Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, **Uluslararası İşgücü Kanunu,** (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6735&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, 06.09.2022.
- Mevzuat Sistemi, 2022d Bilgi Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, **İskan Kanunu,** (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5543&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, 09.03.2022.

- Mevzuat Bilgi Sistemi, 2022e Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, **Geçici Koruma Yönetmeliği**, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20146883&MevzuatTur=21&MevzuatTertip=5>, 24.10.2022.
- Miletzki, J. L., 2014 “Waiting for Citizenship Pragmatics of Belonging of Burundian Refugees in Protracted Exile The Case of Ulyankulu Settlement, Tanzania”, London School of Economics, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Miletzki, J. L., 2020 “Burundian refugees’ journey towards citizenship: pragmatics of belonging in Ulyankulu settlement, Tanzania”, **Migration and Development**, 9/2, 253-273.
- Monforte, P., Bassel, L., & Khan, K., 2019 “Deserving citizenship? Exploring migrants’ experiences of the ‘citizenship test’ process in the United Kingdom”, **The British Journal of Sociology**, 70, 24-43.
- Morgan, D. L., 2008 **Snowball sampling. The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods. Thousand Oaks**, United States, SAGE Publications.
- Morgül, K., Savaşkan, O., & Mutlu, B., 2021 **İstanbul’da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Algı ve Tutumlar: Partizanlık, Yabancı Karşıtlığı, Tehdit Algıları ve Sosyal Temas**, İstanbul, Türkiye Sosyal Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES).
- Morrell, G., 2009 **Refugee Rights and Responsibilities in the UK**. London: Information Centre about Asylum and Refugees (ICAR).
- Mutlu, P., Mısırlı, K. Y., Kahveci, M., Akyol, A. E., Erol, E., Gümüşcan, İ., Pınar, E., & Salman, C., 2018 “Suriyeli Göçmen İşçilerin İstanbul Ölçeğinde Tekstil Sektörü Emek Piyasasına Eklemlenmeleri ve Etkileri”, **Çalışma ve Toplum**, 1, 69-92.
- Mülteci-Der., 2017 *Sonsuz Geçiciliğe Çare: Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler Türk Vatandaşlığı Hakkında Ne Düşünüyor?* İzmir: Mülteci-der.
- Mülteciler Derneği, 21.07.2022 **Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Temmuz 2022**, (Çevrimiçi), <https://muleteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, 20.08.2022
- Nagel, C., 2016 “Southern Hospitality?: Islamophobia and the Politicization of Refugees in South Carolina during the 2016 Election Season”, **Southeastern Geographer**, 56/3, 283-290.

- Nimer, M., & Rottmann, S. B., 2021 “Migration Regime and “Language Part of Work”: Experiences of Syrian Refugees as Surplus Population in the Turkish Labor Market”, **Critical Sociology**, 47/4-5, 763–776.
- Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J., 2017 “Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria”, **International Journal of Qualitative Methods**, 16(1), 1-13.
- Nunn, C., McMichael, C., Gifford, S., & Correa-Velez, I., 2016 “Mobility and Security: the Perceived Benefits of Citizenship for Resettled Young People from Refugee Backgrounds”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 42/3, 382-389.
- NVİ, 2009 **5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Açıklama**, (Çevrimiçi), https://www.nvi.gov.tr/kurumlar/nvi.gov.tr/mevzuat/nufusmevzuat/genelge/5901Sayili_Turk_Vatandasligi_Kanuna_Gore_Aciklama2009.pdf , 10.07.2022.
- Oldfield, A., 2012 “Vatandaşlık: Doğal Olmayan Bir Pratik mi?”, içinde A. Kadioğlu (Ed.), **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, İstanbul, Metis, 93-106.
- Ong, A., 1999 **Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality**, London, Duke University Press Books.
- Özbey, K., 2022 “Açık Kapı Politikasından Sınır Duvarı Projesine: Türkiye’nin Sınır Politikasının Dönüşümü”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 23/43, 709-741.
- Özcurumez, S., & Mete, H., 2021 “The Afraid Create the Fear: Perceptions of Refugees by ‘Gün’ Groups in Turkey”, **Identities**, 28/3, 361-379.
- Özçürümez, S., & İçduygu, A., 2020 **Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme Kavramları, Modeller ve Uygulamalar ile Türkiye**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, M. İ., & Aloklaç, W. A., 2022 “Suriyeli Öğretmenler: Eğitimdeki Roller ve Karşılaştıkları Sorunlar”, **Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**, 7/1, 18-35.
- Özekmekçi, M. İ., Ark Yıldırım, C., & Komsuoğlu, A., 2020 “Suriyeli Mülteci Doktorların Türk Sağlık Sistemine Entegrasyonu: Mültecilerin İstihdamı Alanında Bir Uygulama Örneği”, **Arc Health Sci Res**, 7/1, 87-94.

- Özel, S., 2020 Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü. *YUHFD*, XVII(2), 709-734.
- Özkul, D., 2018 "Ulus-ötesi Göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni Bir Paradigma", içinde S. G. Ihlamur, & N. A. Şirin Öner (Ed.), **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**, İstanbul, İletişim, 483-500.
- Öztan, E., 2018 "Göçmenlerin Entegrasyonunda Değişen Modeller: Çokkültürlü Cennetten Çokkültürlü Dramaya -Hallanda ve Göçmenleri", içinde S. G. Ihlamur Öner, & N. A. Şirin Öner (Ed.), **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 161-181.
- Passport Index, 2022 **Global Passport Power Rank**, (Çevrimiçi), <https://www.passportindex.org/byRank.php>, 2022. 05.10 2022
- PIKTES, 2022 **PIKTES Nedir?**, (Çevrimiçi), <https://piktes.gov.tr/>, 10.09.2022.
- Pinedo Caro, L., 2020 **Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler. Uluslararası Çalışma Örgütü**, (Çevrimiçi), https://www.ilo.org/ankara/publications/WCMS_739463/lang--tr/index.htm, 20.20.2021.
- Pogonyi, S., 2019 "The Passport as Means of Identity Management: Making and Unmaking Ethnic Boundaries through Citizenship", **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 45/6, 975-993.
- Pürselim Arning, H. S., 2018 "Temel Kavramlar Işığında Mülteci Hukukunun Gelişimi", içinde N. A. Şirin Öner, & S. G. Ihlamur-Öner (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Göç: Olgular, Aktörler ve Politiklar**, İstanbul, DER Yayınları, 209-229.
- Resmi Gazete, Sayı: 904.
06.04.1928
- Resmi Gazete, Sayı: 11638.
22.02.1964
- Resmi Gazete. Sayı: 27256.
16.06.2009
- Resmi Gazete, Sayı: 29358.
17.05.2015
- Resmi Gazete, Sayı: 30540.

19.09.2018

Resmi Gazete, Sayı: 31834

13.05.2022

- Rottmann, S., 2021 “Geçiçi Koruma Altındaki Kişilerin Entegrasyonu”, içinde A. Kaya, S. Rottmann, N. Gökalp Aras, & Z. Şahin Mencütek (Ed.), **Koruma, Kabul ve Entegrasyon: Türkiye’de Mültecilik** (Çev., A. Deniz), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 191-276.
- Rottmann, S. B., Josipovic, I., & Reeger, U., 2020 “Beyond Legal Status: Exploring Dimensions of Belonging among Forced Migrants in Istanbul and Vienna”, **Social Inclusion**, 8/1, 241-151.
- Rutter, J., Cooley, L., Reynolds, S., & Sheldon, R., 2007 *From Refugee to Citizen: ‘Standing on My Own Two Feet’, A Research Report on Integration, ‘Britishness’ and Citizenship*. London: Metropolitan Support Trust and the Institute of Public Policy Research. https://www.ippr.org/files/images/media/files/publication/2011/05/refugee_to_citizen_1618.pdf adresinden alındı
- Sakız, H., 2019 “Building a “Crisis Psychology” out of the Migrant Discourse”, içinde M. N. Gültekin (Ed.), **Dünya Göç ve Mülteci Kongresi bildiriler kitabı**, Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi, 172-177.
- Salih, R., 2008 Making Space for Islam in Europe: Exploring Transnational Practices of Citizenship and Belonging. N. 1. Trends in social cohesion içinde, *Reconciling Migrants’ Well-Being with the Public Interest Welfare State, Firms and Citizenship in Transition* (s. 313-336). Printed in Belgium: Council of Europe Publishing.
- Sarier, Y., 2020 “Türkiye’deki Suriyeli Eğitim Çağı Çocuklarının Eğitim Süreçleri Üzerine Bir Çözümleme”, **Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi**, 3/1, 80-111.
- Saumure, K., & Given, L. M., 2008 **Data saturation. The SAGE encyclopedia of qualitative research methods**. Thousand Oaks, United States, SAGE Publications.
- Sayan, P., 2018 “Avrupa’da Sağ Politikalar ve Göçmen Karşıtlığı”,. İçinde N. A. Şirin Öner, & S. G. İhlamur Öner (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Göç. Olgular, Aktörler ve Politikalar**, İstanbul, DER Yayınları, 163-181.

- Schiefer, D., & Noll, J., 2017 “The Essentials of Social Cohesion: A Literature Review”, **Social Indicators Research**, 32/2, 579–603.
- Schinkel, W., & van Houdt, F., 2010 “The Double Helix of Cultural Assimilationism and Neo-Liberalism: Citizenship in Contemporary Governmentality”, **The British Journal of Sociology**, 61, 696-715.
- Serbestoğlu, İ., 2011 “Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu”, **OTAM**, 29/29, 193-214.
- Serdar, A., 2022 “An Illiberal Inclusion? The AKP’s Politics of Exceptional Citizenship”, **Turkish Studies**.
- SIHHAT, 2022 **Hakkımızda**, (Çevrimiçi), <http://www.sihhatproject.org/hakkimizda.html>, 01.10.2022.
- Simonsen, K. B., 2016 “How the Host Nation's Boundary Drawing Affects Immigrants’ Belonging”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 42/7, 1153-1176.
- Simonsen, K. B., 2018 “What It Means to (Not) Belong: A Case Study of How Boundary Perceptions Affect Second-Generation Immigrants’ Attachments to the Nation”, **Sociological Forum**, 33/1, 118-138.
- Simonsen, K. B., 2021a “Politics Feeds Back: The Minority/Majority Turnout Gap and Citizenship in Anti-Immigrant Times”, **Perspectives on Politics**, 19/2, 406-421.
- Simonsen, K. B., 2021b “The Democratic Consequences of Anti-immigrant Political Rhetoric: A Mixed Methods Study of Immigrants’ Political Belonging”, **Political Behavior**, 43, 143–174.
- Sirin, S. R., & Rogers Sirin, L., 2015 **The Educational and Mental Health Needs of Syrian Refugee Children. Washington: Migration Policy Institute**, (Çevrimiçi), <https://www.migrationpolicy.org/research/educational-and-mental-health-needs-syrian-refugee-children>, 19.05.2022.
- Siviş, S., 2022 “Who is (un)Deserving? Differential Healthcare Access and the Interplay between Social and Symbolic Boundary-Drawing towards Syrian Refugees in Turkey”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**,
- Smith, R., 2002 **Modern Citizenship. E. Isin, & B. Turner içinde, Handbook of Citizenship Studies** (s. 105-116), London, SAGE Publications.

- Soysal, Y., 2000 “Citizenship and Identity: Living in Diasporas in Post-War Europe?” **Ethnic and Racial Studies**, 23/1, 1-15.
- Soysal, Y., 2003 “Changing Citizenship in Europe: Remarks on Post-National membership and the National State”, içinde D. Cesarani , & M. Fulbrook (Ed.), **Citizenship, Nationality and Migration in Europe**, London, Routledge, 17-29
- Soysal, Y. N., 1994 **Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe**, Chicago, The University of Chicago Press.
- Soysal, Y. N., 2012 “Post-national Citizenship. Rights and Obligations of Individuality”, içinde D. Amenta, K. Nash, & A. Scott (Ed.), **The Wiley-Blackwell Companion to Political Sociology**, Malden, Oxford, Wiley-Blackwell, 383-393.
- Sönmez, M., & Adıgüzel, F., 2017 “Türkiye’de Suriyeli Sığınmacı Algısı: Gaziantep Şehri Örneği”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 16/3, 797 - 807.
- Stewart, E., & Mulvey, G., 2014 “Seeking Safety beyond Refuge: The Impact of Immigration and Citizenship Policy upon Refugees in the UK”. **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 40/7, 1023–1039.
- Stokke, K., 2017 “Politics of Citizenship: Towards an Analytical Framework”, **Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography**, 71/4, 193–207.
- Sunata, U., 2017 **Suriyeli Mülteci Hayatlar Monitörü Genel Değerlendirme. İNGEV, (Çevrimiçi),** https://www.academia.edu/35442271/MULTECI_HAYATLAR_MONITORU_PDF, 20.10.2021
- Şatıroğlu Güldalı, P., 2018 “Kayseri’de Yaşayan Eğitim Düzeyi Yüksek Suriyelilerin Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Sorunları: Toplumsal Kabul Ve Uyum Açısından Bir Değerlendirme”, Erciyes Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şengül, R., 2019 “Suriyeli Göçmen Çocuklarda Vatan Algısı”, Marmara Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şensoy, A., & Rakipoğlu, M., 2019 “Suriye’de Sivil Toplum veya Sivil Toplumun İmkânsızlığı”, içinde F. Cicioğlu (Ed.), **Ortadoğu’da Sivil Toplum: İmkanlar ve Kısıtlılıklar**, Ankara, Kadim Yayınları, 185-226.

- Şimşek, D., 2018 “Mülteci Entegrasyonu, Göç Politikaları ve Sosyal Sınıf: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, 40/2, 367-392.
- Şimşek, D., 2019a “Türkiye'de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları ve Olanakları”, **Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi**, 4/2, 172-187.
- Şimşek, D., 2019b “Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitime Erişimi: Engeller ve Öneriler”, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, 17/65, 10-32.
- Şit Köşgeroğlu, B., 2017 “İstisnai Yoldan Vatandaşlığın Kazanılmasına İlişkin Genel Esaslar ve Son Değişiklikler Çerçevesinde Türk Vatandaşlığının İstisnai Yoldan Kazanılması”, **Hacettepe HFD**, 7/1, 169-198.
- Tanrıbilir, F. B., 2007 “Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısının Hazırlanması Nedenleri Üzerine”, **TBB Dergisi**, 72, 37-54.
- Tanrıverdi, A., & Ulu, M., 2020 “Kayseri'deki Suriyelilerin Vatan Algısı, Savaş Öncesi ve Sonrası Yaşantılarına Dair Görüş ve Düşünceleri”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 3, 262-289.
- Teo, T. A., 2021 “Multiculturalism beyond citizenship: The inclusion of non-citizens”, **Ethnicities**, 21/1, 165-191.
- Tepealtı, F., 2019 “Avrupa Birliği'ne Yönelik Türkiye Geçişli (Transit) Göç Hareketleri ve Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesi”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, 24/41, 125-140.
- TEPAV, 2018 **Syrian Entrepreneurship and Refugee Start-ups in Turkey: Leveraging the Turkish Experience**, (Çevrimiçi), <https://www.tepav.org.tr/upload/files/1566830992-6.TEPAV and EBRD Syrian Entrepreneurship and Refugee Start ups in Turkey Lever....pdf>, 20.10.2021
- Tören, T., 2018 **Syrian Refugees in the Turkish Labour Market**, Kassel, Kassel University Press.
- Turner, B., 1997 “Citizenship Studies: A General Theory”, **Citizenship Studies**, 1/1, 5-18.
- Turner, B., 2012 “Bir vatandaşlık Kuramının Anahatları”, içinde A. Kadioğlu (Ed.), **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, İstanbul, Metis, 107-139.
- Turner, B. S., 2009 “T.H. Marshall, social rights and English national identity”, **Citizenship Studies**, 13/1, 65-73.

- Turner, B. S., 2022 “Marshall and Dahrendorf: Theories of Citizenship 1945-2022”, **Citizenship Studies**, 26/4-5, 702-711.
- Tüysüz, C., 2022 “Türk Vatandaşlığının Sonradan Kazanılmasında İdarenin Takdir Yetkisi”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 13/1, 48-65.
- UNHCR, 2022a **Syria Regional Refugee Response**, (Çevrimiçi), <https://data.unhcr.org/en/situations/syria>, 25.10.2022.
- UNHCR, 2022b **The 1951 Refugee Convention**, (Çevrimiçi), <https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html>, 20.10.2022.
- UNHCR, 2022c **Figures at a Glance**, (Çevrimiçi), <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>, 25.10.2022.
- UNHCR, 2022d **Kalıcı Çözümler**, (Çevrimiçi), <https://www.unhcr.org/tr/kalici-cozumler>, 25.10.2022.
- Unutulmaz, K. O., 2018 “Gündemdeki Kavram: Göçmen Entegrasyonu- Avrupa'daki Gelişimi ve Britanya Örneği”, içinde S. G. Ihlamur Öner, & N. A. Şirin Öner (Ed.), **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 135-159.
- Unutulmaz, K. O., 2022 “Suriyelilerin Uyumunda Bugün ve Yarın: Toplumsal Algıların Dönüşümü ve Yönetimi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı**, 21, 1-23.
- Uslu Yiğit, G. B., 2022 “Türk Vatandaşlığının İstisnai Yoldan Kazanılması”, Hacettepe Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uzan, Ü., 2019 “Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığına Geçen Suriyelilerin Vatandaşlığa Dair Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Üstel, F., 2019 **Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İstanbul, İletişim.
- Üstündağ, N. M., 2019 “Zorunlu Göçte Nitelikli Olmak: Eğitimli Suriyeli Göçmenlerin İstanbul Emek Piyasasındaki Deneyimleri”, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- van Heelsum, A., & Koomen, M., 2016 “Ascription and Identity. Differences Between First- and Second-Generation Moroccans in the Way Ascription Influences Religious, National and Ethnic Group Identification”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 42/2, 277-291.

- Vandevoordt, R., & Verschraegen, G., 2019 “Citizenship as a Gift: How Syrian Refugees in Belgium Make Sense of Their Social Rights”, **Citizenship Studies**, 23/1, 43-60.
- Verkuyten, M., & Yıldız, A. A., 2007 “National (Dis)identification and Ethnic and Religious Identity: A Study Among Turkish-Dutch Muslims”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 33/10, 1448-1462.
- Vink, M. P., & de Groot, G.-R., 2010 “Citizenship Attribution in Western Europe: International Framework and Domestic Trends”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 36/5, 713-734.
- Volkan, V., 2006 “Large-Group Identity, Large-Group Regression and Massive Violence”, **Ciência & Saúde Coletiva**, 11/2, 303–314.
- Weil, P., & Handler, N., 2018 “Revocation of Citizenship and Rule of Law: How Judicial Review Defeated Britain's First Denaturalization Regime”, **Law and History Review**, 36/2, 295-354.
- Williamson, E., Gregory, A., Abrahams, H., Aghtaie, N., Walker, S.-J., & Hester, M., 2020 “Secondary Trauma: Emotional Safety in Sensitive Research”, **Journal of Academic Ethics**, 18, 55-70.
- Yeni Şafak, 04.03.2020 “Çocukları bile dövüyorlar”, (Çevrimiçi), <https://www.yenisafak.com/dunya/yunanistan-sinirindaki-suriyeli-multecilere-sert-mudahalelerde-bulunuyor-3528047>, 10.05.2022
- Yıldırım alp, S., İslamoğlu, E., & İyem, C., 2017 “Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi(2)**, 107-126.
- Yıldırım alp, S., & Erdoğan, H., 2019 “Suriyelilere Bakış Açısının Toplumsal Uzaklık Bağlamında İncelenmesi: Sakarya İli Örneği”, **Bilgi**, 21/2, 343-363.
- Yıldız, A., 2017 “Göç ve Entegrasyon Politikalarında Vatandaşlık”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, 3/1, 36-67.
- Yılmaz, E. A., 2019 “2011 Sonrası Türkiye’ye Gelen Suriyelilerin Toplumsal Uyum Süreci ve Sorunları: Aydın İlinde Bir Alan Araştırması”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Yılmaz, L. Y., 2017 “Yerel Halkın Türkiye’deki Suriyelilere Bakışı: Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay ve Adana Örnekleri”, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yuval-Davis, N., 2006 “Belonging and the Politics of Belonging”, **Patterns of Prejudice**, 40/3, 197-214.
- Yuval-Davis, N., 2007 “Intersectionality, Citizenship and Contemporary Politics of Belonging”, **Critical Review of International Social and Political Philosophy**, 10/4, 561-574.
- Zertal, I., 2000 “From the People's Hall to the Wailing Wall: A Study in Memory, Fear, and War”, **University of California Press**, 69, 96-126.

EKLER

EK 1: Katılımcı Profili

Kişi	Cinsiyet	Yaş Aralığı	Şehir	Etnisite	Eğitim	Meslek (Suriye)	Meslek (Türkiye)
M1	E	18-35	Mardin	Arap	Lisans	Öğrenci	İşçi
M2	E	51-65	Mardin	Kürt	Lisansüstü	Akademisyen	İşsiz
M3	E	18-35	Mardin	Kürt	Lisans	Memur	STK
M4	K	36-50	Mardin	Arap	Lisans	Ev Hanımı	İşçi
M5	E	36-50	Mardin	Kürt	Lisansüstü	Akademisyen	İşsiz
M6	K	18-35	Mardin	Çeçen	Ön Lisans	Eğitimci	Eğitimci
M7	E	36-50	Mardin	Arap	Lise	Kanaat Önderi	İşsiz
M8	E	51-65	Mardin	Arap	Ortaokul	Kanaat Önderi	İşsiz
M9	E	36-50	Mardin	Kürt	Lisans	STK	STK
M10	E	18-35	Mardin	Çeçen	Ortaokul	İşçi	Esnaf
G11	E	36-50	Gaziantep	Arap	İlkokul	Sanayici	Sanayici
G12	E	18-35	Gaziantep	Arap	İlkokul	Tüccar	Tüccar
G13	E	36-50	Gaziantep	Arap	Lisansüstü	Bürokrat	Esnaf-Tüccar
G14	E	51-65	Gaziantep	Türkmen	Lisansüstü	Bürokrat	Kanaat Önderi
G15	E	36-50	Gaziantep	Arap	Lisans	Sanayici	Sanayici
G16	K	18-35	Gaziantep	Arap	Lisans	Memur	Serbest Çalışan
G17	E	36-50	Gaziantep	Türkmen	Ön Lisans	Memur	İşçi
G18	K	36-50	Gaziantep	Arap	Lisans	Diş Hekimi	Esnaf
G19	E	18-35	Gaziantep	Arap	Lise	Öğrenci	İşçi
G20	K	18-35	Gaziantep	Arap	Lise	Öğrenci	STK
G21	E	36-50	Gaziantep	Arap	İlkokul	İşçi	Şoför
Ş22	E	36-50	Şanlıurfa	Arap	Lisans	Memur	İş İnsanı
Ş23	E	66-80	Şanlıurfa	Arap	Lisansüstü	Rütbeli Asker	Kanaat Önderi

Ş24	E	18-35	Şanlıurfa	Türkmen	Lise	Öğrenci	STK
Ş25	E	36-50	Şanlıurfa	Arap	Lisans	Avukat	STK
Ş26	K	51-65	Şanlıurfa	Arap	Ön Lisans	Öğretmen	Gönüllü Öğretmen
Ş27	E	36-50	Şanlıurfa	Arap	Lisans	Memur	Muhasebeci
İ28	E	18-35	İstanbul	Arap	İlkokul	Terzi	Terzi-Esnaf
İ29	E	18-35	İstanbul	Arap	Lisans	Öğrenci	İşsiz
İ30	E	36-50	İstanbul	Arap	Lisansüstü	Doktor	İşsiz
İ31	E	18-35	İstanbul	Türkmen	Lisans	Öğrenci	Esnaf
İ32	E	36-50	İstanbul	Arap	Lisans	Öğretmen	Medya
İ33	K	51-65	İstanbul	Arap	Lisans	Öğretmen	Sanatçı
İ34	K	18-35	İstanbul	Arap	Lise	Öğrenci	İşsiz (Eski Gazeteci)
İ35	E	66-80	İstanbul	Arap	Lisans	Siyasetçi-İş insanı	İşsiz (Eski Siyasetçi)
İ36	K	36-50	İstanbul	Arap	Lisans	İş İnsanı	İş İnsanı
İ37	E	18-35	İstanbul	Arap	Lise	Öğrenci	Öğrenci
İ38	K	18-35	İstanbul	Arap	Lisans	Öğrenci	Serbest Çalışan
İ39	E	18-35	İstanbul	Arap	Lisans	Esnaf-Sanatçı	Sanatçı
İ40	K	18-35	İstanbul	Arap	Lisans	Televizyoncu	Medya
İ41	E	36-50	İstanbul	Türkmen	İlkokul	Ayakkabıcı	Medya
Ş42	K	18-35	Şanlıurfa	Kürt	Lisans	Öğrenci	Öğrenci-Serbest Çalışan

EK 2: Katılımcı Profili (Devam)

Kişi	Geldiği Şehir	Medeni Durumu	Eğitim Durumu (Suriye)	Alınan Eğitim (Türkiye)	Türkiye Geliş Yılı	Vatandaşlık Yolu ve Tarihi
M1	İdlip	Nişanlı	Ön Lisans	Lisans	2011	İstisnai-2017
M2	Halep	Evli-Çocuklu	Lisansüstü	-	2013	İstisnai-2018
M3	Haseke	Evli-Çocuklu	Ön Lisans	Lisans	2012	Soy-2015
M4	Haseke	Evli-Çocuklu	Ön Lisans Terk	Lisans- Lisansüstü Öğrencisi	2014	Soy-2015
M5	Haseke	Evli-Çocuklu	Lisansüstü	Lisans, Lisansüstü Denklik	2016	Evlilik-2017
M6	Haseke	Nişanlı	Ön Lisans	Lisans Öğrencisi	2016	İstisnai-2017
M7	Haseke	Evli-Çocuklu	Lise	-	2015	Soy -2017
M8	Haseke	Evli-Çocuklu	Ortaokul	-	2015	Soy -2017
M9	Haseke	Evli-Çocuklu	Lisansüstü Terk	-	2012	İstisnai-2019
M10	Haseke	Evli-Çocuklu	Ortaokul	-	2011	İstisnai-2018
G11	Halep	Evli-Çocuklu	İlkokul	-	2013	İstisnai-2017
G12	Halep	Evli-Çocuklu	İlkokul	-	2012	İstisnai-2018
G13	Şam	Evli-Çocuklu	Lisans	Lisansüstü	2013	İstisnai-2018
G14	Halep	Evli-Çocuklu	Lisansüstü	-	2012	İstisnai-2016
G15	Halep	Evli-Çocuklu	Lisans	-	2012	İstisnai-2017
G16	Hama	Bekâr	Lisans	-	2016	İstisnai-2020
G17	Halep	Evli-Çocuklu	Ön Lisans	Ön Lisans	2012	İstisnai-2017
G18	Humus	Evli-Çocuklu	Lisans	-	2015	İstisnai-2017

G19	Halep	Evli-Çocuklu	Lisans Terk	-	2013	İstisnai-2017
G20	Halep	Evli-Çocuklu	Lisans Terk	Lisans Öğrencisi	2012	Soy-2017
G21	Halep	Evli-Çocuklu	İlkokul	-	2013	İstisnai-2019
Ş22	Rakka	Evli-Çocuklu	Lisans	-	2017	İstisnai-2018
Ş23	Deyrizor	Evli-Çocuklu	Lisansüstü	-	2014	İstisnai-2020
Ş24	Halep	Evli-Çocuklu	Lisans Terk	Lisans Öğrencisi	2013	İstisnai-2018
Ş25	Deyrizor	Bekâr	Lisans	Lisansüstü Öğrencisi	2014	İstisnai-2017
Ş26	Deyrizor	Evli-Çocuklu	Ön Lisans	-	2017	İstisnai-2020
Ş27	Deyrizor	Evli-Çocuklu	Ön Lisans	-	2016	İstisnai-2017
İ28	Şam	Evli-Çocuklu	İlkokul	-	2013	İstisnai-2018
İ29	Şam	Bekâr	Lise Terk	Lise, Lisans	2013	İstisnai-2020
İ30	Şam	Evli-Çocuklu	Lisansüstü	Lisans Denklik	2015	İstisnai-2017
İ31	Halep	Bekâr	Ortaokul Terk	Ortaokul, Lise, Üniversite	2015	İstisnai-2020
İ32	Deyrizor	Evli-Çocuklu	Lisansüstü Terk	Lisansüstü Öğrencisi	2014	İstisnai-2018
İ33	Şam	Evli-Çocuklu	Lisans	-	2012	İstisnai-2016
İ34	Şam	Bekâr	Lisans Terk	-	2014	İstisnai-2019
İ35	Halep	Evli-Çocuklu	Ön Lisans	-	2011	İstisnai-2014
İ36	Şam	Evli-Çocuklu	Lisans	-	2018	İstisnai-2019
İ37	Halep	Bekâr	İlkokul	Ortaokul, Lise, Lisans Öğrencisi	2013	İstisnai-2016
İ38	Şam	Bekâr	Lisans	Lisans Öğrencisi	2012	İstisnai-2016
İ39	Halep	Bekâr	Lisans Terk	Lisans Terk	2013	İstisnai-2020
İ40	Şam	Dul	Lisans	-	2013	İstisnai-2018
İ41	Halep	Evli	İlkokul	-	2012	İstisnai-2020
Ş42	Halep	Bekâr	Lisans Terk	Lisans- Lisansüstü Öğrencisi	2012	İstisnai-2019

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet İhsan Özdemir, yüksek lisansını Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Orta Doğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Bölümünde (2016) tamamlamıştır. Özdemir, Mardin Artuklu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde Araştırma Görevlisi pozisyonunda görev üstlenmenin beşinci yılını geride bırakmıştır. İlgili alanları Ortadoğu çalışmaları, uluslararası göç, vatandaşlık ve kimliktir. Halihazırda ilgili alanının kesişimine denk düşen Türkiye’deki Suriyeli mülteciler üzerine çalışmakta ve anılan alanlarda akademik yayınları bulunmaktadır.